

บทที่ 4

ผลการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้มุ่งศึกษาถึงศักยภาพของชุมชนไทลื้อในการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ในพื้นที่ศึกษาย่านคอนมูล ตำบลศรีภูมิ อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน ซึ่งผู้วิจัยได้ทำการศึกษาตามประเด็นเนื้อหาขอบเขตการวิจัยที่กำหนดไว้ ทั้งวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพและวิธีการวิจัยเชิงปริมาณ โดยวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพอาศัยการสังเกต การสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่มกับกลุ่มผู้นำชุมชนในอดีตและปัจจุบันที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ กลุ่มองค์กรการท่องเที่ยว กลุ่มชาวบ้าน และบุคคลหรือองค์กรที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ชุมชนไทลื้อบ้านคอนมูล ส่วนวิธีการวิจัยเชิงปริมาณนั้นใช้แบบสอบถามนักท่องเที่ยวที่เข้ามาท่องเที่ยวในชุมชน

ทั้งนี้ ผู้วิจัยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบริบทของชุมชนที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรการท่องเที่ยวและศึกษากระบวนการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชน ที่จะแสดงให้เห็นถึงขีดความสามารถของชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยว เพื่อวิเคราะห์ศักยภาพของชุมชนในการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

จากการศึกษาตามวัตถุประสงค์ดังกล่าว ผู้วิจัยขอเสนอผลของการวิจัยโดยแบ่งเนื้อหาออกเป็น 3 ส่วน ได้แก่

4.1 บริบทที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรการท่องเที่ยวของชุมชน

4.1.1 ประวัติความเป็นมาของชุมชน

4.1.2 ลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ชุมชน

4.1.3 ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

4.1.4 โครงสร้างทางเศรษฐกิจของชุมชน

4.1.5 โครงสร้างทางสังคมของชุมชน

4.1.6 โครงสร้างวัฒนธรรมของชุมชน

4.1.7 ทรัพยากรการท่องเที่ยวของชุมชน

4.2 กระบวนการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชน

4.2.1 การดำเนินการจัดการท่องเที่ยวของชุมชน

4.2.2 รูปแบบและกิจกรรมการท่องเที่ยว

- 4.2.3 การจัดการด้านตลาด การประชาสัมพันธ์ และนักท่องเที่ยว
- 4.2.4 สิ่งอำนวยความสะดวกและการบริการ
- 4.2.5 การบริหารจัดการการท่องเที่ยว
- 4.2.6 ความคิดเห็นและความพึงพอใจของนักท่องเที่ยว
- 4.3 วิเคราะห์ศักยภาพของชุมชนในการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
 - 4.3.1 วิเคราะห์ศักยภาพทรัพยากรแหล่งท่องเที่ยว
 - 4.3.2 วิเคราะห์ศักยภาพการจัดการของชุมชน

4.1 บริบทที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรการท่องเที่ยวของชุมชน

การศึกษา “ศักยภาพของชุมชนไทลื้อบ้านคอนมูลในการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ” จำเป็นต้องศึกษาถึงบริบทของชุมชนที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรการท่องเที่ยว เพื่อให้ทราบถึงภูมิหลังของชุมชน ประกอบด้วย ประวัติความเป็นมาของชุมชน ลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ชุมชน ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โครงสร้างทางเศรษฐกิจ โครงสร้างทางสังคม โครงสร้างทางวัฒนธรรม และทรัพยากรการท่องเที่ยวของชุมชน มีรายละเอียดดังนี้

4.1.1 ประวัติความเป็นมาของชุมชน

เจีย แชน จอก (อ้างถึงใน ไสว เชื้อสะอาด, 2538 : 18) ซึ่งเป็นนักวิจัยชาวยุโรป อ้างถึงตำนานปฐมกัลป์พรหมสร้างโลกของสิบสองปันนา กล่าวว่า “ในสมัยโบราณไทลื้อได้อพยพมาจากเมืองลือหลวง ซึ่งอยู่ทางเหนือลงมาตั้งถิ่นฐานใหม่ที่เมืองลือ ซึ่งก็คือเมืองเชียงรุ่งในปัจจุบัน แต่ยังไม่อาจค้นพบได้ว่าเมืองลือหลวงอยู่ที่ไหน” จากข้อความดังกล่าวนี้พอสันนิษฐานได้ว่า คำว่า “ลือ” เป็นชื่อเมืองใดเมืองหนึ่งในยุคนั้น ซึ่งชนชาติไทสร้างเมืองขึ้นมาแล้วตั้งชื่อเมืองของตนว่า “เมืองลือ” คำว่า “ลือ” นี้อาจเป็นชื่อแม่น้ำหรือสถานที่สักแห่งหนึ่ง โดยคนเผ่าไทมีคตินิยมนำมาตั้งชื่อเป็นมงคลนาม กลุ่มคนชาติไทที่อาศัยอยู่ในเมืองลือจึงถูกเรียกชื่อว่า “ไทลือ หรือ ชาวไทลือ”

สำหรับการอพยพและการตั้งถิ่นฐานของชาวไทลือในจังหวัดน่านนั้น ตามประวัติศาสตร์การอพยพของชาวไทลือ พบว่าได้อพยพมาในช่วงวัฒนธรรม “เก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมือง” หมายถึง การเคลื่อนย้ายและทำสงครามกวาดต้อนผู้คนจากดินแดนใกล้เคียง มาไว้ในบ้านเมืองของตนให้อุ่นหนาฟ้าง เพื่อเป็นกำลังในการผลิตและการขยายอำนาจ ซึ่งการมาของกลุ่มชนเหล่านี้เกิดขึ้นในช่วง 200 กว่าปีมาแล้ว โดยโยกย้ายถิ่นฐานมาจากแคว้นสิบสองปันนา ในมณฑลยูนนาน ประเทศจีนตอนใต้ โดยเจ้าผู้ครองนครน่านได้ยกทัพไปกวาดต้อนคนไทลือจากสิบสองปันนาอย่าง

ต่อเนื่อง คือหลังจากสมัยเจ้าอัครดวรวปัญญ (พ.ศ.2325 - 2353) ยอมสวามิภักดิ์ต่อกรุงเทพมหานคร ในปี พ.ศ.2333 ได้ยกทัพไปตีเมืองเชียงรุ่ง เชียงตุง และสิบสองปันนา แล้วกวาดต้อนผู้คนมาเมืองน่านเป็นจำนวนมาก (รัตนพร เศรษฐกุล, 2538 : 14) ในช่วงปี พ.ศ.2354 เจ้าสุมนเทวราชได้อพยพไปกวาดต้อนเอาผู้คนจากเมืองลำ เมืองพง เมืองเชียงแขง และเมืองหลวงภูคา อีกทั้งในปี พ.ศ.2399 พระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชฯ ได้ไปกวาดต้อนครอบครัวไทลื้อที่เมืองพง เมืองหย่วน เมืองลำ เข้ามาไว้ในเขตนครน่าน และกระจายไว้ที่เมืองเชียงม่วนและเชียงคำ จังหวัดพะเยา และเมืองเงิน ประเทศลาว ซึ่งขณะนั้นเป็นส่วนหนึ่งของเมืองน่านด้วย ต่อมาภายหลังญาติพี่น้องของชาวไทลื้อกลุ่มนี้ก็ได้อพยพตามมากันอีก ปัจจุบันชาวไทลื้อในเมืองน่านตั้งถิ่นฐานกระจายตัวอยู่เกือบทุกอำเภอตั้งแต่เหนือจดใต้ ที่มีอยู่มากคือพื้นที่ทางตอนเหนือของจังหวัดตั้งแต่อำเภอทุ่งช้าง อำเภอเชียงกลาง อำเภอปัว ลงมาถึงอำเภอท่าวังผา (อนุรัตน์ วัฒนาวงศ์สว่าง และศิริศักดิ์ กุ่มรักษา, 2545 : 24-25)

ในเขตอำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน มีประชากรบางส่วนที่สืบเชื้อสายและวัฒนธรรมมาจากชนชาติไทลื้อ จากการทำสงครามกวาดต้อนผู้คนเพื่อมาสร้างบ้านแปงเมือง ดังที่ชาวสิบสองปันนามักกล่าวถึง “ศึกกะหล่อม” อันเป็นสาเหตุให้มีการอพยพของผู้คน จนบางเมืองในแคว้นสิบสองปันนากลายเป็นเมืองร้างไป ทำให้เกิดการอพยพอย่างจำใจจำยอม เพราะไม่อาจต้านทานกำลังที่เหนือกว่าได้ อย่างไรก็ตามได้มีชาวไทลื้อจำนวนมากหลายหมู่บ้านที่อพยพมาด้วยความเต็มใจ เพราะต้องการหนีภัยสงคราม และปัญหาความขัดแย้งทางการเมืองภายในท้องถิ่นของตน อย่างเช่นกรณีชาวไทลื้อบ้านหนองบัว บ้านคอนมูล บ้านต้นฮ่าง อำเภอท่าวังผา ทำนองหนีร้อนมาพึ่งเย็นหนีความอดอยากและไม่มีที่ทำกิน มาตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณที่ราบเชิงเขาและที่ราบลุ่มกว้างซึ่งขนานไปกับแม่น้ำน่าน (รัตนพร เศรษฐกุล, 2538 : 24) สำหรับชาวไทลื้อบ้านคอนมูล นายบุญยัง คำวง ประธานองค์กรท่องเที่ยว และนายสวัสดิ์ หน่อคำ อดีตกำนันและผู้ใหญ่บ้าน (สัมภาษณ์ : ธันวาคม 2545) เล่าว่าผู้คนอพยพมาจากเมืองลำเป็นส่วนใหญ่ และได้มีการอพยพเพิ่มเติมทีหลังอีกบางส่วน โดยเส้นทางอพยพนั้นใช้เส้นทางเมืองหลวงภูคา เมืองคอบ เชียงของ ผ่านมาทางบ้านสะเก็น อำเภอสองแคว จังหวัดน่านในปัจจุบัน ซึ่งชาวไทลื้อที่ถูกกวาดต้อนมาในครั้งนั้น จะถูกอพยพมาเป็นระบบทั้งเจ้านายและไพร่ โดยชนชั้นเจ้านายที่อพยพมาด้วยคือ “เจ้าหลวงอนุภาพ” ซึ่งเป็นลูกหลานของเจ้าเมืองลำ แคว้นสิบสองปันนา ต่อมาได้รับการแต่งตั้งจากเจ้าผู้ครองเมืองน่านให้ดูแลการทำนา และระบบเหมืองฝายบริเวณเมืองไชยพรมหรือเรียกว่าเมืองศรีพรม ซึ่งปัจจุบันเป็นที่ตั้งของตำบลป่าคา ตำบลศรีภูมิ ตำบลตาลชุม อำเภอท่าวังผา จึงได้นำชาวไทลื้อจากบ้านป่าคา (บ้านต้นฮ่างในปัจจุบัน) บ้านคอนมูล บ้านหนองบัว รวมทั้งชาวไทพวนบ้านฝายมูล และชาวบ้านจากหมู่บ้านอื่นๆ ที่อยู่ใกล้เคียง มาร่วมกันสร้างฝายลำน้ำย่าง โดยการขุดเหมืองฝายที่เรียกกันว่า “เหมืองมหัศจรรย์” ซึ่งต้องใช้แรงงานจำนวนมากในการก่อสร้างฝาย และทำหน้าที่ดูแลรักษา

ระบบเหมืองฝาย เพื่อส่งน้ำไปใช้ตั้งแต่บ้านฝายมูลไปถึงบ้านคอนแก่ง และทำนาหลวงระหว่างบ้านม่วงไต่กับบ้านคอนตัน โดยต้องเก็บข้าวใส่ฉางหลวงที่บ้านม่วงไต่ จึงเรียกกันว่า “บ้านม่วงฉางข้าว” แล้วส่งข้าวไปยังเมืองน่านอีกทีหนึ่ง ต่อมาเจ้าหลวงอนุภาพได้รับการแต่งตั้งจากเจ้าผู้ครองนครน่านให้เป็น “เจ้าชัยสงคราม” ชาวบ้านเรียกท่านว่า “เจ้าหลวงอนุภาพชัยสงคราม หรือเจ้าหลวงเมืองลำ” นับถือท่านเป็นเจ้าผู้คุ้มครองบ้านเมืองและชุมชนของคนสืบมาจนถึงปัจจุบัน

อย่างไรก็ตาม ในช่วงประมาณปี พ.ศ.2480 ชาวบ้านคอนมูลส่วนหนึ่ง ไม่มีที่ทำกินได้พากันอพยพไปอยู่ที่บ้านศรีพรหม ตำบลฝายกวาง อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยา สำหรับชาวไทลื้อที่ยังคงอาศัยอยู่ในเขตอำเภอท่าวังผาก็ได้อยู่ร่วมกันเป็นชุมชน ตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณริมสองฝั่งของแม่น้ำน่าน และดำรงชีพอยู่ด้วยการทำเกษตรกรรม การพึ่งพาอาศัยความอุดมสมบูรณ์จากธรรมชาติจากป่าและแหล่งน้ำเป็นแหล่งอาหาร ซึ่งในตอนนั้นชุมชนไทลื้อบ้านคอนมูลได้แบ่งเป็น 2 หมู่บ้าน คือ บ้านคอนมูล หมู่ที่ 2 (มีประมาณ 20 กว่าครัวเรือน) ตั้งอยู่บริเวณที่ราบเชิงเขาติดเขตป่าทางฝั่งตะวันตก แต่ชาวบ้านส่วนใหญ่จะอาศัยอยู่บ้านคอนมูล หมู่ที่ 3 (มีประมาณ 50 กว่าครัวเรือน) ตั้งอยู่บริเวณที่ราบลุ่มกว้างติดกับแม่น้ำน่านทางด้านฝั่งตะวันออก จากคำบอกเล่าของผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชน (นายฮิ้น ตาเบ็ง ผู้อาวุโส, นายอินไหล ใจไหว อดีตผู้ใหญ่บ้าน และนายสวิง เทพเสน ผู้ใหญ่บ้าน, สัมภาษณ์ : ธันวาคม 2545) เล่าว่าในช่วงระหว่างปี พ.ศ.2514 - 2517 ได้เกิดปัญหา น้ำท่วมหมู่บ้านทางฝั่งตะวันตกอยู่บ่อยครั้ง ชาวบ้านต้องขนย้ายข้าวของเครื่องใช้ขึ้นไว้บนบ้าน และมีความลำบากเป็นอย่างมากในการขนย้ายสัตว์เลี้ยงอยู่เป็นประจำ ดังนั้นจึงได้อพยพขึ้นไปอยู่ที่ดอน รวมทั้งหมู่บ้านทางฝั่งตะวันตกเป็นหมู่บ้านเดียวกันนับตั้งแต่ปี พ.ศ.2517 เป็นต้นมา จึงไม่ค่อยประสบน้ำท่วมเหมือนในอดีตอีกแต่อย่างใด ชาวบ้านจึงใช้ประโยชน์ในการประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจของชุมชนจนถึงปัจจุบัน

4.1.2 ลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ชุมชน

การอธิบายเกี่ยวกับลักษณะทางกายภาพของชุมชน ผู้วิจัยแบ่งขอบเขตด้านเนื้อหาประกอบด้วย ที่ตั้งและลักษณะพื้นที่ อาณาเขตติดต่อ ลักษณะภูมิประเทศ ลักษณะภูมิอากาศ การคมนาคมและการเข้าถึง มีรายละเอียดดังนี้

4.1.2.1 ที่ตั้งและลักษณะพื้นที่

ชุมชนไทลื้อบ้านคอนมูลตั้งอยู่ห่างจากอำเภอเมืองน่านไปทางทิศเหนือ และตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของตัวอำเภอท่าวังผา (ดังแผนที่ 4.1) บริเวณพิกัด PB 876088 ระดับความสูงของพื้นที่ 220 - 500 เมตรจากระดับน้ำทะเลปานกลาง พื้นที่ของหมู่บ้านมีทั้งหมดประมาณ 4,500 ไร่ ส่วนลักษณะการใช้ประโยชน์ของพื้นที่แยกได้ดังนี้

พื้นที่สาธารณะ เป็นพื้นที่สาธารณะภายในหมู่บ้าน ที่ชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์ร่วมกัน ซึ่งได้แก่ พื้นที่วัด ถนน แม่น้ำ ลำห้วย ลานจัดกิจกรรมชุมชน เป็นต้น รวมพื้นที่ประมาณ 950 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 22 ของพื้นที่หมู่บ้าน

พื้นที่ป่าอนุรักษ์ต้นน้ำชุมชน มีทั้งหมดประมาณ 3,476 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 52 ของพื้นที่หมู่บ้าน

พื้นที่ทำการเกษตรกรรม ได้แก่ พื้นที่การทำนา ทำสวน และทำไร่ มีประมาณ 550 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 14 ของพื้นที่หมู่บ้าน

บริเวณที่อยู่อาศัย ส่วนใหญ่ชาวบ้านจะปลูกไม้ดอก ปลูกไม้ผล ไร่บริเวณรอบๆ บ้านเรือน เพื่อความร่มรื่น เพื่อบริโภค และแบ่งพื้นที่สำหรับปลูกพืชผักสวนครัวอีกบางส่วน รวมพื้นที่ประมาณ 500 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 12 ของพื้นที่หมู่บ้าน

4.1.2.2 อาณาเขตติดต่อ

อาณาเขตติดต่อของชุมชนไถลือบ้านคอนมูล ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับบ้านคอนทอง หมู่ที่ 11 ตำบลศรีภูมิ อำเภอท่าวังผา
ทิศใต้	ติดต่อกับบ้านซอน หมู่ที่ 9 ตำบลศรีภูมิ อำเภอท่าวังผา
ทิศตะวันออก	ติดกับแม่น้ำน่าน
ทิศตะวันตก	จรดสันปันน้ำห้วยม่วง

4.1.2.3 ลักษณะภูมิประเทศ

ลักษณะภูมิฐานส่วนใหญ่ของหมู่บ้านเป็นที่ราบเชิงเขา ทางทิศตะวันตก ประกอบไปด้วยป่าเขา จึงทำให้เกิดลุ่มน้ำย่อยและต้นน้ำลำธารมากมาย มีภูเขาสูงสลับซับซ้อนลาดไปทางทิศตะวันออกซึ่งเป็นที่ราบลุ่มบริเวณกว้าง โดยมีแม่น้ำน่านไหลผ่านกั้นระหว่างบริเวณที่ตั้งบ้านเรือนของชาวบ้าน ซึ่งอาศัยอยู่ตามที่ราบเชิงเขากับพื้นที่ทำเกษตรกรรมซึ่งอยู่ถัดออกไปอีกฝั่งหนึ่ง เนื่องจากพื้นที่แห่งนี้เป็นที่ราบลุ่มบริเวณกว้าง สภาพดินมีความอุดมสมบูรณ์ จึงเหมาะสำหรับการปลูกพืชทุกชนิด มีแหล่งน้ำธรรมชาติไหลผ่านและอาศัยน้ำระบบเหมืองฝายจากลำน้ำย่าง สำหรับทางด้านทิศตะวันตกซึ่งมีสภาพเป็นป่าเขาและภูเขา นับเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารที่สำคัญของหมู่บ้านและพื้นที่ใกล้เคียง ได้แก่ ลำน้ำสาย ลำน้ำคั่ว ลำน้ำก้ำบ ห้วยม่วง ห้วยไฮ ห้วยหัวช้าง และห้วยปุม ซึ่งการที่ชาวบ้านต้องพึ่งพาอาศัยใช้สายน้ำร่วมกัน ก่อให้เกิดเครือข่ายในการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำของชุมชนที่อยู่ฝั่งขวาตอนบนลุ่มน้ำน่าน ซึ่งบริเวณที่ราบระหว่างหุบเขาเป็นพื้นที่ทำนา ปลูกข้าวไร่ และพืชไร่ต่างๆ ส่วนพื้นที่ทางทิศเหนือและทิศใต้เป็นที่ราบเชิงเขา ซึ่งเป็นที่ตั้งของหมู่บ้านที่อยู่แถบพื้นที่เชื่อมต่อกัน ดังนั้นจึงมีสภาพภูมิศาสตร์และระบบนิเวศของธรรมชาติที่มีความเกี่ยวเนื่องเชื่อมโยงสัมพันธ์กัน

4.1.2.4 ลักษณะภูมิอากาศ

จากข้อมูลลักษณะภูมิอากาศและสารประกอบอุตุนิยมวิทยา ของสถานีอุตุนิยม อุทกวิทยาท่าวังผา อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน ในคาบปี พ.ศ.2540 - 2545 สามารถสรุปได้ดังนี้

สภาพภูมิอากาศโดยทั่วไปของบ้านคอนมูลมีลักษณะเป็นแบบมรสุม มี 3 ฤดู คือ

ฤดูร้อน เริ่มตั้งแต่กลางเดือนกุมภาพันธ์ถึงกลางเดือนพฤษภาคม โดยมีอากาศร้อนจัดในเดือนเมษายน อุณหภูมิเฉลี่ยประมาณ 27.88 องศาเซลเซียส

ฤดูฝน เริ่มตั้งแต่กลางเดือนพฤษภาคมถึงกลางเดือนตุลาคม มีลักษณะอากาศเย็นสบาย อุณหภูมิเฉลี่ยประมาณ 27.43 องศาเซลเซียส

ฤดูหนาว เริ่มตั้งแต่กลางเดือนตุลาคมถึงกลางเดือนกุมภาพันธ์ ในช่วงเดือน ธันวาคมถึงมกราคม อากาศหนาวจัดและมีหมอกปกคลุมโดยทั่วไป อุณหภูมิเฉลี่ยประมาณ 22.85 องศาเซลเซียส

ลักษณะภูมิอากาศของแต่ละช่วงฤดูนั้น อุณหภูมิเฉลี่ยวัดได้ 26.23 องศาเซลเซียส และความชื้นสัมพัทธ์เฉลี่ยวัดได้ร้อยละ 78.17 สำหรับปริมาณฝนตกโดยเฉลี่ยประมาณปีละ 118.73 มิลลิเมตร ส่วนการกระจายตัวของปริมาณน้ำฝนในแต่ละเดือนนั้นเป็นไปตามฤดูกาล

4.1.2.5 การคมนาคมและการเข้าถึง

สภาพการคมนาคมของชุมชนไทลื้อบ้านคอนมูลแต่เดิมนั้น ใช้เส้นทางเดินเท้า และทางล้อเกวียนลัดเลาะไปตามแนวขนานแม่น้ำน่าน ส่วนทางน้ำใช้เรือแจวข้ามฝั่งน้ำและใช้สะพานแขวนสลิง แต่ในช่วงฤดูแล้งที่น้ำลดลง ชาวบ้านจะช่วยกันสร้างสะพานไม้ไผ่ข้ามไปยังอีกฟากหนึ่งเป็นการชั่วคราว เพื่อสะดวกในการนำวัวต่างและควายไปใช้แรงงาน ส่วนชาวบ้านเองก็ต้องไปประกอบกิจกรรมทางการเกษตร ทำไร่ ทำนา ทำสวน และไปมาหาสู่ชุมชนหรือสังคมภายนอกที่อยู่คนละฝั่งน้ำ

สำหรับการคมนาคมในปัจจุบันมีความสะดวกมากขึ้น โดยเมื่อเริ่มมีถนนลาดยางตัดผ่านชุมชน คือ ถนนวรนคร ถนน รพช. สายสบสาย - เชียงแล ต่อมาในปี พ.ศ.2541 ได้มีการสร้างถนนเชื่อมต่อระหว่างเส้นทางหลวงทั้งสองเส้นดังกล่าวเข้ามายังหมู่บ้าน และได้สร้างสะพานคอนกรีตข้ามแม่น้ำน่าน ซึ่งแล้วเสร็จในปี พ.ศ.2543 เนื่องจากสะพานแขวนสลิงที่มีอยู่เดิมมีสภาพทรุดโทรมลงมาก เส้นทางนี้จึงเป็นเส้นทางสัญจรหลักของชุมชน ส่วนเส้นทางภายในหมู่บ้านจะมีซอยแยกจากทางหลวงถนนวรนครออกไปทั้งสองฝั่งถนน โดยซอยหลักๆ ภายในหมู่บ้านเป็นถนนคอนกรีตเสริมเหล็ก ซึ่งเป็นงบประมาณจากโครงการถนนในหมู่บ้าน

หลังจากที่มีการสร้างถนนเชื่อมต่อระหว่างทางหลวง ทำให้การคมนาคมขนส่งมีความสะดวกสบายมากขึ้น ชุมชนไทลื้อบ้านคอนมูลเป็นหมู่บ้านซึ่งอยู่ไม่ไกลจากตัวอำเภอเมืองน่านมากนัก ระยะทางประมาณ 36 กิโลเมตร ใช้เวลาในการเดินทาง 45 นาที โดยประมาณ และอยู่ห่างจากตัวอำเภotáวังผาประมาณ 8 กิโลเมตร (ดังแผนที่ 4.2) สำหรับการเดินทางเข้าถึงหมู่บ้านนั้นสามารถไปได้หลายเส้นทาง ดังนี้

1) เดินทางโดยรถยนต์ส่วนตัว

หากมาจากตัวอำเภอเมืองน่าน สามารถไปได้ 2 เส้นทาง คือ

เส้นทางแรก : ใช้เส้นทางหลวงหมายเลข 1080 (น่าน - ท่งช้าง) และแยกเข้าสู่ทาง รพช. บ้านสบสาย - บ้านเชียงแล กิโลเมตรที่ 30 ด้านซ้ายของเส้นทางหลวง 1080 อีกประมาณ 6 กิโลเมตร ผ่านบ้านนาไฮ บ้านซอน จนกระทั่งถึงชุมชนไทลื้อบ้านคอนมูล

เส้นทางที่สอง : ใช้เส้นทางหลวงหมายเลข 1080 (น่าน - ท่งช้าง) และแยกเข้าสู่ทางหลวงถนนวนนคร ด้านซ้ายมือซึ่งเป็นที่ตั้งของแขวงการทางอำเภอทำวังผา จากนั้นลัดเลาะไปตามบ้านคอนแก่ง บ้านสบหนอง บ้านคอนตัน จนกระทั่งถึงทางแยกไปชุมชนไทลื้อบ้านคอนมูล อีกประมาณ 7 กิโลเมตร

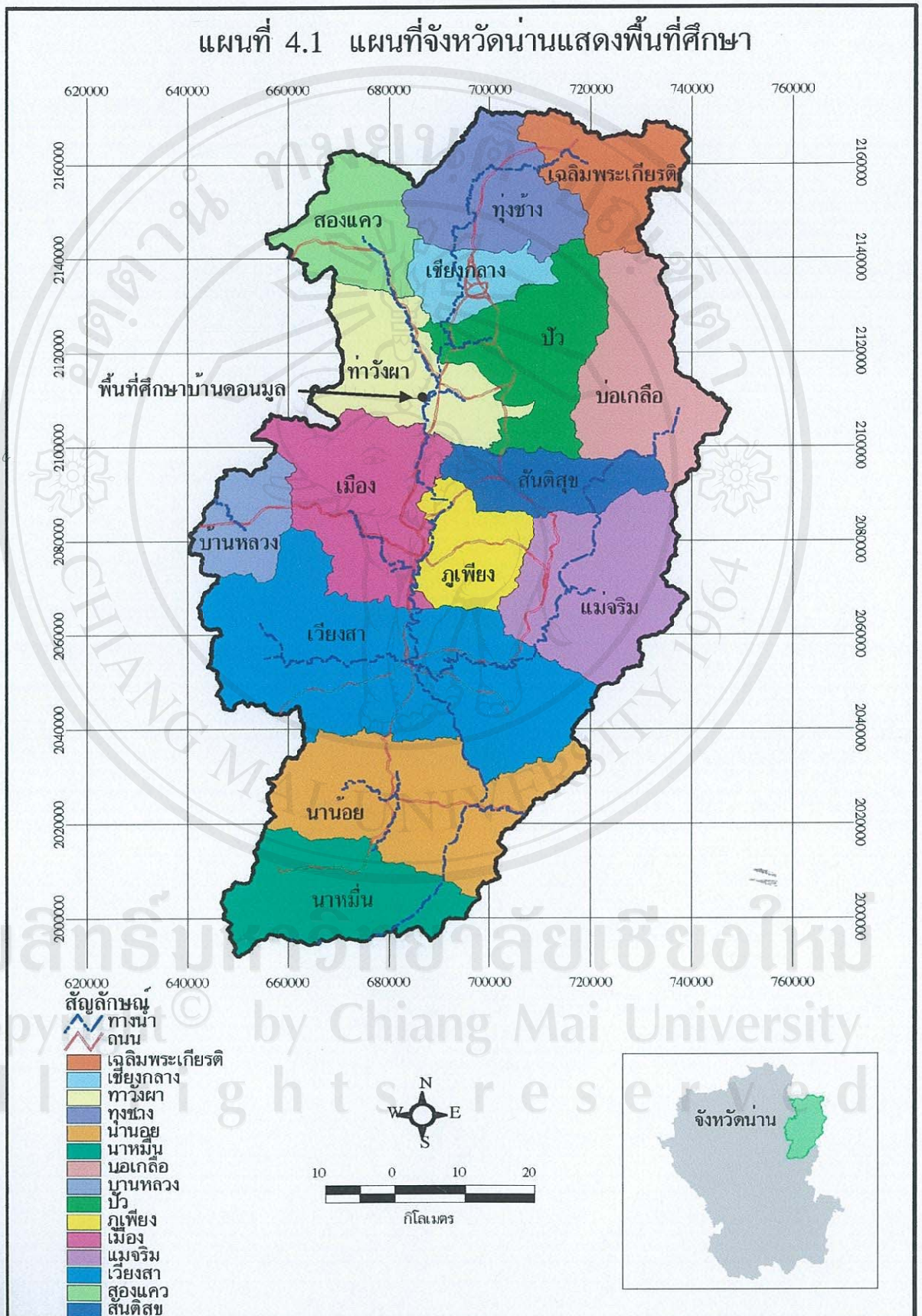
หากมาจากตัวอำเภotáวังผา สามารถไปได้ 2 เส้นทาง คือ

เส้นทางแรก : ใช้เส้นทางหลวงหมายเลข 1080 (น่าน - ท่งช้าง) ก่อนถึงโรงพยาบาลทำวังผา ข้ามสะพานลำน้ำย่างเลี้ยวขวาเข้าสู่ทาง รพช. (บ้านสบสาย - บ้านเชียงแล) บริเวณกิโลเมตรที่ 40 แล้วใช้เส้นทางไปตามหมู่บ้านคอนชัย บ้านต้นฮ่าง บ้านสบย่าง บ้านหนองม่วง บ้านม่วง และก่อนถึงบ้านคอนตันจะมีทางแยกด้านขวามือไปยังชุมชนไทลื้อบ้านคอนมูล อีกประมาณ 1 กิโลเมตร

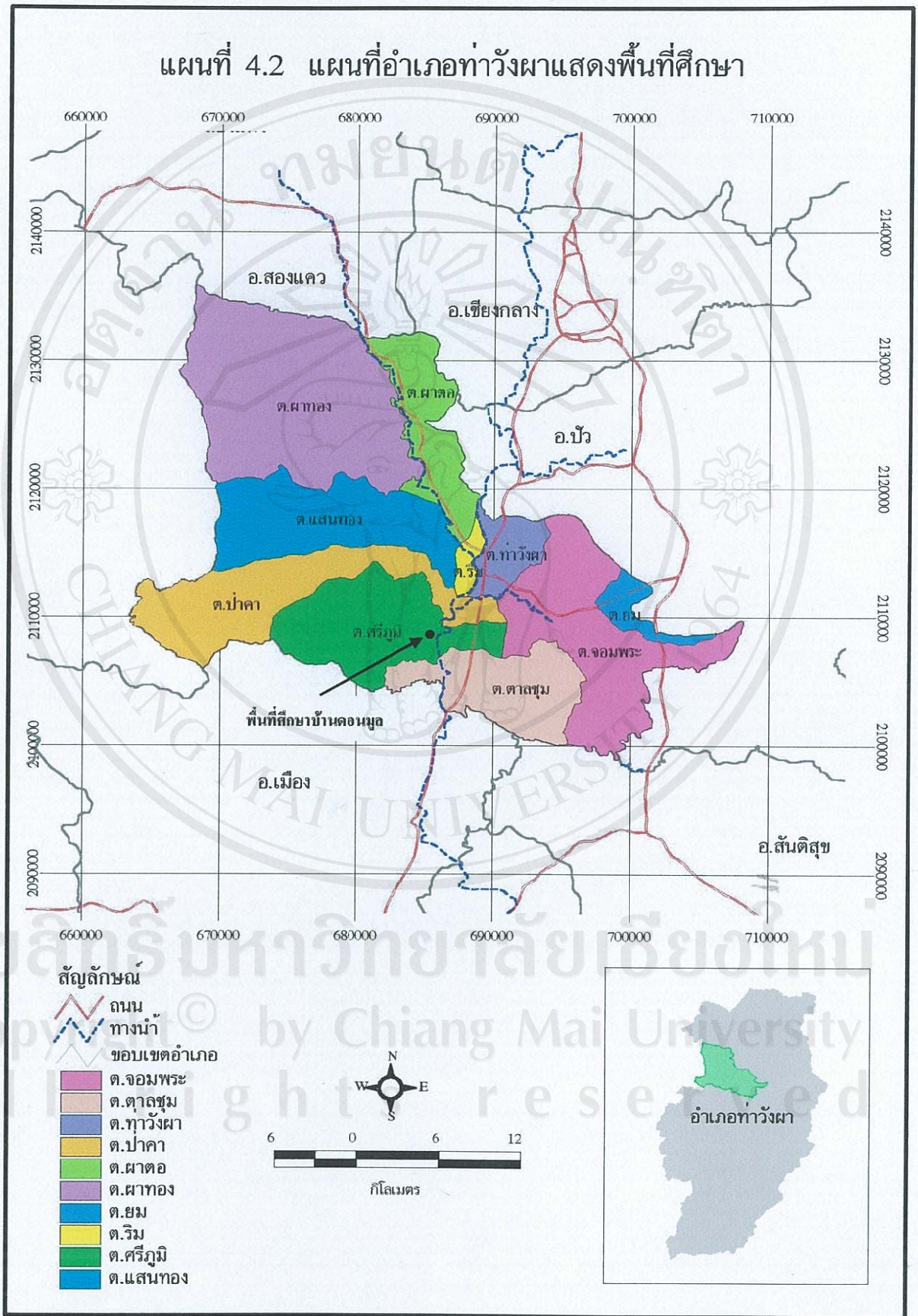
เส้นทางที่สอง : ใช้เส้นทางถนนวนนคร เลี้ยวขวาตรงสามแยกโรงบ่ม แล้วข้ามสะพานแม่น้ำน่าน เลี้ยวซ้ายแล้วตรงไปตามหมู่บ้านท่าค้ำ บ้านหนองบัว บ้านคอนแก้ว บ้านคัวะ และบ้านคอนทอง จนกระทั่งถึงชุมชนไทลื้อบ้านคอนมูล ระยะทางเพียงประมาณ 6 กิโลเมตร

2) เดินทางโดยรถประจำทาง

นั่งรถสองแถวสายน่าน - ปัว ราคาประมาณ 20 บาท หรือนั่งรถเมล์สายน่าน - ปอน ราคาประมาณ 18 บาท ลงที่ตลาดเทศบาลอำเภอทำวังผา แล้วต่อรถมอเตอร์ไซค์รับจ้างไปชุมชนไทลื้อบ้านคอนมูล ตำบลศรีภูมิ ราคาประมาณ 30-40 บาท

ที่มา : ระบบข้อมูลสารสนเทศทางภูมิศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (2545)

ที่มา : ระบบข้อมูลสารสนเทศทางภูมิศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (2545)

4.1.3 ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ลักษณะทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่สำคัญ อันเป็นปัจจัยหลักในการดำรงชีพของสมาชิกในชุมชนไทลื้อบ้านคอนมูล ผู้วิจัยได้แบ่งเนื้อหาซึ่งประกอบด้วย ทรัพยากรดิน ทรัพยากรน้ำ ทรัพยากรป่าไม้และสัตว์ป่า และการจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชน มีรายละเอียดดังนี้

4.1.3.1 ทรัพยากรดิน

นับเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญ เนื่องจากเป็นปัจจัยพื้นฐานการผลิตทางการเกษตรของชุมชน และเป็นองค์ประกอบที่สำคัญในระบบนิเวศชุมชน ชุมชนไทลื้อบ้านคอนมูลมีการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อการเพาะปลูก เมื่อเทียบกับพื้นที่การเกษตรของหมู่บ้านมากกว่าร้อยละ 70 – 90 ของพื้นที่การเกษตร เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่มีดินเหมาะสมในการทำเกษตรกรรม โดยเฉพาะที่ราบทางทิศตะวันออกมีบริเวณที่ราบลุ่มกว้าง ซึ่งเป็นดินตะกอนลำนํ้าเก่าที่เกิดจากการทับถมกันมานานแล้ว ร่วมกับตะกอนใหม่ที่พัดพามาทับถมทุกๆ ปี เนื้อดินเป็นดินร่วนจนถึงดินเหนียว ลักษณะดินมีสีน้ำตาลแดง มีความชื้นสูง การระบายน้ำของดินดีถึงปานกลาง มีความอุดมสมบูรณ์ตามธรรมชาติ จึงส่งผลต่อการใช้ประโยชน์ที่ดินอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะบริเวณลุ่มน้ำมีการใช้ประโยชน์ที่ดินในการปลูกพืชสวนเป็นหลัก อย่างไรก็ตามในระยะที่ผ่านมาพบว่าพื้นที่เกษตรกรรมส่วนนี้ความหลากหลายทางชีวภาพลดลง ทั้งนี้เพราะมีการใช้สารเคมีในการเพาะปลูกและการใช้รถไถนาหรือรถแทรกเตอร์มากขึ้น ทำให้พื้นที่เกษตรกรรมเป็นแหล่งผลิตสินค้าส่งมากกว่าที่จะนำมาบริโภค ดังนั้นจึงเริ่มมีการวางแผนการใช้ทรัพยากรที่ดินให้เหมาะสมกับศักยภาพ โดยคำนึงถึงด้านการอนุรักษ์และผลกระทบต่อสถานะแวดล้อมมากขึ้น ประกอบกับที่ชาวบ้านยังคงอาศัยน้ำจากระบบชลประทานพื้นบ้าน ทำให้ลดอัตราความเสียหายที่เกิดจากน้ำท่วมและตะกอนดินที่ถูกพัดพามาทับถม จึงเกิดความเหมาะสมในการเกษตรกรรม

สำหรับที่ดินทางด้านทิศตะวันตก บริเวณที่ตั้งบ้านเรือนของชาวบ้านลักษณะภูมิประเทศบางส่วนเป็นบริเวณที่ค่อนข้างลาดชันไม่ลึกมากนัก จึงทำให้เกิดปัญหาการพังทลายของดินและหน้าดินตื้น ส่วนทางด้านหลังหมู่บ้านมีลักษณะเป็นลอนลูกคลื่นลาดชันระหว่างเทือกเขา เป็นดินร่วนปนทราย ดังนั้นดินบริเวณนี้จึงมีการใช้ประโยชน์สำหรับใช้ปลูกพืชไร่และไม้ผลเป็นส่วนใหญ่ พื้นที่บางแห่งพบกรวดหรือลูกรังและมีหินโผล่กระจายอยู่ทั่วไป มีลักษณะเป็นดินดาก จึงไม่มีความชุ่มชื้นในเนื้อดิน ทำให้การระบายน้ำของดินไม่ดีเท่าที่ควรเนื่องจากเกิดน้ำท่วมขัง ความอุดมสมบูรณ์ตามธรรมชาติจึงค่อนข้างต่ำ ชาวบ้านได้แก้ปัญหาด้วยการขุดบ่อประมาณจากสำนักงานพัฒนาชนบท เพื่อติดตั้งท่อส่งน้ำเพื่อการเกษตรด้านหลังหมู่บ้านจากอ่างเก็บน้ำห้วยคัวะ ซึ่งอยู่บริเวณทิศเหนือของหมู่บ้าน ไปอีกประมาณ 3 กิโลเมตร เพื่อใช้ประโยชน์

จากพื้นที่ที่รกร้างว่างเปล่าให้สามารถบุกเบิกเป็นพื้นที่ใช้สอยเพิ่มขึ้น และพื้นที่บางส่วนชาวบ้านได้จัดสรรพื้นที่ปลูกพืชไม้ป่าพื้นบ้านซึ่งเป็นพันธุ์ไม้ท้องถิ่น นับเป็นการปรับปรุงคุณภาพของดินและสภาพพื้นที่อีกทางหนึ่ง นอกจากนี้บริเวณป่ายังเป็นพื้นที่เลี้ยงวัวควายของชาวบ้าน เรียกว่า “ป่าวัวป่าควาย” (หมายถึงที่พักค้ำแรมช่วงระยะเวลาหนึ่ง เพื่อทำไร่หรือเพื่อเลี้ยงวัวและควาย) ทั้งนี้การเหยียบย่ำของวัวควายในป่า ก่อให้เกิดระบบป้องกันและการพังทลายของดิน กล่าวคือทำให้เกิดแนวทางเดินตามเส้นขอบเขาที่ชะลอการไหลของน้ำบ่าหน้าดิน การสะสมของตะกอนดินและเศษใบไม้บริเวณดังกล่าว โดยเป็นการช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการชะลอการไหลของน้ำ นอกจากนี้ทำให้การย่อยสลายของใบไม้ดีขึ้น อีกทั้งช่วยลดความรุนแรงและความถี่ของไฟป่าด้วย

ส่วนพื้นที่ถัดไปอีกประมาณ 2 กิโลเมตร เริ่มเข้าสู่พื้นที่ป่าอนุรักษ์ชุมชน ซึ่งแต่ก่อนนั้นมีการทำไร่เลื่อนลอย ทำให้มีการขยายพื้นที่ไร่เข้าไปในเขตพื้นที่ป่าไม้ และทำการเกษตรโดยขาดการอนุรักษ์และบำรุงรักษาดิน จึงทำให้ดินสูญเสียความอุดมสมบูรณ์ เกิดการชะล้างพังทลายของดิน ชาวบ้านจึงหันมาอนุรักษ์ป่า โดยการส่งเสริมขององค์กรท้องถิ่นในการวิเคราะห์พฤติกรรมเกี่ยวกับการใช้ที่ดินของชาวบ้านในอดีตและปัญหาที่พบในปัจจุบัน เพื่อกำหนดแนวทางการใช้ประโยชน์ที่ดินในอนาคต โดยพยายามลดอัตราการสูญเสียที่อาจจะเกิดขึ้นต่อการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ เช่น การส่งเสริมปลูกหญ้าแฝกปรับปรุงคุณภาพดิน มีการฝึกอบรมให้ความรู้และแนะนำการปรับปรุงบำรุงดินของชาวบ้านให้มีความอุดมสมบูรณ์มากขึ้น นอกจากนี้การวางแผนการใช้ที่ดินยังครอบคลุมถึงการกำหนดแนวทางสงวนและบำรุงรักษาป่าและสัตว์ป่าอีกด้วย

ในส่วนของกรณีการถือครองที่ดิน ทั้งพื้นที่บ้าน พื้นที่นา พื้นที่สวน และพื้นที่ไร่ของชาวบ้านนั้น สืบทอดมาจากบรรพบุรุษสืบต่อกันมาถึงลูกหลาน โดยส่วนใหญ่แล้วกรรมสิทธิ์ในการถือครองที่ดินยังเป็นของคนในหมู่บ้าน เนื่องจากที่ดินที่ได้รับมรดกตกทอดมาชาวบ้านไม่นิยมขายให้กับบุคคลภายนอกหรือบุคคลต่างถิ่น แต่จะเก็บรักษาที่ดินของบรรพบุรุษไว้เป็นสมบัติของลูกหลานต่อไป และหากมีการแบ่งให้เข้าก็จะให้คนในหมู่เครือญาติหรือคนในชุมชนที่รู้จักมักคุ้นกันดี บางครัวเรือนก็เช่าที่ดินทำกินของคนนอกหมู่บ้าน ซึ่งการใช้ประโยชน์ที่ดินส่วนใหญ่ใช้สำหรับการเพาะปลูก เพราะว่าการดำรงชีวิตของชาวบ้านขึ้นอยู่กับการผลิตทางการเกษตร

4.1.3.2 ทรัพยากรน้ำ

แหล่งน้ำธรรมชาติที่ชาวบ้านใช้ประโยชน์ ได้แก่ ลำธาร ลำห้วย ลำเหมือง ลำน้ำ และแม่น้ำ ซึ่งมีต้นกำเนิดจากเทือกเขาสูงที่สำคัญ พื้นที่ทางทิศตะวันตกของหมู่บ้านเป็นพื้นที่ป่าอนุรักษ์ชุมชนประกอบด้วยภูเขาและแนวเขาน้อยใหญ่สลับซับซ้อน ดังนั้นจึงทำให้เกิดแหล่งต้นน้ำธรรมชาติ ได้แก่ น้ำก๊าบ ห้วยไฮ ห้วยม่วง ห้วยปุม และห้วยหัวช้าง ก่อให้เกิดเป็นพื้นที่ชุ่มน้ำตาม

ธรรมชาติ คือ หนองน้ำ บึง บวก ซึ่งเป็นพื้นที่ชื้นแฉะหรือบริเวณตลิ่งน้ำในพื้นที่ราบลุ่มระหว่างหุบเขา ทั้งนี้พื้นที่ชุ่มน้ำเหล่านี้อยู่ในระบบนิเวศที่มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ตามวงจรของธรรมชาติของแต่ละฤดูกาลต่างๆ

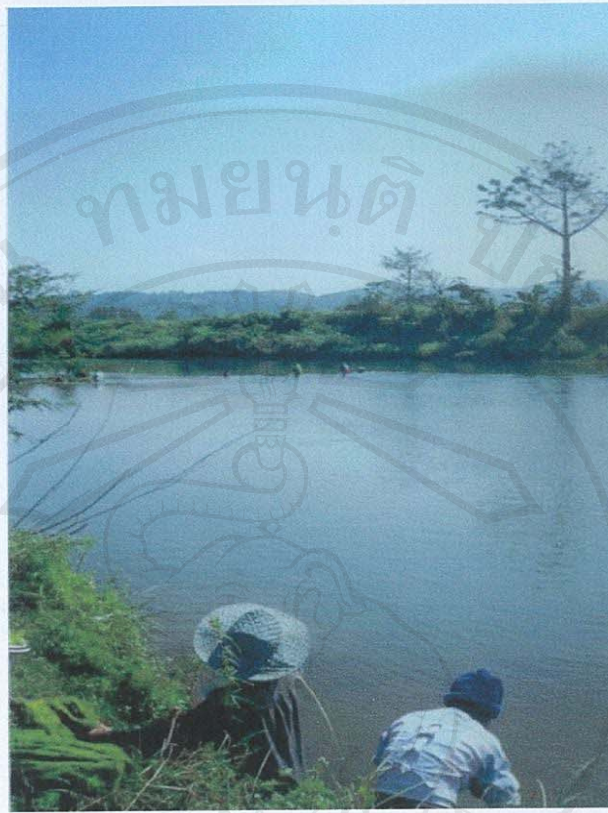
“ลำน้ำน่าน” เป็นแม่น้ำสายหลักที่สำคัญของชุมชน มีต้นกำเนิดจากเทือกเขาขุนน่าน บริเวณบ้านน้ำกิน ตำบลขุนน่าน อำเภอบ่อเกลือ ซึ่งไหลย้อนขึ้นทางเหนือแล้วจึงไหลไปทางทิศตะวันตก ตามแนวชายแดนไทย - ลาว ผ่านอำเภอทุ่งช้าง จากนั้นไหลลงทางใต้ผ่านอำเภอเชียงกลางแล้วมาสู่อำเภอท่าวังผา ทำให้ชาวบ้านมีน้ำใช้ตลอดปี จึงส่งผลต่อวิถีชีวิตของชุมชนริมสองฝั่งน้ำน่าน ที่มีวิถีชีวิตที่พึ่งพาแหล่งน้ำในการดำรงชีวิตมาตั้งแต่อดีต ทั้งเป็นแหล่งน้ำดื่ม น้ำใช้ และเป็นแหล่งอาหารที่สำคัญของชุมชน โดยในปัจจุบันมีการใช้น้ำจากแม่น้ำน่านในการผลิตน้ำประปาของหมู่บ้าน แต่ส่วนใหญ่แล้วชาวบ้านยังใช้น้ำจากแหล่งได้ดิน โดยขุดบ่อน้ำสำหรับดื่มกินและใช้อุปโภคในครัวเรือน เนื่องจากมีท่าเลนน้ำดี กล่าวคือหมู่บ้านตั้งอยู่ที่ราบเชิงเขาและมีลำน้ำน่านอยู่เบื้องล่าง ซึ่งมีบางครัวเรือนเท่านั้นที่ซื้อน้ำชนิดถังไว้บริโภค

สำหรับระบบนิเวศแหล่งน้ำแม่น้ำน่านมีความหลากหลายทางชีวภาพ โดยแบ่งชนิดของต้นไม้และพืชเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่

1. ต้นไม้ริมน้ำ เช่น ต้นไคร้ ต้นเตือ ต้นไทร ต้นกุ่มน้ำ เป็นต้น ซึ่งเป็นที่พึ่งพิงหลบบังแดดของปลาและสัตว์น้ำต่างๆ

2. พืชริมน้ำ เช่น ผักกุ่ม ผักหนาม ผักกูด เฟิร์นชนิดต่างๆ นอกจากจะเป็นอาหารของปลา (กรณีที่พืชงอกในน้ำ) แล้ว ชาวบ้านยังเก็บผักริมน้ำเหล่านี้มาประกอบอาหาร และนำไปขายเป็นรายได้เสริม

3. พืชน้ำ สำหรับพืชน้ำที่สำคัญนั้น ประกอบด้วย จอก แหน และสาหร่ายน้ำจืด โดยเฉพาะ “สาหร่ายไถ (Cladophora algae) และ ตะ” ถือว่าเป็นตัววัดความใสสะอาดของแม่น้ำได้อย่างหนึ่ง สังเกตได้จากน้ำที่เคยเป็นสีเขียวขุ่นในช่วงฤดูน้ำหลาก แต่เมื่อเข้าสู่ฤดูหนาวพื้นน้ำแม่น้ำน่านกลับใสสะอาด สามารถมองเห็นสิ่งที่อยู่พื้นท้องน้ำปกคลุมด้วยสาหร่ายน้ำจืดสีเขียวยาวเหมือนเส้นผม งอกตามก้อนหินใสบริเวณที่มีน้ำไหล ซึ่งเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ มีลักษณะเป็นเส้นเล็กจำนวนมาก รวมกลุ่มกันเป็นก้อนไหลไปตามทิศทางของกระแสน้ำ โดยเฉพาะตามหาดกลางแม่น้ำน่านไถจะชอบขึ้น ดังนั้นในฤดูกาลที่ไถเริ่มออกช่วงเดือนมกราคมถึงเมษายนของทุกปี ชาวบ้านจะเก็บมาประกอบอาหาร (ดังภาพที่ 4.1) เช่น ไถยี่ ห่อหนึ่งไถ คั่วไถ เป็นต้น นอกจากนั้นยังนำไปขายทั้งไถสดและไถแปรรูป เพื่อสร้างรายได้เสริม ส่วน “ตะ” นั้น เป็นสาหร่ายประเภทเดียวกันแต่เส้นจะหยาบและเหนียวกว่า เมื่อสาหร่ายชนิดนี้แก่ตัวลงก็จะหลุดจากก้อนหินลอยไปตามน้ำ จนเน่าเปื่อยกลายเป็นอาหารของปลาและสัตว์น้ำต่างๆ

ภาพที่ 4.1 วิถีชีวิตของชาวบ้านที่อาศัยแม่น้ำน่านเป็นแหล่งอาหาร

สำหรับสัตว์น้ำที่อาศัยอยู่บริเวณริมแม่น้ำน่าน ได้แก่ ลูกอ๊อด กบ และเขียด ชนิดต่างๆ ส่วนสัตว์น้ำที่พบ ได้แก่ กุ้งแม่น้ำ หอย ปู และสัตว์น้ำขนาดเล็กอื่นๆ นอกจากนี้ยังมี ปลาท้องถิ่นในแม่น้ำน่านอีกกว่า 40 ชนิด เช่น ปลาปลก (แก้มขี้) ปลาปึก (ตะพาก) ปลาเพี้ย (กา) ปลาบอก (สร้อย) ปลาดอง (สลาด) ปลาหลด (กระตัง) ปลาสะปึก (ตะเพียนขาว) ปลาจรี (ช่อน) ปลาแค้ ปลาชีว ปลาบู่ ปลาหนาม ปลาดุก ปลามัน ปลาหลด ปลาหนาม ปลาสูบ ปลาไน ปลาสกลิด ปลาข้าว เป็นต้น ซึ่งวิธีการหาปลาชาวบ้านยังคงใช้เครื่องมือหาปลาพื้นบ้าน อันแสดงนัยยะถึงความหมายของการพึ่งพาธรรมชาติแบบพอเหมาะพอดี และเป็นการอนุรักษ์และขยายพันธุ์ปลาในสัดส่วนที่สมดุลไปในตัว

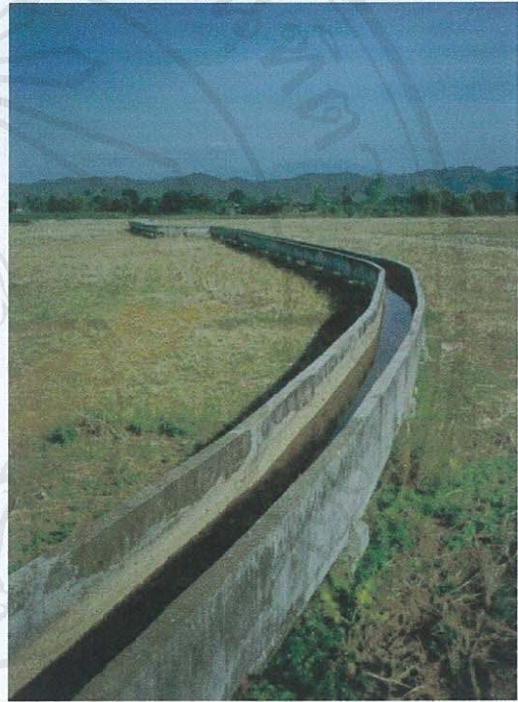
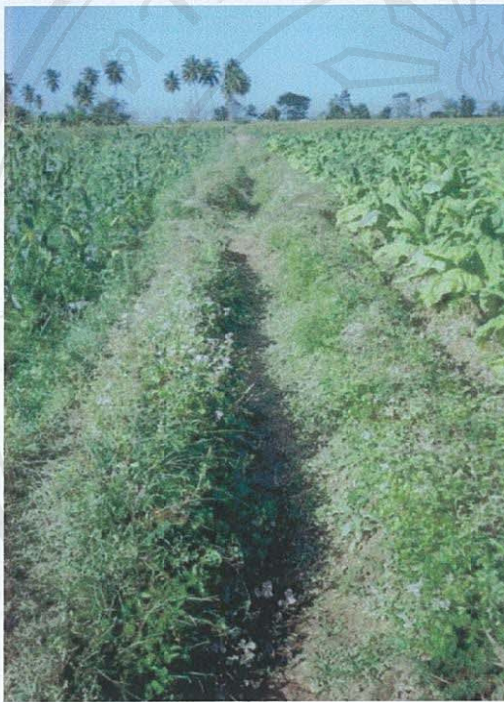
ทั้งนี้ นางทักษิณา เทพเสน ซึ่งมีอาชีพเกษตรกรกรรม (สัมภาษณ์ : มกราคม 2546) เล่าว่า “ในอดีตนั้นแม่น้ำน่านมีปลาชุกชุมมาก เวลาไปตั้งจำ (ขอ) เพื่อดักจับปลาบริเวณริมฝั่งแม่น้ำ จะได้ปลาจำนวนมาก จนยกจำขึ้นไม่ไหว ต้องเข่าให้ปลาออกจากจำบ้าง ซึ่งการหาปลาในสมัยแต่ก่อนนั้นก็เพื่อยังชีพ หากมีเหลือก็แบ่งปันเพื่อนบ้านและนำไปขาย” จากคำบอกเล่าดังกล่าว แสดงให้เห็นถึงการพึ่งพาความอุดมสมบูรณ์ของสัตว์น้ำในแม่น้ำน่านได้เป็นอย่างดี

อย่างไรก็ตามในปัจจุบันนี้พบว่า ทั้งชนิดและจำนวนของปลาได้ลดลงกว่าแต่ก่อนมาก ซึ่งเป็นผลมาจากการลักลอบระเบิด ซ็อตไฟฟ้า และใช้ยาเบื่อหรือสารเคมี ทำให้ปลาบางชนิดเกือบจะสูญพันธุ์ จึงได้มีการกำหนดเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำของชุมชนตั้งแต่ปี พ.ศ.2538 เป็นต้นมา และได้รับประกาศอย่างเป็นทางการจากจังหวัดน่านให้เป็นเขตรักษาพันธุ์สัตว์น้ำ เมื่อวันที่ 31 กรกฎาคม พ.ศ.2541 มีการใช้มาตรการทางสังคมและมีกฎเกณฑ์ร่วมกันคือ ห้ามผู้ใดกระทำการจับสัตว์น้ำในเขตอนุรักษ์โดยใช้เครื่องมือทุกชนิด หากฝ่าฝืนถูกจับได้ต้องถูกปรับเป็นจำนวนเงิน 10,000 บาท และจะต้องส่งตัวให้เจ้าหน้าที่ดำเนินการตามกฎหมาย ซึ่งสมาชิกในชุมชนต่างมีส่วนร่วมช่วยกันสอดส่องดูแลผู้กระทำความผิดกฎหมายทางสังคมของชุมชน

ลำน้ำที่สำคัญอีกสายหนึ่งคือ “ลำน้ำย่าง” มีถิ่นกำเนิดจากคอกภูคาแล้วไหลผ่านอำเภอปัวบรรจบแม่น้ำน่านที่อำเภอท่าวังผา ชาวบ้านใช้ประโยชน์จากลำน้ำย่างในการเกษตรกรรม ซึ่งมีการสร้างฝายกั้นลำน้ำและขุดคลองส่งน้ำที่เรียกว่าลำเหมือง โดยผ่านการจัดการของกลุ่มองค์กรเหมืองฝาย ที่ครอบคลุมพื้นที่ 3 ตำบล 11 หมู่บ้าน คือ ตำบลศรีภูมิ (บ้านคอนตัน บ้านคอนมูล บ้านม่วง) ตำบลป่าคา (บ้านต้นฮ่าง บ้านฝายมูล บ้านสบย่าง บ้านหนองม่วง) และตำบลตาลชุม (บ้านสบหนอง บ้านห้วยแจ่ม บ้านป่าเมียง บ้านตาลชุม) โดยผ่านตัวแทนของแต่ละหมู่บ้านมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการน้ำและรักษาผลประโยชน์ร่วมกัน มีการแต่งตั้ง “นายฝาย” ให้มีอำนาจจัดการตรวจการทำงานของลูกฝายและควบคุมดูแลระบบการแบ่งปันน้ำ ส่วน “นายเหมือง” ทำหน้าที่คอยประสานงาน และสำรวจความต้องการน้ำของชาวบ้านในพื้นที่หมู่บ้านที่ตนดูแลรับผิดชอบ สำหรับระบบเหมืองฝายลำน้ำย่างเป็นการรวมกลุ่มของผู้ใช้น้ำสายเดียวกัน ดังนั้นจึงมีการออกกฎเกณฑ์ต่างๆ เกี่ยวกับการใช้น้ำร่วมกัน การซ่อมบำรุง การระดมแรงงานในการขุดลอกฝายทุกปี โดยก่อนฤดูกาลเกษตรผู้ที่เป็นนายฝายจะสั่งการให้นายเหมืองของแต่ละหมู่บ้าน ระดมแรงงานสำหรับซ่อมตัวฝายและขุดลอกเหมืองฝาย เพื่อที่ในฤดูการทำนาจะมีการปล่อยน้ำให้ไหลเข้าพื้นที่นาของสมาชิกในชุมชนอย่างทั่วถึง การดำเนินการเหล่านี้ขึ้นอยู่กับกฎเกณฑ์ของนายฝาย ส่วนการดำเนินการรับผิดชอบของแต่ละหมู่บ้านนายเหมืองเป็นผู้ดูแล

ทั้งนี้ จากการสัมภาษณ์นายเหมืองของชุมชนไทลื้อบ้านคอนมูล คือ นายมา คำเรือง (มกราคม 2546) ซึ่งทำหน้าที่เป็นนายเหมืองของหมู่บ้านมากกว่า 10 ปี เล่าว่าในสมัยก่อนตัวฝายของลำน้ำย่างเป็นไม้ ช่วงฤดูน้ำหลากมักเกิดปัญหาตัวฝายพังต้องระดมแรงงานในการซ่อมฝายอยู่บ่อยครั้ง อีกทั้งทางน้ำที่ไหลคดเคี้ยวเข้าสู่พื้นที่ที่ห้องนา ซึ่งเป็นเพียงทางน้ำร่องดินธรรมชาติเล็กๆ มีความกว้างและลึกประมาณ 1 - 2 สอก มักเกิดการพังทลายของคันดิน ปัจจุบันจึงได้เปลี่ยนตัวฝายเป็นคอนกรีต ส่วนร่องส่งน้ำคันดินในบางจุดที่พังทลายจนไม่สามารถซ่อมได้ ก็ใช้ปูนซีเมนต์เทเป็นร่องยาว (ดังภาพที่ 4.2) เพื่อส่งน้ำไปตามพื้นที่เพาะปลูกที่อยู่ด้านท้ายฝายจึงไม่ประสบปัญหา

ฝายพังอีก และมีว่าจ้างแรงงานในชุมชนเพื่อขุดลอกฝายอยู่เป็นประจำทุกปี สำหรับค่าตอบแทนที่นายฝายจะได้รับ คือ ข้าวจำนวน 5 ทะนานต่อไร่ (ของพื้นที่ที่หมู่บ้านทั้งหมด) หากมีผู้ช่วยนายฝายก็จะแบ่งกันในสัดส่วนตามปริมาณดังกล่าว ส่วนนายเหมืองของแต่ละหมู่บ้านนั้นจะได้ข้าวจำนวน 5 ทะนานต่อไร่ (นับจำนวนไร่เฉพาะหมู่บ้านที่ตนควบคุมดูแล) ซึ่งระบบการทำงานร่วมกันขององค์กรเหมืองฝายลำน้ำย่าง จะผ่านการประสานงานจากนายฝายและนายเหมืองไปสู่คนในชุมชน

ภาพที่ 4.2 ทางส่งน้ำจากระบบเหมืองฝายลำน้ำย่างไหลสู่พื้นที่เกษตรกรรมของชาวบ้าน

ดังนั้น กล่าวได้ว่าระบบเหมืองฝายหรือระบบชลประทานพื้นบ้านดำรงอยู่คู่กับความเป็นมาของประวัติศาสตร์ชุมชนมาช้านาน จนเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชาวบ้าน ซึ่งนับเป็นภูมิปัญญาพื้นบ้านในการจัดการทรัพยากรน้ำในรูปแบบขององค์กร ในการจัดสรรแบ่งปันการใช้น้ำเพื่อการเกษตรที่มีพัฒนาการต่อเนื่องมายาวนานหลายร้อยปี และตั้งสมมติบทอดกันมา เป็นการจัดระเบียบเหมืองฝาย ที่สามารถถ่ายทอดแนวคิดไปสู่การแบ่งปันผลประโยชน์ ซึ่งเป็นโครงสร้างความสัมพันธ์ของการร่วมมือกันของสมาชิกกลุ่มเหมืองฝาย ในการจัดการทรัพยากรน้ำร่วมกันในพื้นที่หลายๆ ชุมชน นอกจากนั้นการสร้างเหมืองฝายเพื่อเป็นการชะลอการไหลของน้ำลดความรุนแรงและยังช่วยกันกระจายความชุ่มชื้นแก่พื้นที่ อันจะส่งผลให้เกิดความหลากหลายทางชีวภาพ และช่วยกักเก็บตะกอนที่ไหลลงไปในลำน้ำ อันเป็นการยืดอายุแหล่งกักเก็บน้ำตลิ่งน้ำให้คืนเงินและทำให้คุณภาพน้ำดีขึ้น

4.1.3.3 ทรัพยากรป่าไม้และสัตว์ป่า

จากข้อมูลพื้นที่ป่าไม้ที่สำคัญของอำเภอท่าวังผา ซึ่งอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติ คอยภูคา คอยผาแดง ป่าสงวนแห่งชาติป่าน้ำยาว และป่าน้ำสวด มีเนื้อที่ประมาณ 249,375 ไร่ จากพื้นที่ทั้งอำเภอประมาณ 499,375 ไร่ แสดงให้เห็นว่ายังมีป่าปกคลุมผืนใหญ่ สภาพป่ามีทั้ง ป่าดงดิบ (Evergreen Forest) ขึ้นอยู่ทั่วไปทั้งในที่ราบและพื้นที่สูงบนภูเขาปะปนกับป่าเบญจพรรณ (Mixed Deciduous Forest) และป่าไม้ผลัดใบประเภทป่าเต็งรัง (Deciduous Dipterocarp Forest) ในบริเวณเชิงเขาที่มีดินอุดมสมบูรณ์และมีความชื้นสูง โดยเฉพาะบริเวณริมห้วย ลำธาร หุบเขา ต่างๆ และป่าไม้ไม่ผลัดใบกระจายไปตามแนวเขาสูง (ข้อมูลบรรยายสรุปอำเภอท่าวังผา : 2545)

พื้นที่ป่าอนุรักษ์ต้นน้ำของชุมชน มีประมาณ 2,300 ไร่ อยู่ห่างจากตัวหมู่บ้านไปทางทิศตะวันตกประมาณ 3 กิโลเมตร ลักษณะเป็นป่าเพื่อรักษาต้นน้ำและเป็นป่าใช้สอยของคนในชุมชน จากการศึกษาของ คณะผู้ศึกษาจัดทำแผนปฏิบัติการการจัดการการท่องเที่ยวบ้านคอนมูล, 2545 : 18) พบว่ามีสภาพป่าเป็นป่าดิบแล้งรุ่นสอง (Dry Evergreen Forest) ซึ่งพบกระจายค่อนข้างมาก โดยเฉพาะบริเวณหุบเขาและลำห้วยที่มีความชื้นตลอดทั้งปี ซึ่งเป็นป่าที่มีความสำคัญของนิเวศวิทยาและมีอิทธิพลต่อสภาพแวดล้อม สำหรับระบบนิเวศพรรณไม้นั้นจากการที่ผู้วิจัยได้ศึกษาและสำรวจพื้นที่เส้นทางเดินป่ากับคณะผู้นำชุมชน พบว่ามีพรรณไม้พื้นบ้าน เช่น มะกอก มะเดื่อ มะเกวียน มะเกี๋ยง ส้านหึง มะปิ่น (มะตุม) เหี่ยวป่า เหมือด บีแคเรีย ดินเป็ด เปล้าหลวง ยมหิน แห้ง หวาย ตำบ เป็นต้น ส่วนไม้มีค่าทางเศรษฐกิจ เช่น ไม้แดง ไม้ไผ่ ไม้มะค่า ไม้ตะเคียน ไม้ประดู่ ไม้จ่าปี เป็นต้น ไม้พื้นล่างเป็นพวกไม้เถาและไม้เลื้อยต่างๆ นอกจากนี้บริเวณตาน้ำหรือพื้นที่ชุ่มน้ำตามธรรมชาติคือ หนองน้ำ บวก บึง มีพืชชนิดต่างๆ เช่น บอน ผักกูด ผักจ๋า ผักบั้ง ผักหนาม ผักหนอก ผักเผ็ด และเฟิร์นชนิดต่างๆ ขึ้นอยู่หนาแน่นทั่วบริเวณ

เนื่องจากพื้นที่ชุมชนตั้งอยู่ใกล้เขตป่าไม้ จึงอาศัยแหล่งป่าไม้ที่อยู่ใกล้เคียงเป็นที่พึ่งพิงทางด้านต่างๆ คือ

1. เป็นไม้ใช้สอย ที่สำคัญคือเป็นไม้พื้นใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น ก่อไฟในการประกอบอาหาร ย้อมผ้า ก่อไฟในฤดูหนาว ก่อไฟไล่แมลงให้สัตว์เลี้ยง ใช้ไม้ไผ่บงและไผ่ขางมาจักตอก หรือสร้างที่พักพิงชั่วคราวในช่วงฤดูกาลทำไร่ทำนาและช่วงที่ต้องอยู่เฝ้าไร่นา เป็นต้น
2. เป็นแหล่งอาหาร เช่น เห็ดชนิดต่างๆ (เห็ดไข่ห่าน เห็ดโคน เห็ดถอบ เห็ดแดง เห็ดเหลือง เห็ดขาว เห็ดหล่ม เป็นต้น) หน่อไม้ ผักหวาน ผักกูด ผักปวยล่า ใบบอน หัวบุก ไข่มดแดง ไข่แมงมัน ไข่จ๊กจั่น ตอ แตน น้ำผึ้ง น้ำมัน กล้วยป่า หัวปลี มะม่วงป่า มะกอกป่า มะเกวียน เป็นต้น

3. เป็นแหล่งพืชสมุนไพร ชาวบ้านนำมาใช้ประโยชน์หลายชนิด เช่น มะแขว่น ส้มป่อย อบเชย ชะเอม ฮางเย็น ฮ้อสะพายควาย เหงือกปลาหมอ เครื่องหมาย เครื่องออน เครื่องเขาน้ำ กวาวเครือ เต๋อยหิน โดไม่รู้ล้ม เป็นต้น ซึ่งสมุนไพรบางชนิดใช้ประโยชน์ครบทั้งพระเจ้าห้าองค์ คือ ใช้ประโยชน์ได้ทั้งส่วนใบ ราก ก้าน เปลือก และผลหรือแก่น

4. เป็นพื้นที่เลี้ยงสัตว์ โดยชาวบ้านจะเลี้ยงวัวและควายแบบปล่อยตามธรรมชาติ ในป่าเชิงเขาทำหมูป่า และจะเข้าไปดูแลบ้างเป็นครั้งคราวหรือเลี้ยงแบบปล่อยเป็นวันๆ ไป

สำหรับสัตว์ป่า นั้น จากการบอกเล่าของ นายบุญอยู่ นันทชัย (สัมภาษณ์ : มกราคม 2546) ซึ่งมีภรรยาไปหาของป่าแล้วว่า แต่เดิมหมู่บ้านอยู่ในเขตป่าสงวน ทางด้านหลังของหมู่บ้าน เป็นผืนป่าใหญ่อันเป็นต้นน้ำลำธารที่ยังคงความอุดมสมบูรณ์ ชาวบ้านดำรงชีพด้วยการพึ่งพาอาศัยทรัพยากรป่า ทั้งเป็นแหล่งอาหารหาของป่าประเภทพืช ผัก ผลไม้ป่า และล่าสัตว์เล็กที่เป็นสัตว์ที่สามารถจับมาได้ เช่น นม อ้น หิน ตุ่น เม่น ตะกวด อีเห็น เป็นต้น ส่วนสัตว์ใหญ่และสัตว์ป่าอื่นๆ ที่เคยพบเห็นใน ผืนป่าแห่งนี้ ได้แก่ เสือ หมี หมูป่า เก้ง กวาง ลิง ชะนี ชะมด เป็นต้น จากการสำรวจพื้นที่ป่าในระยะรัศมี 2 กิโลเมตร พบร่องรอยการหาอาหารของสัตว์ป่าประเภท กระรอก กระแต ไก่ป่า หมูป่า สังเกตจากรอยเท้าให้เห็นกระจายอยู่ทั่วบริเวณป่า นอกจากนี้ยังมีสัตว์จำพวก สัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำ สัตว์เลื้อยคลาน นก ชนิดต่างๆ และมีแมลงอีกหลายชนิด เช่น ผึ้ง แตน ต่อ แมงมัน มด ชันโรง เป็นต้น ทั้งนี้ นายสวิง เทพเสน ผู้ใหญ่บ้าน (สัมภาษณ์ : มกราคม 2546) ได้เล่าว่า “ชีวิตของชาวไทลื้อบ้านดอนมูลได้มีการเก็บหาของป่ามานานแล้ว เหมือนกับหมู่บ้านเรามีสวนหรือแหล่งอาหารขนาดใหญ่เป็นสวนหลังบ้าน เวลาไม่มีอาหารจะกินและประหยัดรายจ่าย ก็จะเข้าป่าหาผักหาไม้จากป่ามาทำอาหาร นำไปมาขายบ้าง และแบ่งปันเพื่อนบ้าน” ภารกิจดี การพึ่งพาและการประโยชน์จากป่าเหล่านี้ ตั้งอยู่บนพื้นฐานความจำเป็นและอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ที่ชุมชนกำหนด เพื่อป้องกันไม่ให้ป่าใช้สอยถูกใช้มากจนเกินไป อีกทั้งผืนป่าแห่งนี้ยังเป็นแหล่ง ชีวที่สำคัญ จึงมีการรักษาพื้นที่ป่าแห่งนี้ไว้เพื่อสามารถใช้ประโยชน์ได้อย่างยาวนานต่อไป

การจัดการพื้นที่ป่าชุมชนมีโครงการอนุรักษ์พื้นที่ป่า มีมาตรการป้องกันและรักษา สภาพป่า มีการฟื้นฟูป่าไม้โดยการกำหนดแนวเขตป่าให้ชัดเจน ซึ่งเป็นการดำเนินงานระหว่างภาค รัฐและองค์กรเอกชน ร่วมกับชาวบ้านดำเนินการจัดการพื้นที่และช่วยกันดูแลป่าชุมชน โดยความร่วมมือและสนับสนุนจากโครงการจัดการลุ่มน้ำน่านตอนบน และสำนักงานความร่วมมือทางด้าน สิ่งแวดล้อมและการพัฒนา ในโครงการ DANCED (Danish Cooperation for Environment and Development) เป็นโครงการที่อยู่ภายใต้ Ministry of Environment and Energy ของประเทศ เดนมาร์ก ซึ่งเริ่มเข้ามามีบทบาทในการสนับสนุนทุนดำเนินงานแก่โครงการต่างๆ ในประเทศไทย ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตั้งแต่ปี พ.ศ.2537 โดยมีวัตถุประสงค์และ

ความมุ่งหวังในเชิงพัฒนา คือ การส่งเสริมและสนับสนุนการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน การอนุรักษ์ธรรมชาติ ป่ากัน และลดมลภาวะเป็นพิษทางอากาศ ดิน และน้ำ ควบคู่กับการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนในพื้นที่ ซึ่งพื้นที่ดำเนินงานอยู่ทางทิศ ตะวันตกเฉียงเหนือของจังหวัดน่าน ในท้องที่อำเภอท่าวังผาและอำเภอสองแคว รวมทั้งสิ้น 1,007 ตารางกิโลเมตร หรือ 629,375 ไร่ มีหมู่บ้านเป้าหมายที่ดำเนินงาน 45 หมู่บ้าน ดำเนินโครงการ 7 ปี คือ ตั้งแต่ พ.ศ.2539 - 2546 (โครงการจัดการลุ่มน้ำน่านตอนบน, 2543 : 1-3)

ชุมชนไทลื้อบ้านดอนมูลเป็นหมู่บ้านที่อยู่ในพื้นที่การดำเนินงานของหน่วยจัดการ ดินน้ำสบสาย ซึ่งอยู่ในชั้นคุณภาพลุ่มน้ำที่ 4 (ดังแผนที่ 4.3) ได้มีการประสานความร่วมมือของ องค์การเครือข่ายลุ่มน้ำสาย-ควะ-ก๊าบ โดยมีคณะกรรมการเครือข่ายจากแต่ละหมู่บ้าน จำนวน 8 หมู่บ้าน คือ บ้านดอนมูล บ้านซอน บ้านควะ บ้านห้วยม่วง บ้านน้ำป้าก บ้านห้วยธนู บ้านนาไธ และบ้านดอนทอง ซึ่งหน้าที่ของเครือข่ายคือ เพื่อแก้ไขปัญหาความขัดแย้งด้านการจัดการ และ การใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติระหว่างหมู่บ้านใกล้เคียง โดยอาศัยกฎเกณฑ์ทางสังคม นอกจากนี้ยังสนับสนุนการดำเนินงานด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติกับองค์กรชุมชน ร่วมกับ หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และสนับสนุนการพัฒนาชุมชนโดยยึดหลักเศรษฐกิจพอเพียง ทั้งนี้โดยอาศัย หลักการมีส่วนร่วมในการเรียนรู้ การคิด การวางแผน และการปฏิบัติงานร่วมกันในการอนุรักษ์ ทรัพยากรธรรมชาติระหว่างเจ้าหน้าที่ของรัฐ องค์กรเอกชน และประชาชนในพื้นที่โครงการ เนื่องจากในอดีตมีการบุกรุกพื้นที่ป่าและพื้นที่สาธารณะ เพื่อทำไร่เลื่อนลอยและการตัดต้นไม้เพื่อ แปรรูป อีกทั้งการเกิดไฟป่าเป็นประจำทุกปี ซึ่งเป็นสิ่งที่ควบคุมได้ยากและสร้างความสูญเสียทั้ง พืชพันธุ์ไม้ สภาพดิน แหล่งต้นน้ำ ทำให้สัตว์ป่าได้รับบาดเจ็บหรืออาจถึงเสียชีวิต ทำลายแหล่ง อาหารและที่อยู่อาศัย ที่สำคัญคือส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศป่าไม้ จากสภาพปัญหาดังกล่าวส่งผล ต่อการเจริญเติบโตตามธรรมชาติ และระบบนิเวศป่าไม้รวมทั้งแหล่งต้นน้ำลำธารของชุมชน การสนับสนุนของโครงการจัดการลุ่มน้ำน่านตอนบน เพื่อให้ชุมชนร่วมกันป้องกันรักษาป่า และ ทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อให้ชุมชนรู้จักการอนุรักษ์ทรัพยากรดินและน้ำ พร้อมทั้งรู้จักการวางแผน การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และแผนการใช้ประโยชน์ที่ดินให้เกิดประโยชน์สูงสุด (โครงการ จัดการลุ่มน้ำน่านตอนบน, 2542 : 24-25)

ดังนั้น ชุมชนจึงมีกฎระเบียบในการควบคุมไฟป่าร่วมกัน คือ

1. การจะถางพื้นที่ทำกินและการเผาไร่ ให้แจ้งคณะกรรมการหมู่บ้านทราบก่อน ทุกครั้ง คณะกรรมการหมู่บ้านจะเป็นผู้ควบคุมการถางและเป็นผู้กำหนดวันเวลา (เวลา 16.00 น. เป็นต้นไป) และในการเผาไร่จะแจ้งให้คณะกรรมการเครือข่ายทราบล่วงหน้า 10 วัน

2. การเผาไร่และสวนจะต้องทำแนวกันไฟทุกครั้ง โดยกำหนดความกว้าง 4 - 8 เมตร ถ้าไม่ทำแนวกันไฟ และทำการจุดไฟโดยไม่แจ้งให้คณะกรรมการเครือข่ายทราบล่วงหน้า จะต้องรับผิดชอบทุกกรณีหรือดำเนินคดีตามกฎหมาย

3. หากมีการจุดไฟเผาป่าปรับไร่ละ 10,000 บาท ถ้าไม่ยินยอมจะแจ้งความดำเนินคดีตามกฎหมาย

4. ผู้ใดพบเห็นเป็นพยานและแจ้งให้คณะกรรมการเครือข่ายทราบ จะได้รับรางวัลครึ่งหนึ่งของค่าปรับ

ส่วนในด้านการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ชุมชนมีกฎระเบียบร่วมกัน ดังนี้

1. ห้ามตัดไม้ในเขตป่าอนุรักษ์ต้นน้ำ หรือป่าชุมชนของหมู่บ้าน ถ้าฝ่าฝืนและจับได้จะถูกปรับต้นละ 20,000 บาท และทำการยึดไว้เป็นของกลางของหมู่บ้านในเครือข่าย ส่วนค่าปรับจะแบ่งให้ผู้แจ้งครึ่งหนึ่ง อีกครึ่งหนึ่งแบ่งให้คณะกรรมการหมู่บ้านและคณะกรรมการเครือข่าย

2. การตัดไม้ใช้สอย (ไม้บง ไม้ซาง ไม้ข้าวหลาม) ในเขตป่าชุมชน หรือป่าอนุรักษ์ต้นน้ำ ต้องได้รับความเห็นชอบคณะกรรมการหมู่บ้านเครือข่าย ถ้าฝ่าฝืนปรับลำละ 500 บาท แล้วเงินเข้าหมู่บ้านครึ่งหนึ่งของค่าปรับ และอีกครึ่งหนึ่งให้คณะกรรมการผู้นำจับ

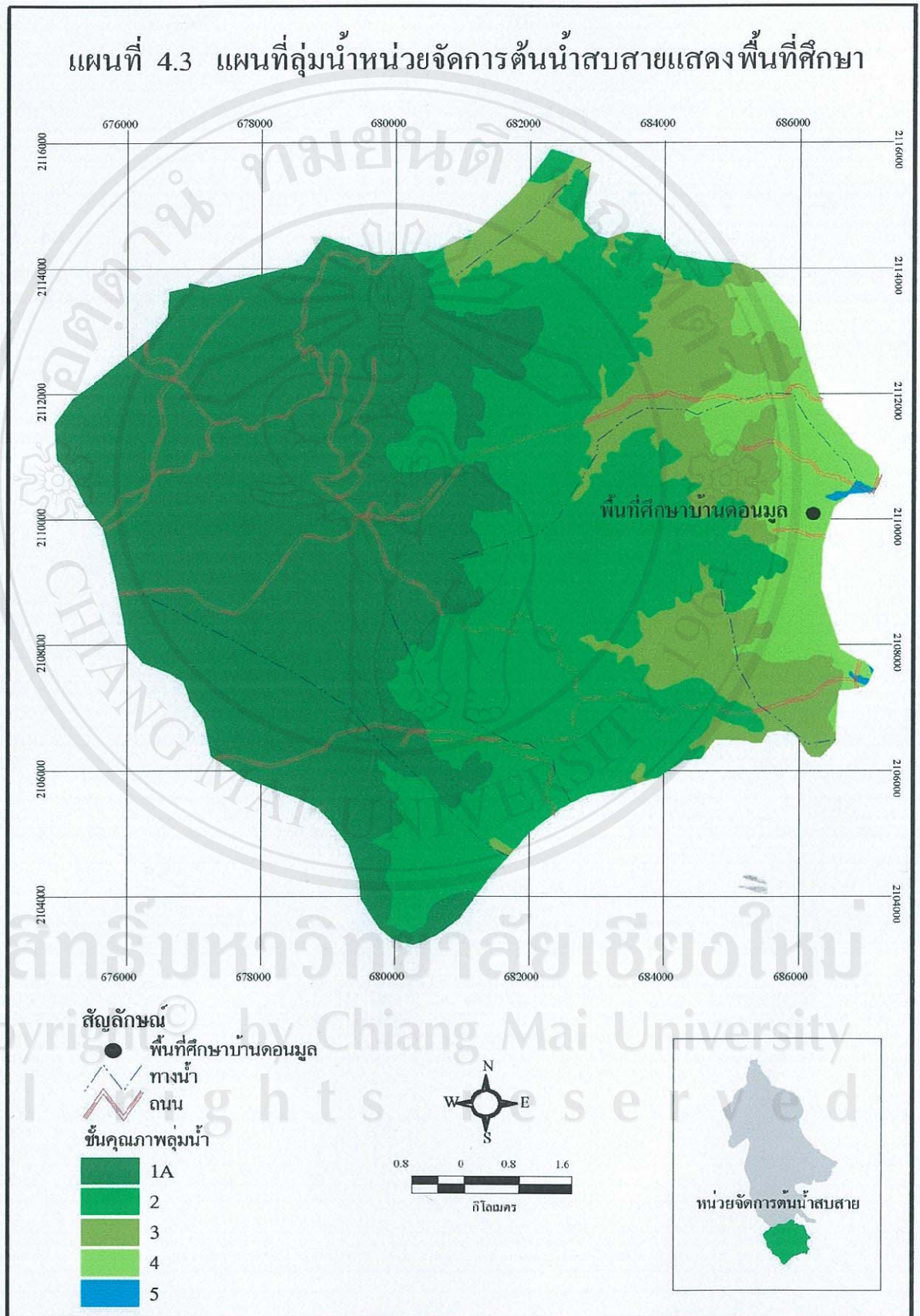
3. กรณีตัดไม้ใช้สอยในที่ดินของตัวเองจะต้องแจ้งให้คณะกรรมการหมู่บ้านทราบก่อนทุกครั้ง

4. เรื่องการจับปลา ซื่อตปลาในแหล่งน้ำ ให้ยึดกฎระเบียบของหมู่บ้านนั้นๆ

5. ผู้ใดทำลายป่าแสดงเขตป่าอนุรักษ์หมู่บ้าน ถ้าจับได้จะถูกปรับคือ ป่าไม้ราคาป่าละ 500 บาท ป่าเห่ลิกราคाप่าละ 2,000 บาท โดยแบ่งค่าปรับให้ผู้แจ้งครึ่งหนึ่ง

จากผลความร่วมมือการดำเนินงานอนุรักษ์ป่าต้นน้ำที่ผ่านมาพบว่า สภาพป่ามีการฟื้นตัวมีความอุดมสมบูรณ์มากขึ้น นอกจากนั้นยังมีป่าชุมชนแบบดั้งเดิมที่ชาวบ้านได้รักษาและอนุรักษ์พื้นที่ป่าไว้ เพื่อใช้ประกอบพิธีกรรมตามประเพณีคือป่าช้าและป่าห่อผีของหมู่บ้าน ซึ่งป่าดังกล่าวชุมชนจะดูแลรักษาให้อยู่ในสภาพสมบูรณ์โดยไม่เข้าไปรบกวน บุกรุก ทำลายตัดต้นไม้ เพราะถือว่าเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ที่ต้องให้ความเคารพยำเกรง จึงกล่าวได้ว่าการกำหนดขอบเขตพื้นที่ป่าภายใต้การจัดการป่าแบ่งออกได้เป็น ป่าอนุรักษ์หรือป่าต้นน้ำ ป่าประเพณี และป่าใช้สอย ซึ่งป่าทั้ง 3 ประเภทนี้จะได้รับการดูแลจัดการโดยชุมชน

แผนที่ 4.3 แผนที่ลุ่มน้ำหน่วยจัดการต้นน้ำสบสายแสดงพื้นที่ศึกษา

ที่มา : โครงการจัดการลุ่มน้ำน่านตอนบน และสำนักงานความร่วมมือด้านสิ่งแวดล้อมและการพัฒนาโครงการ DANCED (2543)

4.1.3.4 การจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชน

การจัดการสิ่งแวดล้อมชุมชนไทลื้อบ้านคอนมูล มีการจัดการตั้งแต่ความเป็นเรียบร้อยของบริเวณบ้านเรือนของชาวบ้าน โดยมีการควบคุมสภาพแวดล้อมที่อยู่อาศัย เช่น โครงการประกวดบ้านสะอาด โครงการบ้านน่าอยู่ โครงการตำบลสะอาดดอกไม้งาม โครงการอบรมให้ความรู้แก่แม่บ้าน เนื่องจากเป็นผู้ที่มีบทบาทในงานบ้านงานเรือน เพื่อปรับปรุงภูมิทัศน์และส่งเสริมบรรยากาศให้ชุมชนน่าอยู่ เป็นการดูแลและบำรุงรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมชุมชน โดยปกติแล้วชุมชนไทลื้อบ้านคอนมูลจะมีการจัดแบ่งเป็นระบบหมวดเพื่อหมุนเวียนกันพัฒนาพื้นที่สาธารณะประโยชน์ในหมู่บ้านเป็นประจำทุกสัปดาห์ ซึ่งถือเป็นกิจวัตรของตัวแทนแต่ละครัวเรือนจะต้องปฏิบัติร่วมกัน

ชุมชนไทลื้อบ้านคอนมูลมีการจัดการขยะโดยใช้วิธีขุดหลุมฝังกลบ อยู่ทางด้านทิศตะวันตกของหมู่บ้าน ห่างไปอีกประมาณ 3 กิโลเมตร แต่ละหลังจะมีถังขยะไว้บริเวณบ้านเวลาดังขยะเต็มก็จะรวบรวมขยะของตน หรือรวบรวมขยะของคนที่อยู่ละแวกบ้านเดียวกันไปทิ้งบริเวณจุดกำจัดขยะ นอกจากนี้ชุมชนได้มีมาตรการที่ใช้ร่วมกันคือ หากพบผู้ใดกระทำผิดโดยทิ้งขยะมูลฝอยลงในแหล่งน้ำจะทำการปรับครั้งละ 500 บาท ส่วนเศษวัชพืชหรือขยะจากการเกษตรใช้วิธีการเผาในบริเวณพื้นที่นา พื้นที่สวน และพื้นที่ไร่ของตน

จากการศึกษาเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน สรุปได้ว่าชุมชนซึ่งตั้งถิ่นฐานติดกับเขตป่าทางด้านตะวันตก อันเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารและเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า อีกทั้งในพื้นที่ทางด้านตะวันออกมีลำน้ำน่านไหลผ่าน และมีการจัดการน้ำในระบบเหมืองฝายจากลำน้ำย่าง ชาวบ้านล้วนอาศัยความรู้และภูมิปัญญาเกี่ยวกับระบบนิเวศที่พวกเขาอยู่ โดยเฉพาะในด้านความหลากหลายทางชีวภาพ ซึ่งจะเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีความสำคัญสำหรับสังคมในอนาคต และยังสามารถเรียนรู้และสืบสานภูมิปัญญาเหล่านั้นในวิถีชีวิต เพื่อดำรงชีพและการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนอย่างยั่งยืน

4.1.4 โครงสร้างทางเศรษฐกิจของชุมชน

จากการสำรวจข้อมูลความจำเป็นพื้นฐานระดับหมู่บ้าน(จปฐ.2) พ.ศ.2547 ของชุมชนไทลื้อบ้านคอนมูลพบว่า รายได้เฉลี่ยอยู่ในเกณฑ์ปานกลาง คือ ประมาณ 25,690 บาทต่อคนต่อปี และคนในครัวเรือนมีรายได้เฉลี่ยไม่ต่ำกว่าคนละ 20,000 บาทต่อปี ผ่านเกณฑ์ทุกครัวเรือน ซึ่งรายได้ส่วนใหญ่มาจากอาชีพเกษตรกรรม ซึ่งจะกล่าวในรายละเอียดของระบบเศรษฐกิจการเกษตร และกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่สำคัญของชุมชน ดังนี้

4.1.4.1 ระบบเศรษฐกิจการเกษตรของชุมชน

ด้วยสภาพทางภูมิศาสตร์ที่เอื้อต่อการเกษตรกรรม เนื่องจากที่ตั้งของชุมชน เป็นพื้นที่ราบกว้างขวาง มีสภาพดินที่อุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การเพาะปลูก ดังนั้นอาชีพดั้งเดิมของ ชาวไทลื้อบ้านคอนมูล จึงมีวิถีชีวิตที่ใกล้ชิดกับธรรมชาติและผูกพันกับอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก เป็นเศรษฐกิจหมู่บ้านแบบเลี้ยงดูตนเอง โดยใช้แรงงานในครัวเรือนหรือเครือญาติ และมีระบบการ แลกเปลี่ยนแรงงานที่เรียกว่า “การเอามื้อ” ที่สร้างความสนิทสนมกลมเกลียวกันในชุมชน ตลอดจน การว่าจ้างแรงงานเกษตร นอกจากนี้ชาวบ้านยังมีความเชื่อในสิ่งเหนือธรรมชาติ อันกลายเป็น บรรทัดฐานที่สำคัญต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มีอยู่ในชุมชน ส่วนแหล่งน้ำที่ใช้ใน การเกษตรนั้น ใช้แหล่งน้ำธรรมชาติจากแม่น้ำน่าน และน้ำจากระบบเหมืองฝายจากลำน้ำย่าง

อย่างไรก็ดี ผลจากการเร่งรัดพัฒนาเศรษฐกิจในช่วงแผนพัฒนาเศรษฐกิจ นับเป็นจุดเริ่มต้นของการเปลี่ยนแปลงระบบโครงสร้างการผลิตทางการเกษตร ทั้งในด้านแรงงาน เทคโนโลยีการผลิต และปัจจัยการผลิตต่างๆ โดยการเน้นการปลูกพืชเศรษฐกิจเพื่อการส่งออก อีกทั้งเส้นทางการคมนาคมเข้าถึงหมู่บ้านมีความสะดวกสบายมากขึ้น หลังจกมีการตัดถนนเข้าสู่ หมู่บ้านทำให้เกิดอาชีพใหม่ๆ ขึ้นในชุมชน เช่น มีการติดต่อค้าขายและการแลกเปลี่ยนสินค้า ซึ่งมิ ความสะดวกในการขนย้ายผลผลิตทางการเกษตรไปสู่ตลาด ดังนั้นตลาดของผลผลิตทางการ เกษตรส่วนใหญ่จะมีพ่อค้าเข้ามารับซื้อถึงพื้นที่ไร่นาของชาวบ้าน และมีส่วนน้อยที่ชาวบ้านจะนำ ไปขายในตัวอำเภอเอง แต่สิ่งที่ตามมาคือปริมาณการใช้สารเคมีมากขึ้น เพื่อการเพิ่มจำนวนและ การรอกงามของผลผลิตทางการเกษตร ส่งผลต่อการเกิดสารเคมีตกค้างสะสมในดินและซึมลงสู่ แม่น้ำเพิ่มปริมาณมากขึ้นเรื่อยๆ นอกจากนี้ การช่วยเหลือแรงงานกันแบบการเอามื้อเอววันเปลี่ยน มาเป็นการว่าจ้างแรงงานกันมากขึ้น และที่เห็นได้ชัดเจนก็คือการเปลี่ยนจากใช้แรงงานควายไถนา มาเป็นการใช้รถไถและเครื่องจักรทุนแรงต่างๆ ถึงแม้ว่าชาวบ้านไม่สามารถปฏิเสธการใช้ เทคโนโลยีในสมัยใหม่ได้ อีกทั้งระบบเศรษฐกิจการเกษตรของชุมชน มีการเปลี่ยนแปลงไปตาม สภาพสังคมที่มีการแข่งขันทางด้านเศรษฐกิจ แต่ใน โครงการพัฒนาชุมชนได้ส่งเสริมระบบ เศรษฐกิจแบบพอเพียง (Sufficiency Economy) ตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้า อยู่หัว โดยเน้นเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเองที่เน้นความพอประมาณแบบพอมีพอกิน สามารถดำรงชีวิต ได้โดยไม่เดือดร้อนและมีความเป็นอยู่ตามอัตภาพ

4.1.4.2 อาชีพ รายได้ และกิจกรรมทางเศรษฐกิจของชุมชน

ดังได้กล่าวแล้วว่า เศรษฐกิจของหมู่บ้านส่วนใหญ่ขึ้นอยู่กับการทำเกษตรกรรม เป็นสำคัญ ดังนั้นอาชีพหลักของสมาชิกในชุมชนจึงยังคงอยู่ในการเกษตรถึงร้อยละ 51.9 รองลงมา

คือ อาชีพการรับจ้าง ร้อยละ 34 อาชีพค้าขาย ร้อยละ 7.9 อาชีพรับราชการและอาชีพอื่นๆ ร้อยละ 6.2 (คณะผู้ศึกษาจัดทำแผนปฏิบัติการการจัดการการท่องเที่ยวบ้านดอนมูล, 2545 : 20) ครึ่งเรือน ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพมากกว่า 1 อาชีพ โดยแบ่งอาชีพที่สำคัญออกเป็นประเภทต่างๆ ดังนี้

1) การเกษตรกรรม

เนื่องจากลักษณะดินและปริมาณน้ำฝนในเขตนี้ที่ช่วยในการเพาะปลูก (Rained Agriculture) ประกอบกับมีแหล่งน้ำธรรมชาติไหลผ่านหมู่บ้าน จึงทำให้พื้นที่ชุมชนไทลื้อบ้านดอนมูลเหมาะสำหรับการทำการเกษตรทั้งการทำนา การทำสวน และการทำไร่ โดยการทำสวนของชาวบ้าน พื้นที่เพาะปลูกจะอยู่ทางทิศใต้ติดกับแม่น้ำน่าน ซึ่งเป็นพื้นที่ราบลุ่มเป็นบริเวณกว้าง พืชสวนที่ปลูก เป็นส่วนใหญ่ของพื้นที่เป็นพันธุ์พืชพื้นเมือง ได้แก่ ถั่วงอก ถั่วเขียว ข้าวโพด ใบบัวสูบ ส่วนผักต่างๆ ที่ปลูกเป็นหลัก เช่น พริก มะเขือยาว บวบเหลี่ยม มะนาว(น้ำเต้า) ผักกาดขาว กระหล่ำปลี เป็นต้น โดยชาวบ้านจะหมุนเวียนปลูกตลอดทั้งปี สำหรับพื้นที่ทำนาจะอยู่ถัดออกไปจากพื้นที่ทำสวน ซึ่งเป็นการทำนาค้าและระบบการปลูกข้าวจะเป็นไปตามช่วงฤดูกาลจัดการระบบเหมืองฝาย โดยจะเริ่มหว่านกล้าตั้งแต่เดือนพฤษภาคมถึงมิถุนายน บักดำในช่วงปลายเดือนมิถุนายน และเก็บเกี่ยวเดือนพฤศจิกายนถึงธันวาคม โดยมากแล้วจะปลูกข้าวเหนียวเพื่อบริโภคเป็นหลัก ผลผลิตต่อไร่ประมาณ 700 กิโลกรัม (ข้อมูล กชช. 2 ค อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน, 2545) ส่วนพื้นที่ราบสูงทางด้านทิศเหนือเป็นพื้นที่ทำไร่ของหมู่บ้าน บริเวณที่ราบระหว่างหุบเขาและเชิงเขานั้น เป็นพื้นที่ปลูกข้าวไร่ ปลูกฝ้าย และปลูกไม้ผลต่างๆ เช่น มะขาม มะม่วง ลำไย ส้ม เป็นต้น

2) การรับจ้าง

ส่วนมากจะเป็นการรับจ้างทางการเกษตร ทั้งในหมู่บ้านและหมู่บ้านใกล้เคียง เช่น การรับจ้างเก็บผลผลิตพืชสวนพืชไร่ คำนานา เกี่ยวข้าว เป็นต้น อัตราจ้างโดยเฉลี่ยประมาณ 80 - 150 บาทต่อวัน ส่วนการรับจ้างนอกภาคการเกษตรนั้น โดยมากจะเป็นคนหนุ่มสาวที่ออกไปรับจ้างในเขตนอกชุมชนลักษณะไปเช้าเย็นกลับ และกลุ่มที่เข้าไปรับจ้างทำงานอุตสาหกรรมในโรงงานต่างๆ ที่กรุงเทพฯ และในเขตปริมณฑล ซึ่งเป็นการทำงานอยู่ประจำโดยจะกลับบ้านเฉพาะช่วงเทศกาลสำคัญ เช่น วันขึ้นปีใหม่ วันสงกรานต์ วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา และช่วงที่มีการประกอบพิธีกรรมสำคัญของหมู่บ้าน สำหรับกลุ่มคนที่มีอายุมากขึ้นทำงานประเภทงานช่างฝีมือ ทั้งช่างไม้ ช่างปูน ช่างแกะสลัก หรือที่เรียกว่า “สล่า” โดยจะรับจ้างงานก่อสร้างทั่วไปในพื้นที่ชุมชนใกล้เคียง

3) การค้าขาย

ส่วนใหญ่จะเป็นการเปิดร้านค้าในหมู่บ้าน มีทั้งหมดประมาณ 7-8 ร้าน ได้แก่ ร้านขายของชำ ร้านขายของสด ร้านขายอาหาร ร้านขายผ้าทอไทลื้อและเสื้อผ้าพื้นเมือง และร้านขายยา สำหรับร้านขายของชำจะขายสินค้าที่เป็นข้าวของเครื่องใช้ในการดำรงชีพประจำวัน ประเภทเครื่องปรุงอาหาร และของใช้ที่จำเป็น โดยจะไปรับสินค้าจากอำเภอท่าวังผามาขาย ซึ่งสินค้าบางชนิดก็มีรถมาส่งถึงร้าน สำหรับร้านขายของสดจะไปซื้อของสดประเภทต่างๆ จากตลาดสดเทศบาลอำเภอท่าวังผามาขายในช่วงเช้า เช่น ผักสด อาหารปรุงสุก ขนมหวาน ผลไม้ เป็นต้น ส่วนร้านขายเนื้อสดนั้นจะรับเนื้อวัว เนื้อควาย และเนื้อหมู มาขายตั้งแต่ช่วงเช้าถึงเย็น ร้านอาหารที่มีในหมู่บ้านเป็นร้านก๋วยเตี๋ยวและร้านขนมเส้น (ขนมจีน) นอกจากนั้นยังมีสินค้าจากกลุ่มอาชีพในหมู่บ้าน ทั้งประเภทผ้าทอไทลื้อ เสื้อผ้าพื้นเมือง และผลิตภัณฑ์ผ้าทอมาตัดเย็บเป็นของตกแต่งบ้านและเครื่องใช้ในรูปแบบต่างๆ และสมุนไพรพื้นบ้าน เช่น สมุนไพรกำจัดเห็บโครง ขมิ้นไพร แป้งดินสอพอง ฟ้าทลายโจร อีกทั้งมีน้ำสมุนไพรจำหน่าย เช่น น้ำมะปิ่น(มะตูม) น้ำตะไคร้ น้ำมะขาม เป็นต้น นอกจากนั้นแล้วยังมีผู้ประกอบการกิจการค้าขายเสื้อผ้าสำเร็จรูปในตัวอำเภอท่าวังผาและแบบรถค้าเร่อีก 2 ราย

4) การเลี้ยงสัตว์

สัตว์ที่เกษตรกรเลี้ยงเพื่อการค้า ได้แก่ วัว ควาย และหมู สำหรับการเลี้ยงวัวและควายนั้นเป็นสัตว์ที่มีการเลี้ยงมาตั้งแต่อดีต เพราะในสมัยก่อนนั้นจะใช้วัวในการเทียมเกวียนหรือเป็นวัวต่าง เพื่อบรรทุกสิ่งของหรือผลผลิตทางการเกษตร ส่วนควายจะมีการเลี้ยงไว้ไถนาและเพื่อเทียมเกวียนด้วย ต่อมาจึงมีการพัฒนาเป็นการเลี้ยงเพื่อการค้า มีกว่า 10 ครัวเรือน การเลี้ยงนั้นจะเป็นการไล่ต้อนให้ไปกินอาหารในช่วงเช้าตามไร่นาของตน บริเวณที่สาธารณะของหมู่บ้านหรือในป่าท้ายหมู่บ้าน ซึ่งจะต้อนกลับเข้าคอกอีกครั้งในเวลาเย็น โดยจะฟังจากเสียง “ฮอก” (กระดิ่ง) ที่ผูกคอไว้ บริเวณที่เลี้ยงนั้นจะทำคอกไว้ใต้ถุนด้านหลังของตัวบ้านหรือบริเวณพื้นที่ไร่นาของตน และเลี้ยงแบบปล่อยในป่าท้ายหมู่บ้าน ส่วนการเลี้ยงหมูนั้นส่วนมากจะเลี้ยงทั้งพันธุ์ลาสไวท์และเลี้ยงพันธุ์พื้นเมือง โดยพ่อค้าจะนำลูกหมูมาขายในหมู่บ้านหรือชาวบ้านไปซื้อจากตลาดค้าหมู เมื่อเลี้ยงจนได้ขนาดแล้วจะมีพ่อค้าเข้ามารับซื้ออีกทีหนึ่ง ใช้ระยะเวลาในการเลี้ยงประมาณ 4 - 5 เดือน โดยมีรายได้ประมาณ 3,000 – 5,000 บาทต่อตัว จำนวนครัวเรือนที่เลี้ยงหมูทั้งหมดประมาณ 80 ครัวเรือน (ข้อมูล กชช. 2 ค อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน, 2545) สำหรับการเลี้ยงสัตว์เพื่อการบริโภคนั้น ส่วนใหญ่เลี้ยงไก่และเลี้ยงเป็ดบ้าง เนื่องจากชาวบ้านมักจะใช้ไก่ในการประกอบพิธีกรรมและงานประเพณีต่างๆ อยู่เป็นประจำ จึงมีการเลี้ยงเกือบทุกครัวเรือน โดยจะเลี้ยงในลักษณะปล่อยให้หากินเองตามบริเวณบ้านหรือพื้นที่สวนใกล้ๆ บ้าน

5) การทอผ้าไหมลื้อและผ้าพื้นเมือง

การทอผ้าไหมลื้อและผ้าพื้นเมืองเป็นสินค้าหัตถกรรมพื้นบ้านที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว ทั้งแบบลายพื้นและลวดลายต่างๆ ซึ่งเป็นการทอโดยใช้กี่พื้นเมืองด้วยเทคนิคกรรมวิธีที่เรียกว่า “เกาะหรือล้วง” ออกมาเป็นผืนผ้า ซึ่งจะมีลวดลายแบบยกดอกใส่มุกลวดลายไหมลื้อที่มีความงาม ทั้งสีสันทันและลวดลายในชุมชนไหมลื้อบ้านดอนมูลได้มีการผลิตมานานแล้ว แต่เป็นการทอเพื่อตัดเย็บเสื้อผ้าใส่เป็นสำคัญ เนื่องจากผู้หญิงไหมลื้อเมื่อเข้าสู่วัยสาวจะต้องเรียนรู้วิธีการทอผ้าให้เป็น จึงมีการทอผ้ากันเกือบทุกครัวเรือน และเป็นการผ้าทอข้อมสี่ธรรมชาติที่ทำได้ในบริเวณหมู่บ้าน โดยผ้าที่ทอส่วนใหญ่จะนำมาใช้ในชีวิตประจำวันและใช้ประกอบพิธีกรรมต่างๆ

จากการสัมภาษณ์ นางบัวจันทร์ สารใจ ประธานกลุ่มทอผ้า, นางขันคำ แก้วทิพย์ และนางช่อ ใจไหว อาชีพทอผ้า (ธันวาคม 2546) ซึ่งทอผ้าพื้นเมืองเป็นทั้งอาชีพหลักและอาชีพเสริมได้กล่าวโดยสรุปว่า ในสมัยก่อนได้รับการถ่ายทอดสั่งสอนให้รู้จักกรรมวิธีการทอผ้าจากผู้เฒ่าผู้แก่ที่มีความชำนาญ เริ่มตั้งแต่การปลูกฝ้าย การเก็บฝ้าย การปั่นฝ้าย การกรอผ้า การข้อมสี่ธรรมชาติ และการเรียนรู้เทคนิคการทอผ้าให้มีความประณีตสวยงาม แต่การทอผ้าลายไหมลื้อแบบโบราณดั้งเดิมนั้นไม่ค่อยได้ทอกันแล้ว เนื่องจากมีลวดลายสลับซับซ้อนมาก เท่าที่มีอยู่ก็ได้เก็บไว้ให้ลูกหลานไว้ชื่นชม” ทั้งนี้ นางสาวธัญญมาศ วงษ์ไทย (สัมภาษณ์ : ธันวาคม 2545) ซึ่งเป็นตัวแทนจำหน่ายผ้าทอของชุมชนเล่าว่า “ปัจจุบันครัวเรือนที่ยังทอผ้ามีประมาณ 10 ครัวเรือน โดยผ้าที่ทอส่วนใหญ่มีการนำมาตัดเย็บรูปแบบต่างๆ ตามความต้องการของตลาดภายในท้องถิ่น เช่น กระเป๋าใส่โทรศัพท์ กระเป๋าสะพาย ผ้าคลุมโต๊ะ หมวก เป็นต้น ส่วนรูปแบบการตัดเย็บเสื้อผ้าก็ประยุกต์ให้มีความนำสมัยขึ้น และมีการใช้ผ้าที่ย้อมสีสำเร็จรูปจากท้องตลาดมาใช้กันมากขึ้น” เป็นที่น่าสังเกตว่าการรวมกลุ่มทอผ้าชุมชนไหมลื้อบ้านดอนมูลนั้น สมาชิกจะแยกกันทอผ้าที่บ้านของตนเอง แล้วรวบรวมผลงานผ้าทอเพื่อส่งจำหน่าย หรือจัดแสดงสินค้าออกจากร้านในงานต่างๆ เนื่องจากบางคนต้องประกอบภาระกิจอย่างอื่นทำควบคู่กันไปด้วย สำหรับราคาผ้าทอนั้นชาวบ้านจะคิดตามความกว้างและรูปแบบลวดลายของผ้า โดยชุมชนยังได้รับการสนับสนุนเงินทุนจากกองทุนเสริมอาชีพและรายได้ รวมทั้งการส่งเสริมด้านการตลาด และมีการศึกษาดูงานการทอผ้าจากแหล่งทอผ้าในชุมชนอื่นๆ เพื่อศึกษากระบวนการผลิตซึ่งมีเทคนิควิธีการที่แตกต่างกันไป

6) หัตถกรรมเครื่องหวาย

งานเครื่องหวายโดยเฉพาะการทำขันโดกหวาย นับเป็นสินค้าหัตถกรรมที่ขึ้นชื่อของชุมชนไหมลื้อบ้านดอนมูล ซึ่งมีครัวเรือนที่ประกอบอาชีพนี้ประมาณ 15 ครัวเรือน รายได้เฉลี่ยต่อเดือนประมาณ 3,000 - 5,000 บาท จากการสอบถามครัวเรือนที่มีการทำหัตถกรรม

เครื่องหว่ายพบว่า ส่วนมากแล้ววัตถุประสงค์ในการทำทั้งเส้นหว่ายและผิวหว่ายมีนายทุนนำมาให้ แต่จะลงทุนซื้อ “แห่ย่ง” (ไม้สำหรับสานเป็นพื้นชั้นโตก) ตะปู และทาน้ำมันวานิชเงา แล้วประกอบเป็นชั้นโตกหว่ายหลายขนาด ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางตั้งแต่ 10 - 26 นิ้ว มีขายทั้งปลีกและส่ง โดยมีการจ้างแรงงานซึ่งเป็นเพื่อนบ้านใกล้เคียง ทำชิ้นส่วนต่างๆ ของชั้นโตก เช่น ทำโครงชั้นโตก สานแห่ย่ง สานขอบหว่าย เป็นต้น นับเป็นการจ้างแรงงานภายในชุมชนอีกทางหนึ่ง นอกจากทำเครื่องหว่ายเพื่อขายแล้ว ยังนำมาใช้ในวิถีชีวิตประจำวัน ใช้ประกอบงานพิธีกรรมต่างๆ อีกทั้งใช้ต้อนรับแขกที่มาเยี่ยมเยือน หรือนักท่องเที่ยวที่มาท่องเที่ยวในหมู่บ้าน (นายรัตน์-นางสาวราย จิณะสิทธิ์, นางจันทร์ แก้ว นันทชัย และนางคำปา วงษ์ไทย อาชีพทำเครื่องหว่าย, สัมภาษณ์ : มกราคม 2546)

7) หัตถกรรมเครื่องจักสาน

เครื่องจักสานเป็นงานหัตถกรรมอันดับสองรองจากการทำเครื่องหว่าย ซึ่งถือเป็นอุตสาหกรรมในครัวเรือน มีจำนวนประมาณ 70 ครัวเรือน รายได้ต่อเดือนประมาณ 500 - 800 บาทต่อเดือน นายจ้อ ใจไหว (สัมภาษณ์ : มกราคม 2546) ซึ่งมีอาชีพทำเครื่องจักสานกล่าวว่า โดยมากจะสานเครื่องใช้ในครัวเรือน เช่น ช้ำตีบ ช้ำหวด กระบุง กระดัง เครื่องมือการเกษตร เช่น กว๊าย ชะลอม และเครื่องมือหาปลา เช่น ช้อง ไช ลุ่ม ตุ่ม เป็นต้น ซึ่งใช้วัตถุดิบจากไม้ไผ่บงและไม้ซางที่นำมาจากพื้นที่ป่าของชุมชนมาที่จักตอกเอง และรับซื้อไม้ที่จักตอกเรียบร้อยแล้วจากชาวบ้านหมู่บ้านใกล้เคียงที่นำมาขายมัดละ 3 กิโลกรัม ราคา 100 บาท โดยในกลุ่มผู้ชายจะสานประเภทอุปกรณ์ และเครื่องมือเครื่องใช้ต่างๆ ส่วนสตรีแม่บ้านและผู้สูงอายุจะนำดอกไม้ไผ่มาสานลวดลายเป็น: สั้นยาว โดยถัก 10 ทบ ยาวทบละประมาณ 1 หลา ด้รับค่าตอบแทน 4 บาท เพื่อส่งให้ผู้รับซื้อนำไปผลิตเป็นสินค้ารูปแบบอื่นๆ ต่อไป นอกจากนั้นยังมีการผลิตเครื่องใช้ที่ทำจากไม้และกะลามะพร้าว เช่น ทัพพี กระบวย ไห ไม้หนึ่งข้าวเหนียว เป็นต้น

8) อาชีพอื่นๆ

นอกจากอาชีพหลักที่ได้กล่าวไปแล้วข้างต้น ชาวบ้านยังมีอาชีพเสริมเพื่อเป็นรายได้พิเศษหลังจากว่างจากงานหลัก คือ การหาผลผลิตจากป่าหรือหาของป่า ได้แก่ เห็ด หน่อไม้ หน่อหว่าย หัวปลี กล้วยป่า ผักหวาน ผักกูด ผักหวาน ผักหนาม ใบบอน และมีการล่าสัตว์เพื่อยังชีพประเภทตุ่น อ้น หิน มาประกอบอาหาร อีกทั้งการหาผลผลิตจากแหล่งน้ำ เช่น ไก่ ตะ เตา สัตว์น้ำขนาดเล็ก โดยเฉพาะการจับปลา ซึ่งเป็นการดำรงชีพที่มีมาแต่บรรพบุรุษและสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน เนื่องจากเป็นชุมชนที่อาศัยอยู่ในแถบลุ่มน้ำ ดังนั้นชาวบ้านจึงมีวิธีการใช้เครื่องมือหาปลาพื้นบ้านที่ทำขึ้นเอง เช่น สวิง แห่ จ้า (ยอ) ลุ่ม ตุ่ม ไช แน่ง เบ็ด ซึ่งการใช้เครื่องมือหาปลาของชาวบ้าน จะคำนึงในเรื่องของฤดูกาลและการทำมาหากินอย่างอื่นในช่วงนั้นๆ ด้วย

4.1.5 โครงสร้างทางสังคมของชุมชน

การศึกษาโครงสร้างทางสังคมของชุมชนไทลื้อบ้านคอนมูล ผู้วิจัยศึกษารายละเอียดข้อมูลเพื่ออธิบายถึงลักษณะประชากร การปกครอง กลุ่มความสัมพันธ์ในชุมชน การศึกษา สถาบันศาสนา การสาธารณสุข มีรายละเอียดดังนี้

4.1.5.1 ลักษณะประชากร

กลุ่มชนชาติไทลื้อบ้านคอนมูลมีลักษณะรูปร่างหน้าตาคล้ายกับคนเมือง โดยมากจะมีผิวขาวและรูปร่างสัคทัด มีการแต่งกายและภาษาพูดเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของตนเอง ซึ่งประชากรส่วนใหญ่เป็นชาวไทลื้อกว่าร้อยละ 97 นอกจากนั้นเป็นคนเมืองและคนจากภูมิภาคอื่นที่มาแต่งงานมีครอบครัวกับคนในหมู่บ้าน

ชุมชนไทลื้อบ้านคอนมูลมีทั้งหมด 139 ครัวเรือน มีจำนวนประชากร 450 คน โดยแยกเป็นผู้ชาย 211 คน และผู้หญิง 239 คน ประชากรส่วนใหญ่อยู่ในช่วงวัยรุ่นตอนปลายและวัยกลางคน ซึ่งเป็นวัยอยู่ในช่วงศึกษาและวัยทำงานที่เป็นกำลังในระบบการผลิตที่สำคัญของชุมชน กล่าวคืออยู่ในช่วงอายุ 18 ปีเต็ม - 49 ปี (คิดเป็นร้อยละ 40.22) โดยสามารถแยกรายละเอียดตามกลุ่มเพศและอายุ (ดังตารางที่ 4.1) ดังนี้

ตารางที่ 4.1 โครงสร้างประชากรของชุมชนไทลื้อบ้านคอนมูล

กลุ่มอายุ (ปี)	เพศ		รวม (ร้อยละ)
	ชาย (ร้อยละ)	หญิง (ร้อยละ)	
น้อยกว่า 1 ปีเต็ม	0 (00.00)	0(00.00)	0 (00.00)
1 ปีเต็ม - 2 ปี	5 (71.43)	2 (28.57)	7 (1.55)
3 ปีเต็ม - 5 ปี	7 (58.33)	5 (41.67)	12 (2.67)
6 ปีเต็ม - 11 ปี	18 (43.90)	23 (56.10)	41 (9.11)
12 ปีเต็ม - 14 ปี	14 (45.16)	17 (54.84)	31 (6.89)
15 ปีเต็ม - 17 ปี	10 (38.46)	16 (61.54)	26 (5.78)
18 ปีเต็ม - 49 ปี	85 (46.96)	96 (53.04)	181 (40.22)
50 ปีเต็ม - 60 ปีเต็ม	33 (47.14)	37 (52.86)	70 (15.54)
มากกว่า 60 ปีเต็มขึ้นไป	39 (47.56)	43 (52.44)	82 (18.22)
รวมทั้งหมด (ร้อยละ)	211 (46.89)	239 (53.11)	450 (100.00)

ที่มา : ข้อมูลความจำเป็นพื้นฐานระดับหมู่บ้าน (จปฐ.2) พ.ศ.2547 อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน

4.1.5.2 การปกครองของชุมชน

พัฒนาการทางด้านการปกครองของชุมชนไทลื้อบ้านดอนมูล ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันจะเห็นถึงการเปลี่ยนแปลงของการปกครองท้องถิ่น จากการมีอำนาจในการปกครองตนเอง ภายใต้ระบบเครือญาติ โดยมีกลุ่มเจ้านายเป็นผู้ปกครองชุมชนที่มีความสัมพันธ์แบบจารีตกับชาวบ้าน ดังนั้นการดำรงอยู่ของชุมชนจึงเป็นแบบพี่น้องของกลุ่มชนที่มีภูมิหลังประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมเดียวกัน อย่างไรก็ตามเมื่อมีนโยบายการพัฒนาการปกครองจากส่วนกลางสู่ชนบท โดยให้มีผู้ใหญ่บ้านขึ้นในปี พ.ศ.2503 มีการจัดตั้งสภาตำบลให้เป็นองค์กรปกครองตนเองในท้องถิ่น และเป็นองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) ในปี พ.ศ.2537 ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการปกครองของชุมชน โดยชุมชนไทลื้อบ้านดอนมูลเป็นหมู่บ้านในโครงการอาสาพัฒนาป้องกันตนเอง (อพป.) และอยู่ในเขตการปกครอง หมู่ที่ 2 ตำบลศรีภูมิ อำเภอท่าวังพา จังหวัดน่าน ซึ่งในพื้นที่ตำบลศรีภูมิแบ่งเขตการปกครองออกเป็น 12 หมู่บ้าน (ดังแผนที่ 4.4)

ส่วนในด้านการบริหารงานพัฒนาหมู่บ้าน จะผ่านองค์การบริหารส่วนตำบลศรีภูมิ ตั้งอยู่ที่บ้านคอนตัน เพื่อเป็นองค์กรที่ทำหน้าที่บริหารงานของตำบลในด้านต่างๆ เป้าหมายในการทำงานอยู่ที่การทำให้คุณภาพชีวิตของประชาชนดีขึ้น โดยผ่านตัวชี้วัดความจำเป็นพื้นฐานตามข้อมูล จปฐ. และพ้นจากการเป็นหมู่บ้านยากจนตามเกณฑ์ชี้วัดของข้อมูล กชช.2ค อย่างไรก็ตามองค์การบริหารส่วนตำบลนับว่าเป็นหน่วยงานท้องถิ่นที่มีความสำคัญ เพราะแผนพัฒนาและการจัดสรรงบประมาณในการพัฒนาหมู่บ้าน สำหรับโครงการพัฒนาของชุมชนไทลื้อบ้านดอนมูลนั้น จะผ่านการพิจารณาจากประชาคมหมู่บ้านก่อน จึงปรึกษาร่วมกับผู้ใหญ่บ้านและคณะกรรมการหมู่บ้าน แล้วมีการประชุมให้คนในหมู่บ้านรับทราบและร่วมกันพิจารณาเป็นลำดับต่อไป โดยจะประกาศผ่านเสียงตามสายจากหอกระจายข่าวของหมู่บ้าน แจ้งให้คนในชุมชนรวมตัวมาประชุมกันประมาณเดือนละครั้ง เพื่อชี้แจงเกี่ยวกับโครงการพัฒนาหมู่บ้าน รายงานบัญชี เงินกองทุนต่างๆ ผลการดำเนินงานของแต่ละกลุ่มองค์กร เพื่อร่วมปรึกษาหารือหาแนวทางหรือมติเอกฉันท์ร่วมกัน

นอกจากนี้ภายใต้การปกครองของชุมชนไทลื้อบ้านดอนมูล ยังมีกฎระเบียบและข้อบังคับเป็นมาตรการทางสังคม ทำให้คนในชุมชนเกิดความเข้มแข็งในการประพฤติดี คือ

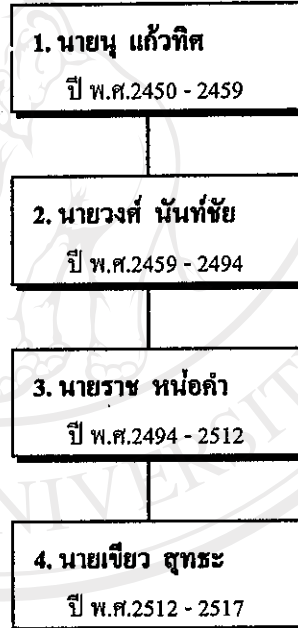
1. ผู้ใดดื่มสุราอาละวาด ในครั้งแรกและครั้งที่สองให้คณะกรรมการหมู่บ้าน ว่ากล่าวตักเตือน และในครั้งที่สามให้ทำการปรับ 1,000 บาท
2. ห้ามมีการยิงปืนภายในหมู่บ้าน ผู้ใดฝ่าฝืนให้คณะกรรมการปรับนัดละ 500 บาท ถ้าเป็นผู้นำชุมชนให้ปรับนัดละ 1,000 บาท
3. การลักเล็กขโมยน้อยภายในหมู่บ้าน หากพบเห็นให้คณะกรรมการว่ากล่าวตักเตือน และทำการปรับตามความยินยอมของผู้เสียหาย

ในด้านการปกครอง มีผู้ใหญ่บ้านเป็นตัวแทนในการติดต่อธุระกับทางราชการหรืองานด้านการพัฒนาหมู่บ้าน ทั้งนี้ผู้ใหญ่บ้านมาจากการเลือกตั้งของชาวบ้าน โดยมีวาระการทำงาน 5 ปี เมื่อหมดวาระต้องเลือกตั้งใหม่ เพื่อเปิดโอกาสให้ชาวบ้านได้คัดเลือกผู้นำคนใหม่มารับตำแหน่งแทน ในอดีตชุมชนไทลื้อบ้านคอนมูลได้แยกเป็นหมู่ที่ 2 และหมู่ที่ 3 แต่ภายหลังได้ยุบรวมเป็นหมู่บ้านเดียวกัน ตั้งแต่ปี พ.ศ.2517 เป็นต้นมา โดยมีประวัติผู้นำชุมชน (ดังแผนภูมิที่ 4.1) ดังนี้

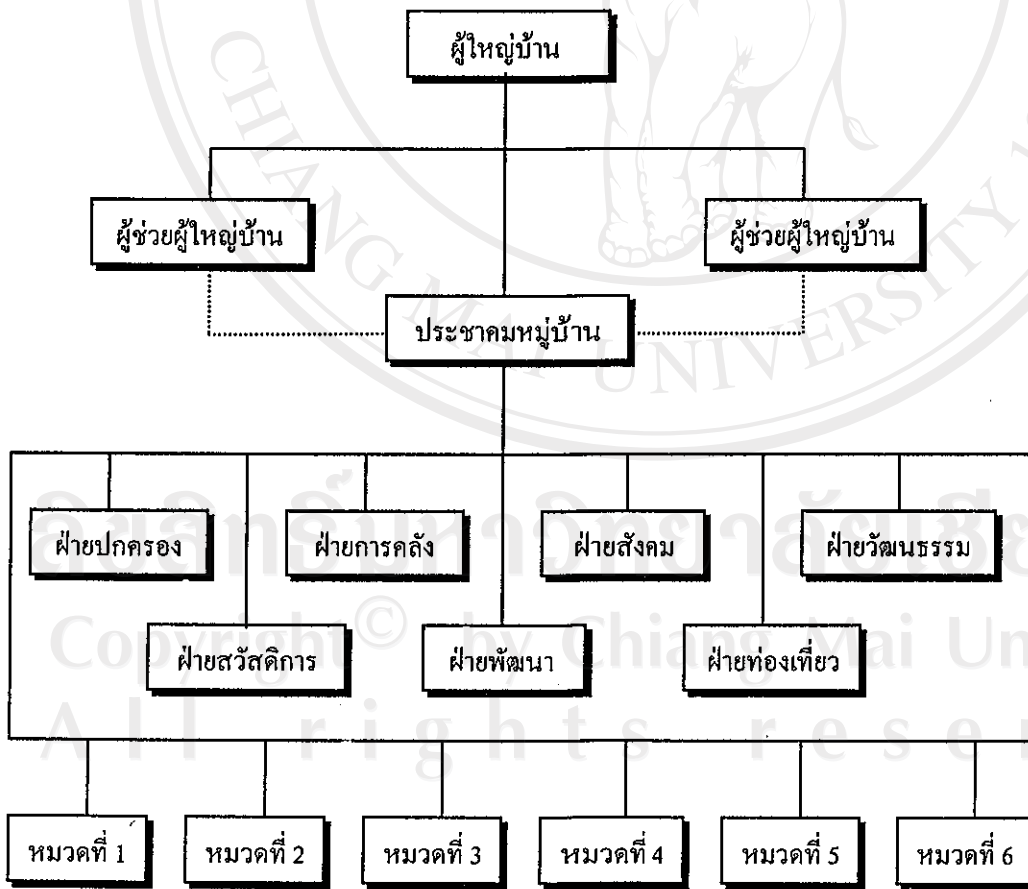
บ้านคอนมูล หมู่ที่ 2 (ฝั่งตะวันตก)

บ้านคอนมูล หมู่ที่ 3 (ฝั่งตะวันออก)

แผนภูมิที่ 4.1 โครงสร้างผู้นำชุมชนไทลื้อบ้านคอนมูล

จากสภาพการตั้งบ้านเรือนของชุมชนไทลื้อบ้านคอนมูล ส่วนมากจะรวมกันเป็นกลุ่มหรือคุ้มที่อยู่ละแวกเดียวกัน ดังนั้นการปกครองภายในหมู่บ้านจึงมีการจัดการระบบหมวดแบ่งออกเป็น 6 หมวด ซึ่งเป็นการจัดระเบียบและหน้าที่ระหว่างคนในชุมชนหรือกลุ่มที่ใกล้ชิดกันช่วยกันทำงาน โดยแต่ละหมวดจะมีหัวหน้าหมวดคอยดูแลประสานงานกับคณะกรรมการหมู่บ้าน ซึ่งแบ่งออกเป็น 7 ฝ่าย ได้แก่ ฝ่ายปกครอง ฝ่ายการคลัง ฝ่ายสังคม ฝ่ายวัฒนธรรม ฝ่ายสวัสดิการ ฝ่ายพัฒนา และฝ่ายท่องเที่ยว ซึ่งจะมีผู้ใหญ่บ้านเป็นประธาน (ดังแผนภูมิที่ 4.2) เพื่อให้เป็นไปตามความต้องการของฝ่ายการปกครองของหมู่บ้าน ที่ต้องการกระจายอำนาจการปกครองออกไป โดยให้มีการประสานงานต่างๆ ผ่านหัวหน้าของแต่ละหมวด จำนวนครัวเรือนในความรับผิดชอบหมวดละประมาณ 20 - 25 ครัวเรือน ซึ่งเวลาที่มีกิจกรรมการพัฒนาของหมู่บ้านก็จะมีการแบ่งงานและรับผิดชอบหน้าที่ตามที่ได้รับมอบหมายให้แก่สมาชิกแต่ละหมวด เช่น การดูแลพื้นที่แปลงปลูกพืชไม้ป่าพื้นบ้าน การทำความสะอาดบ้านไทลื้อ (ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน) การตัดหญ้าที่รกร้าง และตัดกิ่งไม้ที่กีดขวาง เก็บกวาดขยะภายในบริเวณสาธารณะในหมู่บ้าน เป็นต้น

แผนภูมิที่ 4.2 โครงสร้างการปกครองชุมชนไทลื้อบ้านคอนมูล

4.1.5.3 กลุ่มความสัมพันธ์ในชุมชน

จากการศึกษาระบบความสัมพันธ์ของชุมชนไทลื้อบ้านดอนมูล พบว่าในชุมชนยังคงมีความสัมพันธ์ของชุมชนไว้อย่างไม่เสื่อมคลาย โดยชุมชนคงยังมีความสัมพันธ์อยู่ 2 อย่าง คือ

1) ความสัมพันธ์ทางเครือญาติหรือโดยบรรพบุรุษเดียวกัน

การมีเครือญาติในการอยู่ร่วมกันในชุมชนมีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน พบว่าชุมชนไทลื้อบ้านดอนมูลนี้ มีลักษณะเป็นเครือญาติกันโดยสายเถิดบรรพบุรุษเดียวกัน คือเป็นกลุ่มชนที่อพยพและย้ายถิ่นฐานมาจากเมืองลำ แคว้นสิบสองปันนา แล้วมาตั้งบ้านเรือนและชุมชนของตนในพื้นที่แห่งใหม่ของเขตพื้นที่อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน ยิ่งก่อให้เกิดความสัมพันธ์อย่างแน่นแฟ้นของกลุ่มชาติพันธุ์ที่มาจากบรรพบุรุษเดียวกัน ในลักษณะความสัมพันธ์ระบบเครือญาติที่ร่วมกัน คือสมาชิกทั้งหมดในชุมชนจะนับถือผีบรรพบุรุษเจ้าหลวงเมืองลำ แต่ก็มีมีการแยกสายตระกูลนับถือ “ผีเก้า” ที่เป็นตระกูลเดียวกัน เช่น ตระกูลเจ้าฟ้าปู่ก่า - แม่นางผมเขียว ตระกูลน้ำปีด ตระกูลปางเม็ด ตระกูลแมน เป็นต้น ซึ่งไม่ว่าจะมีการแต่งงานข้ามตระกูลกัน บางครอบครัวก็ยังคงมีการนับถือผีต้นตระกูลของตน หรืออาจจะร่วมนับถือผีที่เป็นต้นตระกูลของฝ่ายที่ตนแต่งงานเกี่ยวข้องกับ ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าความสัมพันธ์ทางเครือญาติทางสายตระกูลทางผีเก้า จึงมีบทบาทไปกว่าการสืบทอดสายตระกูลทางนามสกุล อย่างไรก็ตามไม่ว่าสมาชิกในชุมชนจะนับถือผีต่างตระกูลหรือต่างนามสกุลกัน ต่างก็ยังคงมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมอันดีต่อกัน

2) ความสัมพันธ์เชิงแลกเปลี่ยน

สืบเนื่องจากชุมชนมีการดำรงชีวิตแบบเกษตรกรรม จึงมีการติดต่อแลกเปลี่ยนกับชุมชนอื่นที่อยู่ใกล้เคียง เป็นความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนหนึ่งกับอีกชุมชนหนึ่ง หรือความสัมพันธ์แบบพี่น้องบ้านใกล้เคียง โดยอยู่บนพื้นฐานของการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์กันทางเศรษฐกิจ หรือทางสังคมมีการนำสิ่งของที่ตนมีอยู่แลกเปลี่ยนกับสิ่งของชุมชนอื่น นอกจากนั้นชุมชนยังมีการแลกเปลี่ยนและพึ่งพาแรงงานกันระหว่างญาติพี่น้องหรือเพื่อนบ้าน โดยเฉพาะการช่วยเหลือกันแบบเอามือเอาแรง และมีการแบ่งปันสิ่งของ อาหาร พืชผักหรือผลผลิตทางการเกษตร ตลอดจนเครื่องมือเครื่องใช้ในครัวเรือนกันอยู่เสมอ สำหรับความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนอื่นที่อยู่ใกล้เคียงกันนั้น ยังคงมีการแลกเปลี่ยนสิ่งของที่มีในชุมชนของตนเองเวลาที่ไปมาหาสู่กัน อันเป็นการแสดงถึงการมีสินน้ำใจที่ดีต่อกัน ทั้งนี้เพราะแต่ละชุมชนยังต้องมีการพึ่งพาอาศัยกันและกัน โดยเฉพาะในระบบเหมืองฝายที่แสดงให้เห็นถึงการแบ่งสรรปันน้ำ เพื่อใช้ในการเกษตรในพื้นที่หมู่บ้านใกล้เคียง โดยจะมีตัวแทนของแต่ละหมู่บ้าน เป็นคณะกรรมการองค์กรเหมืองฝายในการจัดการทรัพยากรน้ำร่วมกัน เพื่อประโยชน์ของสมาชิกลูกบ้านของแต่ละชุมชนที่ใช้สายน้ำร่วมกัน

4.1.5.4 กลุ่มองค์กรในชุมชน

จากความสัมพันธ์ทางสังคมในชุมชนดังกล่าว ได้มีส่วนก่อให้เกิดเป็นพัฒนาการนำไปสู่การจัดตั้งกลุ่มองค์กรต่างๆ ขึ้นมาในชุมชน ทั้งเหตุผลเพื่อความเป็นกลุ่มก้อนและจากการพัฒนาชุมชน เพื่อเพิ่มปฏิสัมพันธ์กับหน่วยงานหรือองค์กรพัฒนาภายนอกชุมชนมากขึ้น คือ

1) กลุ่มผู้สูงอายุ

นับเป็นองค์กรชุมชนหนึ่งที่มีศักยภาพในการขับเคลื่อนองค์ความรู้ ภูมิปัญญา และประสบการณ์ในการดำรงชีพ วิถีชีวิต และสิ่งแวดล้อมในสังคมสมัยก่อน เนื่องจากในปัจจุบันอาจจะมีรูปแบบที่แตกต่างหรือเปลี่ยนแปลงไป อันจะเป็นการสามารถสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนได้เช่นเดียวกัน โดยการถ่ายทอดองค์ความรู้ที่มีให้แก่ลูกหลานได้สืบทอดต่อไป เช่น การเก็บสมุนไพร การรักษาโรคแบบพื้นบ้าน การประดิษฐ์เครื่องมือเครื่องใช้พื้นบ้านที่ใช้ในการทำมาหากิน การเป็นผู้นำทางวัฒนธรรมเป็นหมอสู่ขวัญ การขับลือหรือคร่าวลือ เป็นต้น ดังนั้นการสร้างกิจกรรมให้ผู้สูงอายุได้มีส่วนร่วม จึงทำให้ผู้สูงอายุได้ใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนและรู้สึกว่าได้ถูกทอดทิ้ง

2) กลุ่มแม่บ้าน

เป็นการรวมตัวของแม่บ้านแต่ละครัวเรือนเพื่อทำกิจกรรมร่วมกัน มีการสร้างบทบาททางสังคมและวัฒนธรรม ทั้งในเรื่องงานบ้านงานเรือน งานที่ต้องใช้ความละเอียดประณีต เป็นการช่วยงานด้วยความสมัครใจ เนื่องจากความผูกพันและเอื้อเฟื้อกันในห้องครัว โดยเฉพาะเวลาว่างหรือพิธีกรรมในห้องครัว เช่น งานศพ งานแต่งงาน งานบุญต่างๆ โดยมีหน้าที่ประจำคือการทำอาหาร ทำความสะอาด และงานฝีมือ กิจกรรมเหล่านี้ส่งผลให้เกิดความรักสามัคคีเป็นความสัมพันธ์ในกลุ่มมากยิ่งขึ้น ซึ่งบทบาทของแม่บ้านเริ่มขยายกว้างมากขึ้น เมื่อมีการออกงานสังคมกับชุมชนภายนอกหรือร่วมกับหน่วยงานทางราชการ โดยเป็นตัวแทนกลุ่มแม่บ้านร่วมในงานพิธีหรือโครงการอบรมของตำบล การรวมกลุ่มทำผลิตภัณฑ์แปรรูปอาหาร การออกร้านจัดแสดงสินค้าชุมชน ตลอดจนมีส่วนร่วมในงานพัฒนาหมู่บ้าน เนื่องจากกลุ่มแม่บ้านมีกิจกรรมเพิ่มมากขึ้น จึงได้จัดตั้งเป็นกลุ่มองค์กรอย่างเป็นทางการ โดยมีการตำแหน่งความรับผิดชอบ เพื่อแบ่งหน้าที่กันภายในกลุ่ม ประกอบด้วย ประธานกลุ่มแม่บ้าน รองประธาน เลขานุการ เภรัญญิก และสมาชิกกลุ่ม

3) กลุ่มเยาวชน

การรวมกลุ่มของเด็กและเยาวชนที่เป็นกำลังสำคัญของหมู่บ้าน ได้จัดตั้งเป็นองค์กร “กลุ่มเยาวชนบ้านคอนมูล” มาตั้งแต่ปี พ.ศ.2538 โดยมี นายบุญยัง คำยวง เป็นผู้ริเริ่ม

ในการรวมตัวของกลุ่มเด็กและเยาวชน วัตถุประสงค์ที่สำคัญคือเป็นการสร้างบทบาทของกลุ่มเยาวชนให้เรียนรู้บทบาทและหน้าที่ของตนเอง มีส่วนร่วมในการจัดการและพัฒนาชุมชน เพื่อเป็นการส่งเสริมความร่วมมือการจัดการจัดองค์การบริหารและนโยบายในชุมชน ทั้งในด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การพัฒนาชุมชน กิจกรรมนันทนาการต่างๆ จึงทำให้เกิดการรวมกลุ่มเพื่อประกอบกิจกรรมเหล่านี้ อีกทั้งเป็นการปลูกฝังให้เยาวชนมีทัศนคติและอุดมการณ์ โดยการพยายามผลักดันให้เกิดการมีส่วนร่วมรับผิดชอบ ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมถึงตระหนักในปัญหาและผลกระทบที่จะเกิดขึ้นในอนาคต โดยมีกองทุนเยาวชนเพื่อใช้ประโยชน์ต่างๆ สมาชิกในกลุ่มแต่ละคนต่างก็มาบทบาทในการหาเงินกองทุนด้วย เช่น การออกร้านขายสินค้า การแสดงศิลปพื้นบ้าน การแสดงฟ้อนรำ เป็นต้น การรวมตัวกันนั้นกลุ่มเยาวชนจะมีการประชุมพบปะพูดคุยกัน โดยเฉลี่ยแล้วเดือนละ 2 ครั้ง ซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงองค์กักรเยาวชนในการจัดการกลุ่มมาแล้วจำนวนหลายรุ่น (นายบรรจง เทพเสน ตัวแทนกลุ่มเยาวชน, สัมภาษณ์ : มกราคม 2546)

4) กลุ่มอาชีพต่างๆ

ได้แก่ กลุ่มทอผ้า กลุ่มจักสาน กลุ่มเกษตร กลุ่มไม้ผล กลุ่มเลี้ยงวัว - ควาย กลุ่มเลี้ยงหมู ซึ่งการจัดตั้งกลุ่มอาชีพกลุ่มต่างๆ เหล่านี้ ได้รับเงินสนับสนุนจากกองทุนหมุนเวียนกลุ่มอาชีพเพื่อใช้ภายในกองทุนแต่ละกลุ่ม ในการสร้างอาชีพและเสริมรายได้แก่สมาชิกในชุมชน อีกทั้งส่งเสริมและพัฒนาการผลิตให้มีคุณภาพมากขึ้น

4.1.5.5 การศึกษา

แต่เดิมนั้นการศึกษาของคนในชุมชน เป็นการศึกษาโดยผ่านการอบรมสั่งสอนและการบอกเล่าประสบการณ์จากผู้อาวุโส ซึ่งเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติอาศัยการสอดแทรกในชีวิตประจำวันและการประกอบอาชีพในสิ่งแวดล้อมชุมชนทั้งในป่า ท้องนา หนองน้ำ แม่น้ำ และสถานที่อื่นๆ นอกจากนี้ยังศึกษาจากผู้ที่มีความรู้เฉพาะด้าน เช่น คนตรีพื้นบ้าน เทคนิคการทอผ้าไหมถือ การรักษาพยาบาลด้วยสมุนไพร และการสืบทอดผู้นำทางวัฒนธรรมหรือผู้ประกอบพิธีกรรมต่างๆ ซึ่งถือเป็นการถ่ายทอดความรู้แบบรุ่นต่อรุ่นเชื่อมโยงคนต่างวัยเข้าด้วยกัน

ในสมัยก่อนวัดเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ของชุมชน เนื่องจากพระภิกษุสงฆ์เป็นผู้ที่มีบทบาททางสังคมและเป็นที่เคารพนับถือของคนในชุมชนเป็นอย่างมาก ชาวบ้านจึงส่งลูกหลานไปอยู่วัดตั้งแต่อายุยังน้อยให้เป็นชะโยมวัดหรือเด็กวัด แล้วจึงให้บวชเรียนเพื่อให้ได้รับการศึกษาที่มีพื้นฐานทางด้านจริยธรรม เป็นการขัดเกลาด้วยพระพุทธศาสนาอีกทางหนึ่ง ซึ่งการที่ถูกขยายได้

บวชถือเป็นการตอบแทนบุญคุณของพ่อแม่ และด้วยความเชื่อที่ว่า การได้บวชเรียนนั้นเป็นหนทางที่จะได้บุญกุศลอันใหญ่หลวง

จากการสอบถามผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชนที่มีอายุระหว่าง 60 - 85 ปี พบว่าส่วนใหญ่ได้รับการศึกษาในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ทั้งจากโรงเรียนวัด โรงเรียนบ้านคอนตัน โรงเรียนบ้านขอนแก่น ในอดีตชาวไทยที่ได้อ่านหนังสือมีเอกลักษณ์คือ ใช้แผ่นหินหรือไม้กระดานแทนสมุด และใช้หินเป็นสีกา หรือดินคากบั้นเป็นแท่งนำไปตากแห้งแทนดินสอเขียนหนังสือ แล้วลบไม้กระดานด้วยใบไม้ (ใบเบ็กหรือใบช่อม) เป็นการเรียนการสอนที่ไม่มีห้องเรียนเฉพาะ โดยใช้ห้องไร่ห้องนาเป็นห้องเรียน ส่วนนักเรียนก็จะนั่งเรียนบนไม้ไผ่เป็นลำยาว (นายฮีน ตาเบ็ง และนางศรีคำ อุดยา ผู้อาวุโส, สัมภาษณ์ : มกราคม 2546)

สำหรับการศึกษาในระบบโรงเรียนของชุมชนในปัจจุบัน จำแนกได้คือ

1. ระดับเด็กเล็ก อายุระหว่าง 3 - 5 ปี เป็นการจัดการศึกษาระดับก่อนประถมศึกษาสำหรับเด็ก มีโรงเรียนศูนย์เด็กเล็กบ้านคอนตัน ตำบลศรีภูมิ ระยะทางประมาณ 3 กิโลเมตร
2. ระดับประถมศึกษา เด็กในวัย 6 - 11 ปี ส่วนมากจะไปเรียนที่โรงเรียนพัฒนาวิทยาคม ตั้งอยู่ที่บ้านขอนแก่น ระยะทางประมาณ 1 กิโลเมตร
3. ระดับมัธยมศึกษา อายุระหว่าง 12 - 17 ปี มีทั้งเข้าไปศึกษาในโรงเรียนขยายโอกาสระดับมัธยมศึกษาตอนต้นที่โรงเรียนบ้านคอนตัน ตำบลศรีภูมิ และระดับมัธยมศึกษาปีที่ 1-6 ที่โรงเรียนหนองบัวพิทยาคม ตั้งอยู่ที่บ้านหนองบัว ตำบลป่าคา ระยะทางประมาณ 5 กิโลเมตร และโรงเรียนท่าวังผาพิทยาคม ตั้งอยู่ที่บ้านอาฮาม อยู่ในตำบลท่าวังผา ระยะทางประมาณ 10 กิโลเมตร

4.1.5.6 สถาบันศาสนา

ชาวไทยลื้อนับถือศาสนาพุทธนิกายเถรวาทที่ค่อนข้างเคร่งครัด และถือปฏิบัติต่อกันมาอย่างเหนียวแน่น มีการสร้างถาวรวัตถุให้กับพระพุทธศาสนา เพื่อผลบุญและอานิสงค์ต่างๆ โดยจะพบวัดทุกหมู่บ้านอยู่เสมอ โบสถ์จะอยู่นอกวัดใช้เป็นที่ตั้งฆรรณและอุปสมบทเท่านั้น จึงมีขนาดเล็กมาก (โอบาส วัลติการ, 2530 : 71) ชุมชนไทยลื้อบ้านคอนมุลมีวัดขนาดเล็ก ซึ่งเป็นวัดประจำหมู่บ้าน มีอายุเก่าแก่กว่า 200 ปี มีรูปแบบศิลปะและสถาปัตยกรรมที่เป็นของตนเอง โดยเริ่มก่อสร้างเมื่อตั้งแต่ประมาณปี พ.ศ.2375 กล่าวได้ว่าวัดเป็นศูนย์รวมทางจิตใจของชาวบ้าน ปัจจุบันมี พระอธิการอุดม ปภสฺสโร เป็นเจ้าอาวาส โดยพระภิกษุและสามเณรจะออกเดินบิณฑบาตเฉพาะเช้าวันเสาร์และวันอาทิตย์ ซึ่งชาวบ้านจะคอยตักบาตรพระที่มารับบิณฑบาตบริเวณหน้าบ้านของตน อันเป็นกิจวัตรที่ขาดไม่ได้ และตามขนบธรรมเนียมของชาวไทยลื้อดั้งเดิมซึ่งสืบทอดกันมานั้น เมื่อถึงวันพระชาวบ้านจะไปทำบุญตักบาตร สวดมนต์ ฟังธรรม โดยเฉพาะ

ผู้สูงอายุมักจะมาถือศีลกันที่วัด เนื่องจากยังมีความเชื่อในเรื่องบาปบุญ คุณโทษ และเวลามีงานบุญต่างๆ ก็จะมีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

นอกจากนี้ วัดมีบทบาทอย่างมากในการจัดการศึกษาให้กับคนในชุมชนมาตั้งแต่อดีต มีการอบรม สั่งสอนโดยผ่านการปฏิบัติตามหลักพระพุทธศาสนา ปัจจุบันนี้วัดคอนมูลยังเป็นศูนย์กลางก่อตั้งโครงการศูนย์พุทธธรรมสำหรับชุมชนและเยาวชน ในพื้นที่ตำบลศรีภูมิ ตลอดจนศาสนิกชนที่สนใจในการศึกษาเกี่ยวกับพุทธศาสนา ศาสนพิธี พิธีกรรมทางศาสนาของชาวพุทธ การสอนตัวเมืองหรืออักษรล้านนา และการสอนเพิ่มเติมในวิชาคณิตศาสตร์ ภาษาอังกฤษ ภาษาไทย และสังคมศึกษา โดยมีกลุ่มที่กัลยาณมิตรซึ่งเป็นกลุ่มเยาวชนบ้านคอนมูลในระดับมัธยมศึกษาเป็นผู้เลี้ยงดูดูแลและสอนพิเศษให้แก่เด็กๆ ในวันอาทิตย์ เวลา 08.00 – 12.00 น. ส่วนในช่วงบ่ายมีการเรียนการสอนวิชาชีพทางการเกษตรแบบยั่งยืนสำหรับกลุ่มเยาวชนที่สนใจ ที่สะท้อนออกมาในรูปแบบของการเรียนรู้ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในระบบนิเวศของชุมชน (ดังภาพที่ 4.3) เข้าไปประกอบเป็นฐานของการเรียนการสอน เพื่อเสริมทักษะในการปฏิบัติมากขึ้น

ภาพที่ 4.3 การเรียนรู้จากห้องเรียนธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของเยาวชน

จากการสัมภาษณ์ พระอธิการอุดม ปภสฺสโร เจ้าอาวาสวัดคอนมูล และพระสมจิต ดิขปญฺโญ (มกราคม 2546) ท่านได้กล่าวถึงโครงการก่อตั้งศูนย์พุทธธรรมว่า วัดอุประสงค์สำคัญเพื่อ

เพื่อส่งเสริมให้ยูวชนและเยาวชน เกิดพลังทางจิตใจ สร้างลักษณะนิสัยที่ดีงาม สามารถนำหลักธรรมไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้ รวมทั้งเป็นการปลูกจิตสำนึก ปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม ให้ตระหนักในฐานะที่เป็นพุทธศาสนิกชนที่ดีของพระศาสนา มีความรับผิดชอบและใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ ตลอดจนเป็นการป้องกันเยาวชนไปมั่วยาเสพติดซึ่งเป็นปัญหาในสังคมปัจจุบัน

ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าการก่อตั้งศูนย์พุทธธรรมขึ้นมาเป็นศูนย์กลางในชุมชนนั้น เป็นการสร้างศรัทธาและความสัมพันธ์อันดีระหว่างพระสงฆ์กับยูวชนและเยาวชน โดยที่พระสงฆ์มีบทบาทในการพัฒนาสังคมให้มากยิ่งขึ้น อีกทั้งยังเป็นการสร้างความเข้าใจระหว่างเด็กและเยาวชน กับสิ่งแวดล้อมชุมชน ยิ่งไปกว่านั้นคือก่อให้เกิดความภาคภูมิใจในชุมชนของตนเอง ที่จะเป็นรากฐานสำคัญในการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนต่อไป

4.1.5.7 การสาธารณสุข

ในพื้นที่ตำบลศรีภูมิมีสถานอนามัย 2 แห่ง คือ สถานอนามัยบ้านคัวะ และสถานอนามัยบ้านคอนตัน ซึ่งเขตการรักษาพยาบาลของชาวไทยลื้อบ้านคอนมุลจะใช้บริการที่สถานอนามัยบ้านคัวะ (ปัจจุบันอยู่ในพื้นที่บ้านคอนทอง ซึ่งแยกการปกครองออกมาจากบ้านคัวะ) อยู่ห่างจากชุมชนไปทางทิศออก ระยะทางประมาณ 3 กิโลเมตร แต่ถ้ามีอาการเจ็บป่วยมากก็จะไปรักษาที่โรงพยาบาลอำเภอท่าวังผา อยู่ห่างไปอีกประมาณ 8 กิโลเมตร นอกจากนั้นมีสถานพยาบาลเอกชนบริการชาวบ้านในพื้นที่ตำบลศรีภูมิอีก 2 แห่ง ซึ่งตั้งอยู่ที่บ้าน คอนตัน ระยะทาง 3 กิโลเมตร

จากการศึกษาพบว่าเวลาชาวบ้านเกิดอาการเจ็บป่วยเล็กๆ น้อยๆ ก็จะซื้อยาจากร้านขายยาในหมู่บ้านกินเอง หรือกินยาสมุนไพรพื้นบ้านที่ผลิตขึ้น โดยเฉพาะผู้อาวุโสจะรู้จักการรักษาด้วยสมุนไพรและมีการปลูกไว้ในบริเวณบ้าน เช่น มะลิดไม้ ฟ้าทลายใจ รุ่มจะริง ผักกาดน้ำ ส้มป่อย บูลุย (ไพร) สะค่าน ผักกวาดทอง (พลูขาว) กระเจี๊ยบ มะตาเสือ (ยอบ้าน) มะหุ่ง (ละหุ่ง) ว่านหางจระเข้ เป็นต้น การรักษาโรคด้วยสมุนไพรพื้นบ้านนั้นในปัจจุบันมีน้อยคนมากที่มีความรู้ด้านนี้ นอกจากนี้ชาวบ้านยังคงรักษาพยาบาลแบบดั้งเดิมด้วยการแพทย์พื้นบ้าน จากการสัมภาษณ์ นายจันทร์ อุปปาละ (มกราคม 2546) ซึ่งมีอาชีพเป็น “หมอเมือง” (หมอพื้นบ้าน) ชาวบ้านห้วยม่วง ตำบลศรีภูมิ เล่าว่าได้ศึกษาเรียนรู้และสืบทอดการรักษาโรคแบบพื้นบ้านมาจากบรรพบุรุษดั้งเดิม โดยประกอบอาชีพเป็นหมอเมือง รักษาโรคและอาการเจ็บป่วยของชาวบ้านในพื้นที่ชุมชนที่อยู่ใกล้เคียง บางครั้งก็มีคนมารับถึงที่บ้านให้ไปรักษาคนเจ็บป่วย ซึ่งเป็นการรักษาด้วยสมุนไพรควบคู่ไปกับการสวดคาถาและการปิดเป่าปะพรมน้ำมันดีไปด้วย ส่วนสมุนไพรที่ใช้ก็ไปเก็บหาเองในป่าและหาตามบ้านที่ปลูกไว้ เช่น เกรือนางหมาย เหงือกปลาหมอ ฮางเย็น ฮ้อสะพายควาย ไม้ต้อง ตะขบป่า หนามเคล็ดเก้า ไม้มนนาง และอื่นๆ อีกหลากหลายชนิด ซึ่งเวลาที่จะเก็บสมุนไพรปรุง

เป็นยานั้น ยังต้องมีวิธีการเก็บยาที่ดีด้วย เนื่องจากสมุนไพรบางชนิดนั้นจะใช้ส่วนประกอบไม่เหมือนกัน คือใช้รากไม้ แก่น ใบ ดอก ผล กิ่งก้าน เปลือก ซึ่งต้องเก็บตามช่วงฤดูที่มี อีกทั้งเลือกเก็บเป็นช่วงเวลา ตามแต่สรรพคุณของสมุนไพรชนิดนั้นๆ

อย่างไรก็ดี นายจันทร อุปปาละ ยังได้กล่าวอีกว่า ในช่วง 4-5 ปี ที่ผ่านมาทางโรงพยาบาลอำเภอท่าวังผา มีโครงการส่งเสริมการแพทย์แผนโบราณ โดยให้ตัวแทนชุมชนที่มีความสนใจด้านการรักษาด้วยสมุนไพร คนจึงได้เข้ารับการฝึกอบรมที่วัดพญาวัต ในตัวอำเภอเมืองน่าน ทำให้คนมีความรู้ที่เชื่อมโยงด้านเทคนิควิธีการแพทย์ผสมผสานกับการใช้ยาสมุนไพรพื้นบ้าน โดยใช้ “สมุนไพร 3 ราก” สำหรับรักษาชาวบ้านที่เจ็บป่วย คือ เบอร์ 1 ชื่อ พญาไฟหรือยางฮ้อน (มีรสร้อน) เบอร์ 2 ชื่อ พญารากเคียวหรือโสมเทวดา (มีรสขม) และเบอร์ 3 ชื่อ ทรนงดอกแดง หรือนางแข่ง (มีรสเย็น) โดยจะใช้สมุนไพรทั้ง 3 เบอร์นี้ ในสัดส่วนตามสูตรของการรักษาของแต่ละโรค เช่น อาหารผิดสำแดง ไอเรื้อรัง ผื่นคัน ปวดเมื่อย ชาตามแขนตามขา ปวดกระดูก ปวดข้อ ต้อกระจก ตาแดง หายใจขัด นอนไม่หลับ น้ำร้อนลวก ภูสวัด เป็นต้น

4.1.6 โครงสร้างทางวัฒนธรรมของชุมชน

สำหรับรายละเอียดที่จะกล่าวถึงโครงสร้างวัฒนธรรมของชุมชนไทลื้อบ้านคอนมูล ผู้วิจัยแบ่งเป็น 2 ส่วน คือ ในส่วนที่เกี่ยวกับสภาพวิถีชีวิตความเป็นอยู่ และส่วนของประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อของชุมชน มีรายละเอียดดังนี้

4.1.6.1 สภาพวิถีชีวิตความเป็นอยู่

สภาพวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชนไทลื้อบ้านคอนมูล ประกอบด้วย บ้านเรือนของชาวไทลื้อ ลักษณะการแต่งกาย ภาษาไทลื้อ วัฒนธรรมการกินและอาหารพื้นบ้าน การละเล่น และการแสดงพื้นบ้าน ดังนี้

1) บ้านเรือนของชาวไทลื้อ

การสร้างบ้านเรือนที่อยู่อาศัยของชาวไทลื้อนั้น จะมีการแบ่งสัดส่วนพื้นที่ของบ้าน โดยมีพื้นที่ว่างเรียกว่า “ช่วงบ้าน” เป็นลานใช้ประโยชน์ทั้งเป็นที่พักผ่อน ลานเด็กเล่น สำหรับตากพืชผล มีการขุดบ่อน้ำไว้สำหรับดื่มกินและใช้ในครัวเรือน ส่วนบริเวณรอบบ้านนั้นมักปลูกสวนไม้ดอก ไม้ยืนต้น ไม้ผล และพืชผักสวนครัวไว้ด้วยกัน ซึ่งในสมัยก่อนไม่ได้มีการล้อมรั้วบ้าน แต่จะแบ่งพื้นที่จากเขตต้นไม้ที่ปลูกไว้ ถ้าบ้านใดล้อมรั้วมีวัตถุประสงค์เพื่อกันสัตว์ โดยรั้วบ้านของชาวไทลื้อนั้นมีหลายแบบ ได้แก่ รั้วใช้ไม้ไผ่ผ่าซีกเรียงเป็นแผงแบนชิดกันเรียกว่า

“รั้วสระราบ” รั้วที่ใช้ไม้ไผ่สานเป็นรูปตารางเรียกว่า “รั้วตาแสง” ส่วนรั้วที่ใช้ไม้ไผ่ทั้งลำพาดกับหลักไม้ที่เป็นเสาเรียกว่า “รั้วคร่าว” โดยใช้วิธีการเข้าไม้แบบไม่ต้องตอกตะปูเลย โดยเริ่มจากการตั้งเสาหลักก่อนแล้วเจาะรูที่เสาลงมาเป็นขั้นๆ จากนั้นก็เอาไม้ไผ่ทั้งลำเสียบพาดขวางเข้าไปในรูเสาที่เจาะไว้เป็นรั้วโปร่งๆ ตรงทางเข้าก็จะเว้นช่องไว้

ส่วนบ้านไทลื้อแบบดั้งเดิม ลักษณะรูปแบบบ้านเป็นเรือนเครื่องไม้ยกพื้นสูง หลังคาบ้านเป็นทรงปั้นหยาหรือทรงหน้าจั่ว มุงหลังคาด้วย “ตับคา” (หญ้าคา) “แป้นเกล็ด” (กระเบื้องทำด้วยไม้) และ “ดินขอ” (กระเบื้องดินเผา) นอกจากนี้ฝาบ้านมีลักษณะที่ค่อนข้างปิดทึบ มีทั้งฝาไม้ที่ใช้ไม้เรียงเป็นแนวตั้งและใช้ไม้ไผ่สานแบบขัดแตะ ส่วนหน้าต่างเจาะเป็นช่องเล็กๆ พอร์ชบายอากาศเท่านั้นหรือแบบไม่มีหน้าต่างเลย เป็นผลจากสภาพอากาศที่หนาวเย็นเกือบตลอดทั้งปี ซึ่งบ้านเรือนของชาวไทลื้อโดยส่วนมากแล้วจะสร้างเป็นสองหลังเชื่อมต่อกัน คือหลังหนึ่งเป็นเรือนนอน และส่วนอีกหลังเป็นเรือนเก็บขี้ข้าว เรียกว่า “หลองข้าว หรือ เขี่ยข้าว หรือ เล้าข้าว” โดยมีชานขนาดกว้างเชื่อมระหว่างเรือนทั้งสองหลัง ในส่วนที่เป็นเรือนนอนนั้นจะมีห้องนอนเพียงหนึ่งหรือสองห้อง ถ้าเป็นห้องใหญ่สมาชิกของครอบครัวจะนอนรวมกันหมด แต่จะมีการแบ่งพื้นที่โดยการกั้นม่านผ้า ลักษณะเด่นของบ้านแบบดั้งเดิมคือ การมีมูมเตาไฟให้ความอบอุ่นและเพื่อทำครัวอยู่ในห้องนอน โดยการทำพื้นเตาไฟนั้นใช้ไม้หนายกขอบล้อมพื้นใส่ดินเหนียวปูพื้นเรียบแล้ววางหินสามก้อนสำหรับตั้งหม้อ และเหนือเตาไฟมีตาข่ายไม้ไผ่สานโปร่งเอาไว้สำหรับใช้จุ่มเครื่องจักสานหรือของแห้งเรียกว่า “หิ้ง หรือ หิ้งข่า” ส่วนบริเวณที่อยู่ตอนนอกของห้องนอนออกมา เรียกว่า “เต็น” เป็นพื้นที่สำหรับนั่งพักผ่อนสนทนากัน และยังเป็นที่ยืนตากแห้งรวมทั้งเป็นที่นอนของแขกด้วย ส่วนเรือนที่ใช้เก็บข้าวเปลือกนั้นลักษณะขี้ข้าวของชาวไทลื้อนั้นทำด้วยผิวไม้ไผ่สานแบบเตือลำแพนหรือแบบฝาตายอ้า แล้วขดม้วนปลายต่อกันเป็นวงกลมสูงประมาณ 2-3 เมตร หรือใช้เป็นฝาไม้เรียงชิดกันเป็นรูปสี่เหลี่ยมโดยมีช่องประตูเล็กๆ ไว้สำหรับตักข้าว ส่วนพื้นที่ที่เหลืออีกส่วนหนึ่งก็ใช้เก็บอุปกรณ์ต่างๆ เช่น เครื่องปั่นด้าย เครื่องกรอผ้า อุปกรณ์ดวงข้าว กระบุง ไถ คราด เป็นต้น

สำหรับพื้นที่ตรงกลางที่เชื่อมต่อระหว่างเรือนทั้งสองหลังดังกล่าว จะเป็นชานกว้างๆ เรียกว่า “แผ่แฮล” มักใช้เป็นพื้นที่ตากเครื่องนอนต่างๆ ส่วนบ้านที่ไม่ได้แบ่งพื้นที่ทำเตาไฟไว้ในห้องนอน ก็จะใช้พื้นที่มุมใดมุมหนึ่งของชานบ้านสำหรับตั้งเตาไฟ ตลอดจนใช้เป็นที่นั่งล้อมวงกินข้าวหรือนั่งพักผ่อนสนทนากัน และมี “ฮ้านน้ำ หรือ รานน้ำ” ไว้สำหรับวางหม้อน้ำที่เป็นเครื่องปั้นดินเผาสำหรับใส่น้ำดื่มแบบมีฝาปิด มีน้ำขวยหรือกระบวยตักน้ำแบบมีด้ามจับอยู่มุมใดมุมหนึ่งของชานบ้าน เพื่อสะดวกแก่ผู้ผ่านไปผ่านมาได้แวะตักน้ำ อันเป็นการแสดงถึงความมีน้ำใจและการให้ความสำคัญต่อการต้อนรับเพื่อนบ้านหรือเครือญาติของคนสมัยก่อน โดยส่วนมาก

แล้วบันไดขึ้นบ้าน จะเป็นแบบมีหลังคาคลุมสร้างขึ้นบริเวณชานบ้านจะมี “ประตูแก้ว หรือ ประตูแก้ว” เป็นประตูบันได ที่มีไว้สำหรับกันสัตว์ขึ้นบนบ้าน ส่วนห้องน้ำห้องสุชานั้นจะสร้างรวมอยู่ด้วยกัน แต่จะสร้างแยกส่วนจากตัวบ้านอยู่ด้านหลังหรือด้านข้างของบ้านอย่างเป็นทางการ

ภาพที่ 4.4 บ้านไทลื้อแบบดั้งเดิมของชาวบ้านที่ยังหลงเหลืออยู่ในปัจจุบัน

๗

จากลักษณะบ้านพักอาศัยของชาว ไทลื้อสมัยก่อนนั้น ในปัจจุบันที่ชุมชน ไทลื้อบ้านดอนมูลยังมีหลงเหลืออยู่ 3 - 4 หลังคาเรือน (ดังภาพที่ 4.4) ที่ยังคงเป็นแบบดั้งเดิม และมีการต่อเติมบางส่วนของบ้านไปบ้าง นอกนั้นส่วนใหญ่จะเปลี่ยนแปลงไปตามสมัยนิยมกันไปหมดแล้ว โดยปลูกบ้านที่มีชั้นล่างเป็นอิฐฉาบปูนและข้างบนเป็นไม้หรือเป็นบ้านอิฐชั้นเดียวทั้งหลัง และบ้านไม้ชั้นเดียวได้ทุนสูงรูปแบบตามชนบททั่วไปในภาคเหนือ ส่วนการแบ่งพื้นที่ภายในบ้าน ก็จะแบ่งห้องนอนเป็นห้องของ พ่อแม่และลูกๆ และแยกพื้นที่ทำครัวออกเป็นสัดส่วน บริเวณกลางบ้านจะเป็นพื้นที่รับแขก สนทนา อย่างไรก็ตามจากการศึกษาพบว่าแม้รูปแบบบ้านของ ชาวไทลื้อจะเปลี่ยนไป แต่ก็ยังมีพื้นที่สำหรับการทอผ้าของสตรีไว้บริเวณใต้ถุนบ้านหรือด้านข้างของบ้าน ส่วนเรือนซุงข้าวโดยมากมักสร้างเป็นอาคารสี่เหลี่ยมหลังเล็กใต้ถุนเดี่ยวแยกจากตัวบ้าน

2) ลักษณะการแต่งกาย

ลักษณะการแต่งกายของชาวไทลื้อบ้านคอนมูลินปัจจุบันพบว่าการแต่งกายแบบสมัยนิยมเข้ามามีบทบาทต่อชุมชนมากขึ้น แต่บางคนได้มีการผสมผสานการแต่งกายโดยนุ่งซิ่นลวดลายไทลื้อหรือใส่เสื้อขาก๊วยหรือเสื้อสะคอ แต่จะใส่เสื้อตามสมัยนิยมหรือใส่เสื้อทอพื้นเมืองกับกางเกงยีนส์ โดยชาวบ้านส่วนใหญ่ได้ให้เหตุผลว่า ชุดไทลื้อมีจำนวนมากขึ้นและมีความยุ่งยากในการแต่งพอสมควร ประกอบกับสภาพแวดล้อมและภูมิอากาศที่เปลี่ยนแปลงไปจากแต่ก่อน ทำให้ต้องมีการปรับตัวตามไปด้วย อย่างไรก็ตามยังมีกลุ่มผู้สูงอายุที่แต่งตัวตามลักษณะของชาวไทลื้อแบบดั้งเดิมให้เห็นอยู่บ้าง โดยในช่วง 4-5 ปีมานี้ เริ่มมีการฟื้นฟูวัฒนธรรมการแต่งกายแบบไทลื้อดั้งเดิมขึ้นในชุมชน (ดังภาพที่ 4.5) ซึ่งจะใช้ผ้าทอพื้นเมืองที่มีการทอและตัดเย็บภายในชุมชนทั้งผู้สูงอายุ ผู้ใหญ่ หนุ่มสาว เด็ก และเยาวชน โดยเฉพาะเวลาไปวัด งานบุญ งานประเพณี และการประกอบพิธีกรรมต่างๆ ในชุมชน

ภาพที่ 4.5 การแต่งกายของเด็กและผู้อาวุโสในวันประกอบพิธีกรรมของชุมชน

สำหรับการแต่งกายของชาวไทลื้อแต่โบราณนั้น ผู้ชายจะนุ่งเสื้อสะคอ มีดตะเข็บแบบกางเกงขาก๊วยหรือที่เรียกว่าเสื้อสามคูกและไม่นิยมใส่เสื้อ แต่จะนิยมในการสักตามร่างกายด้วยหมึกสีดำที่เรียกว่า “สักพุงดำ” ซึ่งก็เป็นอิทธิพลหรือค่านิยมในหมู่ผู้ชายไทลื้อ ต่อมาจึงมีการใส่เสื้ออ้อมแขนยาวจนถึงข้อมือ มีขอบรอบคอคล้ายเสื้อคอตั้ง ใช้เชือกผูกหรือกระดุมเชือกทั้งเสื้อ ส่วนกางเกงย้อมด้วยสีครามหรือดำ และสวมรองเท้าที่ทำจากหนังวัวหรือหนังควาย และ

รองเท้าเกียะ ซึ่งทำจากไม้เรียกว่า “ก๊อบแก็บ” ส่วนผู้หญิงไทลื้อจะสวมเสื้อที่เรียกว่า “เสื้อปัด” เป็นเสื้อรัดรูปเล็กน้อย ตัวเสื้อเป็นแบบป้ายข้างแล้วใช้เชือกผูกมัดชายด้านข้าง ส่วนตัวเสื้อแขนยาว ทรงกระบอก นิยมใช้สีครามหรือสีดำตรงสามเส้าจะขลิบด้วยผ้าแถบสีต่างๆ หรือสีลวดลาย และนุ่งซิ่นทอลวดลายตามขวางสลับสีที่เรียกว่าผ้าทอลายลื้อ มีการวางสีลวดลายซิ่นแบบซิ่นม่านและแบบซิ่นปล้อง ส่วนผมจะเกล้าผมแล้วโพกศีรษะด้วยผ้าขาวหรือผ้าอำแบบเฉียงรอบ ผู้หญิงชาวไทลื้อนิยมใช้เครื่องประดับที่ทำด้วยเครื่องเงิน

3) ภาษาไทลื้อ

ภาษาและวรรณกรรมของชาวไทลื้อนั้น มีอักษรที่ใช้เขียนแทนภาษาพูด ที่ได้มีการจดบันทึกเรื่องราวต่างๆ เป็นลายลักษณ์อักษร จึงทำให้ขนบธรรมเนียมจารีตประเพณี หรือพิธีกรรมต่างๆ มีการสืบทอดกันมา อีกทั้งชาวไทลื้อมีภาษาพูดเป็นเอกลักษณ์ของตนเอง โดยสำเนียงพูดจะสั้น ห้วน และเร็วกว่าภาษาพื้นเมือง ถึงแม้ว่าในช่วงประมาณ 20 กว่าปีที่ผ่านมาจะมีการรับภาษาพูดแบบ พื้นเมืองและภาษาไทยกลางมาใช้แทนอย่างรวดเร็ว แต่ในชุมชนไทลื้อบ้านคอนมูลยังคงรักษาวัฒนธรรมด้านภาษาพูดของไทลื้อแท้ๆ เป็นที่น่าสังเกตว่าแม้แต่สำเนียงการพูดของชาวไทลื้อในหมู่บ้านที่อยู่ละแวกเดียวกันและอยู่ที่ไม่ไกลกันนัก คือ ชาวไทลื้อบ้านหนองบัว บ้านต้นฮ่าง บ้านคอนแก้ว และบ้านคอนมูล แต่ละหมู่บ้านต่างก็มีสำเนียงการพูดติดพันกันไป

จากการศึกษาพบว่า ในกลุ่มผู้อาวุโสและผู้ใหญ่ยังพูดไทลื้อ กลุ่มเยาวชนก็ ยังใช้ภาษาไทลื้อในพูดคุยการสนทนากับพ่อแม่และภายในกลุ่มเดียวกัน ส่วนเด็กเล็กๆ อายุเฉลี่ย 2 - 5 ปี พบว่าสามารถฟังภาษาไทลื้อรู้เรื่อง อีกทั้งสามารถพูดภาษาไทลื้อได้บ้าง ซึ่งก็เป็นไปตามพัฒนาการของแต่ละระดับช่วงอายุของเด็ก ทั้งนี้เพราะเด็กเล็กส่วนมากจะได้รับการเลี้ยงดูจากพ่อแม่ หลวงแม่หลวง (ปู่ ย่า ตา ยาย) ในช่วงเวลาที่พ่อแม่ออกไปทำงาน สำหรับการติดต่อสื่อสารกับบุคคลภายนอกที่ไม่ใช่คนไทลื้อก็ใช้ภาษาพื้นเมือง ในกรณีที่มีนักท่องเที่ยวหรือผู้มาเยี่ยมชมเยือนในหมู่บ้านก็ใช้ภาษาไทยกลาง แสดงให้เห็นถึงการปรับตัวทางด้านภาษาในการสื่อสาร เพื่อสร้างความเข้าใจอันดีต่อกัน

4) วัฒนธรรมการกินและอาหารพื้นบ้าน

วัฒนธรรมด้านการกินของชาวไทลื้อบ้านคอนมูล มีการกินอยู่แบบง่ายๆ ไม่พิถีพิถันมากนัก โดยจะรับประทานข้าวเหนียวเป็นหลัก ส่วนอาหารก็เป็นอาหารพื้นเมืองที่ประกอบด้วยเครื่องสมุนไพร เช่น มะกรูด ขมิ้น จิง ข่า ตะไคร้ หอม กระเทียม เป็นต้น อีกทั้งมีเครื่องเทศ เช่น สะค้าน มะแขว่น เมล็ดผักชี เป็นต้น ส่วนผักพื้นบ้านที่นิยมบริโภค เช่น ผักขม

ผักปลัง ผักทะเล(ชะอม) ผักแคบ(ตำลึง) ผักแคะ(ชะพลู) ผักเชียงดา ผักติ้ว(แต้ว) ผักเสี้ยว ผักฮาก ผักเอือก ผักแซ้ว ผักหนอก(ใบบัวบก) ผักแว่น ผักไผ่น้ำ สะเรียม (สะเดา) มะแขว้ง เป็นต้น

อาหารพื้นเมืองของชาวไทลื้อหลายชนิดคล้ายกับอาหารพื้นเมืองทั่วไป เช่น ยำจิ้นไก่ แกงอ่อม จิ้นลาบ ใส่อั่ว ตำขุนนุ แกงหน่อไม้ แกงแค น้ำพริกอ่อง น้ำพริกหนุ่ม แคหมู ห่อนึ่งไก่ ผักนึ่งและผักสด เป็นต้น ซึ่งจะนั่งกินแบบปูเสื่อกับพื้นและกินแบบใส่ขันโตก หรือเรียกว่า “กินโตก” โดยเฉพาะจะกินข้าวขันโตกในการต้อนรับแขกที่มาเยี่ยมบ้าน

สำหรับอาหารเฉพาะถิ่นซึ่งมีให้รับประทานบางฤดูกาลเท่านั้น เช่น

ไก เป็นสาหร่ายน้ำจืดชนิดหนึ่ง มีเส้นเล็กสีเขียวนุ่ม ส่วนใหญ่ชาวบ้านเก็บมาจากแม่น้ำน่าน ชาวบ้านเชื่อว่าไกเป็นอาหารที่ทำให้อายุยืน จึงนำไกมาประกอบอาหารในชีวิตประจำวันหลายอย่างด้วยกัน เช่น

- ไกยี นำไกที่ตากแห้งเป็นแผ่นมาปิ้งและทาน้ำมันเล็กน้อย พอเริ่มกรอบ สีสอกเหลืองๆ ยีจนร่วนเป็นฝอย นำไปคลุกเกลือ กระเทียมเจียว ใส่แคหมูหรือกากหมูลงไปด้วย
- ห่อนึ่งไก นำไกสดมาผสมกับเครื่องแกงประกอบด้วย พริกแห้ง หอม กระเทียม กะปิ โรยหน้าด้วยสะค่านหั่นเป็นแว่น ใบมะกรูดหั่นฝอย พริกขี้หนู แล้วห่อใบตองเพื่อนึ่ง
- คั่วไก มีทั้งคั่วแบบใส่เนื้อและไม่ใส่เนื้อโดยนำไปคั่วกับน้ำใบย่านาง ที่ประกอบด้วยเครื่องปรุงคือ กระเทียม หอมแดง กะปิ ตะไคร้ ใบมะกรูด สะค่าน และข่าอ่อน

เตา มีลักษณะเป็นเส้นสายสีเขียวเหมือนไก แต่เตาจะขึ้นเป็นกลุ่มและเส้นจะสั้นกว่า โดยจะพบในแหล่งน้ำธรรมชาติตามลำห้วย หนอง บึง ชาวบ้านนิยมนำมาประกอบอาหาร คือ “ตำเตา” นำเตาสดมาล้างให้สะอาด เครื่องปรุงประกอบด้วยพริกป่น เกลือ กระเทียม หอมแดง ข่า นิยมกินกับผักสดเป็นเครื่องเคียง โดยเฉพาะผักหนอก (ใบบัวบก) และมะเขือเปราะ

น้ำปู หรือ น้ำปู เป็นอาหารที่มีการทำเฉพาะฤดูกาลปลูกข้าวเท่านั้น น้ำปูทำจากปูนาโขลกผสมกับตะไคร้และขมิ้นเพื่อดับกลิ่นคาว แล้วคั้นกรองเอาแต่น้ำ นำไปเคี่ยวจนแห้งเหนียวลักษณะเหมือนยางมะตูม จะได้น้ำปูข้นเหนียวสีน้ำตาล มีกลิ่นหอม เวลากินก็โขลกพริกหนุ่มเผา กระเทียม ตะไคร้ใส่ลงไป หรือจะนำมาจิ้มกับข้าวเหนียวแบบไม่ต้องใส่เครื่องปรุง และยังใช้ประกอบอาหารได้หลายอย่าง เช่น แกงหน่อไม้ ยำหน่อไม้ ยำมะเขือ ตำส้มโอ ส้มตำ เป็นต้น

หน่อหวาย มี 2 ชนิด คือหวานฝาดและหวายขม ซึ่งชาวบ้านนิยมนำมาประกอบอาหารคือ “ตำหน่อหวาย” เป็นอาหารชนิดหนึ่งที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรมบางดวงวิญญานเจ้าหลวงเมืองลำ โดยเอาหางหวายมาเผาจนสุกแล้วแกะเปลือกออก นำมาตำใส่พริกเกลือ ต้นหอม ผักชี ส่วนแกงหน่อหวายจะซอยเป็นแผ่นบางๆ มีวิธีทำเหมือนกับแกงหน่อไม้

น้ำผัก เป็นอาหารที่ได้จากการหมักของผักกาดเขียวปลีหั่นละเอียด แล้วนำมาผสมกับน้ำเกลือและข้าวเหนียว ทิ้งไว้ประมาณ 2-3 คืน จนได้รสชาติเปรี้ยว นำไปเคี่ยวจนแห้งก็จะได้น้ำผักสีเขียวคล้ำ เวลานั้นมักจะโหลกกับเครื่องปรุงประกอบด้วย พริก กระเทียม

ตำปู ใช้ปูนาขนาดเล็ก (เป็นปูคนละชนิดที่ทำน้ำปู) นำปูมาล้างให้สะอาด เอาแต่ส่วนลำตัวมาตำละเอียด ถ้าจะตำแบบสุกก็นำปูไปต้มก่อน ใส่เครื่องปรุงคือพริกดิบ เกลือ หัวหอม ต้นหอม ซึ่งชาวบ้านนิยมกินกับผักสดต่างๆ

นอกจากนี้ ยังมีน้ำพริกต่างๆ ซึ่งชาวไทยลื้อนิยมกินกับผักหนึ่งและผักสดจิ้ม น้ำพริก เช่น น้ำพริกหน่อไม้ น้ำพริกต้นหอม น้ำพริกมะกอก น้ำพริกมะเขือเทศ น้ำพริกปลาอย่าง เป็นต้น สำหรับอาหารง่ายๆ อย่างหนึ่งที่ชาวไทยลื้อนิยมทำรับประทานคือ “ข้าหนิงงา” คือการนำงาม้อน (งาดำ) มาตำให้ละเอียด นำไปคลุกกับข้าวเหนียวร้อนๆ ใส่เกลือเล็กน้อย แล้วนำไปตำอีกครั้งเพื่อให้ข้าวและงาคลุกเข้ากันก็รับประทานได้เลย อีกทั้งชาวไทยลื้อนิยมนาน(อม) “เมียง” (ใบชาหมัก) เป็นอาหารว่าง ส่วนขนมที่ชาวไทยลื้อนิยมทำรับประทานและทำเวลาในงานบุญ ประเพณีสำคัญ เช่น งานขึ้นบ้านใหม่ งานบวช งานแต่งงาน วันปีใหม่ ซึ่งสมาชิกในครอบครัว บรรดาญาติๆ และคนที่รู้จักมักคุ้นกันจะช่วยกันทำขนมต่างๆ โดยบางบ้านยังใช้ครกกระเดื่องตำข้าวเพื่อทำขนม ได้แก่ ขนมอั่ว ขนมเกลือ ขนมเหนียว (ขนมเทียน) ขนมปาด ขนมซี่ ข้าวเกรียบ ข้าวควม (ข้าวพอง) เป็นต้น

5) การละเล่นและการแสดงพื้นบ้าน

การละเล่นมะกอน เป็นการละเล่นที่มีมาแต่สมัยโบราณโดยใช้ “มะกอน” ซึ่งทำมาจากผ้าที่เย็บเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส ขนาดประมาณ 20 x 20 เซนติเมตร ภายในบรรจุด้วยนุ่นหรือเศษผ้า มีลักษณะคล้ายหมอนสี่เหลี่ยมเล็กๆ แล้วเย็บเชือกเป็นที่จับตรงกลางหมอนยาวประมาณ 30 เซนติเมตร เพื่อใช้จับเวลาโยนไปมาระหว่าง 2 ฝ่าย ที่อยู่คนละฟากกัน หากฝ่ายไหนรับมะกอนไม่ได้ ทำมะกอนหล่นลงพื้น ก็จะต้องถูกอีกฝ่ายหนึ่งทำโทษด้วยวิธีการต่างๆ เช่น แבקขนไม้ สะพายขามที่ใส่หิน โคนถ่านป่ายตามตัว เป็นต้น

การละเล่นไม้ไ้ ใช้ไม้ยาวขนาด 2 - 3 เมตร โดยจะมีการลงคาถาอาคมเป่าลงที่ไม้ก่อนนำไปวางตั้งฉากกับพื้น แล้วให้คนประมาณ 3 - 5 คน คอยจับไม้ตั้งอยู่กับพื้น ซึ่งจะมีแรงดันให้ไม้ลอยสูงขึ้นจากพื้นจนคนที่จับก้มไม้ไว้ไม่อยู่ เป็นการละเล่นอย่างหนึ่งที่ผสมผสานความเชื่อเรื่องคาถาอาคมเป่าลงที่ไม้ไ้ของชาวไทยลื้อ

การเล่นไข้เต่า เป็นการเล่นที่นิยมทั้งในกลุ่มเด็กและผู้ใหญ่ โดยมีผู้เล่นหนึ่งคนที่ต้องเป็นผู้เก็บรักษาไข้เต่า โดยใช้ไม้หรือก้อนหินก็ได้ซึ่งสมมติว่าเป็นไข้เต่าใส่ไว้ในหลุมแล้วครอบไว้ ผู้เล่นคนอื่นๆ จะพยายามแย่งไข้เต่า ในระหว่างนี้คนที่นั่งครอบไข้เต่าจะพยายามป้องกันรักษาไม่ให้คนอื่นมาแย่ง หากจับหรือถูกเนื้อต้องตัวผู้ใดก็จะต้องมานั่งครอบไข้เต่าแทน

การเล่นสะบ้าหรือหมากบ้ำ เป็นการเล่นกันในกลุ่มผู้ชายโดยเฉพาะผู้สูงอายุ (ดังภาพที่ 4.6) โดยตั้งลูกสะบ้าไว้ประมาณ 5 - 7 ลูก มาตั้งเรียงหน้ากระดาน แล้วแต่ละคนก็จะนำลูกสะบ้าของตนเองมายิงให้ถูกลูกสะบ้าที่ตั้งเรียงกันอยู่

ภาพที่ 4.6 การเล่นสะบ้าของผู้อาวุโสชาวไทลื้อบ้านคอนมูก

ขับลื้อหรือคร่าวลื้อ เป็นเพลงพื้นบ้านที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะของชาวไทลื้อ อันเป็นคำอู้บ่าวคำอู้สาวลื้อของหนุ่มสาวสมัยก่อน โดยเฉพาะเวลาที่ฝ่ายชายไปเที่ยวบ้านฝ่ายหญิงในยามค่ำคืนที่เรียกกันว่า “ประเพณีนั่งช่วง” นอกจากนั้นแล้วในงานมงคลต่างๆ จะมีการขับลื้อโดยผู้ขับเป็นชายและหญิงขับโต้ตอบกัน ส่วนเนื้อหาที่ร้องนั้นแล้วแต่งาน เช่น งานแต่งงาน งานขึ้นบ้านใหม่ งานรับขวัญผู้มาเยือน งานบวชนาค โดยจะมีช่างปี่เป็นเครื่องดนตรีประกอบสร้างความสนุกสนานครื้นเครงให้กับชาวบ้าน นอกจากนี้ยังมีศิลปการแสดงสะล้อซอซึงซึ่งจัดเป็นดนตรีและขับเพลงพื้นบ้าน ที่มีเนื้อร้องและทำนองที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะแบบชอล่องน่าน

นอกจากการเล่นของผู้ใหญ่และผู้สูงอายุแล้ว ในกลุ่มเด็กๆ ยังมีการเล่นโดยใช้อุปกรณ์ง่ายๆ ที่หาได้ในท้องถิ่นทั้งก้อนดิน ก้อนหิน ก้านกล้วย กะลามะพร้าว ใบมะพร้าว กาบหมาก ไม้ไผ่และอื่นๆ ซึ่งสามารถเล่นได้ทั้งกลางแจ้งและในร่ม เช่น การเล่นจี้ก๊อบก๊อบ การเล่นจี้ก๊ะก๊ะ การเล่นจี้ม้ก้านกล้วย การเล่นจี้จะหลุบ การเล่นขายของ เป็นต้น อันก่อให้เกิดทักษะและยังเป็นการอนุรักษ์การเล่นพื้นบ้านไว้ด้วย

4.1.6.2 ประเพณี พิธีกรรม และความเชื่อ

ชาวไทยลื้อนับถือศาสนาพุทธ จึงมีการประกอบพิธีกรรมทางพุทธตามประเพณีต่างๆ เช่น ประเพณีวันสงกรานต์ รดน้ำดำหัว ประเพณีการเข้าพรรษา ประเพณีการออกพรรษา เป็นต้น แต่ทั้งนี้ก็ยังมีความเชื่อในเรื่องต่างๆ เช่น ความเชื่อเรื่องสิ่งแวดลอม ผี ลิงศักดิ์สิทธิ์ นुकคค เพศ สุขภาพและสวัสดิภาพ เป็นต้น ซึ่งเป็นประสบการณ์ความรู้สึกละลึกและสิ่งที่ยังสืบทอดมาแต่บรรพบุรุษมาเป็นแนวทางในการประพฤติปฏิบัติ เพื่อให้เกิดความมั่นคงทางจิตใจ อยู่ร่วมกันอย่างมีความมั่นใจและเป็นที่ยอมรับของสังคมทั่วไป (ไสว เชื้อสะอาด, 2538 : 49) นอกจากนั้นแล้วยังมีการประกอบพิธีกรรมเฉพาะเรียกว่า “ฮีด” ของชาวไทยลื้อ มีทั้งพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับครอบครัว และวิถีชีวิตความเป็นอยู่ พิธีกรรมในภาคเกษตรกรรมและสิ่งแวดลอม และพิธีกรรมในระดับชุมชน (รัตนพร เศรษฐกุล, 2538 : 39) จากการสัมภาษณ์ผู้เฒ่าผู้แก่และผู้เฒ่าทางวัฒนธรรมของชุมชน ได้กล่าวถึงประเพณีพิธีกรรมและความเชื่อของชาวไทยลื้อ โดยสรุปดังนี้

1) ประเพณี พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับครอบครัว และวิถีชีวิตความเป็นอยู่

เป็นความเชื่อระดับปัจเจกชนที่สะท้อนให้เห็นถึงการดำรงชีวิตและความเชื่อที่สืบทอดกันมา ซึ่งพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ มีดังนี้

พิธีเลี้ยงผีปู่ย่า เป็นการเลี้ยงผีบรรพบุรุษ หรือเรียกว่าผีเก้าของแต่ละตระกูล จะมีการเลี้ยงผีหรือไหว้ผีปู่ย่าเป็นประจำทุกเดือนสี่ เดือนหก และเดือนแปด ซึ่งคนที่นับถือผีเดียวกันต่างก็จะมาชุมนุมประกอบพิธีร่วมกัน โดยทำพิธีห่อผีซึ่งตั้งที่บ้านผีเก้าของต้นตระกูลนั้นนับเป็นฮีดที่สำคัญ ชาวบ้านเชื่อว่าการเอาใจใส่เลี้ยงดูผีปู่ย่าจะทำให้ได้รับความคุ้มครองให้ครอบครัวอยู่เย็นเป็นสุข

พิธีสืบชะตา เป็นประเพณีที่สำคัญอย่างหนึ่งมีทั้งพิธีสืบชะตาบ้าน และพิธีสืบชะตาคนในโอกาสวันสำคัญๆ เช่น ขึ้นปีใหม่ วันสงกรานต์ หรือเมื่อเกิดการเจ็บป่วยก็จะทำพิธีสะเดาะเคราะห์ หรือเรียกว่า “ส่งเคราะห์” เพื่อสืบชะตาอายุ และให้คลาดแคล้วจากโรคภัยต่างๆ อีกทั้งเป็นการสร้างขวัญและกำลังใจให้กับผู้ประสบเคราะห์กรรมและแก่ญาติพี่น้อง

พิธีการเรียกขวัญและขวัญ เป็นการเรียกขวัญคนที่เพิ่งหายจากอาการเจ็บป่วยใหม่ๆ หรือคนที่เพิ่งผ่านเหตุการณ์จนทำให้เกิดอาการเสียขวัญ เพื่อให้มีสภาพจิตใจและกำลังใจดีขึ้น ถือเป็นประเพณีพื้นบ้านที่มีผลต่อจิตใจของคนอย่างมาก โดยเฉพาะเด็กเล็กๆ ที่มักตกใจร้องไห้บ่อย

ประเพณีการเกิด วิถีชีวิตที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันนั้นเริ่มตั้งแต่การเกิด ซึ่งชาวไทยถือยังคงอาศัยสิ่งเหนือธรรมชาติ และความเชื่อในเรื่องผีสำหรับเด็กที่เกิดใหม่ เมื่อเด็กคลอดออกมาก็จะเอาผ้าขาวหรือผ้าชิ้นพันตัวเด็ก แล้วเอาใส่ในกระด้งนำไปวางไว้ที่หัวบันไดบ้าน แล้วผู้ทำคลอดจะกระทุบเท้าถือเป็นการแก้อาถรรพ์เด็กเกิดใหม่ แต่ปัจจุบันเด็กส่วนใหญ่จะคลอดที่โรงพยาบาล ซึ่งหลังจากที่นำเด็กกลับบ้านที่บ้านแล้วก็ยังมีการทำพิธีดังกล่าวอยู่ ส่วนผู้เป็นแม่นั้น ก็จะต้องมีการอยู่ไฟซึ่งเป็นวิธิตูแลแม่หลังคลอด ทั้งนี้ต้องทำควบคู่ไปกับการเข้ากระโจมด้วย ซึ่งนับเป็นภูมิปัญญาที่มีมาตั้งแต่อดีต โดยมีความเชื่อว่าจะทำให้ร่างกายเกิดความสมดุล และสร้างความต้านทานในร่างกายให้ดีขึ้น

ประเพณีการแต่งงาน สำหรับพิธีแต่งงานของไทยแต่เดิมนั้น จัดแบบไม่มีพิธีรีตองมากนัก แต่จะเคร่งครัดในจารีตประเพณีที่ถือปฏิบัติสืบต่อกันมา ซึ่งจะจัดที่บ้านของฝ่ายหญิง และโดยขนบธรรมเนียมของชาวไทยถือ เมื่อแต่งงานแล้วฝ่ายชายจะต้องอาศัยอยู่บ้านฝ่ายหญิง แล้วค่อยขยับขยายออกมาภายหลัง แต่ก็ยังคงปลูกบ้านอยู่ใกล้กับบ้านของพ่อแม่ ซึ่งหญิงชายสมัยก่อนจะเลือกคู่กันเองจากประเพณีนี้ช่วง นับเป็นโอกาสให้หนุ่มสาวได้พบปะกันแล้วมีการจับมือได้ต่อกัน และก่อนพิธีแต่งงานจะมีการไหว้ผีถือเป็นการบอกกล่าวและขอขมาผีก่อนที่จะได้เสียเป็นคู่เมียกัน

ประเพณีการตาย นับเป็นพิธีสำคัญที่ชาวบ้านจะมาร่วมแสดงความสามัคคีกัน ช่วยงานจัดเตรียมอุปกรณ์ไปช่วยงานศพ ในสมัยก่อนจะใช้วิธีฝัง ซึ่งญาติของผู้ตายจะจัดพิธีศพที่บ้าน โดยนำฟากไม้ไผ่มาห่อศพ แล้วใช้ผ้าสีขาวหรือผ้าทอมือที่เรียกว่า “ผ้าอาขาว” มาห่อทับอีกชั้นหนึ่ง ก่อนจะสานไม้ไผ่เรียกว่า “หล้อง” ปิดทับอีกที โดยทั่วไปจะเก็บศพไว้เพียงคืนเดียวแล้วนำไปเผา ส่วนในปัจจุบันเปลี่ยนมาใช้วิธีเผาที่ป่าช้าของหมู่บ้าน

2) พิธีกรรมในภาคเกษตรกรรม

ประเพณีและพิธีกรรมที่เกี่ยวกับการเกษตรและธรรมชาติ มีทั้งในระดับครัวเรือนและระดับชุมชน ในส่วนของพิธีกรรมในภาคเกษตรกรรม มีดังนี้

พิธีเลี้ยงผีขุนน้ำ ในช่วงต้นฤดูฝนประมาณเดือนพฤษภาคมถึงกรกฎาคม ก่อนการทำนาที่ชาวบ้านเตรียมที่นาสำหรับการเพาะปลูก จะมีเป็นการประกอบพิธีไหว้ผีหรือเทวดาอารักษ์ทั้งหลาย ที่ทำหน้าที่ปกป้องรักษาป่าไม้อันเป็นป่าต้นน้ำลำธาร ผีขุนน้ำเป็นผีอารักษ์ประจำแม่น้ำ ซึ่งสิงสถิตอยู่เป็นต้นกำเนิดของแม่น้ำ ชาวบ้านจะเชิญมาอยู่ในหอผีที่ปลูกขึ้นได้ต้นไม้ใหญ่ แล้วทำพิธีเลี้ยงผีขุนน้ำด้วยเครื่องเช่น ไหว้ต่างๆ และขอให้ช่วยปกป้องรักษาให้ได้รับความปลอดภัย การเลี้ยงผีขุนน้ำจะทำการเลี้ยงก่อนที่จะลงมือไถคราด

พิธีเลี้ยงผีเหมืองฝาย สมาชิกชุมชนที่ใช้ประโยชน์จากฝายลำน้ำอย่างถูกต้องเดียวกัน จะประกอบพิธีกรรมหลังจากที่ได้มีการขุดลอกและซ่อมแซมเหมืองฝายประจำปี โดยชาวบ้านจะไปร่วมกันเพื่อบูชาผีเหมืองฝายบริเวณหัวฝายพร้อมด้วยของเช่น ไหว้ ซึ่งเป็นการบวงสรวงเพื่อขอให้แม่น้ำที่ใช้ในเรือสวนไร่นามีใช้อย่างอุดมสมบูรณ์ตลอดปี

พิธีกรรมเกี่ยวกับข้าว นับเป็นความคิดและความเชื่อที่ผสมผสานกันในเรื่องชีวิต สิ่งเหนือธรรมชาติ และความเชื่อทางศาสนา ก่อให้เกิดระบบการให้คุณค่าพฤติกรรมของคนในชุมชน ด้วยการประกอบพิธีกรรมของชาวไทยลื้อแบ่งตามช่วงของการทำนา ดังนี้

การเริ่มลงมือไถนาครั้งแรกจะมี **“พิธีแฮกนาหรือแฮกข้าว”** เพื่อให้เป็นสิริมงคลและส่งผลให้เกิดความอุดมสมบูรณ์แก่ข้าวกล้า เพื่อบอกกล่าวแม่ธรณี แม่โพสพ เจ้าทั้งสี่ เทวดาอารักษ์ เจ้าที่เจ้าทาง ด้วยการนำกรวยใส่ดอกไม้และเทียนไว้ทั้ง 4 ที่มูมนา แล้วจะสร้างตูบนาที่มีตาแหลวอันใหญ่สานปักไว้ ส่วนข้างของตาแหลวจะสานดอกไม้ไฟเป็นรูปปลาห้อยลงมา เป็นสัญลักษณ์หมายถึงข้าวปลาอาหารที่อุดมสมบูรณ์ พร้อมด้วยของไหว้บวงสรวงด้วยการนำเอา สะตวง(กระตง) ใส่อาหารคาวหวาน หมาก พลู กล้วย อ้อย เมียง บุหรี่ เหล้า 1 ขวด และไก่ต้ม 1 คู่ แล้วผู้ทำพิธีหรือหัวหน้าครอบครัวจะจุดธูปกล่าวคำเรียกขวัญข้าว ขอให้คุ้มครองข้าวให้งอกงามถึงจะไถนาแล้วปลูกข้าวกล้า นอกจากนี้ยังปักตาแหลวเล็กไว้ที่มูมนาทั้งสี่ทิศ เป็นเครื่องหมายบอกเขตผืนนาและป้องกันสัตว์ร้าย และแมงบั้ง (ตัวหนอนและแมลงทั้งหลาย) ที่จะมารบกวนข้าว เมื่อถึงเวลาเก็บเกี่ยวข้าวมีการประกอบ **“พิธีแรกเกี่ยวข้าว”** เพื่อบอกกล่าวแม่โพสพ แม่ธรณี และพอกเกี่ยวข้าวเสร็จก่อนที่จะตีข้าวหรือนวดข้าว ก็จะกล่าวขอขมาที่จะต้องเหยียบย่ำและตีข้าวเพราะถือว่าข้าวเป็นสิ่งที่มิบุญคุณ หลังจากนั้นก็จะมีการ **“พิธีสู่ขวัญข้าว”** ก่อนที่จะเอาข้าวขึ้นหลองหรือบนข้าวเก็บในยุ้งฉาง ถือเป็นกรเรียกเก็บขวัญข้าวที่ตกหล่นในขณะตีข้าว และถือเป็นกรอัญเชิญขวัญข้าวสู่ยุ้งฉาง ชาวบ้านจะทำพิธีในวันอาทิตย์เท่านั้นเพราะถือว่าเป็นวันเกิดข้าว โดยมีเครื่องสังเวยที่ใช้เรียกขวัญข้าวประกอบด้วย ผ้าอำขาวอำแดง ชื้นใหม่ เลื้อใหม่ แว่น (กระจก) หวีซ้อง (ปิ่นปักผม) เข็มขัด สร้อยแขน แหวนมือ คู่หมู ข้าวปั้นกล้วยหน่วย (ข้าว 1 ปั้น กล้วย 1 ลูก) มะพร้าว ไก่ต้ม เหล้า หมาก เมียง บุหรี่ และดอกไม้ธูปเทียนไปบูชา ผู้ทำพิธีจะอ่านคำสังเวยเป็น

คำกล่าวขอบคุณแม่โพสพที่ช่วยให้ได้ผลผลิตข้าวมากมาย นอกจากนี้หลังเสร็จสิ้นการเก็บเกี่ยวแล้ว จะมีการประกอบพิธีกรรม เพื่อเป็นการขอบคุณสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ปกป้องรักษาต้นข้าวจนได้ผลผลิต รวมทั้งเป็นการอุทิศส่วนกุศลให้แก่บรรพบุรุษ โดยจัดสำรับอาหาร กรวยดอกไม้ ธูปเทียน ใส่ขันโตกไปถวายพระสงฆ์ประเคนให้ผู้ที่จะอุทิศให้ เรียกว่า **“พิธีตานข้าวใหม่”** ซึ่งจะทำกันในช่วง เดือนธันวาคม โดยชาวบ้านทุกครัวเรือนจะนำเอาข้าวใหม่ เพื่อมาตานข้าวล้นบาตรหรือเรียกว่า พิธีคอยข้าว นับว่าเป็นประเพณี ที่ผสมผสานการนับถือศาสนาพุทธ

ประเพณีสู่ขวัญวัวสู่ขวัญควาย ชาวบ้านจะทำพิธีสู่ขวัญวัวสู่ขวัญควาย หลังจากเสร็จสิ้นฤดูการเก็บเกี่ยวแล้ว ถือเป็นประเพณีที่แสดงความผูกพันความกตัญญูรู้คุณต่อสัตว์ ที่เป็น แรงงานหลักในการผลิตทางการเกษตรและบรรทุกสิ่งของ อีกทั้งเพื่อเป็นการขอมมาลาโทษ ที่ได้ใช้งานและเขียนดีในระหว่างการใช้งาน ดังนั้นจึงมีทำพิธีสู่ขวัญวัวสู่ขวัญควายด้วยเตรียม หล้าอ่อน จัดเทียนข้าวดอกดอกไม้มัดติดกับเขาทั้งสองข้าง แล้วผู้ทำพิธีอ่านคำสู่ขวัญไปพร้อมๆ กับเอาหล้าอ่อนและน้ำให้วัวและควายกิน ทั้งนี้ นายประพันธ์ จันตะนู (สัมภาษณ์ : มกราคม 2546) ซึ่งเป็นหมอมวยอายุมากกว่า 40 ปี เล่าว่า “หลังจากที่ชาวนาเปลี่ยนมาใช้รถไถนาแทนควายไถนา ก็ไม่ได้ประกอบพิธีสู่ขวัญควายกันเท่าไร” แสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงระบบการเกษตรที่มีการนำเทคโนโลยีทางการผลิตเข้ามามากขึ้น เป็นผลให้ประเพณีดั้งเดิมที่เคยปฏิบัติสืบทอดมา ในปัจจุบันนี้ได้ลดหายไป

3) ประเพณีและพิธีกรรมของชุมชน

การรวมตัวของสมาชิกในชุมชนที่มีส่วนร่วมในการจัดงาน ตระเตรียม สถานที่และข้าวของที่ใช้ในการประกอบพิธี แสดงให้เห็นถึงความสามัคคีการร่วมแรงร่วมใจ การช่วยเหลือกันของชาวบ้าน ซึ่งประเพณีและพิธีกรรมเหล่านี้ต่างมีความเกี่ยวข้องกับความเชื่อ ของชุมชน ดังนี้

พิธีบวงสรวงควงวิญญาณเจ้าหลวงเมืองลำ (พิธีกรรม 3 ปี 4 รวงข้าว) หรือ ที่ชาวไทลื้อเรียกกันว่า “พิธีกำเมือง” เป็นพิธีกรรมที่สำคัญของชาวไทลื้อบ้านคอนมูล ในช่วง 3 ปี จะมีการจัดพิธีกรรมนี้เพียงครั้งเดียว โดยจะเลือกเอาวันที่ดีที่สุดในเดือนยี่หรือเดือนธันวาคม ซึ่งการประกอบพิธี มีทั้งหมดเป็นเวลา 3 วัน คือ

วันแรก : หลังอาหารเช้าจะมีการปิดหมู่บ้าน เรียกว่า “ปุกตาเหลว” (ดอกไม้ไผ่สานจัดเป็นตา) ซึ่งจะมีการปิดตาเหลวตามตรอกซอยและถนนทางเข้าหมู่บ้าน (ยกเว้น ทางหลวงผ่านหมู่บ้าน) เพื่อเป็นการบอกว่ “คนในไม่ให้ออก คนนอกไม่ให้เข้า” ซึ่งชาวบ้าน จะหยุดทำงานและจะอยู่ในหมู่บ้านตลอดช่วง 3 วันที่ประกอบพิธีจนเสร็จสิ้น ในวันนี้จะมีการเชิญ

เจ้าเมือง (เป็นผู้สืบเชื้อสายเจ้าหลวงเมืองลำ) และหมอมือง เป็นผู้ประกอบพิธีถวายเครื่องเช่นให้แก่ วิญญาณเจ้าหลวงเมืองลำ ชาวบ้านจะจัดขบวนแห่เจ้าเมืองและหมอมืองจากบ้านมายังบ้านไทลื้อ (ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน) ซึ่งเป็นบริเวณประกอบพิธีหรือเรียกว่า “ช่วงคำ” ในคำคืนนี้เจ้าเมือง หมอมือง และผู้คนที่เกี่ยวข้องจะนอนบริเวณประกอบพิธี ในวันแรกนี้ทั้งกลางวันและกลางคืน จะมีแสดงฟ้อนรำและการละเล่นต่างๆ ของชาวไทลื้อ เช่น รำทอผ้าไทลื้อ ฟ้อนเจิง ฟ้อนประทีป การละเล่นมะกอน ไม้ใบ สะบ้า ลูกข่าง การแสดงดนตรีพื้นบ้าน และมีการจับลื้อหรือคร่าวลื้อ

วันที่สอง : ในวันนี้จะมีการเริ่มพิธีตั้งแต่เช้ามืด โดยเจ้าเมือง หมอมือง และบ่าวหมอ (บ่าวผู้รับใช้) พร้อมด้วยผู้ที่เกี่ยวข้องอื่นๆ จะเริ่มประกอบพิธี โดยบ่าวหมอคนใด คนหนึ่ง จะเป็นคนไปทอดแหที่แม่น้ำ่านหนึ่งบาท (การทอดแหเพียงครั้งเดียว) ถ้าได้ปลา ก็จะนำมาปิ้ง และอาหารอีกอย่างหนึ่งคือ “คำหน่อหวาย” เป็นอาหารสำหรับเจ้าเมืองและหมอมือง เมื่ออาหารปรุงเสร็จเรียบร้อยแล้วบ่าวหมอและผู้อาวุโส ก็จะนำอาหารทั้งสองอย่างมาป้อนให้ เจ้าเมืองคนละ 3 คำ จากนั้นก็ลงจากบ้านไทลื้อเข้าสู่ลานประกอบพิธี เพื่อเริ่มพิธี “จ้ำหิ้ง” (ใช้ไก่ ที่มีชีวิตอยู่จำนวนเท่ากับห่อเทวดาที่ทำการเลี้ยง) แล้วก็ปล่อยไก่จ้ำหิ้งไป ชาวบ้านที่มาร่วมพิธี ก็จะแย่งกันไล่จับไก่ที่จ้ำหิ้งไปเลี้ยงเพื่อเป็นสิริมงคล เมื่อทำการจ้ำหิ้งจนถึงหอสุดท้ายแล้ว เจ้าเมือง ก็จะกลับขึ้นสู่หอหลวง (หอเทวดาเจ้าหลวงเมืองลำ) จากนั้นจะมีการฆ่าสัตว์ที่นำมาเลี้ยงในพิธีกรรม ซึ่งมี 3 ชนิด จำนวน 4 ตัว คือ วัว 1 ตัว ควาย 1 ตัว หมูขาว 1 ตัว หมูดำ 1 ตัว เนื้อสัตว์ทั้งสามชนิดนี้ จะนำมาประกอบเป็นอาหาร ทั้งลาบ ต้ม ย่าง แล้วจัดใส่สำรับนำมาเลี้ยงเทวดาทั้งหลาย หลังจากเสร็จพิธีเลี้ยงเทวดา ก็จะมีการแสดงฟ้อนรำและละเล่นเหมือนในคืนแรก โดยในปัจจุบันมีการจัด ประกวดต่างๆ เสริมเข้าไปด้วย เช่น ประกวดการพูดไทลื้อของเด็ก ประกวดการแต่งกายไทลื้อของ เยาวชน แม่บ้าน และผู้อาวุโสของแต่ละหมวดการปกครองหมู่บ้าน ในคืนนี้เจ้าเมือง หมอมือง และผู้คนที่เกี่ยวข้องยังนอนที่บ้านไทลื้อบริเวณที่ประกอบพิธีอีกหนึ่งคืน

วันที่สาม : ตอนเช้าจะเลี้ยงเทวดา (เทวดาผู้เลี้ยงช้างม้า) ที่หอบ้านของ ตระกูลเทวดา จะเลี้ยงด้วยหมู 1 ตัว ส่วนในช่วงบ่ายจะเตรียมจัดพิธีบายศรีสู่ขวัญเจ้าเมืองและ หมอมืองที่บ้านไทลื้อ จากนั้นก็จะจัดขบวนแห่เจ้าเมืองและหมอมืองกลับไปที่บ้าน ส่วนชาวบ้าน ก็จะมีการ “ต้าวตาแหลว” (เอาตาแหลวที่ปิดไว้ตามตรอกซอยและถนนทางเข้าออกหมู่บ้านออก) เพื่อเปิดหมู่บ้านเดินทางไปไหนมาไหนและทำงานได้ตามปกติ

ในพิธีกรรมบวงสรวงดวงวิญญาณเจ้าหลวงเมืองลำนี้ สิ่งที่เป็นความเชื่อ ของชาวไทลื้อทุกกลุ่มคือการนับถือผี ซึ่งมีอยู่ 2 อย่าง คือ “ผีร้าย” หมายถึงดวงวิญญาณที่ชั่วร้าย และ “ผีดี” หรือ “เทวดา” หมายถึงดวงวิญญาณของบรรพบุรุษ ชาวไทลื้อบ้านคอนมูลซึ่งนับถือ เจ้าหลวงเมืองลำ ดังนั้นจึงเรียกท่านว่า “เทวดาเจ้าหลวงเมืองลำ” นอกจากนั้นแล้วยังมีเทวดาอื่นๆ

ที่เลี้ยงในพิธีกรรมนี้ คือ เทวดาน้ำปัด เทวดาเจ้าฟ้าปู่กำ-แม่นางผมเขียว เทวดาม่อนเจียงเคือ เทวดาเจ้าข้างเผือก เทวดาเจ้าเจียงล้าน เทวดาสวนตาล เทวดาปางเม็ด เทวดาคำแดง เทวดาแจ่งฝาย เทวดาปางสา เทวดาปากบ่อ เทวดาบ่อต่วน เทวดาแมน (เลี้ยงที่บ้าน) และเทวดาอุ (เลี้ยงที่บ้าน ในวันทีสาม) ชาวบ้านจะสร้างหอเทวดาและตกแต่งประดับประดาอย่างสวยงาม (ดังภาพที่ 4.7)

ภาพที่ 4.7 การประดับตกแต่งหอเทวดาหรือหอดีของชาวไทลื้อบ้านดอนมูล

พิธีเลี้ยงผีบ้าน ชาวไทลื้อมีการนับถือผีเพื่อแสดงความเคารพยำเกรง ผีบ้านหรือเทวดาของชาวไทลื้อคือ บรรพบุรุษหรือผีผู้นำชุมชนที่ก่อตั้งชุมชนและชาวบ้านให้การเคารพนับถือ เมื่อตายไปจึงได้รับการยกย่องให้เป็นผีอารักษ์ของหมู่บ้าน รัตนพร เศรษฐกุล (2538 : 50) กล่าวถึงลักษณะเฉพาะที่น่าสนใจสำหรับชาวไทลื้อในจังหวัดน่านคือ การนำเอาผีบรรพบุรุษหรือผีผู้นำจากบ้านเมืองเดิมของตนมายังหมู่บ้านที่มาตั้งถิ่นฐานใหม่ด้วย โดยจะเลี้ยงกันในเดือนสี่และเดือนแปด และเมื่อมีงานสำคัญ ของชุมชนก็ต้องมีการเซ่นไหว้บอกกล่าวให้ผีบ้านรู้

ประเพณีตานก๋วยสลาก การทำบุญตานก๋วยสลาก หรือที่เรียกกันว่า “ตานสลากกั๊ด” จะตานที่วัดในช่วงเดือนสิบสอง ถือเป็นกรบำเพ็ญกุศลหรืออุทิศส่วนกุศลไปให้ญาติที่ล่วงลับไปแล้ว หรือตานไปเพื่อดำบาปกรรม โดยชาวบ้านจะนำเอาไม้มาจักดอกแล้วสานเป็นชะลอมบรรจุสิ่งของทำบุญ จำพวกขนมข้าวต้ม กั๊ดวย อ้อย อาหารแห้ง ส่วนประเพณีตาน

ถ้วยสลากชมพู ซึ่งจะทานในช่วงเช้าก่อนวันออกพรรษา โดยจะทำถ้วยสลากของแต่ละครอบครัว แล้วถวายทานถ้วยสลากโดยอานรวมกันทั้งหมู่บ้าน

ประเพณีปีใหม่ (วันสงกรานต์) ชาวไทลื้อมีประเพณีปีใหม่หรือประเพณีการสาดน้ำสงกรานต์ ชาวบ้านจะหยุดการะกิจการงานต่างๆ เพื่อทำบุญปีใหม่ ระหว่างวันที่ 13-18 เมษายน วันแรก “วันสังขารล่อง” (13 เมษายน) ตอนเช้าตรู่จะมีการยิงปืนไม้เรียกว่า “จี้สะโปก” วันนี้ชาวบ้านจะทำความสะอาดบ้านและเผาขยะเพื่อเป็นการขับไล่สิ่งชั่วร้ายต่างๆ ออกไป วันที่สอง “วันเนาหรือวันเนา” (14 เมษายน) เป็นวันที่ชาวบ้านเตรียมทำขนมและอาหารเพื่อไปทำบุญในวันรุ่งขึ้น อีกทั้งเตรียมของดำหัวญาติผู้ใหญ่ และจะมีการขนทรายเข้าวัด ก่อเจดีย์ทราย วันที่สาม “วันพญาวัน” (15 เมษายน) เป็นวันเริ่มต้นปีใหม่ จะมีการทำบุญตักน้ำเข้าเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่บรรดาญาติที่ล่วงลับไปแล้ว และทำบุญตักบาตรกันที่วัด วันที่สี่ “วันปากปี” (16 เมษายน) ชาวบ้านจะนำเอาของบูชาพระรัตนตรัย และเสื้อผ้าของคนครอบครัวไปประกอบพิธีบูชาข้าวหลักเคราะห์ที่วัดเพื่อเป็นสิริมงคล วันที่ห้า “วันปากเดือน” (17 เมษายน) จะมีการสรงน้ำพระพุทธรูป และช่วยกันพัฒนาพื้นที่วัด วันที่หก “วันปากวัน” (18 เมษายน) ในวันสุดท้ายของงานปีใหม่นี้ ชาวบ้านก็เตรียมตัวประกอบอาชีพตามปกติ

สรุปได้ว่า จากลักษณะความคิดและความเชื่อพื้นฐานของชาวไทลื้อ ที่แสดงผ่านประเพณีพิธีกรรมต่างๆ ซึ่งนับว่ามีความสำคัญคือ เป็นระบบความคิดที่เชื่อมโยงความเชื่อในทัศนะเรื่องชีวิต สิ่งเหนือธรรมชาติ เรื่องผี และวิญญาณ ซึ่งชาวบ้านจะมีวิธีปฏิบัติไปตามสิ่งแวดล้อมและภูมิปัญญา แต่ในขณะเดียวกันก็ไม่ได้ละทิ้งแนวความคิดความเชื่อที่เป็นหลักธรรมในการดำเนินชีวิต ตามหลักพระธรรมของศาสนาพุทธ นอกจากนั้นยังก่อให้เกิดระบบการให้คุณค่าทางด้านพฤติกรรมของคนในชุมชน โดยเฉพาะข้อห้ามทางจารีตประเพณีที่เรียกว่า “จิด” อันเป็นข้อห้ามไม่ให้ทำ แท้จริงแล้วมีจุดมุ่งหมายเพื่อความสามัคคีและความสงบสุขของคนในชุมชน

4.1.7 ทรัพยากรการท่องเที่ยวของชุมชน

จุดเด่นของทรัพยากรการท่องเที่ยวของชุมชนไทลื้อบ้านคอนมูล อยู่ที่ความหลากหลายของทรัพยากรท่องเที่ยว ตั้งแต่ทางทรัพยากรทางธรรมชาติ และทรัพยากรทางศิลปวัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวไทลื้อที่น่าสนใจ ควรค่าแก่การอนุรักษ์ไว้เพื่อศึกษาเรียนรู้ ซึ่งจะอธิบายถึงสภาพทรัพยากรทางธรรมชาติของชุมชน ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางศิลปวัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตชุมชน และมาตรการและระเบียบการใช้พื้นที่แหล่งท่องเที่ยวของชุมชน ดังนี้

4.1.7.1 ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางธรรมชาติของชุมชน

ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางธรรมชาติที่เป็นจุดเด่นของชุมชน ประกอบด้วย สภาพชนบทเกษตรและแปลงปลูกเกษตรแบบผสมผสาน เส้นทางล่องแพจากอำเภอท่าวังผา-ชุมชนไทลื้อบ้านดอนมูล แหล่งอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำแม่น้ำน่าน ป่าอนุรักษ์ต้นน้ำชุมชน เส้นทางเดินป่าอนุรักษ์ต้นน้ำ และแปลงปลูกพืชไม้ป่าพื้นบ้าน (Food Bank) มีรายละเอียดดังนี้

1) สภาพชนบทเกษตรและแปลงปลูกเกษตรแบบผสมผสาน

การดำรงชีวิตของชาวบ้านในแถบกลุ่มน้ำน่าน ที่อาศัยเรียงรายตามบริเวณที่ราบลุ่มในเขตอำเภอท่าวังผา ซึ่งยังคงพึ่งพาธรรมชาติโดยอาศัยน้ำ ถ้ำห้วย ถ้ำธาร ถ้ำเหมือง อีกทั้งมีระบบเหมืองฝายพื้นบ้านที่ส่งน้ำสู่พื้นที่เกษตรกรรม โดยเฉพาะท้องทุ่งนาจะมีการเพาะปลูกข้าว พืชไร่ และพืชสวนต่างๆ หมุนเวียนกันตลอดทั้งปี ซึ่งสภาพวิถีชีวิตชนบทเกษตรดังกล่าว นับเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวทางธรรมชาติ โดยใช้พื้นที่เกษตรกรรมที่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับการท่องเที่ยว แสดงให้เห็นถึงกระบวนการผลิตและผลผลิตทางการเกษตร รวมทั้งสภาพแวดล้อมชนบท เช่น การจัดการระบบเหมืองฝายสภาพแวดล้อมของสวนผักและทุ่งนา เครื่องมือเครื่องใช้การเกษตร กิจกรรมทางการเกษตร รวมถึงเทคโนโลยีและภูมิปัญญาพื้นบ้าน ในการจัดการเกี่ยวกับการเกษตร (ดังภาพที่ 4.8)

ภาพที่ 4.8 สะพานแขวนสลิงข้ามแม่น้ำน่านไปสู่พื้นที่เกษตรกรรมของชุมชน

สำหรับกิจกรรมการท่องเที่ยวที่กระทำในพื้นที่เกษตรและสภาพแวดล้อม ชนบทในการจัดการท่องเที่ยวเชิงชุมชน จำแนกเป็น 2 รูปแบบ คือ การท่องเที่ยวที่นักท่องเที่ยวมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเกษตร เช่น การปลูกผัก การเก็บผลผลิตพืชผักต่างๆ การดำนา การเกี่ยวข้าว การนวดข้าว เป็นต้น และการท่องเที่ยวที่นักท่องเที่ยวไม่มีส่วนร่วม หรือมีส่วนร่วมน้อยในการประกอบกิจกรรมการเกษตร เช่น การชมกิจกรรมทางการเกษตร หรือการศึกษาเทคโนโลยีในการเกษตรของชาวบ้าน การเที่ยวชมพื้นที่เกษตร การขี่จักรยานชมเรือสวนไร่นา เป็นต้น

2) เส้นทางล่องแพจากอำเภอท่าวังผา - ชุมชนไทลื้อบ้านคอนมูล

นับเป็นการเริ่มต้นของการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวล่องแพแม่น้ำน่าน ในเขตพื้นที่อำเภอท่าวังผา ก่อนที่จะมีการจัดโปรแกรมกิจกรรมการท่องเที่ยวล่องแพขึ้น ได้มีการทดสอบล่องแพไม้ไผ่เส้นทางดังกล่าว เพื่อศึกษาเส้นทางและข้อมูลที่จะแนะนำนักท่องเที่ยวในจุดที่น่าสนใจ จุดเริ่มต้นของเส้นทางอยู่ที่บ้านนาเตาบริเวณที่ทำกรอำเภอท่าวังผา ซึ่งการล่องแพในลักษณะที่น้ำไหลเอื่อยๆ ไปตามสายน้ำ เพื่อชื่นชมวิถีชีวิตชุมชนริมสองฝั่งน้ำน่านที่ยังคงดำรงชีพด้วยการพึ่งพาสายน้ำ โดยเฉพาะการจัดการพื้นที่เพาะปลูกพืชสวนริมน้ำ เส้นทางล่องแพสายนี้ผ่านชุมชนไทลื้อบ้านหนองบัว แวะชมวิหารไทลื้อจิตรกรรมฝาผนังวัดหนองบัว ฝ้าทอพื้นเมือง อีกทั้งผลิตภัณฑ์ท้องถิ่นของกลุ่มสตรีไทลื้อบ้านหนองบัว ชมแหล่งอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำหน้าวัดบ้านคอนแก้ว แล้วล่องแพไปเรื่อยๆ จนกระทั่งถึงชุมชนไทลื้อบ้านคอนมูล ระยะทาง 8 กิโลเมตร ใช้เวลา 3 ชั่วโมงโดยประมาณ ช่วงเวลาที่เหมาะสมในการล่องแพคือ ประมาณเดือนพฤศจิกายน ถึงกุมภาพันธ์ อย่างไรก็ตามกิจกรรมการล่องแพนี้นักท่องเที่ยวที่สนใจต้องติดต่อไว้ล่วงหน้าอย่างน้อยประมาณ 1 อาทิตย์ขึ้นไป เพื่อที่ชุมชนจะได้มีการจัดเตรียมทำแพและอุปกรณ์รักษาความปลอดภัย เนื่องจากกิจกรรมดังกล่าวโดยปกติแล้วไม่ได้ดำเนินการสำหรับนักท่องเที่ยวทั่วไป

3) แหล่งอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำแม่น้ำน่าน

การจัดการแหล่งน้ำในอดีตถือว่าเป็นของสาธารณะหรือ “ของหน้าหมู่บ้าน” ซึ่งต้องช่วยกันดูแลรักษาและทุกคนสามารถเข้ามาใช้ประโยชน์ได้ โดยเฉพาะแหล่งน้ำสายหลักที่ไหลผ่านหมู่บ้านคือแม่น้ำน่าน นอกจากชาวบ้านจะใช้ประโยชน์ในการเกษตรแล้วยังเป็นแหล่งอาหารที่สำคัญของชุมชน แต่เมื่อมีการจับปลามากขึ้น โดยเฉพาะคนนอกพื้นที่เข้ามาหาปลาเป็นจำนวนมากเพื่อนำไปขาย ประกอบกับการจับสัตว์น้ำที่ไม่ถูกต้อง ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศของแหล่งน้ำเป็นอย่างมาก ส่งผลกระทบต่อปริมาณปลาและสัตว์น้ำอื่นๆ ในแม่น้ำน่านลดลงเป็นจำนวนมากจากที่เคยอุดมสมบูรณ์ในอดีต จากสภาพปัญหาที่ประสบดังกล่าวคนในชุมชน ทั้งผู้นำชุมชน คณะกรรมการหมู่บ้าน กลุ่มชาวบ้านและกลุ่มเยาวชน จึงได้

ร่วมมือกันอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำชนิดต่างๆ และฟื้นฟูแหล่งน้ำ ตลอดจนพืชริมน้ำและในน้ำ และรวมเป็นเครือข่ายอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำแม่น้ำน่านของจังหวัด โดยการประกาศเขตอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำที่บริเวณหน้าวัดไทลื้อบ้านคอนมูล เมื่อวันที่ 5 ธันวาคม พ.ศ. 2538 เพื่อเป็นการถวายเป็นพระราชกุศลเนื่องในวันเฉลิมพระชนมพรรษาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เพื่อเป็นเขตห้ามจับปลาและสัตว์น้ำทุกชนิด รวมความยาว 300 เมตร ซึ่งชาวบ้านใช้ผ้าสีเหลืองผูกติดกับเชือกแล้วโยงข้ามแม่น้ำน่านไว้บอกเขต เพื่อสงวนไว้เป็นแหล่งขยายพันธุ์ปลาและสัตว์น้ำโดยธรรมชาติ

ภาพที่ 4.9 แหล่งอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำในพื้นที่ชุมชนไทลื้อบ้านคอนมูล

ผลจากการจัดการทรัพยากรสัตว์น้ำโดยการประกาศเขตอนุรักษ์ ทำให้จำนวนปลาและสัตว์น้ำเพิ่มขึ้น และมีพันธุ์ปลาท้องถิ่นหลากหลายชนิดให้ศึกษาเกี่ยวกับความหลากหลายทางชีวภาพของระบบนิเวศแหล่งน้ำ และมีปลาหายากกลับคืนมาอาศัยในบริเวณเขตอนุรักษ์ตามแหล่งน้ำธรรมชาติอีกครั้งหนึ่ง นอกจากนี้ยังเป็นสถานที่พักผ่อนและแหล่งท่องเที่ยวตลอดจนเป็นศูนย์การเรียนรู้ทางธรรมชาติที่สำคัญของชุมชนอีกแห่งหนึ่ง ซึ่งบริเวณริมน้ำมีทางเดินซึ่งเป็นหินผาธรรมชาติ ทำให้สามารถให้อาหารได้อย่างใกล้ชิด โดยไม่ต้องมีการปรับแต่งสภาพพื้นที่ริมน้ำ นักท่องเที่ยวสามารถซื้ออาหารปลาในราคาถุงละ 5 บาท และบริเวณใกล้เคียงกันนั้นมีสะพานแขวนสลิงข้ามแม่น้ำน่าน สามารถชมวิวทัศนียภาพและสิ่งแวดล้อมชุมชน ซึ่งเป็นที่ชื่นชอบของนักท่องเที่ยวได้เป็นอย่างมาก (ดังภาพที่ 4.9)

4) ป่าอนุรักษ์ต้นน้ำชุมชน

สำหรับพื้นที่ป่าอนุรักษ์ต้นน้ำเป็นผืนป่าที่อุดมสมบูรณ์ตามธรรมชาติ มีเนื้อที่ทั้งหมดประมาณ 2,300 ไร่ แต่ในระยะ 10 ปีที่ผ่านมาพื้นที่ป่ากำลังลดลงเป็นจำนวนมาก ชาวบ้านตระหนักถึงผลกระทบที่จะเกิดขึ้น จึงได้จัดเป็นเขตป่าอนุรักษ์ของชุมชน โดยได้รับความร่วมมือโครงการจัดการลุ่มน้ำน่านตอนบนพื้นที่จัดการของหน่วยอนุรักษ์ต้นน้ำสบสาย ซึ่งนอกจากจะเน้นให้มีการจัดทำแผนจัดการทรัพยากรระดับหมู่บ้าน และพยายามเชื่อมโยงแผนของหมู่บ้านเข้ากับแผนขององค์การบริหารส่วนตำบล แล้วยังได้ดำเนินบทบาทหลักในการประสานงานให้เกิดเวทีพูดคุย และสร้างข้อตกลงในระดับอำเภอและจังหวัด เพื่อสะท้อนให้เห็นสภาพปัญหาที่แท้จริงของชุมชน ดังนั้นการดูแลรักษาสภาพป่าในปัจจุบันจึงมีการจัดการป่าภายใต้ระบบที่เหมาะสมให้เกิดประโยชน์อย่างสม่ำเสมอและอย่างต่อเนื่อง โดยการทำแนวกันไฟปีละครั้ง จัดเวรตรวจป่า ซึ่งมีคณะกรรมการหมู่บ้านรับผิดชอบดูแล แต่ในทางปฏิบัติชาวบ้านก็จะร่วมมือช่วยกันดูแลอีกทางหนึ่ง เนื่องจากชาวบ้านมีความจำเป็นต้องอาศัยป่าต้นน้ำในการดำรงชีพทั้งทางตรงและทางอ้อม อีกทั้งเป็นทรัพยากรที่อำนวยความสะดวกต่อชุมชนหลายๆ ด้าน นอกจากนี้พื้นที่ป่าอนุรักษ์ต้นน้ำของชุมชนยังมีน้ำตกที่สวยงามอีกหลายแห่ง และยังเป็นป่าต้นน้ำของอ่างน้ำห้วยก๊าบ ซึ่งเป็นแหล่งน้ำในการเกษตรของชาวบ้านในพื้นที่ใกล้เคียงอีกหลายหมู่บ้าน ปัจจุบันอยู่ในระยะที่ป่าฟื้นตัวและเริ่มมีความอุดมสมบูรณ์มากขึ้น ทั้งพรรณพืชไม้ป่า พรรณพืชพื้นบ้าน และสัตว์ป่าชนิดต่างๆ

5) เส้นทางเดินป่าอนุรักษ์ต้นน้ำ

จากสภาพความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ป่าอนุรักษ์ต้นน้ำของชุมชน จึงมีการสำรวจพื้นที่สำหรับเป็นเส้นทางเดินป่าศึกษาธรรมชาติ ซึ่งเริ่มต้นจากแปลงปลูกไม้ป่าพื้นบ้านผ่านพื้นที่สวนไม้ผล พื้นที่ปลูกข้าวไร่ของชาวบ้านตามที่ราบระหว่างหุบเขา จากนั้นมีเส้นทางเลาะเลียบลำห้วยเข้าสู่ผืนป่า ซึ่งลักษณะภูมิประเทศของแหล่งอนุรักษ์ต้นน้ำลำธารของชุมชน เป็นผืนป่าที่มีต้นไม้ปกคลุมหนาแน่น มีระบบนิเวศเชื่อมโยงระหว่างเทือกเขาที่มีความหลากหลายทางชีวภาพทั้งพันธุ์พืชพื้นบ้านชนิดต่างๆ ตามบริเวณหนองน้ำ ตลอดจนพันธุ์สัตว์ต่างๆ ถือได้ว่าเป็นแหล่งเรียนรู้นิเวศวิทยาชุมชนอีกแห่งหนึ่ง อย่างไรก็ตามเส้นทางเดินป่าของชุมชนยังไม่ได้มีการจัดการเกี่ยวกับการกำหนดจุดเรียนรู้ศึกษาธรรมชาติที่ชัดเจน เนื่องจากว่าเป็นเส้นทางศึกษาธรรมชาติจากพื้นที่ป่าอนุรักษ์ต้นน้ำชุมชน ดังนั้นการศึกษาป่าธรรมชาติจึงเป็นการศึกษาสภาพจริงของผืนป่าและความหลากหลายทางธรรมชาติที่พบในช่วงระยะทางประมาณ 3 - 5 กิโลเมตร การเดินป่าศึกษาธรรมชาติมุ่งปลูกฝังค่านิยมในเรื่องการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เห็นความสำคัญของป่าต้นน้ำ และมุ่งอนุรักษ์ป่าต้นน้ำไว้ให้เป็นมรดกของคนรุ่นต่อไป

6) แปลงปลูกพืชไม้ป่าพื้นบ้าน

พื้นที่แปลงปลูกพืชไม้ป่าพื้นบ้าน (Food Bank) เริ่มจากที่ชาวบ้านและเจ้าหน้าที่โครงการจัดการกลุ่มต้นน้ำน่านตอนบน ในพื้นที่หน่วยจัดการต้นน้ำสบสาย ได้ร่วมกันปลูกพรรณพืชไม้พื้นบ้านขึ้นในพื้นที่สาธารณะของชุมชน มีเนื้อที่ทั้งหมดประมาณ 20 ไร่ เพื่ออนุรักษ์พันธุ์ไม้ท้องถิ่นหายาก และเนื่องในวโรกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษาพระบรมราชินีนาถ วันที่ 12 สิงหาคม 2543 คนในชุมชนได้มีการร่วมมือกันคือ เด็กและเยาวชนทำหน้าที่ในการเพาะกล้าไม้ ส่วนผู้ใหญ่และผู้อาวุโสช่วยกันถางพื้นที่รกร้างและจัดเตรียมพื้นที่ ปลูกพืชไม้ป่าพื้นบ้านต่างๆ เช่น ต้นป๋วย ส้มป่อย ต้นตอง ดินเบ็ด จิวส์ร้อยหรือนุ่น ฮ้อสะพายควาย ตำว หวาย แห้ง มะขามป้อม มะกอก มะปิ่น (มะตุม) เป็นต้น ไม้ยืนต้นที่สำคัญ เช่น ต้นสัก ต้นค้ำ ต้นพญาสัตบรรณ ต้นประดู่ เป็นต้น การดูแลรักษาพื้นที่แปลงปลูกพืชไม้ป่าพื้นบ้าน จัดแบ่งกันตามระบบหมวดการปกครองของหมู่บ้าน คือใส่ปุ๋ยบำรุง กำจัดวัชพืช ซ่อมแซมและปลูกเสริมต้นไม้ที่ตาย อยู่เป็นระยะจนกว่าต้นไม้จะเจริญเติบโต นอกจากนี้ยังมีการพัฒนาพื้นที่แปลงปลูกพืชไม้ป่าพื้นบ้านในวันสำคัญต่างๆ เช่น วันเฉลิมพระชนมพรรษา วันถึงแควดล้อม วันเข้าพรรษา วันออกพรรษา ซึ่งวัตถุประสงค์ในการจัดการพื้นที่ปลูกพืชไม้ป่าพื้นบ้านนั้น เพื่อเป็นการใช้พื้นที่ว่างเปล่าให้อุดมสมบูรณ์ด้วยแหล่งพันธุ์พืชต่างๆ เพื่อไว้ใช้เป็นแหล่งอาหาร แหล่งพืชสมุนไพรของชุมชน และเป็นแหล่งรวบรวมพันธุ์ไม้ที่หายากในท้องถิ่น อีกทั้งยังสามารถเป็นแหล่งเรียนรู้ทางธรรมชาติต่อไปในอนาคต (ดังภาพที่ 4.10)

ภาพที่ 4.10 การศึกษาดูงานขององค์กรชุมชนบริเวณพื้นที่แปลงปลูกพืชไม้ป่าพื้นบ้าน

4.7.1.2 ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางศิลปวัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตชุมชน

ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางศิลปวัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตชุมชน ที่เป็นจุดเด่นของชุมชนไทลื้อบ้านคอนมูล ประกอบด้วย วิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชาวไทลื้อ พิธีกรรมบวงสรวงดวงวิญญาณเจ้าหลวงเมืองลำ บ้านไทลื้อ (ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน) วัดไทลื้ออายุเก่าแก่กว่า 200 ปี ผ้าทอไทลื้อ และงานหัตถกรรมพื้นบ้าน มีรายละเอียดดังนี้

1) วิถีชีวิต วัฒนธรรม และประเพณีของชาวไทลื้อ

จากอิทธิพลทางด้านศิลปวัฒนธรรมของชาวไทลื้อในช่วง 200 ปีที่ผ่านมา ได้กระจายครอบคลุมไปทั่วอาณาจักรล้านนา มีจำนวนมากน้อยตามความหนาแน่นของประชากรที่มีเชื้อสายไทลื้อ ซึ่งในเขตอำเภอท่าม่วงภาคีค่อนข้างจะเห็นได้เด่นชัดทั้งวัดวาอาราม การสร้างบ้านเรือน ลวดลายแกะสลักไม้ หัตถกรรมพื้นบ้าน ภาษาพูด การแต่งกาย ประเพณี วัฒนธรรม ตลอดจนการดำเนินชีวิตประจำวัน ดังนั้นการท่องเที่ยวชมวิถีชีวิตชนบทในชุมชนไทลื้อบ้านคอนมูล จึงเป็นกิจกรรมหนึ่งของการท่องเที่ยวในหมู่บ้าน ที่มีลักษณะวิถีชีวิตและภูมิปัญญาพื้นบ้านมีเอกลักษณ์พิเศษ มีความโดดเด่น ทั้งวัดไทลื้อแบบพื้นบ้าน บ้านไทลื้อแบบดั้งเดิม และยังมีการประดิษฐ์ของใช้เพื่อการดำรงชีวิต ภาษาพูดไทลื้อ การแต่งกายไทลื้อ คนตรีพื้นบ้าน การแพทย์พื้นบ้านและสมุนไพร รวมทั้งการประกอบอาชีพทั้งการเกษตรกรรม งานหัตถกรรมเครื่องหยาและเครื่องจักสาน และประเพณีวัฒนธรรม ตลอดจน การดำเนินวิถีชีวิตประจำวัน อาหารพื้นบ้าน ซึ่งการศึกษาสิ่งต่างๆ เหล่านี้ นอกจากจะได้รับความเพลิดเพลินแล้ว ยังได้เรียนรู้ผลงานสร้างสรรค์ท้องถิ่นและภูมิปัญญาพื้นบ้าน ทำให้มีความเข้าใจในวัฒนธรรมของชาวไทลื้อ อันเป็นประสบการณ์ใหม่ของนักท่องเที่ยวต่างถิ่นที่มีความแตกต่างกัน ทั้งวัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิต

2) พิธีกรรมบวงสรวงดวงวิญญาณเจ้าหลวงเมืองลำ

ชาวไทลื้อซึ่งมีภูมิลำเนาเดิมมาจากเมืองลำ ซึ่งความเชื่อและพิธีกรรมหลายอย่างที่เกี่ยวเนื่องกับพระพุทธศาสนาคล้ายกับคนเมือง แต่มีลักษณะที่ผิดแผกจากคนเมืองคือ มี “พิธีเข้ากรรม หรือ พิธีกำเมือง” เป็นพิธีไหว้และเลี้ยงผี จึงมีการจัดพิธีเพื่อบวงสรวงดวงวิญญาณเจ้าหลวงเมืองลำ ซึ่งถือเป็นบรรพบุรุษนักรบ พิธีนี้จัด 3 ปี ต่อครั้ง (ครั้งละ 3 วัน) หรือเรียกว่า “พิธีกรรม 3 ปี 4 รวงข้าว” คือนับตามปีที่ได้จัด 3 ปี นับตามการทำนาได้ 4 ครั้ง (จัดโดยชาวบ้านได้ร่วมกันสร้างอนุสาวรีย์เจ้าหลวงเมืองลำไว้กราบไหว้บูชา และสร้างหอเวทคนเจ้าหลวงเมืองลำเพื่อใช้ในการประกอบพิธีกรรม แสดงให้เห็นถึงความเชื่อและความศรัทธาของชาวไทลื้อ อีกทั้งยังเป็นการรวมตัวกันระหว่างสมาชิกในชุมชนกันอย่างพร้อมเพรียง ไม่ว่าจะเป็นลูกหลานหรือ

คนที่เป็นญาติที่ไปทำงาน หรือ ไปเล่าเรียนอยู่ต่างจังหวัด รวมทั้งคนที่ย้ายตามครอบครัวไปอยู่ที่อื่น ต่างก็จะกลับมาช้ชุมชนไทลื้อบ้านคอนมูล เพื่อร่วมประกอบพิธีกรรมที่สำคัญนี้ อย่างอุ่หนาผาคั้ง (ดังภาพที่ 4.11) แสดงให้เห็นถึงความเป็นพวกพ้องเดียวกัน ความรักไคร่กัน ในหมู่คณะ และความสนิทสนมกลมเกลียวกัน ในชุมชนเป็นอย่างดี

ภาพที่ 4.11 การรวมตัวของชาวไทลื้อบ้านคอนมูลในพิธีกรรม
บวงสรวงดวงวิญญาณเจ้าหลวงเมืองล้า

การจัดพิธีกรรมนี้ในสมัยก่อนซึ่งยังไม่มีไฟฟ้าใช้ ชาวบ้านจะกำหนดประกอบพิธีกรรมในวันที่พระจันทร์ส่องสว่าง เพราะต้องอาศัยแสงสว่างจากพระจันทร์ยามค่ำคืน แต่ในปัจจุบันกำหนดตามวันหยุดหรือวันที่ชาวบ้านสะดวก หลังจากเสร็จสิ้นจากการเก็บเกี่ยวข้าวกันหมดแล้ว โดยจะจัดขึ้นช่วงประมาณเดือนธันวาคมในทุกๆ 3 ปี ดังนั้นจึงทำให้พิธีกรรมบวงสรวงดวงวิญญาณเจ้าหลวงเมืองล้าเป็นที่สนใจของคนทั่วไปอย่างยิ่ง ซึ่งเห็นได้จากการประกอบพิธีกรรมในรอบปีที่ผ่านมา มีกลุ่มอาจารย์ นักวิชาการ นักวิจัย นักศึกษา และนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศมาร่วมพิธีกรรม เพื่อศึกษาการประกอบพิธีกรรมในแต่ละวัน และชมการแสดงฟ้อนรำ และการละเล่นต่างๆ (ดังภาพที่ 4.12) ของชาวไทลื้อบ้านคอนมูลเป็นจำนวนเพิ่มมากขึ้น

ภาพที่ 4.12 การแสดงฟ้อนรำไทลื้อของเยาวชนในพิธีบวงสรวงดวงวิญญาณเจ้าหลวงเมืองลำ

3) บ้านไทลื้อ (ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน)

บ้านไทลื้อ หรือ “ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน” เป็นบ้านที่สร้างตามแบบบ้านไทลื้อดั้งเดิม ซึ่งปัจจุบันไม่มีให้เห็นกันแล้วเพราะถูกรื้อสร้างบ้านทรงสมัยใหม่มากขึ้น ทางชุมชนจึงคิดสร้างบ้านไทลื้อแบบดั้งเดิมขึ้น เมื่อวันที่ 8 พฤศจิกายน 2542 โดยใช้ไม้จากบ้านไทลื้อเดิมมาสร้างใหม่เป็นเรือนไม้จริงหรือเรียกว่า “เรือนตับ” มีเสา 25 ต้น ลักษณะเป็นบ้านชั้นเดียวได้ดูสูงมุงด้วยหญ้าคา ตัวเรือนหลังใหญ่ต่อด้วยพาไลและมีชานบ้าน ส่วนประตูเข้าตัวเรือนประดับด้วย “ห้าขน” (ไม้แกะสลักที่ลงเลขยันต์ป้องกันภูตผีปีศาจ) ภายในห้องนอนใช้ “สลิ” ที่นอนแบบดั้งเดิมปูที่นอนด้วยผ้าทอเก็บมุกลายลื้อ โดยสร้างครัวไฟรวมอยู่ในห้องนอนแต่จะหล่นลงต่ำกว่าที่นอนเป็นเตาไฟถมดิน มีหิ้ง และเครื่องใช้ครัวเรือนดั้งเดิม เช่น ถ้วย ช้อน ทัพพี ทำจากกะลามะพร้าว ไหข้าวไม้ บริเวณด้านนอกเป็นเดิน ชานบ้านมีส้านน้ำหรือร้านน้ำไว้ใช้รับแขก และมีเครื่องมือในการทำมหากินต่างๆ ผนังบ้านประดับด้วยภาพเจ้าหลวงอนุภาพชัยสงคราม ซึ่งเป็นภาพที่วาดตามจินตนาการของชาวบ้าน บ้านไทลื้อหลังนี้แต่เดิมสร้างขึ้นเพื่อเป็นศูนย์รวมในวันประกอบพิธีกรรมบวงสรวงดวงวิญญาณเจ้าหลวงเมืองลำ ต่อมาใช้เป็นแหล่งศึกษาหาความรู้ของผู้คนที่สนใจ เพราะได้จัดแสดงเครื่องใช้ไม้สอยของชาวไทลื้อ ปัจจุบันได้ตกแต่งสถานที่ปลูกไม้ดอกไม้ประดับเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ และได้พัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวและบ้านพักชุมชน (ดังภาพที่ 4.13)

ภาพที่ 4.13 บ้านไทรโยคแบบดั้งเดิมที่จัดเป็นศูนย์การเรียนรู้ชุมชน

4) วัดไทรโยคอายุเก่าแก่กว่า 200 ปี

วัดไทรโยคบ้านคอนมุตเป็นวัดเล็กๆ รูปแบบของวิหารสร้างด้วยฝีมือช่างไทรโยคตั้งแต่สมัยเจ้าหลวงอนุภาพชัยสงครามปกครองชุมชน สร้างเมื่อปี พ.ศ.2375 แล้วเสร็จในปี พ.ศ.2380 กล่าวได้ว่าเป็นวัดไทรโยคที่แสดงถึงลักษณะของสถาปัตยกรรมไทรโยคที่ยังคงรูปแบบที่ดีที่สุดแห่งหนึ่ง (ดังภาพที่ 4.14) รูปทรงของพระวิหารเป็นทรงโรง ลักษณะหลังคาเป็นทรงตะค่อม หลังคาสองชั้นลาดต่ำลงมาตอนล่างลาดค่อมลงมาทั้งสี่ด้าน มุงด้วยไม้แป้นเกล็ด เครื่องประดับมีช่อฟ้าเป็นนาคและบุษบก บนสันหลังคาเป็นรูปนาคลำตัวทอดไปบนหลังคา และหางจะพันกันเป็นยอดแหลมขึ้นไป ตรงกลางหลังคาทำเป็นซุ้มปักฉัตร 5 ชั้น ซึ่งเป็นลักษณะเด่นของศิลปะไทรโยคตรงมุมหลังคาทั้งสี่ทิศของหลังคาชั้นล่างปั้นเป็นรูปสัตว์ที่สวยงามคือ รูปนาคสี่เศียร กิณี ครุฑ และหงส์ นั่งอยู่ตรงมุมทั้งสี่ของชายคาหรือปลายจรเข้สันหลังคา (วิถี พานิชพันธ์, 2530 : 59) มีปราสาทและศาลา (ปราสาท) อยู่กลางสันหลังคาเหมือนที่พบเห็นในด้านนาเก่าๆ คือ ทรงจั่วของหลังคาตอนบนและทรงปั้นหย้าของหลังคาตอนล่าง ส่วนหน้าบันประดับลายประจำยามและประดับกระจกบานใหญ่ ผนังก่ออิฐถือปูนมีความหนาประมาณ 50 เซนติเมตร โดยเจาะช่องหน้าต่างขนาดเล็ก ส่วนประตูหน้าวิหารมีขนาดกว้างประมาณหนึ่งเมตร ไม่มีหลังคามุงแต่มีบันไดพญานาคสั้นๆ ยึดออกมา ทางเข้าด้านข้างพระวิหารอยู่ด้านขวาของอาคารค่อนไปทางช่วงหน้า

ประตูทางเข้าเป็นบันไดพญานาคเข้าสู่ตัววิหาร พระประธานก่ออิฐปูนลงรักปิดทองปางมารวิชัย ประดับด้วยเครื่องสูง ภายในวิหารจะประดับด้วยตุ๊กตอช่างไทลื้อที่สวยงาม วัดไทลื้อบ้านคอนมูล ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา เมื่อวันที่ 13 กุมภาพันธ์ พ.ศ.2532 และประกาศขึ้นทะเบียนเป็น โบราณสถานในราชกิจจานุเบกษา เล่ม 117 ตอนพิเศษ 103 ง วันที่ 6 ตุลาคม พ.ศ.2543

ภาพที่ 4.14 วัดไทลื้อบ้านคอนมูลสร้างแบบพื้นบ้านไทลื้อ

5) ผ้าทอไทลื้อ

ผ้าทอพื้นเมืองของไทลื้อแต่เดิมนั้น เป็นผ้าที่ทอจากฝ้ายที่ชาวบ้านปลูก ฝ้ายกันเอง และเข้าสู่กระบวนการผลิตเป็นเส้นด้ายโดยภูมิปัญญาท้องถิ่น ทั้งเครื่องทอแบบที่พื้นเมือง เครื่องกรอด้าย เครื่องปั่นด้าย รวมทั้งกรรมวิธีการย้อมสีจากธรรมชาติ เช่น สีดำได้จาก มะเกลือ สีเขียวได้จากหญ้าเมืองวาย (หญ้าสาบเสือ) สีเทาได้จากใบย้อมและเปลือกต้นค้ำ สีเหลืองได้จากหัวขมิ้นและหัวปลูเอ (ไพร) เป็นต้น สำหรับผ้าพื้นเมืองดั้งเดิมของไทลื้อ ได้แก่

ตุ๊ก เป็นการทอที่ต้องใช้ศิลปการผสมผสานลวดลายต่างๆ ทั้งพื้น ซึ่งเป็นการแสดงให้เห็นถึงความเชื่อเข้าไปในลวดลายที่ทอด้วย เช่น ลายผาสาต (ปราสาท) ลายสัตว์ที่เป็นมงคล เนื่องจากมีการใช้ตุ๊กในการประกอบพิธีกรรมที่แตกต่างกันไป

ผ้าหาลับ หรือ ผ้าปูที่นอน เป็นการทอลายไทลื้อ ซึ่งจะใช้เพียง 3 สี คือ สีขาวเป็นพื้น ส่วนสีดำและสีแดงเป็นลวดลายเก็บมุกอันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะ มีความกว้างเพียง 80 - 100 เซนติเมตร และยาว 200 - 220 เซนติเมตร เนื่องจากที่นอนของชาวไทลื้อมีขนาดเล็ก

ผ้าฮ่า เป็นผ้าทอลายพื้นทั้งผืน นิยมทอสีขาวยกกับสีแดงเป็นส่วนใหญ่เพื่อใช้ประโยชน์ในการใช้โพกหัว ตัดเย็บเสื้อผ้า และใช้ประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อของชาวไทลื้อ เรียกกันว่า “ผ้าฮ่าขาว - ฮ่าแดง”

ผ้าห่ม เรียกว่า “ผ้าตาแสง หรือ ตาโค้ง” จะทอเป็นลายกระดุกงูด้ายที่ปั่นเอาเอง โดยใช้ 3 สีเท่านั้น คือ สีแดง สีขาว และสีดำ

ผ้าซิ่น เป็นซิ่นลายขวาง มีการวางลวดลายซิ่นหลายแบบ ทั้ง “ซิ่นปล้อง” คือวิธีขีดทอด้วยการเก็บลายหรือการเก็บมุก “ซิ่นม่าน” คือซิ่นทอริ้วแถบขนาดใหญ่สีแดงและริ้วคั่นหมู่ลายมุก “ซิ่นลื้อ” มี 2 แบบ คือ ซิ่นตีนต่อและซิ่นตีนลวด

ผ้าขาวม้า ชาวไทลื้อนิยมใช้ผ้าขาวม้าที่ทอขึ้นเองที่ใช้สีธรรมชาติ ตกแต่งลวดลายชายผ้าทั้งสองด้าน ส่วนกลางของผ้าทอเป็นตารางสี่เหลี่ยมจตุรัสสีปะปนกันไป

ผ้าปัก (ผ้าสไบ) เป็นผ้าทอตกแต่งลวดลายต่างๆ โดยมากจะใช้พาดำในงานที่เป็นพิธีการและร่วมพิธีกรรมสำคัญ

ถุงย่าม มี 2 อย่าง คือ “ถุงป้อ” คือ ถุงย่ามที่ทอด้วยด้ายสีขาวสลับกับสีดำ ส่วนถุงย่ามที่มีสีแดงทอสลับสีกับอื่นๆ อย่างสวยงามเรียกว่า “ถุงหมาก” ใช้สะพายใส่ของใช้ที่จำเป็น ซึ่งผู้หญิงไทลื้อที่จะนิยมกินหมาก จึงเก็บอุปกรณ์ตลับหมากใส่ไว้ในถุงย่ามติดตัวตลอด

ส่วนลายผ้าไทลื้อส่วนใหญ่จะเลียนจากลายธรรมชาติและลายเลขาคณิตแบบเก็บมุก ซึ่งมีวิธีทอที่สลับซับซ้อนกว่าลายธรรมดา ลวดลายที่นิยมทอมีหลายชนิดด้วยกันคือ ลายดอกไม้ เช่น ดอกแก้ว ดอกมะเฟือง ดอกหมาก เป็นต้น ลายสัตว์ เช่น ลายนก นกกินน้ำคัน (น้ำเต้า) พญานาค ช้าง ม้าหงส์ กระต่าย เป็นต้น ลายเรขาคณิต เช่น ลายเส้นตรง ลายเหลี่ยม ลายสี่เหลี่ยมผืนผ้า สี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน ขอน้อย ขอลหวง ขอลือย เป็นต้น (สัมภาษณ์นางจันทร์คำ แก้วทิพย์ และนางซ้อ ใจไหว อาชีพทอผ้า, ธันวาคม 2546)

๑) หัตถกรรมพื้นบ้าน

การทำเครื่องหวายเป็นผลิตภัณฑ์ที่ขึ้นชื่อในเขตอำเภอท่าวังผา โดยเฉพาะการทำขันโตกหรือโตก เป็นภาชนะใส่สำหรับอาหารซึ่งมีขนาดน้อยใหญ่แตกต่างกัน (ดังภาพที่ 4.15) ซึ่งจะทำในรูปแบบอุตสาหกรรมในครัวเรือนและการจ้างแรงงานในหมู่บ้าน ตั้งแต่การ

คัดเลือกเส้นหวาย การคัดเส้นหวายขึ้น โคร่ง ทำเชิงขัน โดก สานแห่งทำพื้นขัน โดก และการสาน ขอบขัน โดก ซึ่งต้องใช้อาศัยชำนาญและความประณีตพอสมควร สำหรับการทำเครื่องจักสานนั้น เป็นการสานจากไม้ไผ่เป็นขั้วของเครื่องใช้ เครื่องครัว เครื่องมือจับปลา บางชนิดมีการนำมาย่างไฟ หรือรมควันก่อน เพื่อกันพวกแมลงและให้มีความคงทนในการใช้งานมากขึ้น เช่น ซ้าชาวข้าว ซ้าหวด ซ้าตีบ เป็นต้น

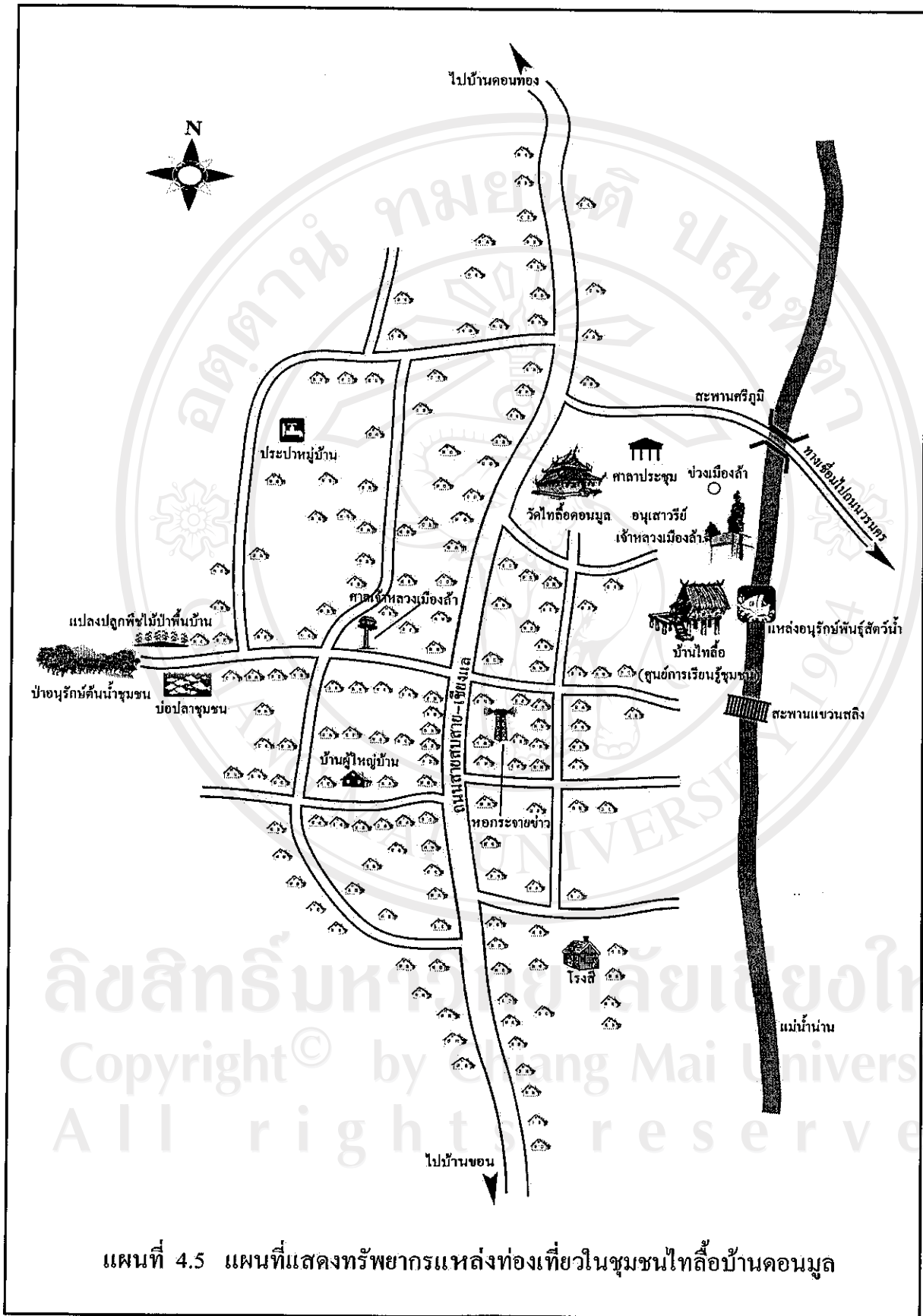
ภาพที่ 4.15 ผลิตภัณฑ์ของที่ระลึกและงานหัตถกรรมพื้นบ้านของชุมชน

4.7.1.3 มาตรการและระเบียบการใช้พื้นที่แหล่งท่องเที่ยวของชุมชน

สำหรับมาตรการและระเบียบการใช้พื้นที่แหล่งท่องเที่ยวของชุมชนไทลื้อบ้านดอนมูลนั้น มีมาตรการจัดการเพื่อรักษาระบบนิเวศ และการดูแลรักษาทรัพยากรการท่องเที่ยว ทั้งที่เป็นธรรมชาติและวัฒนธรรม ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ทั้งนี้ มาตรการและกรอบแนวทางปฏิบัติที่คนในชุมชนร่วมกันได้ตั้งขึ้นมานั้น ได้เน้นประเด็นต่อไปนี้

1. การร่วมมือกันในหมู่บ้านและหมู่บ้านใกล้เคียง เพื่อรักษาสภาพความเป็นชนบท และพื้นที่สีเขียวไว้ให้ได้ เนื่องจากเป็นจุดดึงดูดนักท่องเที่ยวที่สำคัญทั้งบริเวณ 2 ฝั่งแม่น้ำน่านที่มีกิจกรรมล่องแพและบริเวณหมู่บ้านเชื่อมโยง เช่น บ้านหนองบัว บ้านดอนแก้ว บ้านคอนตัน บ้านซอน บ้านปางไฮ บ้านม่วง เป็นต้น

2. มีผู้ดูแลรับผิดชอบสิ่งอำนวยความสะดวก และแหล่งท่องเที่ยวชุมชนให้เป็นระเบียบไม่เสื่อมโทรม รวมถึงความสะอาด การกำจัดขยะ ทั้งในชุมชนและหมู่บ้านใกล้เคียง
 3. มีการติดตามประเมินผลการดำเนินงานจัดการการท่องเที่ยว และผลกระทบจากการท่องเที่ยวอย่างสม่ำเสมอ ทั้งผลกระทบที่มีต่อทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม และวิถีชีวิตของชุมชน
 4. มีการเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับการท่องเที่ยวของหมู่บ้าน เช่น จำนวน และลักษณะของนักท่องเที่ยวที่มาเยือน แหล่งท่องเที่ยวและกิจกรรมท่องเที่ยวที่ให้บริการ เพื่อนำมาประกอบในการจัดการตามความเหมาะสม
 5. กำหนดองค์กรรับผิดชอบดูแลรักษาทรัพยากรท่องเที่ยวของหมู่บ้าน
 6. กำหนดกติกาและกฎระเบียบที่ยอมรับร่วมกันในชุมชน ในการจัดการท่องเที่ยว รวมถึงมีการบอกกล่าวประชาสัมพันธ์ให้นักท่องเที่ยวได้รับทราบก่อนที่จะเข้าไปท่องเที่ยว
 7. กำหนดจำนวนนักท่องเที่ยวที่นำเงินชมหมู่บ้าน และแหล่งท่องเที่ยวต่างๆ ดังนี้
 - 7.1 นักท่องเที่ยวไม่เกิน 15 คน สำหรับการล่องแพ 1 ลำ นักท่องเที่ยวไม่เกิน 10 คน ต่อมัคคุเทศก์ 1 คน
 - 7.2 นักท่องเที่ยวที่เข้ามาพักค้าง จำกัดจำนวนไม่ควรเกิน 50 คนต่อคืน เนื่องจากมีบ้านชาวบ้านที่นักท่องเที่ยวสามารถพักค้างได้ จำนวน 14 หลัง รับได้หลังละ 4 คน และบ้านไทลื้อรับได้ประมาณ 10 คน
 8. ในการเดินป่าทุกครั้ง ขวดน้ำพลาสติกและขยะที่ย่อยสลายไม่ได้ ต้องนำออกมากำจัดนอกป่า นักท่องเที่ยวและมัคคุเทศก์ต้องรับผิดชอบมีการดูแลจัดการขยะดังกล่าว โดยให้นำกลับออกมาด้วยและสนับสนุนการแยกขยะ
 9. ห้ามเก็บหาของป่า เด็ด ทำลายพืชพันธุ์ หรือล่าสัตว์ป่า
 10. ห้ามพลพาอาวุธปืนระหว่างพานักท่องเที่ยวเดินป่า
 11. ห้ามซื้อขายสินค้าผลิตภัณฑ์จากป่าที่ผิดกฎหมาย เช่น เนื้อหรือหนังสัตว์ และพันธุ์ไม้ที่ลักลอบนำออกมาจากป่า
 12. สนับสนุนใช้พลังงานเชื้อเพลิงน้อยที่สุดเพื่อประหยัดพลังงาน เช่น ฟืน ไฟฟ้า และถ่านหุงต้ม
- ดังนั้น ชุมชนจึงมีการกำหนดมาตรการและระเบียบการใช้พื้นที่แหล่งท่องเที่ยว เพื่อเป็นแนวปฏิบัติในการป้องกันและลดผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรม เป็นเสมือนกรอบแนวทางปฏิบัติของนักท่องเที่ยวและคนในชุมชนเอง ซึ่งกิจกรรมการท่องเที่ยวที่ชุมชนจัดนั้น พยายามให้มีความสอดคล้องกับกลมกลืนกับพื้นที่ การเข้ามาของนักท่องเที่ยวเองก็ต้องเคารพระเบียบของชุมชนด้วยเช่นกัน

แผนที่ 4.5 แผนที่แสดงทรัพยากรแหล่งท่องเที่ยวในชุมชนไทลื้อบ้านดอนมด

ที่มา : การสำรวจพื้นที่ชุมชนไทลื้อบ้านดอนมด ตำบลศรีภูมิ อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน (2545)

4.2 กระบวนการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชน

จากบริบทของชุมชนไทลื้อบ้านคอนมูลจะเห็นได้ว่า ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ยังอุดมสมบูรณ์ มีศิลปวัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิตของชุมชนยังเข้มแข็งอยู่ คนในชุมชนมีความเป็นมิตรกับนักท่องเที่ยวและผู้มาเยือน สามารถศึกษาเรียนรู้ร่วมกับชุมชนได้เป็นอย่างดี ซึ่งในกระบวนการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนนั้นอธิบายถึง การดำเนินการท่องเที่ยวของชุมชน การจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวและกิจกรรมการท่องเที่ยว การจัดการด้านตลาด การประชาสัมพันธ์ และนักท่องเที่ยว สิ่งอำนวยความสะดวกและการบริการ การบริหารจัดการท่องเที่ยว มีรายละเอียดดังนี้

4.2.1 การดำเนินการท่องเที่ยวของชุมชน

สภาพแวดล้อมธรรมชาติตามวิถีชีวิตชนบทที่เรียบง่ายและสงบ สภาพบ้านเรือนของชุมชนตั้งกระจายอยู่ริมแม่น้ำน่าน โดยมีการปรับสภาพภูมิทัศน์ริมน้ำเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจที่สวยงาม อีกทั้งการมีขนบธรรมเนียม วัฒนธรรม ประเพณีที่โดดเด่นเป็นเอกลักษณ์ของชาวไทลื้อนับเป็นทุนสำคัญที่ส่งผลให้ชุมชนเป็นสถานที่ท่องเที่ยว และเป็นสถานที่ศึกษาดูงานของกลุ่มองค์กรชุมชนต่างๆ รวมทั้งเป็นแหล่งศึกษาค้นคว้าข้อมูลการศึกษา ทำให้ชุมชนเป็นที่รู้จักขยายวงกว้างมากขึ้น ซึ่งการดำเนินการท่องเที่ยวของชุมชนไทลื้อบ้านคอนมูลกล่าวถึงรายละเอียดของความเป็นมาของการท่องเที่ยวในชุมชน วัตถุประสงค์ในการดำเนินการท่องเที่ยว และกระบวนการจัดทำแผนการท่องเที่ยวของชุมชน ดังนี้

4.2.1.1 ความเป็นมาของการท่องเที่ยวในชุมชน

ชุมชนไทลื้อบ้านคอนมูลได้มีการดำเนินการเรื่องการท่องเที่ยว ตั้งแต่ประมาณปี พ.ศ.2535 ซึ่งเกิดขึ้นจากแรงจูงใจของคนภายในชุมชนเอง โดยมีได้ถูกชักนำหรือเกิดจากแรงกระตุ้นจากหน่วยงานภายนอก ผู้ริเริ่มดำเนินการให้เกิดการท่องเที่ยวในหมู่บ้านคือ กลุ่มผู้นำชุมชนที่เป็นแกนนำของหมู่บ้านโดยเฉพาะ นายบุญยัง คำยวง ซึ่งต่อมาได้รับการเลือกให้เป็นประธานองค์กรท่องเที่ยวชุมชนไทลื้อบ้านคอนมูล จากการสัมภาษณ์ นายบุญยัง คำยวง (ธันวาคม 2545) ทราบว่าจุดเริ่มต้นจากที่มีนักท่องเที่ยวเข้ามาในหมู่บ้านมากขึ้น ทั้งที่มาหมู่บ้านโดยตรงหรือไปเที่ยวแหล่งอื่นที่อยู่บริเวณใกล้เคียงแล้วมาแวะเที่ยวที่หมู่บ้านอยู่เป็นประจำ โดยเป็นการท่องเที่ยวชมทิวทัศน์และสภาพแวดล้อมของหมู่บ้าน ชมวัด ไทลื้อซึ่งตั้งอยู่ใกล้แหล่งอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ และมีสะพานแขวนสลิงข้ามแม่น้ำน่าน จึงเป็นที่สนใจของนักท่องเที่ยวต่างถิ่นและชาวต่างประเทศเป็นอย่างมาก อย่างไรก็ตามแม้ว่าจะมีนักท่องเที่ยวเข้ามาท่องเที่ยวในหมู่บ้านเพิ่มจำนวนมากขึ้น

เรื่อยๆ แต่ก็เป็นการท่องเที่ยวที่ทางชุมชนเห็นว่า นักท่องเที่ยวไม่ได้รับข้อมูลทรัพยากรแหล่งท่องเที่ยวของชุมชนมากนัก โดยขาดการสื่อความหมายและการพูดคุยสื่อสารข้อมูลของหมู่บ้าน ทำให้นักท่องเที่ยวอาจไม่เกิดความประทับใจหรือความทรงจำที่ดีกับชุมชน อีกทั้งทางชุมชนเองก็ไม่ได้ได้รับประโยชน์ใดๆ หรือมีส่วนร่วมในกิจกรรมการท่องเที่ยวในพื้นที่ชุมชนของตนเอง ก่อให้เกิดการท่องเที่ยวแบบสูญเปล่าทั้งนักท่องเที่ยวและชุมชนเอง ดังนั้นจึงได้ประสานงานกับผู้นำชุมชนทั้งผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้าน และบุคคลที่นับถือในชุมชน เพื่อชี้แจงถึงสถานการณ์ปัญหาที่เกิดขึ้น แล้วมีการประชุมร่วมกับชาวบ้านคนอื่นๆ ในการตัดสินใจร่วมกัน และผลที่ชุมชนจะได้รับทั้งผลทางบวกและทางลบ ชาวบ้านส่วนใหญ่เห็นพร้อมตรงกันในการดำเนินการท่องเที่ยวขึ้นภายในชุมชน เพื่อเพิ่มบทบาทของตนในการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน และทรัพยากรการท่องเที่ยวให้ยั่งยืนและเป็นให้รู้จักมากขึ้น โดยในระยะเริ่มแรกนั้นเป็นการดูแลจัดการร่วมกันทั้งคณะกรรมการหมู่บ้านและชาวบ้าน

ช่วงประมาณปี พ.ศ.2540 - 2543 ซึ่งเริ่มมีนักท่องเที่ยวเป็นกลุ่มใหญ่ในรูปแบบที่มากับกลุ่มบริษัททัวร์และกลุ่มคณะองค์กรชุมชน ได้เข้ามาศึกษาดูงานในหมู่บ้านอยู่เป็นระยะและบ่อยครั้งขึ้น ทั้งมาท่องเที่ยวและศึกษาดูงานจากพื้นที่ชุมชนไทลื้อบ้านคอนมูล และการเดินทางเชื่อมโยงระหว่างชุมชนจากหมู่บ้านใกล้เคียง คือบ้านหนองบัวและบ้านคอนแก้วซึ่งอยู่ไม่ไกลกันนัก อีกทั้งกลุ่มที่จัดท่องเที่ยวเป็นกลุ่มเล็กมาทำเองและมีความต้องการที่จะพักค้างในชุมชน ดังนั้นจึงใช้บ้านไทลื้อ(ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน) สำหรับการพักค้างในหมู่บ้านนั้นหากนักท่องเที่ยวบางคณะที่มีจำนวนมากก็จัดให้พักที่วิหารวัดไทลื้อ ต่อมาจึงได้จัดให้มีการพักค้างกับชาวบ้านแบบบ้านพักชุมชน แต่ก็ยังไม่มีระบบการจัดการที่ชัดเจนเท่าที่ควร ส่วนรายได้ที่ชุมชนได้รับส่วนใหญ่เป็นไปในรูปแบบของการบริจาค เพื่อเป็นค่าตอบแทนค่าที่พัก และค่าอาหาร เนื่องจากยังไม่ได้มีการกำหนดอัตราค่าบริการที่แน่นอน การจัดการท่องเที่ยวของชุมชนจึงเริ่มเข้าสู่ระบบมากขึ้น เมื่อชุมชนได้รับการคัดเลือกเป็นพื้นที่จัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแบบครบวงจร โดยเป็นพื้นที่ 1 ใน 5 พื้นที่นำร่องของโครงการในประเทศไทย เพื่อดำเนินการจัดทำแผนปฏิบัติการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแบบชุมชนมีส่วนร่วม

4.2.1.2 วัตถุประสงค์ในการดำเนินการท่องเที่ยว

จากกระแสการท่องเที่ยวเชิงชุมชน โดยเป็นการท่องเที่ยวสภาพธรรมชาติและวิถีชีวิตชนบทเพิ่มมากขึ้นอย่างต่อเนื่อง ชุมชนไทลื้อบ้านคอนมูลเป็นอีกชุมชนหนึ่งที่มีนักท่องเที่ยวเพิ่มมากขึ้น ชุมชนจึงได้ดำเนินการจัดการท่องเที่ยวในชุมชนขึ้น ภายใต้การบริหารงานของกลุ่มองค์กรท่องเที่ยว โดยมีวัตถุประสงค์ในการดำเนินการจัดการท่องเที่ยว ดังนี้

1. เพื่อให้นักท่องเที่ยวหรือผู้ที่มาเยี่ยมชมชุมชนได้รับองค์ความรู้ ภูมิปัญญาดั้งเดิมของชุมชน อันเป็นการฟื้นฟูและอนุรักษ์สิ่งที่มีคุณค่าไว้
2. เพื่อให้ชาวบ้านได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ความรู้ ประสบการณ์ และเกิดสัมพันธภาพกับนักท่องเที่ยวหรือผู้ที่มาเยือน อีกทั้งได้แลกเปลี่ยนและเรียนรู้วัฒนธรรมระหว่างกัน
3. เพื่อให้เกิดการรวมกลุ่มของชาวบ้าน และการแบ่งบทบาทหน้าที่การทำงานของ คนในชุมชน
4. เพื่อให้เกิดการอนุรักษ์ทรัพยากรแหล่งท่องเที่ยว ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมชุมชน
5. เพื่อให้ชาวบ้านมีรายได้จากการบริการด้านการท่องเที่ยว และสามารถขายสินค้าผลิตภัณฑ์พื้นบ้าน หัตถกรรม และผลผลิตการเกษตรแก่นักท่องเที่ยวและผู้มาเยือน
6. เพื่อให้ชุมชนเกิดความตระหนักในเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมชาวไทลื้อ เกิดความรักและหวงแหนชุมชน

4.2.1.3 กระบวนการจัดทำแผนการท่องเที่ยวของชุมชน

เมื่อชุมชนไทลื้อบ้านคอนมูลได้มีการดำเนินการจัดการท่องเที่ยว และเกิดความตระหนักถึงทรัพยากรท่องเที่ยวในแหล่งของชุมชน ซึ่งเป็นสาธารณสมบัติที่ควรค่าแก่การดูแลรักษา ร่วมกัน จึงมีความต้องการหาแนวทางที่จะจัดการท่องเที่ยวในรูปแบบที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมท้องถิ่น ทั้งนี้ในปัจจุบันสถานที่ที่มีธรรมชาติที่สวยงามและมีวัฒนธรรมที่เก่าแก่ ซึ่งโดยมากเป็นกลุ่มชนที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตน มักมีความเสี่ยงต่อการได้รับผลกระทบจากการจัดการอย่างไม่ถูกต้อง แต่ชุมชนยังขาดบุคลากรที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญ เกี่ยวกับการจัดการท่องเที่ยว โดยชุมชน ดังนั้นจึงมีการประสานความร่วมมือกับเจ้าหน้าที่โครงการจัดการลุ่มน้ำน่านตอนบน หน่วยจัดการต้นน้ำสบสาย ในฐานะที่เป็นหน่วยงานที่มีการบริหารงานด้านทรัพยากรในพื้นที่ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย เจ้าหน้าที่สำนักงานภาคเหนือ เขต 2 และเจ้าหน้าที่จากคณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ โดยอาจารย์ดร.ชนิ เอ็มพันธุ์ และคณะวิจัย ซึ่งได้มีการศึกษาข้อมูล เบื้องต้นที่เกี่ยวข้องกับการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน เพื่อประมวลสถานภาพและศักยภาพในการพัฒนาการท่องเที่ยวของหมู่บ้าน เพื่อให้ได้แผนพัฒนาและแนวทางการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและวัฒนธรรมที่เหมาะสม โดยเกิดจากความต้องการของชุมชนด้วย

ในการจัดทำแผนการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชนไทลื้อบ้านคอนมูล ประกอบด้วยขั้นตอน การวางแผนหลัก 7 ขั้นตอนด้วยกัน คือ

ขั้นตอนที่ 1 การทบทวนเอกสารและรวบรวมให้อยู่ในรูปแบบที่นำไปใช้ ประโยชน์ได้

เป็นขั้นตอนที่มีวัตถุประสงค์เพื่อรวบรวมข้อมูลเบื้องต้น ที่เกี่ยวข้องกับการ
ท่องเที่ยวเชิงนิเวศเท่าที่มีอยู่ในปัจจุบัน เพื่อเป็นแนวทางในการพิจารณาการรวบรวมข้อมูลเพิ่มเติม
และการสกัดข้อมูลที่มีอยู่เพื่อนำไปใช้ให้เกิดประโยชน์ในการจัดทำแผน ข้อมูลที่ควรรวบรวมใน
ขั้นตอนนี้ ได้แก่ สภาพทั่วไปของพื้นที่ศึกษาทั้งด้านทรัพยากรธรรมชาติ และสภาพเศรษฐกิจและ
สังคม ตลอดจนแผนการพัฒนาในระดับพื้นที่ที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยว และนโยบายที่เกี่ยวข้อง
ต่างๆ สำหรับผลลัพธ์ของกิจกรรมการวางแผนในขั้นตอนนี้คือ กรอบแนวคิดและกระบวนการหรือ
แนวทางในการศึกษาจัดทำแผนการท่องเที่ยวของชุมชนไทลื้อบ้านดอนมูล

ขั้นตอนที่ 2 การสำรวจพื้นที่เบื้องต้น และการปรึกษาร่วมกันระหว่างผู้นำชุมชน

เป็นขั้นตอนที่มีวัตถุประสงค์เพื่อสำรวจพื้นที่เบื้องต้น และเพื่อทำความเข้าใจกับ
พื้นที่ตลอดจนผู้นำในท้องถิ่น และขอรับความคิดเห็น ตลอดจนความเห็นชอบในการเข้าดำเนินการ
จัดทำแผนการท่องเที่ยวเชิงนิเวศร่วมกับชุมชนไทลื้อบ้านดอนมูล ซึ่งเป็นการพูดคุยกับผู้ใหญ่บ้าน
คุณครูที่ชาวบ้านให้การนับถือ เจ้าหน้าที่ป่าไม้ และผู้ประสานงานโครงการจัดการลุ่มน้ำน่าน
ตอนบน ผลลัพธ์ของการดำเนินกิจกรรมวางแผนในขั้นตอนนี้คือ ได้รู้จักทำความเข้าใจกับชุมชน
ทั้งด้านสภาพพื้นที่ ผู้นำชุมชน และผู้เกี่ยวข้องอื่นๆ ตลอดจนได้รับความยินยอมเห็นชอบ และ
การสนับสนุนจากชุมชนในการจัดทำแผน

ขั้นตอนที่ 3 การรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลด้านการท่องเที่ยวโดยชุมชน มีส่วนร่วม

เป็นขั้นตอนที่มีวัตถุประสงค์เพื่อรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับองค์ประกอบของการ
จัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยให้สมาชิกในชุมชนมีส่วนร่วมในการให้ข้อมูล เรียนรู้แนวทาง และ
วิธีการจัดการการท่องเที่ยว ตลอดจนช่วยกันวิเคราะห์ข้อมูลถึงจุดอ่อน จุดแข็ง ศักยภาพ และ
ภาคคะเนปัญหาหรือประเด็นที่เป็นข้อจำกัดของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ กิจกรรม
การวางแผนที่ใช้ในขั้นตอนนี้ ได้แก่ การประชุมกลุ่ม การพูดคุยสอบถามชาวบ้าน การแนะนำให้
ความรู้แก่ชาวบ้านโดยการเชิญวิทยากร การสำรวจ และจัดทำแผนที่ท่องเที่ยวของชุมชน เป็นต้น
ซึ่งผลลัพธ์ที่ได้จากการวางแผนในขั้นตอนนี้คือ ข้อมูลที่สำคัญและเป็นประโยชน์ต่อการกำหนด
แนวทางจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในด้านทรัพยากรท่องเที่ยว สิ่งแวดล้อม การบริการ การพัฒนา
สิ่งอำนวยความสะดวกและการสื่อความหมายธรรมชาติ ตลาดการท่องเที่ยว การประชาสัมพันธ์
การปรับปรุงองค์การด้านการท่องเที่ยว และกฎระเบียบที่เกี่ยวข้อง

ขั้นตอนที่ 4 การเตรียมความพร้อมของชุมชนในการบริหารจัดการท่องเที่ยว

เป็นขั้นตอนที่มีวัตถุประสงค์เพื่อเสริมสร้างทักษะและองค์ความรู้ต่างๆ ที่จำเป็นสำหรับชุมชนในการบริหารจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้อย่างถูกต้องตามหลักการ โดยจัดประชุมแนะนำการท่องเที่ยวเชิงนิเวศให้กับสมาชิกของชุมชน วิธีการปรับปรุงภูมิทัศน์และสิ่งแวดล้อมของแหล่งท่องเที่ยว การจัดตั้งองค์กร การกำหนดกิจกรรมและโปรแกรมการท่องเที่ยว การจัดทำบัญชีรายรับรายจ่ายอย่างง่าย การจัด Homestay ซึ่งผลลัพธ์ที่ได้จากการวางแผนในขั้นตอนนี้คือ เยาวชนในหมู่บ้านได้รับความรู้เกี่ยวกับการปรับปรุงและดูแลรักษาภูมิทัศน์ สมาชิกชุมชนสามารถวิเคราะห์และกำหนดโปรแกรมการท่องเที่ยว สามารถกำหนดบุคลากรรับผิดชอบและรูปแบบขององค์กรที่เหมาะสมสำหรับชุมชนในการจัดการท่องเที่ยว ตลอดจนสามารถจัดทำบัญชีรายรับรายจ่าย และการกำหนดสัดส่วนการจัดสรรรายได้โปร่งใส เพื่อประโยชน์ของสมาชิกในชุมชน

ขั้นตอนที่ 5 การกำหนดและประกอบเป็นโครงร่างของแผนจัดการการท่องเที่ยวของชุมชน

เป็นขั้นตอนที่นำข้อมูลที่รวบรวมและวิเคราะห์ได้มาประกอบแผนงานและโครงการที่ตอบสนองวัตถุประสงค์และเป้าหมายของการจัดการท่องเที่ยวของชุมชนในท้องถิ่น รวมถึงแก้ไขปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน และมีแนวโน้มในอนาคต ตลอดจนกำหนดแผนงานส่งเสริมหรือเพื่อพัฒนาศักยภาพของการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น โดยกำหนดให้มีแผนงานทั้งสิ้น 5 แผนงานหลัก คือ

- 1) แผนงานการบริหารจัดการและพัฒนาศักยภาพขององค์กรท้องถิ่นและสมาชิก
- 2) แผนงานพัฒนาสิ่งแวดล้อมความสะอาด
- 3) แผนงานส่งเสริมการสร้างรายได้เสริมจากการท่องเที่ยว
- 4) แผนงานการรักษาทรัพยากรท่องเที่ยวทางธรรมชาติและวัฒนธรรม
- 5) แผนงานส่งเสริมประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวบ้านดอนมูล

ขั้นตอนที่ 6 การขอความเห็นชอบจากสมาชิกในชุมชน และองค์กรการบริหาร

ส่วนตำบลศรีภูมิ ต่อร์่างแผนจัดการการท่องเที่ยวและปรับปรุงแผน

เป็นกิจกรรมที่ดำเนินการเพื่อให้แผนปฏิบัติการเป็นที่ยอมรับในท้องถิ่น และผลักดันให้เกิดการบรรจุเข้าไว้ในแผนพัฒนาขององค์กรบริหารส่วนตำบล และเป็นช่องทางของการรับฟังความคิดเห็นของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียต่างๆ เพื่อนำไปพิจารณาปรับปรุงแผนให้เป็นประโยชน์และสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ตลอดจนเป็นการสร้างความเข้าใจร่วมกันถึงขั้นตอนการนำแผนไปดำเนินการงบประมาณ และหน่วยงานรับผิดชอบในโครงการต่างๆ ที่ได้เสนอไว้ในแผนงานต่างๆ

ขั้นตอนที่ 7 การนำไปสู่การปฏิบัติและการประเมินผลการจัดการการท่องเที่ยว โดยคนในชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วม

เป็นการจัดการสร้างเครื่องมือ หรือแนวทางในการประเมินผลเชิงคุณภาพจากการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชนไทลื้อบ้านคอนมูล เมื่อได้มีการวางแผนปฏิบัติการแบบท้องถิ่นมีส่วนร่วม เช่น ประเมินระดับความร่วมมือและความคิดเห็นเกี่ยวกับผลกระทบจากการท่องเที่ยวต่อชุมชน และความพึงพอใจและความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวต่อการบริการ เป็นต้น ผลที่ได้รับคือ การประเมินและติดตามผลการดำเนินงานจัดการการท่องเที่ยวของชุมชนไทลื้อบ้านคอนมูล เพื่อใช้เป็นข้อมูลในการปรับปรุงการดำเนินงานของชุมชนต่อไป (คณะผู้ศึกษาและจัดทำแผนปฏิบัติการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศบ้านคอนมูล, 2545 : 29-31)

4.2.2 รูปแบบและกิจกรรมการท่องเที่ยว

สำหรับรูปแบบและกิจกรรมการท่องเที่ยวในชุมชนไทลื้อบ้านคอนมูล ไม่เพียงแต่จะเป็นการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเท่านั้น แต่ยังเป็นลักษณะการผสมผสานการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเข้ากับการท่องเที่ยวเชิงเกษตร วิถีชีวิต วัฒนธรรม เนื่องจากความเหมาะสมของพื้นที่และทรัพยากรการท่องเที่ยวที่มีอยู่ในชุมชน ดังนั้นแนวทางการท่องเที่ยวสามารถจัดได้เป็นหลายแนวทางคือ การท่องเที่ยวธรรมชาติ การเกษตร ศิลปวัฒนธรรม หัตถกรรม โดยการท่องเที่ยวแนวทางนี้สามารถผนวกหรือผสมผสานวิถีชีวิตของชุมชน เพื่อสร้างความรู้และความเพลิดเพลินร่วมกันทุกแนวทาง ซึ่งจะอธิบายรายละเอียดของรูปแบบและกิจกรรมการท่องเที่ยวของชุมชน ดังนี้

4.2.2.1 รูปแบบการท่องเที่ยว

จากสถานการณ์การท่องเที่ยวของชุมชนไทลื้อบ้านคอนมูล สามารถแบ่งรูปแบบการท่องเที่ยวเป็นประเภทต่างๆ ได้เป็น 4 กลุ่ม ตามลักษณะของนักท่องเที่ยวที่เข้ามาในหมู่บ้าน (สัมภาษณ์ นายบุญยัง คำขวง, ประธานองค์กรท่องเที่ยว : มกราคม 2546) ได้แก่

1) **กลุ่มนักท่องเที่ยวอิสระ** เป็นกลุ่มที่เดินทางโดยใช้รถยนต์ส่วนตัวหรือรถตู้เข้ามาในหมู่บ้าน หากเป็นนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศส่วนใหญ่นิยมเช่ารถมอเตอร์ไซด์แล้วขับรถแวะชมสถานที่ท่องเที่ยวต่างๆ ไปเรื่อยๆ ตามข้อมูลจากบริษัททัวร์ หนังสือนำเที่ยว หรือข้อมูลแผนที่หมู่บ้านของกลุ่มชาติพันธุ์ในจังหวัดน่าน เป็นการท่องเที่ยวชมทัศนียภาพชุมชน เดินดูวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้าน ซึ่งจุดที่น่าสนใจของบ้านคอนมูลคือเป็นชุมชนที่มีสภาพแวดล้อมให้ศึกษาธรรมชาติและวิถีการดำรงชีพของชาวไทลื้อ โดยเฉพาะบริเวณ “ช่วงเมืองล้า” ซึ่งเป็นจุดศูนย์กลางท่องเที่ยวของชุมชน เนื่องจากมีแหล่งทรัพยากรท่องเที่ยวของชุมชน ได้แก่ วัดไทลื้อ

บ้านคอนมุล แหล่งอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ สะพานแขวนสลิง อนุสาวรีย์เจ้าหลวงเมืองลำ บ้านไทลื้อ (ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน) ซึ่งแหล่งท่องเที่ยวดังกล่าวนี้ตั้งอยู่ติดเส้นทางคมนาคมสายหลักของหมู่บ้าน และอยู่ติดกับแม่น้ำน่าน ซึ่งที่สามารถเห็นได้อย่างเด่นชัด

2) กลุ่มองค์กรชุมชนหรือหน่วยงานที่เข้ามาศึกษาดูงาน เป็นกลุ่มที่มีการประสานงานก่อนล่วงหน้าที่จะเดินทางเข้ามาในหมู่บ้าน โดยการติดต่อผ่านผู้ใหญ่บ้านและแจ้งทางโทรศัพท์ หรือหนังสือจากหน่วยงานเพื่อแจ้งให้ทราบถึงวัตถุประสงค์ รูปแบบของกลุ่มที่เข้ามาในลักษณะนี้คือ เพื่อศึกษาดูงานด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมชุมชน ทั้งการจัดการป่าอนุรักษ์ต้นน้ำชุมชน การจัดการแหล่งอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ การจัดการระบบเหมืองฝาย เป็นต้น ประกอบกับเมื่อชุมชนไทลื้อบ้านคอนมุล ได้มีการดำเนินการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศขึ้น จึงผนวกกิจกรรมการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมดังกล่าว เข้ากับการท่องเที่ยวของชุมชน อีกทั้งจัดที่พักแบบบ้านพักชุมชนไว้รองรับกลุ่มคณะที่มีโปรแกรมศึกษาดูงานมากกว่า 1 วัน โดยให้พักที่บ้านพักไทลื้อ (ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน) และพักบ้านชาวบ้านแบบ Homestay

3) กลุ่มนักเรียน นักศึกษา นักวิชาการ และนักวิจัย เป็นกลุ่มที่เข้ามาศึกษาข้อมูลในหลากหลายประเด็นแตกต่างกันไป ที่ผ่านมามีทั้งกลุ่มเยาวชน นักศึกษา และอาจารย์จากมหาวิทยาลัย นักวิชาการ นักวิจัยจากหน่วยงานของภาครัฐ และเจ้าหน้าที่พัฒนาองค์กรพัฒนาเอกชน(NGOs) ที่มาศึกษาของชุมชนไทลื้อบ้านคอนมุล โดยตรง เช่น การศึกษาประวัติศาสตร์ การอพยพ และการตั้งถิ่นฐานชุมชน การศึกษากระบวนการกลุ่มของเยาวชนไทลื้อบ้านคอนมุล เป็นต้น ส่วนกรณีที่เข้ามาศึกษาพื้นที่ชุมชนซึ่งเกี่ยวเนื่องของพื้นที่ใกล้เคียงระหว่างหมู่บ้าน เช่น การศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชน การศึกษาคุณภาพและการใช้ประโยชน์ที่ดินบริเวณลุ่มน้ำน่าน การศึกษาศิลปวัฒนธรรม ประเพณีและวิถีชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์ไทลื้อ การศึกษาระบบการจัดการเหมืองฝายลำน้ำย่าง เป็นต้น

4) กลุ่มนักท่องเที่ยวที่มีไกด์นำเที่ยว ส่วนใหญ่เป็นนักท่องเที่ยวกลุ่มเล็ก มีประมาณ 6 - 7 คน ที่เดินทางมาท่องเที่ยวและพักในตัวจังหวัดแล้วติดต่อหาไกด์นำเที่ยว ซึ่งมีทั้งนักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศและชาวไทยจากภูมิภาคอื่นๆ โดยไกด์จะนำเที่ยวตามแหล่งท่องเที่ยวที่เชื่อมโยงกับชุมชนไทลื้อบ้านคอนมุล ส่วนนักท่องเที่ยวกลุ่มใหญ่มีประมาณ 20 - 30 คน เป็นกลุ่มที่มีการซื้อทัวร์กับเครือข่ายธุรกิจท่องเที่ยว ลักษณะการท่องเที่ยวของสองกลุ่มนี้เป็นการเที่ยวชมทิวทัศน์สภาพแวดล้อมชุมชน เดินชมในหมู่บ้านเพื่อหาซื้อของที่เป็งานหัตถกรรมพื้นบ้าน โดยเฉลี่ยแล้วจะใช้เวลาประมาณ 1 - 2 ชั่วโมง ก็เดินทางกลับ ทั้งนี้เนื่องจากการท่องเที่ยวของกลุ่มนี้จะไปตามช่วงเวลาที่ได้มีการกำหนดตามรายการนำเที่ยวไว้แล้ว

4.2.2.2 กิจกรรมการท่องเที่ยว

กิจกรรมการท่องเที่ยวในชุมชนไทลื้อบ้านคอนมูล มีกิจกรรมที่น่าสนใจ ซึ่งสามารถแบ่งได้เป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวธรรมชาติ และกิจกรรมการท่องเที่ยวประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรม ตามแหล่งทรัพยากรการท่องเที่ยวที่มีในชุมชน โดยแยกประเภทกิจกรรมไว้ ดังนี้

1) กิจกรรมการท่องเที่ยวทางธรรมชาติ

- การเดินป่าศึกษาธรรมชาติในป่าอนุรักษ์ต้นน้ำชุมชน
- ล่องแพแม่น้ำน่าน ชมทัศนียภาพ ทิวทัศน์ธรรมชาติ และวิถีชีวิตของชุมชนสองฝั่งลำน้ำน่าน
- ศึกษาธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมชุมชน เช่น แหล่งอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำแม่น้ำน่าน แปลงปลูกพืชไม้ป่าพื้นบ้าน
- จัดกรยานท่องเที่ยวธรรมชาติและวิถีชีวิตชุมชน

2) กิจกรรมการท่องเที่ยวทางศิลปวัฒนธรรม

- ชมสถาปัตยกรรม ความงาม ความเก่าแก่ที่มีลักษณะเฉพาะตัวของวัดไทลื้อบ้านคอนมูล
- ศึกษาประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชุมชนหรือแหล่งท่องเที่ยวในชุมชน
- ชมงานศิลปวัฒนธรรม เช่น ศิลปการสร้างบ้านเรือนไทลื้อ ศิลปเครื่องแต่งกายไทลื้อ ศิลปการแสดงวัฒนธรรมพื้นบ้านไทลื้อ
- ศึกษาเรียนรู้งานหัตถกรรม ของที่ระลึก และสินค้าพื้นบ้าน เช่น หัตถกรรมเครื่องหวาย เครื่องจักสาน ผ้าทอไทลื้อ
- ร่วมกิจกรรมเรียนรู้พฤติกรรมของคนในชุมชน เช่น ขนบธรรมเนียม ประเพณี งานเทศกาล และพิธีกรรม
- การพักบ้านไทลื้อ (ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน) ที่จัดเป็นบ้านพักชุมชน หรือพักกับชาวบ้านแบบHomestay

นักท่องเที่ยวที่เข้ามาท่องเที่ยวในพื้นที่ชุมชนไทลื้อบ้านคอนมูลนั้น พบว่ามักนิยมทำกิจกรรมคือการศึกษาศาสนาธรรมชาติสภาพแวดล้อมของหมู่บ้าน ดูผลงานหัตถกรรมและเลือกซื้อผลิตภัณฑ์พื้นบ้าน ของที่ระลึก โดยเฉพาะผ้าทอไทลื้อ หัตถกรรมเครื่องหวาย เครื่องจักสาน และผลผลิตทางการเกษตร โดยเป็นการเดินชมสภาพบ้านเรือนตามตรอกซอยในหมู่บ้าน เพื่อเป็นการสังเกตวิถีชีวิต ความเป็นอยู่และภูมิปัญญาพื้นบ้าน การประกอบอาชีพของชาวบ้าน ซึ่งถือเป็นการสร้างสัมพันธไมตรีได้พบปะพูดคุยแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างกันไปด้วย

4.2.3 การจัดการด้านตลาด การประชาสัมพันธ์ และนักท่องเที่ยว

จากกระแสที่มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการท่องเที่ยวทั่วไป มาเป็นการท่องเที่ยวเพื่อศึกษาเรียนรู้ธรรมชาติ ส่งเสริมการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม รวมทั้งต้องการให้คนในชุมชนโดยรวมได้ระหนักถึงการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนร่วมกัน และจากกระแสความต้องการดังกล่าว ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการท่องเที่ยวในเชิงอนุรักษ์ขึ้น เพื่อตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยว นักอนุรักษ์ และบุคคลทั่วไป ที่รักธรรมชาติและต้องการรักษาสิ่งแวดล้อมให้ยั่งยืน ดังนั้นมุมมองของตลาดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ จึงเป็นอีกรูปแบบหนึ่งที่มีการนำเสนอสินค้าและบริการที่จะนำบุคคลต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นนักท่องเที่ยวทั่วไปที่รักธรรมชาติหรือนักอนุรักษ์ที่ต้องการจะเข้าไปเรียนรู้และร่วมกันรักษาทรัพยากรแหล่งท่องเที่ยว ที่มีอยู่บนพื้นฐานของการจัดการที่มีคุณภาพก่อให้เกิดสมดุลในด้านปริมาณนักท่องเที่ยวและการรองรับของพื้นที่

ส่วนในด้านการประชาสัมพันธ์ ซึ่งถือได้ว่าเป็นกลยุทธ์หนึ่งในการตลาดจะต้องมุ่งไปยังนักท่องเที่ยวกลุ่มเป้าหมาย ได้แก่ นักท่องเที่ยวที่รักธรรมชาติและต้องการเรียนรู้สัมผัสวิถีชีวิตท้องถิ่นชนบทและวัฒนธรรมไทลื้อ นอกจากนี้ยังต้องมีการดำเนินการที่ทำให้นักท่องเที่ยวทราบถึงแหล่งท่องเที่ยว รายการท่องเที่ยวของชุมชนไทลื้อบ้านคอนมูล รวมถึงการให้รายละเอียดเกี่ยวกับกฎเกณฑ์และระยะเวลาของการท่องเที่ยวในพื้นที่ (คณะผู้ศึกษาและจัดทำแผนปฏิบัติการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศบ้านคอนมูล, 2545 : 66-67) โดยอธิบายถึงตลาดการท่องเที่ยว การประชาสัมพันธ์ นักท่องเที่ยวและการกำหนดขีดจำกัดในการรองรับนักท่องเที่ยวของชุมชน ดังนี้

4.2.3.1 ตลาดการท่องเที่ยว

ตลาดการท่องเที่ยวหรือความต้องการของนักท่องเที่ยว จะขึ้นอยู่กับรูปแบบกิจกรรมและลักษณะของนักท่องเที่ยวเป็นสำคัญ โดยที่นักท่องเที่ยวจะมีลักษณะส่วนบุคคล วัตถุประสงค์ หรือมีความสนใจในการท่องเที่ยวที่แตกต่างกัน เช่น บางคนเน้นการท่องเที่ยวเพื่อทัศนศึกษา เพื่อพักผ่อนหย่อนใจ หรือการท่องเที่ยวเพื่อเดินป่า เป็นต้น ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่าการตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวของตลาดการท่องเที่ยวแต่ละแห่งจะแตกต่างกัน โดยขึ้นอยู่กับรูปแบบกิจกรรม ลักษณะ วัตถุประสงค์ และสถานที่ไปของนักท่องเที่ยวเป็นหลัก จะเห็นได้ว่าเพื่อเป็นไปตามความต้องการของนักท่องเที่ยว ตลาดการท่องเที่ยวจึงมีส่วนสำคัญในการชักจูงใจให้นักท่องเที่ยวไปเที่ยว ซึ่งในเชิงการตลาดจะต้องทำความเข้าใจให้ชัดเจนว่าสินค้า (ในที่นี้คือสถานที่และบริการ) ที่จะขายให้กับนักท่องเที่ยวเป็นไปในลักษณะอย่างไร และกลุ่มผู้ซื้อหรือนักท่องเที่ยวนี้จัดอยู่ในกลุ่มประเภทใด เพื่อที่จะตอบสนองความต้องการและสร้างความพึงพอใจให้แก่นักท่องเที่ยวได้ตรงกันเป็นหลักสำคัญในการส่งเสริมการท่องเที่ยว

ในด้านตลาดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ จะเห็นได้ว่านักท่องเที่ยวมักสนใจสถานที่ที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติ หรือมีวัฒนธรรมเฉพาะถิ่นที่โดดเด่น มีความหลากหลายในเชิงนิเวศ มีกิจกรรมการท่องเที่ยวที่จะเสริมสร้างความรู้ เน้นการศึกษาธรรมชาติ การเดินป่า การดูนก เป็นต้น รวมทั้งยังส่งเสริมให้มีการอนุรักษ์และรักษาสีงแวดล้อมอีกด้วย (คณะผู้ศึกษาและจัดทำแผนปฏิบัติการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศบ้านคอนมูล, 2545 : 44) ดังนั้น การตลาดจึงเป็นเรื่องสำคัญของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน เพราะเป็นงานอีกด้านหนึ่งที่ชุมชนจะต้องพัฒนาองค์ความรู้ด้านตลาดของการท่องเที่ยวแบบที่ชุมชนต้องการและนำเสนอ เช่น ประเภทของนักท่องเที่ยวที่เข้ามาพักค้างในชุมชนไทลื้อบ้านคอนมูล ชาวบ้านมีความต้องการกลุ่มเป้าหมายที่สามารถใช้ชีวิตของชุมชนชนบทได้ โดยไม่ยึดติดความสะดวกสบายมากนัก ไม่ว่าจะเป็นนักศึกษา นักวิชาการ ประชาชนทั่วไป และชาวต่างประเทศ ซึ่งชุมชนมีการเรียนรู้พฤติกรรมของกลุ่มเป้าหมายว่านักท่องเที่ยวมีความต้องการรูปแบบการท่องเที่ยวอย่างไร เพื่อที่ชุมชนจะได้จัดการท่องเที่ยวให้เหมาะสม และสอดคล้องกับความต้องการของนักท่องเที่ยวตามศักยภาพที่สามารถจัดการได้ เพื่อการเข้าถึงนักท่องเที่ยวที่เป็นกลุ่ม หรือว่าชุมชนสามารถใช้เวทีการตลาดการท่องเที่ยวที่มีอยู่ในปัจจุบัน เช่น บริษัททัวร์ นักวิชาการ เป็นต้น ซึ่งประเด็นการตลาดเหล่านี้ชุมชนที่จะจัดการท่องเที่ยวจำเป็นต้องให้ความสำคัญ และค้นหาคำตอบควบคู่ไปกับการพัฒนาขีดความสามารถของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวเพื่อให้เกิดความยั่งยืน

4.2.3.2 การประชาสัมพันธ์

การท่องเที่ยวของชุมชนไทลื้อบ้านคอนมูลนั้น เป็นการจัดการที่มีช่วงเวลากำหนดให้นักท่องเที่ยวเข้ามาท่องเที่ยว โดยสามารถเปิดให้นักท่องเที่ยวมาในช่วงที่เหมาะสมระหว่างเดือนพฤศจิกายนถึงกุมภาพันธ์ เนื่องจากอยู่ในช่วงฤดูหนาว มีอากาศและบรรยากาศดี สภาพแวดล้อมของชุมชนมีความสวยงามเพราะอยู่ในช่วงฤดูที่มีการเก็บเกี่ยวข้าว หลังจากนั้นชาวบ้านก็ว่างเว้นจากภารกิจหลักๆ จึงสามารถดำเนินการจัดการท่องเที่ยวได้อย่างเต็มที่ ชุมชนไทลื้อบ้านคอนมูลเป็นที่รู้จักของคนทั่วไป สืบเนื่องจากการจัดพิธีกรรมบวงสรวงดวงวิญญาณเจ้าหลวงเมืองลำ หรือที่เรียกว่าพิธีกำเมือง มีการจัดพิธีกรรมติดต่อกัน 3 วัน ซึ่งเป็นพิธีกรรมที่สำคัญและมีการประกอบพิธีอย่างยิ่งใหญ่ของชาวไทลื้อ ซึ่งในช่วง 3 ปี จะจัดเพียงครั้งเดียวเท่านั้น ดังนั้นจึงเป็นที่สนใจของคนทั่วไป ทั้งนักท่องเที่ยว นักวิชาการ และสื่อมวลชน โดยได้มีการเผยแพร่ทางสถานีโทรทัศน์ เมื่อปี พ.ศ.2536 เป็นผลให้มีผู้เข้ามาเยี่ยมชมหมู่บ้านมากขึ้น แม้ว่าจะไม่ได้อยู่ในช่วงของการจัดพิธีกรรมดังกล่าว นอกจากนี้ผู้ที่ได้มาท่องเที่ยวชุมชนแล้ว ยังได้บอกต่อๆ กันไปในหมู่เพื่อนพ้อง บรรดาญาติมิตร และคนรู้จักขยายกว้างมากขึ้น

อย่างไรก็ตามเมื่อชุมชนได้ดำเนินการท่องเที่ยว จึงมีการจัดรายการนำเที่ยวและการบริการต่างๆ ในแผนพับเผยแพร่ประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวของชุมชน อีกทั้งมีการดำเนินงานภายใต้การประสานงานกับโครงการจัดการลุ่มน้ำน่านตอนบน หน่วยจัดการต้นน้ำสบสาย โดยการเผยแพร่ทางอินเทอร์เน็ตผ่านเว็บไซต์ของโครงการจัดการลุ่มน้ำน่านตอนบน นอกจากนี้การประชาสัมพันธ์หมู่บ้านท่องเที่ยวชุมชนไทลื้อบ้านคอนมูลได้เปิดอย่างเป็นทางการ เมื่อประมาณเดือนมกราคม พ.ศ.2545 โดยได้รับความร่วมมือและช่วยเหลือจากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานภาคเหนือ เขต 2 มีการเชิญสื่อมวลชน ผู้ประกอบการธุรกิจนำเที่ยว และนักท่องเที่ยวที่สนใจมาเที่ยวชมหมู่บ้าน ประกอบกับปี 2545 ทางองค์การสหประชาชาติได้ประกาศให้เป็นปีท่องเที่ยวเชิงนิเวศนานาชาติ (International Year of Ecotourism 2002 : IYE 2002) ดังนั้นหลายหน่วยงานจึงได้ร่วมมือกันในการจัดเตรียมความพร้อมและประสานงานการจัดกิจกรรมต่างๆ โดยเฉพาะการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้เล็งเห็นความสำคัญของการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ได้กระตุ้นให้หน่วยงานต่างๆ ทั้งภาครัฐบาลและเอกชนเห็นความสำคัญของการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ และร่วมจัดกิจกรรมสนับสนุนและส่งเสริมปีการท่องเที่ยวเชิงนิเวศนานาชาติ 2545 ด้วยเหตุที่ว่าการท่องเที่ยวเชิงนิเวศนั้นเป็นเพียงเสี้ยวหนึ่งในส่วนใหญ่ของการท่องเที่ยว ในขณะที่หลักการเพื่อความยั่งยืนควรนำไปใช้ได้กับทุกรูปแบบกิจกรรม การดำเนินกิจกรรมกับสถานประกอบการ ตลอดจนโครงการต่างๆ ที่เกี่ยวกับการท่องเที่ยว

4.2.3.3 นักท่องเที่ยวและการกำหนดขีดจำกัดในการรองรับนักท่องเที่ยว

เมื่อเริ่มต้นดำเนินการจัดการท่องเที่ยวในชุมชนไทลื้อบ้านคอนมูลนั้น พบว่ายังไม่มียุทธศาสตร์ที่เป็นกิจลักษณะ อย่างไรก็ตามก็คือนักท่องเที่ยวกลุ่มแรกๆ ที่เข้าไปในพื้นที่เป็นกลุ่มผู้ที่เข้ามาศึกษาดูงานเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน และมาร่วมประกอบพิธีกรรมบวงสรวงดวงวิญญาณเจ้าหลวงเมืองลำ จากนั้นได้มีผู้สนใจมากขึ้นจากการบอกต่อกันไปถึงบรรยากาศที่สงบ และการได้สัมผัสวัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวไทลื้อ โดยกิจกรรมหลักคือ ชมบ้านไทลื้อ (ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน) ชมการแสดงดนตรีพื้นบ้าน ขับล้อหรือคร่าวล้อ ชมการแสดงฟ้อนรำไทลื้อ ร่วมรับประทานอาหารพื้นบ้านแบบขันโตก ร่วมพิธีบายศรีสู่ขวัญ เที่ยวชมหมู่บ้าน เลือกรับซื้อของที่ระลึกและงานหัตถกรรมพื้นบ้าน ชมแหล่งอนุรักษ์พันธุ์ปลา ชมแปลงปลูกไม้ป่าพื้นบ้าน และเดินป่าอนุรักษ์ต้นน้ำของชุมชน นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่มีความปรารถนาให้ชุมชนไทลื้อบ้านคอนมูล มีการพัฒนาในด้านกิจกรรมการท่องเที่ยวให้มากขึ้น โดยเฉพาะการจัดให้มีการพักค้างแบบบ้านพักชุมชน และการจัดการที่ยังคงลักษณะความเป็นชนบทมากที่สุด

เมื่อมีนักท่องเที่ยวเข้ามาในชุมชนเพิ่มมากขึ้น ชุมชนจึงได้มีการกำหนดขีดในการรองรับจำนวนนักท่องเที่ยว ที่ชุมชนสามารถให้การต้อนรับได้อย่างมีประสิทธิภาพ และไม่ทำให้เกิดผลกระทบต่อการท่องเที่ยวในพื้นที่ชุมชนไทลื้อบ้านคอนมูล ได้มีการกำหนดไว้ดังนี้

1. นักท่องเที่ยวไม่พักค้าง 100 คนต่อวัน
2. นักท่องเที่ยวที่พักค้างคืนประมาณ 50 คนต่อคืน
 - บ้านชาวบ้านพักค้าง 10 หลังๆ ละ 4 คนต่อคืน
 - บ้านไทลื้อ (ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน) 10 คนต่อคืน
3. กิจกรรมเดินป่าอนุรักษ์ต้นน้ำ ชมวิถีชีวิตชาวไทลื้อ และกิจกรรมทางการเกษตร 10 คนต่อมัคคุเทศก์ 2 คน
4. กิจกรรมล่องแพลำน้ำน่าน 15 คนต่อแพ 1 ลำ

4.2.4 สิ่งอำนวยความสะดวกและการบริการ

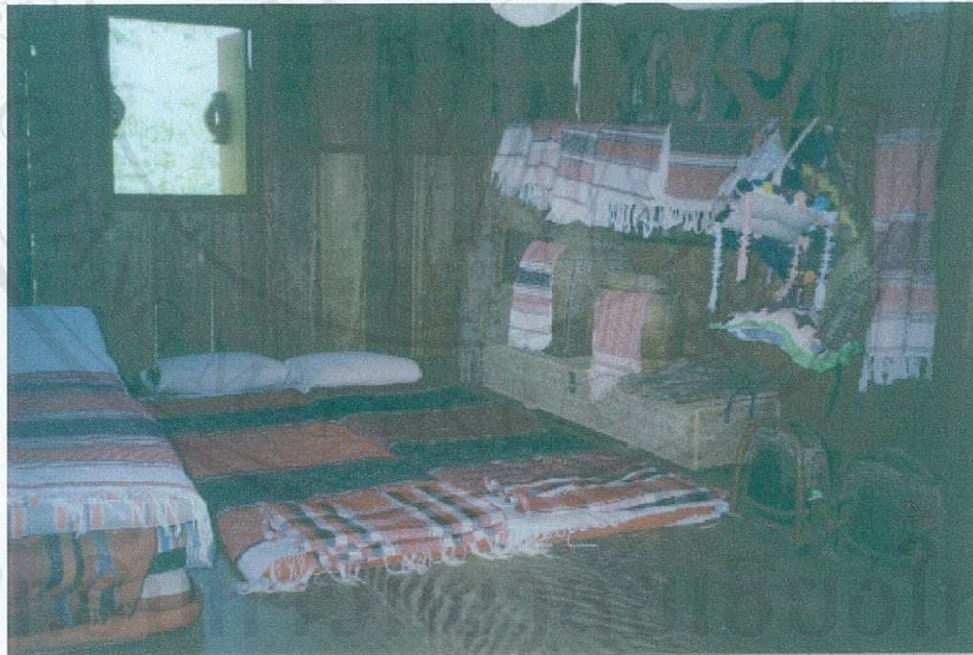
สำหรับรายละเอียดเกี่ยวกับสิ่งอำนวยความสะดวก การบริการการท่องเที่ยวของชุมชน อัตราค่าบริการท่องเที่ยว และโปรแกรมการท่องเที่ยวของชุมชนไทลื้อบ้านคอนมูล มีดังนี้

4.2.4.1 สิ่งอำนวยความสะดวก

จากทางหลวงหมายเลข 1080 มีถนนลาดยางตัดผ่านเข้าหมู่บ้าน เข้าไปชุมชนไทลื้อบ้านคอนมูล ระยะทางประมาณ 6 กิโลเมตร ซึ่งนักท่องเที่ยวที่ต้องการเดินทางมายังชุมชนไทลื้อบ้านคอนมูล สามารถลงจากรถโดยสารประจำทางที่อำเภอท่าวังผา แล้วว่าจ้างรถมอเตอร์ไซค์หรือรถสองแถวให้มาส่งที่ชุมชนไทลื้อบ้านคอนมูล ภายในหมู่บ้านมีระบบน้ำประปาและไฟฟ้านอกจากนั้นในหมู่บ้านยังมีศูนย์การเรียนรู้วัฒนธรรมไทลื้อของชุมชน แต่ยังไม่ได้มีการจัดการใดๆ ภายในศูนย์อย่างเป็นระบบ ซึ่งชาวบ้านตั้งใจจะขยายศูนย์บริการข้อมูลแก่นักท่องเที่ยวและบ้านพักนักท่องเที่ยว มีห้องน้ำสาธารณะ 2 หลัง มีศาลาชมทิวทัศน์ 1 หลัง และมีร้านค้าอีก 7 แห่ง ทั้งร้านขายของชำ ร้านขายอาหารสด ร้านอาหาร ร้านขายยา ร้านขายสินค้าผ้าทอพื้นเมือง นอกจากนี้ นักท่องเที่ยวสามารถเลือกซื้อผ้าทอไทลื้อ และเลือกซื้อหัตถกรรมขัน โศกห้วยหรือเครื่องจักสานได้ตามบ้านชาวบ้าน สำหรับที่พักนั้นนักท่องเที่ยวสามารถพักได้ที่บ้านไทลื้อ (ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน) และพักกับชาวบ้านแบบ Homestay ส่วนบริการสำคัญที่ยังขาดอยู่คือ ป้ายบอกทางมายังชุมชนไทลื้อบ้านคอนมูลที่เป็นระบบชัดเจน เนื่องจากทางเข้าหมู่บ้านมีหลายทางและค่อนข้างซับซ้อนพอสมควร นอกจากนี้ในเรื่องของระบบสื่อความหมายและให้ความรู้แก่นักท่องเที่ยว ยังต้องมีการปรับปรุง และจัดฝึกอบรมมัคคุเทศก์ท้องถิ่นเพิ่มเติมด้วย

4.2.4.2 การบริการการท่องเที่ยวของชุมชน

นักท่องเที่ยวหรือคณะที่มาศึกษาดูงานในพื้นที่ ส่วนใหญ่จะทราบข้อมูลการท่องเที่ยว ทั้งจากการบอกต่อของเครือข่ายองค์กรชุมชนที่เคยได้เข้ามาศึกษาดูงานแล้ว การบอกเล่าของเพื่อนคนรู้จัก หรือมีบุคคลที่แนะนำ ดังนั้นนักท่องเที่ยวที่ต้องการจะพักค้างส่วนใหญ่มักจะติดต่อทางโทรศัพท์ ประสานงานมายังผู้ใหญ่บ้าน ประธานองค์กรท่องเที่ยว และผู้ประสานงานโครงการจัดการกลุ่มน้ำน่านตอนบน ซึ่งดูแลรับผิดชอบในพื้นที่หน่วยจัดการต้นน้ำสบสายคือ คุณวันเพ็ญ คำน้อย เพื่อสอบถามรายละเอียดข้อมูลต่างๆ เช่น การเดินทาง รายการนำเที่ยว ที่พัก อาหาร สิ่งอำนวยความสะดวก อัตราค่าใช้จ่ายต่างๆ เป็นต้น รูปแบบการบริการการท่องเที่ยวที่นักท่องเที่ยวให้ความสนใจคือ การท่องเที่ยวแบบบ้านพักชุมชน ทั้งนี้เพื่อที่จะได้มีเวลาสัมผัสบรรยากาศ และร่วมกิจกรรมการท่องเที่ยวในแหล่งชุมชนอย่างใกล้ชิดมากขึ้น

ภาพที่ 4.16 การจัดที่พักแบบไทลื้อไว้รองรับนักท่องเที่ยว

ดังนั้น การจัดบ้านพักชุมชนของชุมชนไทลื้อบ้านคอนมุด จึงมีการเตรียมความพร้อมและมาตรฐานไม่เหมือนกันทั้งด้านที่พัก อาหาร ซึ่งจะมีเกณฑ์มาตรฐานมาช่วยกำหนด จากการศึกษาพบว่า นักท่องเที่ยวที่มาพักค้างจะพักบ้านไทลื้อ(ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน) เนื่องจากมีความต้องการเรียนรู้การใช้ชีวิตของชาวไทลื้อในเรือนไทลื้อดั้งเดิม (ดังภาพที่ 4.16) และสัมผัสบรรยากาศธรรมชาติริมแม่น้ำน่านที่ไหลผ่านบริเวณนั้น แต่ทั้งนี้การพักค้างในหมู่บ้านได้มีการกำหนดจำนวน

ไม่เกิน 50 คน หากมีนักท่องเที่ยวจำนวนไม่เกิน 10 คน ก็จัดให้พักที่บ้านไทลื้อ หากมีจำนวนมากกว่า 10 คน ก็จัดให้พักบ้านของชาวบ้านที่สมัครเข้าร่วมโครงการบ้านพักชุมชน หลังละไม่เกิน 4 คน โดยหมุนเวียนกันไปแต่ละครอบครัว และพิจารณาตามความเหมาะสมกับข้อมูลนักท่องเที่ยวแต่ละคนที่เข้ามาพักมีอยู่ทั้งหมดจำนวน 10 หลัง การพักค้างกับชาวบ้านนั้นชุมชนมีการคัดเลือกโดยพิจารณาจากสภาพบริเวณพื้นที่บ้านที่มีความพร้อมในการให้บริการ ทั้งในเรื่องความสะดวก ความปลอดภัย อาหารการกิน อุปกรณ์เครื่องนอนและอื่นๆ ที่จำเป็น โดยเฉพาะพฤติกรรมเจ้าของบ้านจะต้องมีความพร้อมในการให้บริการต้อนรับนักท่องเที่ยว มีธรรมาศยดี ยิ้มแย้ม พุดคุยสนทนา แลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับนักท่องเที่ยวอย่างเป็นกันเอง โดยเจ้าของบ้านต้องดูแลนักท่องเที่ยวที่เป็นแขกของบ้านเสมือนญาติคนหนึ่ง เพื่อสามารถรองรับนักท่องเที่ยวที่เข้ามาพักได้อย่างเต็มศักยภาพ เพราะการจัดนักท่องเที่ยวให้พักบ้านที่เข้าร่วมโครงการนั้นจะหมุนเวียนสลับกันไป

สำหรับอาหารที่จัดบริการนั้น โดยปกติแล้วชุมชนจะจัดเตรียมรายการอาหารพื้นบ้าน ซึ่งก็จะแตกต่างกันไปขึ้นอยู่กับฤดูกาล เช่น หน่อไม้ ผักหวาน เห็ดชนิดต่างๆ ไข่แมงมัน ไข่แมงแดง ตำปู ไก่ (สาหร่ายน้ำจืด) เป็นต้น เพื่อให้คนต่างถิ่นได้สัมผัสรสชาติอาหารพื้นบ้าน (ดังภาพที่ 4.17) แต่หากมีความประสงค์จะสั่งอาหารอื่นๆ ก็สามารถจัดให้ตามรายการตามที่จะจัดทำก็ได้ อีกทั้งจัดเตรียมน้ำดื่มสมุนไพรไว้ต้อนรับนักท่องเที่ยว (ดังภาพที่ 4.18) เช่น น้ำตะไคร้ น้ำฮ้อสะพายควาย น้ำมะตูม น้ำดอกคำฝอย น้ำกระเจี๊ยบ เป็นต้น โดยเฉพาะในช่วงที่มีอากาศหนาวเย็นการดื่มน้ำสมุนไพรจะช่วยในการหมุนเวียนโลหิตได้ดีและเพิ่มความอบอุ่นยิ่งขึ้น

ภาพที่ 4.17 การจัดเลี้ยงอาหารพื้นบ้านแบบขันโตกบริการนักท่องเที่ยว

ภาพที่ 4.18 การต้มน้ำดื่มสมุนไพรพื้นบ้านไว้ต้อนรับนักท่องเที่ยว

4.2.4.3 อัตราค่าบริการการท่องเที่ยว

ราคาค่าบริการของชุมชนไทลื้อบ้านคอนมูล ได้มีการกำหนดดังนี้

1) ค่าอาหาร

อาหารเช้าและอาหารกลางวัน คนละ 50 บาทต่อมื้อ
(อาหาร 3 อย่าง)

อาหารเย็นแบบขันโตก (โตกละ 5 คน) คนละ 100 บาทต่อมื้อ
(อาหาร 5 อย่าง)

2) ค่าการแสดง แบ่งออกเป็น 3 ชุด ดังนี้

การแสดงชุดใหญ่ ราคาชุดละ 2,000 บาท ประกอบด้วย

- ฟ้อนล่องน่าน (แห่ขันโตก) 800 บาท
- รำทอผ้าไทลื้อ 450 บาท
- ฟ้อนเจิง 280 บาท
- ฟ้อนประทีป 150 บาท
- ฟ้อนสาวไหม 100 บาท
- ค่าเครื่องสำอางค์ 220 บาท

- ◆ การแสดงชุดกลาง ราคาชุดละ 1,000 บาท ประกอบด้วย
 - รำทอผ้าไทลื้อ 450 บาท
 - ฟ้อนเจิง 280 บาท
 - ฟ้อนประทีป 150 บาท
 - ค่าเครื่องลำปางค์ 120 บาท
- ◆ การแสดงชุดเล็ก ราคาชุดละ 600 บาท ประกอบด้วย
 - รำทอผ้าไทลื้อ 450 บาท
 - ฟ้อนประทีป 150 บาท

3) ค่ามัคคุเทศก์ท้องถิ่น

- ◆ นักท่องเที่ยว 10 คนต่อมัคคุเทศก์ 2 คน คนละ 100 บาท

4) ค่าเช่าจักรยาน

- ◆ เช่าเต็มวัน 100 บาทต่อคัน
- ◆ เช่าครึ่งวัน 50 บาทต่อคัน

5) ค่าด่องเรือ / แพแม่ น้ำ่าน

- ◆ นั่งได้ไม่เกิน 15 คน 1,200 บาทต่อลำ

6) ค่าบายศรีสู่ขวัญ

- ◆ บายศรีชุดเล็ก 500 บาท
- ◆ บายศรีชุดใหญ่ 1,000 บาท

7) ค่าที่พักบ้านไทลื้อที่จัดเป็นบ้านพักชุมชน

- ◆ พักบ้านกับชาวบ้าน คนละ 100 บาทต่อคืน (ไม่เกิน 4 คนต่อหลัง)
- ◆ พักบ้านไทลื้อ คนละ 100 บาทต่อคืน (ไม่เกิน 10 คน)
- ◆ พักเต็นท์ (นำมาเอง) คนละ 10 บาทต่อคืน

4.2.4.4 โปรแกรมการท่องเที่ยว

จากความหลากหลายของทรัพยากรการท่องเที่ยว และกิจกรรมการท่องเที่ยวของชุมชนไทลื้อบ้านดอนมูล ประกอบกับการมีแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญในพื้นที่ใกล้เคียง ชุมชนจึงได้มีการกำหนดโปรแกรมการท่องเที่ยว 1 วัน 1 คืน ไว้สำหรับเป็นทางเลือกให้นักท่องเที่ยวที่มีความประสงค์จะท่องเที่ยวตามโปรแกรม ดังนี้

วันแรก

- 08.30 น. พร้อมกันที่หน้าที่ว่าการอำเภอท่าวังผา เพื่อส่งแพชมแม่น้ำน่าน ระหว่างทางล่องแพชมวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชุมชนริมสองฝั่ง แม่น้ำน่าน แล้วแวะชมวัดหนองบัวและหัตถกรรมผ้าทอพื้นเมือง
- 11.30 น. ขึ้นจากแพที่ชุมชนไทลื้อบ้านคอนมูล มัคคุเทศก์ท้องถิ่นแนะนำ หมู่บ้าน และวิถีชีวิตของชาวไทลื้อ
- 12.00 น. รับประทานอาหารกลางวัน ที่บ้านไทลื้อ (ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน)
- 13.00 น. ลงทะเบียนแนะนำเจ้าของบ้านพัก (Homestay)
- 13.30 น. เลือกกิจกรรมการท่องเที่ยวของชุมชน ระหว่างการเดินทางไปศึกษา ธรรมชาติ / ชมกิจกรรมทางการเกษตร / วิถีชีวิตของชาวไทลื้อ บ้านคอนมูลและหมู่บ้านใกล้เคียง
- 18.00 น. ร่วมรับประทานอาหารพื้นเมืองแบบขันโตก พิธีบายศรีสู่ขวัญ และชมการแสดงฟ้อนรำของชาวไทลื้อ ณ ลานจัดกิจกรรมชุมชน
- 21.00 น. กลับไปพักผ่อนตามอัธยาศัย

วันที่สอง

- 06.00 น. ร่วมทำบุญตักบาตร ณ วัดคอนมูล
- 07.30 น. ร่วมรับประทานอาหารเช้า และพักผ่อนตามอัธยาศัย
- 09.00 น. เดินทางกลับ

4.2.5 การบริหารจัดการท่องเที่ยว

จากการที่ชุมชนมีความประสงค์ให้มีการท่องเที่ยวเกิดขึ้น เพื่อสนับสนุนการฟื้นฟู วัฒนธรรมไทลื้อในชุมชนขึ้นเอง และเผยแพร่ไปยังนักท่องเที่ยวอื่นๆ และเพื่อสมาชิกในชุมชน มีรายได้เสริมจากการท่องเที่ยว อย่างไรก็ตามการจัดการในระยะต้นยังคงดำเนินการโดยผู้นำ ชุมชนเป็นหลัก ซึ่งเป็นบุคคลที่เป็นแกนนำในการพัฒนาการท่องเที่ยวของชุมชน เป็นเสมือนกลุ่ม จัดตั้งบริหารจัดการท่องเที่ยวให้เป็นที่ไปด้วยความเรียบร้อยในระยะแรก แต่กล่าวได้ว่าชาวบ้าน ชุมชนไทลื้อบ้านคอนมูลมีความสามัคคีและพร้อมเพรียงกันดี เมื่อมีนักท่องเที่ยวเข้ามาแม้ใน ระยะแรกจึงยังไม่มีจัดการที่เป็นรูปแบบแน่นอนเป็นระบบ ชาวบ้านมักใช้วิธีการช่วยเหลือกัน ทั้งหมดหมู่บ้าน ไม่ว่าผู้ใดจะมาเยือนคนเกือบทั้งหมดหมู่บ้านก็จะเป็นธุระช่วยกันต้อนรับ ดูแล และทำอาหาร เลี้ยงแขกที่มาเยือนชุมชนอย่างเต็มใจ

เมื่อดำเนินการวางแผนการท่องเที่ยวไปสักระยะหนึ่ง และเริ่มมีนักท่องเที่ยวเข้ามาถี่มากขึ้น ตลอดจนมีความต้องการให้มีการจัดสรรเรื่องผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวให้เป็นธรรม ชุมชนได้เริ่มแต่งตั้งประธานกลุ่มท่องเที่ยวและมอบหมายงานตามหน้าที่ต่างๆ เช่น การต้อนรับ การดูแลสถานที่ การทำอาหาร กิจกรรมการท่องเที่ยว เป็นต้น แต่การบริหารจัดการก็ยังเป็นไปในลักษณะคล้ายคลึงกับระยะเริ่มต้น คือมีผู้เป็นแกนหลักในการสั่งการหรือขอความช่วยเหลือในการทำงาน และชาวบ้านเกือบทั้งหมดก็จะมาช่วยกันต้อนรับนักท่องเที่ยวให้สำเร็จลุล่วงไป ทั้งนี้อาจเป็นเพราะประธานที่ได้รับการแต่งตั้งมาในครั้งนี้ ยังไม่สามารถทำงานได้อย่างเต็มที่และชาวบ้านยังกำลังเริ่มต้นเรียนรู้เรื่องการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน อย่างไรก็ตาม เมื่อการวางแผนและการดำเนินการเรื่องการท่องเที่ยวเป็นรูปธรรมมากขึ้น ในระยะสุดท้ายของกิจกรรมการวางแผนชาวบ้านได้มีการพูดคุยและตัดสินใจให้การท่องเที่ยวของชุมชนมีรูปแบบการบริหารงานที่เป็นทางการ โดยจัดให้เป็นฝ่ายหนึ่งของคณะกรรมการหมู่บ้าน มีคณะกรรมการบริหารงานและกำหนดภาระหน้าที่ ตลอดจนระเบียบของการบริหารจัดการการท่องเที่ยว ซึ่งสมาชิกได้มีการประชุมเพื่อปรับปรุงวิธีการบริหารจัดการอย่างสม่ำเสมอ เมื่อพบกับปัญหาในการบริหารจัดการท่องเที่ยว

4.2.5.1 ความต้องการและความพร้อมเพียงของผู้เกี่ยวข้องในการจัดการ

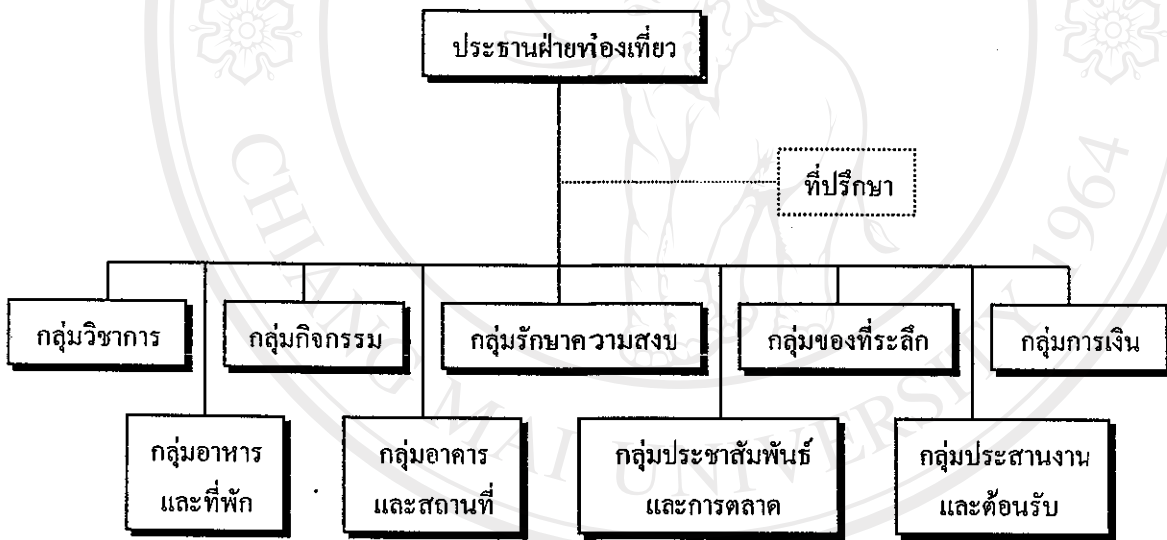
จากการเก็บรวบรวมข้อมูลจากแบบสอบถามความคิดเห็นตัวแทนของสมาชิกชุมชนไทลื้อบ้านคอนมูล เกี่ยวกับการพัฒนาหรือส่งเสริมการท่องเที่ยวของชุมชน โดย คณะผู้ศึกษาและจัดทำแผนปฏิบัติการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศบ้านคอนมูล (2545 : 53-57) พบว่าสมาชิกชุมชนไทลื้อบ้านคอนมูลมีความประสงค์ให้จัดการท่องเที่ยวในชุมชนขึ้น เพื่อฟื้นฟูวัฒนธรรมและเป็นรายได้เสริม ส่วนใหญ่ต้องการให้ความร่วมมือในการบริการนักท่องเที่ยว โดยเฉพาะอย่างยิ่งการบริการบ้านพักแบบชุมชน หรือ Homestay เมื่อสอบถามถึงผลกระทบที่คาดว่าจะได้รับจากการท่องเที่ยว ส่วนใหญ่ให้ความเห็นว่า น่าจะเป็นเรื่องขยะที่อาจมีปริมาณเพิ่มมากขึ้นและการเปลี่ยนวิถีชีวิตจากเดิม ซึ่งมีอาชีพเกษตรกรรมเพียงอย่างเดียว แต่หากมีการท่องเที่ยวเกิดขึ้นแล้วก็อาจต้องให้ความสนใจและประกอบกิจกรรมการบริการมากขึ้น

สำหรับความพร้อมของชุมชนนั้น เป็นเรื่องของความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการจัดการการท่องเที่ยวเพื่อให้เกิดความยั่งยืน เช่น ความรู้ความเข้าใจด้านการบริการต่างๆ ตั้งแต่เรื่องบ้านพัก อาหาร การนำเที่ยว การสื่อความหมายธรรมชาติ และวัฒนธรรม การจัดสิ่งอำนวยความสะดวก การรักษาความสะอาดของสถานที่ ตลอดจนเรื่องของภาษาต่างประเทศ เนื่องจากมีนักท่องเที่ยวเริ่มสนใจมาเยือนชุมชนไทลื้อบ้านคอนมูลมากขึ้น โดยเฉพาะนักศึกษาและนักวิจัยเกี่ยวกับด้านสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรม นอกจากนั้นชุมชนยังต้องกำหนดแผนหรือรายละเอียด

ของการจัดการเมื่อมีนักท่องเที่ยวเข้ามายังชุมชน เช่น การจัดระเบียบการเข้าพักในบ้านสมาชิก การจัดการด้านการเงินและบัญชีการจัดสรรรายได้แก่ สมาชิก ผู้ให้บริการ และชุมชนในภาพรวม แผนการจัดการเรื่องขยะมูลฝอยจากการท่องเที่ยวของกลุ่มใหญ่ เป็นต้น

4.2.5.2 องค์การบริหารจัดการการท่องเที่ยวของชุมชน

การดำเนินกิจกรรมการท่องเที่ยวของชุมชน มีลักษณะแบบกลุ่มองค์การบริหารจัดการการท่องเที่ยวประกอบด้วย สมาชิกของชุมชนไทลื้อบ้านคอนมูลที่สนใจเข้าร่วมดำเนินกิจกรรม และบริหารจัดการการท่องเที่ยว ซึ่งโครงสร้างการบริหารงานประกอบด้วย ประธานกรรมการฝ่ายการท่องเที่ยว และกลุ่มต่างๆ ได้แก่ กลุ่มวิชาการ กลุ่มกิจกรรม กลุ่มรักษาความสงบ กลุ่มของที่ระลึก กลุ่มการเงิน กลุ่มประสานงานและต้อนรับ กลุ่มอาหารและที่พัก กลุ่มอาคารและสถานที่ กลุ่มประชาสัมพันธ์และการตลาด โดยมีผู้ใหญ่บ้านเป็นที่ปรึกษาโครงการ (ดังแผนภูมิที่ 4.3)

แผนภูมิที่ 4.3 โครงสร้างองค์การการท่องเที่ยวชุมชนไทลื้อบ้านคอนมูล

โครงสร้างสมาชิก ระเบียบวิธีและรูปแบบการจัดการท่องเที่ยว มีการแบ่งเป็นกลุ่ม โดยกำหนดภาระหน้าที่กันอย่างชัดเจน และแยกเป็นแต่ละฝ่ายรับผิดชอบในงานแต่ละด้าน ดังนี้

1) **ประธานกรรมการฝ่ายการท่องเที่ยว** มีหน้าที่จัดทำแผนงานด้านการท่องเที่ยวของหมู่บ้าน ติดต่อประสานงานในกลุ่มองค์การการท่องเที่ยวต่างๆ และนักท่องเที่ยว อีกทั้งควบคุมดูแลการปฏิบัติงานของแต่ละกลุ่มให้ทำงานตามเป้าหมายที่ตั้งไว้ ประธานกรรมการฝ่ายการท่องเที่ยว คือ นายบุญยัง คำยวง

2) **ที่ปรึกษา** มีหน้าที่ติดตามดูแลการดำเนินการของกลุ่มองค์กรการ
ท่องเที่ยว และให้คำปรึกษาแนะนำ ตลอดจนประสานงานในระดับหมู่บ้าน ที่ปรึกษาการท่องเที่ยว
ของหมู่บ้าน คือ นายสวิง เทพเสน ผู้ใหญ่บ้าน

3) **กลุ่มวิชาการ** มีหน้าที่เก็บรวบรวมสถิติเกี่ยวกับการท่องเที่ยวในหมู่บ้าน
และทำการประเมินผลการท่องเที่ยวในหมู่บ้าน โดยมี นายบุญยัง คำขวง เป็นประธานกลุ่ม

4) **กลุ่มกิจกรรม** มีหน้าที่จัดเตรียมและดูแลกิจกรรมการท่องเที่ยว การจัด
แสดงการพัฒนาการท่องเที่ยว และประสานงานกับกลุ่มต่างๆ ในการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยว

ประกอบด้วย	นายกันทะ แก้วทิศ	ประธานกลุ่ม
	นายปิ่น บุญมา	กรรมการ
	นางสาวจินตนา อ่ำขำ	กรรมการ
	นางฉลวย คำขวง	กรรมการ
	นางอัญชุลี สุเกต	กรรมการ
	นางวิจิตรา อุ่นใจ	กรรมการ

5) **กลุ่มประสานงานและต้อนรับ** มีหน้าที่ให้ข้อมูลแก่นักท่องเที่ยว
ประสานงานกับนักท่องเที่ยว เจ้าหน้าที่โครงการจัดการลุ่มน้ำน่านตอนบน หน่วยจัดการต้นน้ำ
สบสาย และกลุ่มต่างๆ ในการต้อนรับนักท่องเที่ยว

ประกอบด้วย	นายสวิง เทพเสน	ประธานกลุ่ม
	นายบุญยัง คำขวง	กรรมการ
	นางละม้าย คำขวง	กรรมการ
	ตัวแทนกลุ่มเยาวชนบ้านดอนมด	กรรมการ

6) **กลุ่มรักษาความสงบ** มีหน้าที่ดูแลเรียบร้อยของชุมชนและรักษาความ
ปลอดภัยให้กับกลุ่มนักท่องเที่ยวตลอดเวลาที่มีนักท่องเที่ยวเข้ามาในพื้นที่ และมีการจัดการเวรยาม
ในเวลาากลางคืน

ประกอบด้วย	นายประสงค์ เทพเสน	ประธานกลุ่ม
	นายมนูญ ธรรมราช	กรรมการ
	นายสามารถ คำใส	กรรมการ

7) **กลุ่มอาหารและที่พัก** มีหน้าที่จัดอาหารและที่พักให้กับนักท่องเที่ยวที่
พักศูนย์การเรียนรู้วัฒนธรรมไทลื้อในกรณีที่มีจำนวนมากว่า 10 คน แต่ถ้ามาน้อยกว่า 10 คน
จัดให้พักบ้านชาวบ้าน โดยให้บ้านนั้นรับผิดชอบทั้งอาคารและที่พัก

ประกอบด้วย	นางละมัย ค่ายวง	ประธานกลุ่ม
	นางยุพิน ค่ายวง	กรรมการ
	นางสุดาพร อุทธิยา	กรรมการ
	นางพุร สุเกต	กรรมการ
	นางคอนศรี ดอนชัย	กรรมการ
	นางขันแก้ว นันทไชย	กรรมการ
	นางอร่าม สุเกต	กรรมการ
	นางบัวล่อง วงศ์ไทย	กรรมการ

8) กลุ่มอาคารสถานที่ มีหน้าที่ดูแลและทำความสะอาดบริเวณบ้านไทลื้อ (ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน) ต้นไม้ แปลงไม้ดอกไม้ประดับ สถานที่ท่องเที่ยวต่างๆ และดูแลความสะอาดของหมู่บ้าน นอกจากนี้ยังต้องจัดอุปกรณ์ต่างๆ ให้เพียงพอต่อการประกอบกิจกรรมด้วย

ประกอบด้วย	นายสามารถ คำใส	ประธานกลุ่ม
	นายมนูญ ธรรมราช	กรรมการ
	นายหน่อ สากล	กรรมการ
	ตัวแทนกลุ่มเยาวชนบ้านดอนมูล	กรรมการ

9) กลุ่มของที่ระลึก มีหน้าที่ออกแบบ ผลิตภัณฑ์ และจำหน่ายสินค้าพื้นบ้าน รวมทั้งวิเคราะห์ความต้องการของนักท่องเที่ยวและประสานงานกับกลุ่มต่างๆ ในการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยว

ประกอบด้วย	นางจันทร์ อุ่นใจ	ประธานกลุ่ม
	นางละมัย ค่ายวง	กรรมการ
	นางบัวล่อง วงศ์ไทย	กรรมการ
	นางขันแก้ว นันทไชย	กรรมการ
	นางสุดาพร อุทธิยา	กรรมการ

10) กลุ่มประชาสัมพันธ์และการตลาด มีหน้าที่ประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยวของหมู่บ้าน โดยใช้สื่อต่างๆ จัดหานักท่องเที่ยวและคัดเลือกนักท่องเที่ยวที่จะเข้ามาเที่ยว

ประกอบด้วย	นายบุญยัง ค่ายวง	ประธานกลุ่ม
	นายสวิง เทพเสน	กรรมการ
	นายจิตรกร คำแก้ว	กรรมการ
	นางสาวจินตนา อ่ำขำ	กรรมการ

11) **กลุ่มการเงิน** มีหน้าที่จัดทำบัญชีรายรับและรายจ่าย เกี่ยวกับธุรกิจ การท่องเที่ยวในหมู่บ้าน เก็บรักษาเงินกองทุนการท่องเที่ยว

ประกอบด้วย	นายอดิรุจน์ กิตติวงศ์	ประธานกลุ่ม
	นายสมบุญ คำวง	กรรมการ
	นายสามารถ คำใส	กรรมการ
	นางสาวจินตนา อ่ำขำ	กรรมการ

4.2.5.3 ระเบียบปฏิบัติของกลุ่มองค์กรท่องเที่ยว

จากการ โครงสร้างสมาชิกองค์กรการบริหารจัดการการท่องเที่ยวของชุมชนไทลื้อ บ้านคอนมูล ชุมชนมีระเบียบวิธีและรูปแบบการจัดการท่องเที่ยว กำหนดภาระหน้าที่แยกเป็น แต่ละฝ่ายรับผิดชอบในงานแต่ละด้านแล้ว ชุมชนมีระเบียบปฏิบัติ ดังนี้

1. กำหนดวัตถุประสงค์ให้สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน
2. จัดโครงสร้างองค์กรให้เหมาะสมกับความสามารถของผู้นำ ขนาดของชุมชน

และเงินทุนในการบริหารจัดการ

3. แบ่งหน้าที่การบริหารจัดการตามความสามารถของบุคคล และคัดเลือกคณะกรรมการบริหาร

กรรมการบริหาร

4. กำหนดระเบียบและข้อบังคับตามที่ชุมชนต้องการ

5. ดำเนินงานตามแผนที่วางไว้

6. เมื่อเกิดปัญหาทางแก้ไขร่วมกัน

7. พัฒนาการบริหารจัดการองค์กรท่องเที่ยวให้ดีขึ้นต่อไป เพื่อให้เป็นที่ยอมรับ

ของคนในชุมชนและคนนอกชุมชน รวมทั้งได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานของภาครัฐ / เอกชน แต่การพัฒนาต้องคำนึงถึงคุณภาพของชุมชน ทรัพยากรธรรมชาติในชุมชนไม่ให้เกิดความเสียหาย

4.2.5.4 การจัดสรรผลประโยชน์และการกระจายรายได้

การระดมเงินขององค์กรท่องเที่ยวนั้น แหล่งเงินทุนหรือแหล่งงบประมาณดำเนินการท่องเที่ยวของชุมชนในระยะแรกใช้งบประมาณจากกองทุนหมู่บ้านในการจัดสรรค่าใช้จ่าย ต่อมาเมื่อนักท่องเที่ยวเข้ามาจึงมีรายได้จากการให้บริการนักท่องเที่ยว ในส่วนค่าตอบแทนค่า กิจกรรมท่องเที่ยว ค่าอาหาร ค่าที่พัก และค่าบริการอื่นๆ จึงทำให้มีเงินทุนหมุนเวียนใช้มากขึ้น

แม้วัตถุประสงค์หลักของการท่องเที่ยวชุมชนไทลื้อบ้านคอนมูล ไม่ใช่มุ่งหวังเรื่อง รายได้เป็นเรื่องหลัก แต่แผนการท่องเที่ยวที่จัดให้มีขึ้นมีการนำรายได้เสริมมาสู่ชาวบ้านและชุมชน เพื่อให้เกิดความยั่งยืนทางเศรษฐกิจ และสามารถกระจายประโยชน์สู่ชุมชน ทั้งต่อผู้ให้บริการโดย

ตรงและในภาพรวมของชุมชนไทลื้อบ้านคอนมูล จึงได้มีแนวทางการจัดสรรรายได้ที่ชัดเจน และมีการบริหารจัดการด้านการเงินที่ได้รับจากการท่องเที่ยวอย่างโปร่งใส โดยคณะกรรมการองค์กรท่องเที่ยวได้ประชุมตกลง และมีความคิดเห็นร่วมกันในเรื่องหลักการสำคัญของการจัดสรรรายได้จากการท่องเที่ยวประกอบด้วย 2 ส่วนหลัก คือ

1. รายได้โดยตรงของผู้บริหาร เช่น ค่าแรง และต้นทุนต่างๆ เป็นต้น
2. รายได้สู่กองทุนหมู่บ้าน มีอยู่ 3 กองทุน ได้แก่ กองทุนเพื่อการท่องเที่ยว กองทุนเยาวชน กองทุนแม่บ้าน

ในส่วนของกองทุนเยาวชนและกองทุนแม่บ้านนี้ ชุมชนได้มีการจัดตั้งมาก่อนแล้ว แต่กองทุนการท่องเที่ยวเป็นกองทุนใหม่ สำหรับการบริหารเงินของกองทุนท่องเที่ยวให้เป็นเงินค่าบริหารจัดการด้านการท่องเที่ยวร้อยละ 70 ส่วนอีกร้อยละ 30 เป็นเงินดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมของหมู่บ้าน โดยมีรายละเอียดเงื่อนไขของการจัดสรรรายได้สู่กองทุนต่างๆ (ดังตารางที่ 4.2)

รายได้โดยตรงจากการท่องเที่ยวที่ชุมชนได้รับนั้น จะเห็นได้ว่าไม่มากนักเมื่อหักค่าใช้จ่ายและต้นทุนต่างๆ แล้ว ดังอัตราค่าบริการท่องเที่ยวที่ชุมชนตั้งไว้ ถึงแม้ว่าชุมชนทั้งกลุ่มหรือบุคคล ได้รับในรูปของรายได้จะมีจำนวนไม่มากนัก แต่ที่ชุมชนได้รับเป็นรายได้ทางอ้อมคือการขายผลิตภัณฑ์ของชุมชน ได้แก่ ผ้าทอไทลื้อ ทัศนกรรมเครื่องหอย สมุนไพร ผลผลิตจากพืชไร่และพืชสวนต่างๆ นอกจากนี้ยังส่งผลให้มีการพัฒนาผลิตภัณฑ์ในรูปแบบใหม่ เป็นของที่ระลึกจำหน่ายแก่นักท่องเที่ยวและเป็นการส่งเสริมกิจกรรมการพัฒนาอาชีพ เพื่อให้มีการกระจายรายได้จากการท่องเที่ยว ดังนั้น การจัดสรรผลประโยชน์และการกระจายรายได้จากการดำเนินการท่องเที่ยวของชุมชน จึงเป็นไปตามบทบาทหน้าที่การทำงานของแต่ละฝ่ายที่มีการผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันรับผิดชอบ เช่น การทำอาหาร ที่จัดที่พัก การแสดงฟ้อนรำ เป็นต้น ก่อให้เกิดประโยชน์ ทางตรงสู่ชาวบ้าน และผลประโยชน์ทางอ้อมสู่ชุมชน จากการมีเงินทุนหมุนเวียนในการพัฒนากิจกรรมและการบริการการท่องเที่ยวต่อไป

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

Copyright © by Chiang Mai University

All rights reserved

กิจกรรมสร้างรายได้	ราคา	ค่าใช้จ่าย	กองทุนการที่เกี่ยวข้อง	กองทุนเยาวชน
1. อาหาร - มื้อเช้าและกลางวัน - มื้อเย็น (ขันโตก)	50 บาท / คน / มื้อ 500 บาท / คน / มื้อ	- ค่าวัตถุดิบ / ค่าแรง - ค่าวัตถุดิบ - ค่าแรง 80 บาท / คน	- ส่วนต่างระหว่างราคาและ ต้นทุนทั้งหมด	-
2. การแสดง - ชุดเล็ก - ชุดกลาง - ชุดใหญ่	600 บาท 1,000 บาท 2,000 บาท	- ค่าแรง / เครื่องแต่งกาย / ต้นทุนอื่นๆ - 480 บาท - 800 บาท - 1,600 บาท	- ร้อยละ 10 ของราคาแสดง - 60 บาท - 100 บาท - 200 บาท	- ร้อยละ 10 ของราคาแสดง - 60 บาท - 100 บาท - 200 บาท
3. มีคูปองที่ท้องถิ่น	100 บาท / 10 คน / วัน	- ค่าแรง - 80 บาท / มีคูปองที่ / คน	- ร้อยละ 20 ของค่าบริการ - 20 บาท / มีคูปองที่ 1 คน	-
4. เจ้าถิ่นขาย - ครึ่งวัน - เต็มวัน	50 บาท / คั้น 100 บาท / คั้น	- ค่าสึกหรอ - ค่าไร่สำหรับเจ้าของ	- ร้อยละ 20 ของค่าบริการ - 10 บาท - 20 บาท	-
5. ต้องเทพนมที่บ้าน	1,200 บาท / เชื้อ	- ค่าแรง - ค่าต้นทุนอื่นๆ เช่น น้ำ ของว่าง	- ส่วนต่างระหว่างราคาและ ต้นทุนทั้งหมด	-
6. ที่หูก - พักค้างบ้านชาวบ้าน - พักค้างบ้านโฮลดี - นำคืนที่มาจาก	100 บาท / คน / คั้น 100 บาท / คน / คั้น 10 บาท / คน / คั้น	- ค่าแรง - ค่าสึกหรอ - ค่าต้นทุนอื่นๆ	- 10 บาท / คน / คั้น (ร้อยละ 10 ของราคา) - 100 บาท / คน / คั้น - 10 บาท / คน / คั้น	-
7. นายศรีผู้ขี้ขี้ - ชุดเล็ก - ชุดใหญ่	500 บาท 1,000 บาท	- วัตถุดิบและ ต้นทุนอื่นๆ	- ส่วนต่างระหว่างราคาและ ต้นทุนทั้งหมด	-
8. ของที่จะเลิก - ผ่าทอพื้นเมือง จัน โดกหวน ผลิตภัณฑ์ชุมชน โทร พื้นบ้าน ฯลฯ	ราคาตามชนิดของสินค้า	- วัตถุดิบ - ค่าแรง	- ร้อยละ 2 ของราคาเข้ากองทุนท่องเที่ยว - ร้อยละ 3 ของราคาเข้ากองทุนแม่บ้าน	-

ตารางที่ 4.2 ข้อกำหนดในการกระจายได้จากกองทุนเพื่อเป็นคณมุด

4.2.6 ความคิดเห็นและความพึงพอใจของนักท่องเที่ยว

จากการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสอบถามกลุ่มนักท่องเที่ยว ที่เข้ามาท่องเที่ยวในพื้นที่ชุมชนไทลื้อบ้านคอนมูลในช่วงระยะเวลา 2 เดือนที่กำหนด คือ เดือนมกราคมถึงเดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ.2546 จำนวน 52 คน ผลการศึกษาแบ่งออกเป็น 5 ส่วน คือ

- 1) ข้อมูลพื้นฐานส่วนบุคคล
- 2) ข้อมูลเกี่ยวกับแบบแผนการท่องเที่ยว
- 3) ข้อมูลความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวที่มีต่อสภาพแวดล้อมของชุมชน
- 4) ข้อมูลความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวที่มีต่อการได้รับบริการต่างๆ ของชุมชน
- 5) ข้อเสนอแนะในการพัฒนาการจัดการการท่องเที่ยวของชุมชน

การนำเสนอการวิเคราะห์ข้อมูลนี้ ได้สรุปรายละเอียดดังต่อไปนี้

4.2.6.1 ข้อมูลพื้นฐานส่วนบุคคล

ลักษณะส่วนบุคคลของผู้ให้ข้อมูล พบว่าส่วนใหญ่ ร้อยละ 61.54 เป็นเพศหญิง ส่วนเพศชาย มีเพียงร้อยละ 38.46 เท่านั้น โดยเป็นบุคคลที่มีอายุอยู่ในช่วง 36 - 45 ปี ร้อยละ 36.54 รองลงมาคือ มีอายุระหว่าง 26 - 35 ปี ร้อยละ 34.61 ซึ่งสองกลุ่มนี้มีสัดส่วนใกล้เคียงกัน ผู้ให้ข้อมูลส่วนมาก ร้อยละ 40.38 มีการศึกษาระดับปริญญาตรี รองลงมาร้อยละ 23.08 อยู่ในระดับประถมศึกษา และร้อยละ 21.15 อยู่ในระดับปริญญาโท ซึ่งสอดคล้องกับรายงานเกี่ยวกับประเภทนักท่องเที่ยวที่มาใช้บริการที่ระบุว่ากลุ่มที่มาใช้บริการนั้น ส่วนใหญ่ร้อยละ 26.92 เป็นข้าราชการ / พนักงานรัฐวิสาหกิจ รองลงมา คือ ทำธุรกิจส่วนตัว / ค้าขาย ร้อยละ 17.31 อาชีพรับจ้างทั่วไป ร้อยละ 13.46 เป็นนักเรียน / นักศึกษา และประกอบอาชีพเกษตรกรรม มีสัดส่วนเท่ากันคือ ร้อยละ 11.54

สำหรับรายได้ของกลุ่มที่ให้ข้อมูลนั้น ร้อยละ 26.92 มีรายได้เฉลี่ยต่อเดือนต่ำกว่า 5,000 บาท รองลงมาคือร้อยละ 17.31 มีรายได้ 5,000 - 10,000 บาท และ 10,001 - 15,000 บาท ในสัดส่วนที่เท่ากัน อัตราส่วนร้อยละน้อยที่สุดร้อยละ 3.85 คือผู้ที่ยังไม่มีรายได้ ซึ่งเป็นกลุ่มเด็กนักเรียนที่เข้ามาท่องเที่ยวกับครอบครัวหรือญาติๆ และนักศึกษาที่เข้ามาเก็บข้อมูลทางการศึกษา โดยส่วนใหญ่มีภูมิลำเนาอยู่ต่างจังหวัด ร้อยละ 84.62 เนื่องจากเป็นกลุ่มคณะที่มาศึกษาดูงานหรือศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ชุมชน การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ด้านศิลปวัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชน นอกจากนั้นอีกร้อยละ 15.38 มีภูมิลำเนาอยู่ในจังหวัดน่าน (ดังตารางที่ 4.3)

ตารางที่ 4.3 จำนวนและร้อยละของผู้ให้ข้อมูลจำแนกตามลักษณะส่วนบุคคล

ลักษณะส่วนบุคคล	จำนวน (คน)	ร้อยละ
เพศ		
ชาย	20	38.46
หญิง	32	61.54
รวม	52	100.00
ช่วงอายุ		
ต่ำกว่า 15 ปี	0	0.00
15 – 25 ปี	6	11.54
26 – 35 ปี	18	34.61
36 – 45 ปี	19	36.54
46 – 55 ปี	7	13.46
56 ปีขึ้นไป	2	3.85
รวม	52	100.00
ระดับการศึกษา		
ประถมศึกษา	12	23.08
มัธยมศึกษา / ปวช.	5	9.62
ปวส. / ปวท. / อนุปริญญา	3	5.77
ปริญญาตรี	21	40.38
ปริญญาโท	11	21.15
รวม	52	100.00
อาชีพปัจจุบัน		
รับราชการ / พนักงานรัฐวิสาหกิจ	14	26.92
ข้าราชการบำนาญ / ว่างาน	2	3.85
พนักงานบริษัท	3	5.77
ธุรกิจส่วนตัว / ค้าขาย	9	17.31
รับจ้างทั่วไป	7	13.46
นักเรียน / นักศึกษา	6	11.54
เกษตรกรรวม	6	11.54
แม่บ้าน / พ่อบ้าน	0	0.00
เจ้าหน้าที่องค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs)	5	9.61
รวม	52	100.00

ตารางที่ 4.3 จำนวนและร้อยละของผู้ให้ข้อมูลจำแนกตามลักษณะส่วนบุคคล (ต่อ)

ลักษณะส่วนบุคคล	จำนวน (คน)	ร้อยละ
รายได้เฉลี่ยต่อเดือน		
ไม่มีรายได้	2	3.85
ต่ำกว่า 5,000 บาท	14	26.92
5,001 – 10,000 บาท	9	17.31
10,001 – 15,000 บาท	9	17.31
15,001 – 20,000 บาท	8	15.38
20,001 – 25,000 บาท	4	7.69
มากกว่า 25,000 บาท	6	11.54
รวม	52	100.00

4.2.6.2 ข้อมูลเกี่ยวกับแบบแผนการท่องเที่ยว

แหล่งได้รับข้อมูลการท่องเที่ยว ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่ร้อยละ 42.30 ทราบข้อมูลการท่องเที่ยวของชุมชนไทลื้อบ้านคอนมูลมาจากเพื่อน / คนรู้จักแนะนำ รองลงมาร้อยละ 23.08 ทราบจากมัคคุเทศก์แนะนำ และข้อมูลจากศูนย์บริการนักท่องเที่ยวจังหวัดน่าน ส่วนอีกร้อยละ 11.54 ทราบจากแผ่นพับ / หนังสือ ซึ่งเป็นที่น่าสังเกตว่าไม่มีผู้ให้ข้อมูลคนไหนตอบแหล่งข้อมูลจากป้ายหรือบอร์ดเผยแพร่ประชาสัมพันธ์เลย เนื่องจากชุมชนยังไม่มีการจัดการเผยแพร่ในด้านนี้อย่างทั่วถึงเป็นระบบเท่าที่ควร (ดังตารางที่ 4.4)

ตารางที่ 4.4 จำนวนและร้อยละของผู้ให้ข้อมูลจำแนกตามแหล่งได้รับข้อมูลการท่องเที่ยว

แหล่งได้รับข้อมูลการท่องเที่ยว	จำนวน (คน)	ร้อยละ
แผ่นพับ / หนังสือ	6	11.54
ป้ายหรือบอร์ดประชาสัมพันธ์	0	0.00
มัคคุเทศก์แนะนำ	12	23.08
เพื่อน / คนรู้จักแนะนำ	22	42.30
ศูนย์บริการนักท่องเที่ยว	12	23.08
รวม	52	100.00

วัตถุประสงค์ / แรงจูงใจในการเดินทาง จากข้อมูลแสดงให้เห็นว่าผู้ให้ข้อมูลเดินทางมาเพื่อทัศนศึกษา / ศึกษาดูงานขององค์กรชุมชนท้องถิ่น คิดเป็นร้อยละ 36.54 รองลงมาเพื่อท่องเที่ยว / พักผ่อน ร้อยละ 34.61 ซึ่งอยู่ในสัดส่วนที่ใกล้เคียงกัน ส่วนอีกร้อยละ 13.46 มาปฏิบัติราชการในการสำรวจพื้นที่ชุมชนในการพิจารณาพื้นที่จังหวัดน่านเป็นเมืองมรดกโลก นอกนั้นอีกร้อยละ 7.69 เดินทางมาเพื่อการเรียนการศึกษา / หาข้อมูลวิจัย และเพื่อประกอบธุรกิจส่วนตัว / ติดต่อธุรกิจเกี่ยวกับการสำรวจเส้นทางทางท่องเที่ยวและทรัพยากรในชุมชน เพื่อจัดรายการนำเที่ยว (ดังตารางที่ 4.5)

ตารางที่ 4.5 จำนวนและร้อยละของผู้ให้ข้อมูลจำแนกตามวัตถุประสงค์/แรงจูงใจในการเดินทาง

วัตถุประสงค์ / แรงจูงใจในการเดินทาง	จำนวน (คน)	ร้อยละ
ท่องเที่ยว / พักผ่อน	18	34.61
เยี่ยมญาติ / เพื่อน	0	0.00
ปฏิบัติราชการ	7	13.46
สัมมนา / ประชุม	0	0.00
ทัศนศึกษา / ศึกษาดูงาน	19	36.54
เพื่อการเรียนการศึกษา / หาข้อมูลวิจัย	4	7.69
ประกอบธุรกิจ / ติดต่อธุรกิจ	4	7.69
รวม	52	100.00

ลักษณะการเดินทาง ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่กว่าร้อยละ 53.84 เดินทางมาด้วยหน่วยงาน / บริษัท / องค์กร รองลงมาร้อยละ 30.77 มาด้วยเพื่อน ซึ่งสอดคล้องกับลักษณะเดินทางที่หน่วยงาน / บริษัท / องค์กรจัดให้เดินทาง ร้อยละ 51.92 และอีกร้อยละ 48.08 จัดท่องเที่ยวมาเอง โดยพบว่ายานพาหนะในการเดินทางเข้าถึงชุมชนนิคมนั้นนักท่องเที่ยวใช้รถตู้มากถึงร้อยละ 63.46 ส่วนอีกร้อยละ 36.54 ใช้รถยนต์ส่วนตัว เนื่องจากเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวเป็นกลุ่มมีประมาณ 5-15 คน อีกทั้งเป็นการท่องเที่ยวเชิงชุมชน ซึ่งรถขนาดใหญ่ทำให้ไม่สะดวกในการเดินทางเข้าถึงชุมชนเท่าใดนัก (ดังตารางที่ 4.6)

ตารางที่ 4.6 จำนวนและร้อยละของผู้ให้ข้อมูลจำแนกตามลักษณะการเดินทาง

ลักษณะการเดินทาง	จำนวน (คน)	ร้อยละ
การเดินทาง		
เดินทางมาคนเดียว	2	3.85
มากับเพื่อน	16	30.77
มากับญาติ / ครอบครัว	6	11.54
หน่วยงาน / บริษัท / องค์กร	28	53.84
บริษัทนำเที่ยว	0	0.00
รวม	52	100.00
ลักษณะการเดินทาง		
จัดท่องเที่ยวรวมกันเอง	25	48.08
หน่วยงาน / บริษัท / องค์กรจัดให้เดินทาง	27	51.92
ซื้อทัวร์จากบริษัทนำเที่ยว	0	0.00
รวม	52	100.00
พาหนะในการเดินทาง		
รถจักรยานยนต์	0	0.00
รถยนต์ส่วนตัว	19	36.54
รถตู้	33	46.15
รถประจำทาง	0	0.00
รถของบริษัทนำเที่ยว	0	0.00
รวม	52	100.00

ลักษณะการพักค้างคืน กลุ่มนักท่องเที่ยวที่เป็นกลุ่มศึกษาส่วนใหญ่ร้อยละ 53.85 พักค้างคืนแบบ Homestay ในชุมชนโดยเฉลี่ยเป็นเวลา 1 คืน ทั้งนี้เนื่องจากกลุ่มที่เข้ามาเพื่อศึกษาดูงานหรือศึกษาวิถีชีวิตชุมชน ต้องใช้เวลาในการศึกษาดูงานด้านการจัดการทรัพยากรของชุมชน และสำรวจพื้นที่สิ่งแวดล้อมชุมชน ศึกษาสภาพเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมชุมชน ตลอดจนสนทนาแลกเปลี่ยนประสบการณ์กับคนในชุมชนมากขึ้น อีกทั้งต้องการสัมผัสบรรยากาศในรูปแบบวิถีชีวิตชุมชนชนบท โดยเฉพาะเพื่อร่วมประกอบพิธีกรรม และประเพณีของชาวไทยลื้อ ส่วนอีกร้อยละ 46.15 ไม่พักค้างคืน เนื่องจากเป็นกลุ่มที่ได้มีแผนการเดินทางกำหนดไว้แล้วตามโปรแกรมรายการนำท่องเที่ยวที่จัดไว้ โดยชุมชนอยู่ในเส้นทางในการเดินทาง (ดังตารางที่ 4.7)

ตารางที่ 4.7 จำนวนและร้อยละของผู้ให้ข้อมูลจำแนกตามลักษณะการพักค้างคืน

ลักษณะพักค้างคืน	จำนวน (คน)	ร้อยละ
พักค้างคืน จำนวน 1 คืน	27	53.85
ไม่พักค้างคืน	24	46.15
รวม	52	100.00

กิจกรรมการท่องเที่ยวในชุมชนที่สนใจ ในส่วนของกิจกรรมการท่องเที่ยวทางธรรมชาติที่ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่ให้ความสนใจเป็นพิเศษนั้น ได้แก่ ชมแหล่งอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำแม่น้ำน่าน มากถึงร้อยละ 30.25 รองลงมาคือเดินป่าอนุรักษ์ / ศึกษาธรรมชาติ คิดเป็นร้อยละ 19.33 กิจกรรมซั้จักรยามชมธรรมชาติ / ศึกษาชุมชน คิดเป็นร้อยละ 17.65 และสนใจท่องเที่ยว / เพื่อชมธรรมชาติแม่น้ำน่าน อีกร้อยละ 18.19 ส่วนชมกิจกรรมการเกษตรของชุมชน และชมแปลงปลูกไม้ป่าพื้นบ้านอาหารชุมชน นักท่องเที่ยวให้ความสนใจน้อยกว่ากิจกรรมอื่นๆ มีเพียงร้อยละ 7.56 และร้อยละ 6.72 ตามลำดับ

ส่วนกิจกรรมการท่องเที่ยวทางศิลปวัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตชุมชน พบว่าผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่มีความชื่นชอบและให้ความสนใจบ้านไทลื้อ (ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน) และชมวิถีชีวิตความเป็นอยู่ วัฒนธรรม และประเพณีของชุมชนไทลื้อบ้านคอนมูล คิดเป็นร้อยละ 22.4 ในสัดส่วนที่เท่ากัน รองลงมาชอบศึกษาและเยี่ยมชมวัดไทลื้อ ร้อยละ 17.6 ชอบศิลปหัตถกรรมท้องถิ่น / ของที่ระลึก และการพักค้างในชุมชนแบบ Homestay ร้อยละ 14.4 ส่วนกิจกรรมชมการแสดงฟ้อนรำไทลื้อของชุมชน นักท่องเที่ยวให้ความสนใจเพียงร้อยละ 8.8 เท่านั้น (ดังตารางที่ 4.8)

ตารางที่ 4.8 จำนวนและร้อยละของผู้ให้ข้อมูลจำแนกตามกิจกรรมการท่องเที่ยวที่สนใจ

กิจกรรมการท่องเที่ยว	จำนวน (คน)	ร้อยละ
กิจกรรมการท่องเที่ยวทางธรรมชาติ (ตอบได้หลายข้อ)		
ท่องเที่ยวชมธรรมชาติแม่น้ำน่าน	22	18.19
ชมแหล่งอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำแม่น้ำน่าน	36	30.25
ชมกิจกรรมการเกษตรของชุมชน	9	7.56
เดินป่าอนุรักษ์ / ศึกษาธรรมชาติ	23	19.33
ชมแปลงปลูกไม้ป่าพื้นบ้านอาหารชุมชน	8	6.72
ซั้จักรยามชมธรรมชาติ / ศึกษาชุมชน	21	17.65
รวม	119	100.00

ตารางที่ 4.8 จำนวนและร้อยละของผู้ให้ข้อมูลจำแนกตามกิจกรรมการท่องเที่ยวที่สนใจ (ต่อ)

กิจกรรมการท่องเที่ยว	จำนวน (คน)	ร้อยละ
กิจกรรมการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม (ตอบได้หลายข้อ)		
ชมโบราณสถาน (วัดไทลื้อ)	22	17.6
ชมบ้านไทลื้อ (ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน)	28	22.4
ชมศิลปหัตถกรรมท้องถิ่น / ของที่ระลึก	18	14.4
ชมวิถีชีวิตความเป็นอยู่ วัฒนธรรมและประเพณี	28	22.4
ชมการแสดงฟ้อนรำไทลื้อของชุมชน	11	8.8
การพักค้าง ในชุมชน (Home stay)	18	14.4
รวม	125	100.00

4.2.6.3 ข้อมูลความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวที่มีต่อสภาพแวดล้อมของชุมชน

สภาพแวดล้อมกายภาพและสิ่งแวดล้อมของชุมชน ผลการประเมินพบว่าผู้ให้ข้อมูลมีความคิดเห็นอยู่ในระดับดี (ค่าเฉลี่ยรวม 3.74) โดยเห็นว่าสภาพภูมิทัศน์ / ความเป็นระเบียบเรียบร้อยของชุมชนอยู่ในระดับดีมาก ในด้านความสะอาด / ปลอดภัยของชุมชน และสถานที่จอดรถ อยู่ในระดับดี ส่วนในเรื่องป้ายสื่อความหมาย / ป้ายบอกทาง อยู่ในระดับปานกลางเท่านั้น ทั้งนี้เนื่องจากเส้นทางเข้าถึงชุมชนมีหลายเส้นทางและมีความซับซ้อนพอสมควร อีกทั้งยังไม่มีป้ายบอกทางที่ชัดเจน ดังนั้นกลุ่มที่เข้ามาชุมชนส่วนใหญ่ จึงอาศัยผู้ที่เคยเข้ามาท่องเที่ยวแล้วหรือเจ้าหน้าที่ท้องถิ่นเป็นผู้นำทาง (ดังตารางที่ 4.9)

ตารางที่ 4.9 แสดงค่าเฉลี่ยและระดับความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวด้านกายภาพและสิ่งแวดล้อมของชุมชน

สภาพแวดล้อมกายภาพและสิ่งแวดล้อมของชุมชน	ค่าเฉลี่ย	ระดับความคิดเห็น
สภาพภูมิทัศน์ / ความเป็นระเบียบเรียบร้อยของชุมชน	4.36	ดีมาก
ป้ายสื่อความหมาย / ป้ายบอกทาง	2.92	ปานกลาง
ความสะอาด / ปลอดภัยของชุมชน	3.94	ดี
สถานที่จอดรถนักท่องเที่ยว	3.75	ดี
ค่าเฉลี่ยรวม	3.74	ดี

สภาพแวดล้อมด้านโครงสร้างพื้นฐานของชุมชน ผลการประเมินพบว่าผู้ให้ข้อมูลมีความคิดเห็นอยู่ในระดับดี (ค่าเฉลี่ยรวม 3.54) ซึ่งผู้ให้ข้อมูลแสดงความคิดเห็นว่าเส้นทางคมนาคม / สภาพการเข้าถึงชุมชน เส้นทางเดินเท้า / ถนนภายในชุมชน และน้ำดื่ม / น้ำใช้อยู่ในระดับดี ส่วนร้านค้าชุมชนประเภทของชำ / อาหาร / เครื่องดื่ม และห้องน้ำ / ห้องสุขาสาธารณะอยู่ในระดับปานกลางเท่านั้น (ดังตารางที่ 4.10)

ตารางที่ 4.10 แสดงค่าเฉลี่ยและระดับความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวด้าน โครงสร้างพื้นฐานของชุมชน

สภาพแวดล้อมด้านโครงสร้างพื้นฐานของชุมชน	ค่าเฉลี่ย	ระดับความคิดเห็น
เส้นทางคมนาคม / สภาพการเข้าถึงชุมชน	3.92	ดี
เส้นทางเดินเท้า / ถนนภายในชุมชน	3.86	ดี
ร้านค้าชุมชนประเภทของชำ / อาหาร / เครื่องดื่ม	3.04	ปานกลาง
ห้องน้ำ / ห้องสุขาสาธารณะ	3.32	ปานกลาง
น้ำดื่ม / น้ำใช้	3.56	ดี
ค่าเฉลี่ยรวม	3.54	ดี

4.2.6.4 ข้อมูลความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวที่มีต่อการได้รับบริการต่างๆ ของชุมชน

การจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชน จากผลประเมินความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวพบว่า ผู้ให้ข้อมูลมีความคิดเห็นอยู่ในระดับมาก (ค่าเฉลี่ยรวม 3.79) ซึ่งในประเด็นการกำหนดระยะปิด - เปิดพื้นที่เพื่อการท่องเที่ยว ระหว่างเดือนพฤศจิกายนถึงกุมภาพันธ์ ซึ่งผู้ให้ข้อมูลมีความพึงพอใจระดับปานกลางเท่านั้น ทั้งนี้เพราะส่วนใหญ่เห็นว่าควรขยายกำหนดระยะเวลาในการท่องเที่ยวให้นานกว่านี้ ส่วนประเด็นอื่นๆ คือ การจัดการรักษาสภาพแวดล้อม / สิ่งแวดล้อมในแหล่งท่องเที่ยว การให้การศึกษาเรียนรู้สิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมในชุมชน การจัดแสดงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ วัฒนธรรม และประเพณี จุดที่นั่งพักผ่อน / จุดที่พักแรมของนักท่องเที่ยว และการดูแลรักษาความปลอดภัยระหว่างในการท่องเที่ยว ผู้ให้ข้อมูลมีความพึงพอใจระดับมาก (ดังตาราง 4.11)

ตารางที่ 4.11 แสดงค่าเฉลี่ยและระดับความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวที่มีต่อการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชน

การจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชน	ค่าเฉลี่ย	ระดับความพึงพอใจ
การจัดการรักษาสภาพแวดล้อม / สิ่งแวดล้อมในแหล่งท่องเที่ยว	4.19	มาก
การให้การศึกษาด้านสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรมในชุมชน	3.79	มาก
การจัดแสดงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ วัฒนธรรม และประเพณี	4.11	มาก
จุดที่นั่งพักผ่อน / จุดที่พักแรมของนักท่องเที่ยว	3.94	มาก
การดูแลรักษาความปลอดภัยระหว่างในการท่องเที่ยว	3.44	มาก
การกำหนดระยะเวลาเปิด - ปิดพื้นที่เพื่อการท่องเที่ยว (ระหว่าง พ.ย.- ก.พ.)	3.25	ปานกลาง
ค่าเฉลี่ยรวม	3.79	มาก

การบริการที่ได้รับด้านต่างๆ จากผลประเมินความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวพบว่า ผู้ให้ข้อมูลมีความคิดเห็นอยู่ในระดับมาก (ค่าเฉลี่ยรวม 3.77) เป็นที่น่าสังเกตว่าการต้อนรับของชุมชนและอัยาศัยไม้ตรีของมัคคุเทศก์ท้องถิ่นและชาวบ้าน มีคะแนนเฉลี่ยสูงสุด ซึ่งหมายถึงนักท่องเที่ยวมีความพึงพอใจระดับมากที่สุด ในด้านการจัดสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐาน การบริการที่พักค้างคืนในชุมชนแบบ Homestay และการบริการด้านอาหาร - เครื่องดื่ม ผู้ให้ข้อมูลมีความพึงพอใจระดับมาก ส่วนค่าบริการที่เรียกเก็บนั้นมีความพึงพอใจในระดับปานกลาง ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากผู้ให้ข้อมูลเดินทางมากับหน่วยงาน / องค์กร โดยมีหัวหน้ากลุ่มหรือตัวแทนคณะเป็นผู้ดูแลจัดการเรื่องค่าใช้จ่าย จึงไม่ทราบอัตราราคาค่าบริการที่เรียกเก็บของชุมชน (ดังตารางที่ 4.12)

ตารางที่ 4.12 แสดงค่าเฉลี่ยและระดับความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวที่มีต่อการบริการที่ได้รับด้านต่างๆ

การบริการที่ได้รับด้านต่างๆ	ค่าเฉลี่ย	ระดับความพึงพอใจ
การต้อนรับของชุมชน	4.40	มากที่สุด
อัยาศัยไม้ตรีของมัคคุเทศก์ท้องถิ่นและชาวบ้าน	4.40	มากที่สุด
การจัดระบบสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐาน เช่น ไฟฟ้า น้ำดื่ม น้ำใช้	3.81	มาก
การบริการที่พักค้างคืนในชุมชนแบบ Homestay	3.54	มาก
การบริการด้านอาหาร - เครื่องดื่มของชุมชน	3.80	มาก
ค่าบริการที่เรียกเก็บจากนักท่องเที่ยว	2.63	ปานกลาง
ค่าเฉลี่ยรวม	3.77	มาก

กิจกรรมการท่องเที่ยวของชุมชน ผลประเมินความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวที่มีต่อกิจกรรมการท่องเที่ยวของชุมชน ตามกิจกรรมผู้ให้ข้อมูลที่ได้มีส่วนร่วมหรือได้ชมนั้นพบว่า ในด้านทรัพยากรการท่องเที่ยวทางธรรมชาติ ผู้ให้ข้อมูลมีความพึงพอใจระดับมาก (ค่าเฉลี่ยรวม 4.14) โดยเฉพาะแหล่งอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำแม่น้ำน่าน มีความพึงพอใจระดับมากที่สุด เนื่องจากอยู่ในสภาพแวดล้อมที่นักท่องเที่ยวสามารถสัมผัสได้ถึงความเป็นธรรมชาติ โดยไม่มีการปรับแต่งพื้นที่ และไม่จัดสิ่งอำนวยความสะดวกไว้รองรับนักท่องเที่ยวมากเกินไป ส่วนสภาพชนบทเกษตรของชุมชนป่าอนุรักษ์ชุมชน เส้นทางเดินป่าศึกษาธรรมชาติ และแปลงปลูกไม้ป่าพื้นบ้านอาหารชุมชน (Food Bank) ผู้ให้ข้อมูลมีความพึงพอใจอยู่ในระดับมาก โดยในช่วงที่เก็บข้อมูลนี้ไม่ได้มีกลุ่มนักท่องเที่ยวได้ร่วมกิจกรรมล่องเรือ / แพชมธรรมชาติแม่น้ำน่าน จึงไม่มีผู้ให้ข้อมูลในข้อนี้ ในส่วนทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่มีความพึงพอใจในอยู่ในระดับมาก (ค่าเฉลี่ยรวม 4.18) ซึ่งผู้ให้ข้อมูลมีบ้านไทลื้อ (ศูนย์การเรียนรู้ของชุมชน) อยู่ในระดับมากที่สุด เนื่องจากเป็นบ้านที่สร้างตามแบบดั้งเดิมของชาวไทลื้อทั้งตัวเรือน การจัดพื้นที่ภายในบ้าน และอุปกรณ์ข้าวของเครื่องใช้ในครัวเรือนต่างๆ ส่วนแหล่งทรัพยากรการท่องเที่ยวอื่นๆ คือ วัดไทลื้อ งานศิลปหัตถกรรม / ของที่ระลึก วิถีชีวิตความเป็นอยู่ วัฒนธรรม และประเพณีของชาวไทลื้อ รวมทั้งการแสดงฟ้อนรำไทลื้อ ผู้ให้ข้อมูลมีความพึงพอใจอยู่ในระดับมาก (ดังตารางที่ 4.13)

ตารางที่ 4.13 แสดงค่าเฉลี่ยและระดับความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวที่มีต่อกิจกรรมการท่องเที่ยวของชุมชน

กิจกรรมการท่องเที่ยวของชุมชน	ค่าเฉลี่ย	ระดับความพึงพอใจ
ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางธรรมชาติ (ตามกิจกรรมที่ ได้ร่วมหรือได้ชม)		
ล่องเรือ / แพชมธรรมชาติแม่น้ำน่าน	0.00	-
แหล่งอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำแม่น้ำน่าน	4.52	มากที่สุด
สภาพชนบทเกษตรของชุมชน	4.14	มาก
ป่าอนุรักษ์ชุมชน และเส้นทางเดินป่าศึกษาธรรมชาติ	3.96	มาก
แปลงปลูกไม้ป่าพื้นบ้านอาหารชุมชน (Food Bank)	3.94	มาก
ค่าเฉลี่ยรวม	4.14	มาก

ตารางที่ 4.13 แสดงค่าเฉลี่ยและระดับความพึงพอใจของนักท่องเที่ยวที่มีต่อกิจกรรมการท่องเที่ยวของชุมชน (ต่อ)

กิจกรรมการท่องเที่ยวของชุมชน	ค่าเฉลี่ย	ระดับความพึงพอใจ
ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม (ตามกิจกรรมที่เข้าร่วมหรือได้ชม)		
วัด ไทลื้อเก่าแก่	4.32	มาก
บ้าน ไทลื้อ (ศูนย์การเรียนรู้ของชุมชน)	4.55	มากที่สุด
งานศิลปหัตถกรรม / ของที่ระลึก เช่น ผ้าทอไทลื้อ จัน โดกหวาย	3.89	มาก
วิถีชีวิตความเป็นอยู่ วัฒนธรรมและประเพณีของชาวไทลื้อ	4.12	มาก
การแสดงฟ้อนรำไทลื้อของชุมชน	4.00	มาก
ค่าเฉลี่ยรวม	4.18	มาก

4.2.6.5 ข้อเสนอแนะในการพัฒนาการจัดการการท่องเที่ยวของชุมชน

จากผลการศึกษาเพื่อหาแนวทางในการพัฒนากระบวนการจัดการการท่องเที่ยวของชุมชนไทลื้อบ้านคอนมูล โดยใช้แบบสอบถามแบบปลายเปิดกับกลุ่มนักท่องเที่ยว พบว่าผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่มีข้อเสนอแนะเกี่ยวกับแนวทางในการจัดการการท่องเที่ยวของชุมชน ทั้งในแง่มุมมองและลบในประเด็นต่างๆ สรุปได้ดังต่อไปนี้

1) ด้านสภาพแวดล้อมกายภาพและการจัดโครงสร้างพื้นฐานของชุมชน

นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่มีความชื่นชอบสภาพแวดล้อมชุมชน ซึ่งมีความร่มรื่นของธรรมชาติสิ่งแวดล้อมทั้งแหล่งน้ำและป่าไม้ มีความสุขสงบน่าอยู่ ภายในหมู่บ้านมีความสะอาดเรียบร้อย มีระบบการจัดการที่เป็นไปตามสภาพแวดล้อมอย่างสอดคล้องกับวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชน ดังนั้นจึงอยากให้รักษาสภาพแวดล้อมชุมชน สถาปัตยกรรมและสิ่งก่อสร้างที่บ่งบอกถึงความเป็นท้องถิ่นดั้งเดิม รวมทั้งการอนุรักษ์ วัฒนธรรม ประเพณีและพิธีกรรมที่ยังคงเอกลักษณ์ของความเป็นไทลื้อไว้จนถึงลูกหลาน ส่วนในภาพรวมชุมชนมีการจัดการโครงสร้างพื้นฐานคืออยู่แล้ว โดยไม่เป็นการจัดการจนทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมหรือมีการสร้างสิ่งปลูกสร้างใดๆ เพื่ออำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยวมากเกินไป แต่สิ่งที่ควรพิจารณาก่อสร้างเพิ่มเติมให้เพียงพอคือ ห้องน้ำและห้องสุขาสาธารณะ เนื่องจากเป็นระบบสาธารณูปการที่จำเป็นสำหรับกลุ่มนักท่องเที่ยวที่เข้ามาท่องเที่ยวในชุมชน

2) ด้านการบริหารจัดการการท่องเที่ยว

ส่วนใหญ่เห็นว่าการบริหารจัดการการท่องเที่ยวของชุมชน แสดงให้เห็นถึงการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ทั้งกลุ่มผู้นำที่รับผิดชอบในองค์กรการท่องเที่ยวและกลุ่มชาวบ้านทั่วไปที่ให้ความร่วมมือกันดี โดยมีการแบ่งหน้าที่กันรับผิดชอบในแต่ละฝ่าย แต่อย่างไรก็ดีระบบการบริการจัดการการท่องเที่ยวของชุมชน ควรจะตระหนักถึงเรื่องขีดความสามารถของพื้นที่และการจำกัดจำนวนนักท่องเที่ยวที่เข้ามาในชุมชนด้วย อีกทั้งการจัดเตรียมความพร้อมของมัคคุเทศก์ท้องถิ่น นอกจากนี้ในด้านข้อมูลการท่องเที่ยวของชุมชนควรมีการเผยแพร่ หรือนำเสนอในรูปแบบสื่อออร์คประชาสัมพันธ์ โดยเฉพาะแผ่นพับการท่องเที่ยวให้บุคคลภายนอกให้เป็นที่รู้จักมากขึ้น เมื่อมีนักท่องเที่ยวเพิ่มมากขึ้นก็ควรมีการจัดการให้อยู่ภายใต้การจัดการที่ยังคงรักษาความเป็นชุมชนเอาไว้ด้วย

3) ด้านการให้บริการการท่องเที่ยว

ในประเด็นนี้ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่แสดงความคิดเห็นว่า คนในชุมชนให้บริการและดูแลระหว่างที่เข้าท่องเที่ยวเป็นอย่างดี นับตั้งแต่การต้อนรับ อำนวยความสะดวกที่ดี มีน้ำใจ และความเป็นกันเอง ทำให้รู้สึกเป็นเสมือนญาติ มีความอุ่นใจ และมีความปลอดภัยเมื่อเข้ามาในชุมชน ซึ่งเป็นการแสดงออกถึงการเอื้อเฟื้อเกื้อกูลกันระหว่างผู้เข้ามาท่องเที่ยวกับคนในชุมชน ส่วนในเรื่องการบรรยายหรือนำชมแหล่งท่องเที่ยวต่างๆ ของชุมชนนั้น ผู้ให้ข้อมูลแสดงความคิดเห็นว่าควรมีการจัดเตรียมมัคคุเทศก์ท้องถิ่น โดยเป็นคนในชุมชนที่มีความรู้ความชำนาญเฉพาะ และไม่จำเป็นต้องเป็นผู้นำชุมชนเท่านั้น เพื่อบรรยายแนะนำให้ความรู้เกี่ยวกับสภาพความเป็นอยู่ ขนบธรรมเนียมวัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิต ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมของชุมชน ระบบการจัดการทรัพยากรชุมชนและการบริหารงานของชุมชน เป็นต้น

4) ด้านการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวของชุมชน

กิจกรรมการท่องเที่ยวในชุมชนซึ่งมีให้เลือกหลากหลาย ดังนั้นการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยว ผู้ข้อมูลส่วนใหญ่แสดงความคิดเห็นว่า ควรทำควบคู่ไปพร้อมกับการอนุรักษ์และดูแลรักษาทรัพยากรการท่องเที่ยว ทั้งทางด้านธรรมชาติ และด้านวัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตชุมชน ซึ่งจะส่งผลดีและเป็นจุดยืนที่ดีต่อชุมชนในภายหน้า อีกทั้งนักท่องเที่ยวที่เข้ามาในชุมชนก็จะได้รับรู้ถึงระบบการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวด้วย แต่ทั้งนี้ควรมีการพัฒนาหรือจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวอื่นๆ เสริมการเรียนรู้เข้ามาเพิ่มเติมโดยไม่ทำให้ชุมชนเกิดความสูญเสียความเป็นไทลื้อ คำนึงถึงสภาพความเป็นไปได้ของพื้นที่และความเหมาะสมของกิจกรรมนั้นๆ ด้วย

4.3 วิเคราะห์ศักยภาพของชุมชนในการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ

การวิเคราะห์ศักยภาพของชุมชนไทลื้อบ้านคอนมุด ในการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เป็นการนำเสนอโดยผู้วิจัยได้กำหนดตัวชี้วัดเพื่อกำหนดระดับศักยภาพของชุมชน ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ส่วนใหญ่ๆ คือ ส่วนแรก วิเคราะห์ศักยภาพด้านทรัพยากรแหล่งท่องเที่ยว และ ส่วนที่สอง วิเคราะห์ศักยภาพด้านการจัดการของชุมชน มีรายละเอียดดังนี้

4.3.1 วิเคราะห์ศักยภาพด้านทรัพยากรแหล่งท่องเที่ยว

ในการศึกษาวิเคราะห์เกี่ยวกับศักยภาพทรัพยากรแหล่งท่องเที่ยวนี้ ผู้วิจัยนำแนวคิดและองค์ประกอบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (2544 : 2-7) และมิติ / ตัวชี้วัดมาตรฐานคุณภาพแหล่งท่องเที่ยวในการศึกษาของ โครงการศึกษาวิจัยการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ร่วมกับสถาบันสิ่งแวดล้อมไทย (2544 : 47-58) กำหนดร่วมกับสมาคมไทยธุรกิจการท่องเที่ยวอัครักษ์และพจนานุกรม (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2545 : 3-4) ปัจจัยของทรัพยากรท่องเที่ยวของ บุญเลิศ จิตตั้งวัฒนา (2542 : 67-68) และองค์ประกอบของแหล่งท่องเที่ยวของ Collier and Harraway (1997 อ้างถึงใน ชูสิทธิ์ ชูชาติ และคณะ, 2544 : 21-22) มาเป็นกรอบในการศึกษาวิเคราะห์ศักยภาพทรัพยากรแหล่งท่องเที่ยวของชุมชนไทลื้อบ้านคอนมุด 4 ประเด็น คือ องค์ประกอบด้านพื้นที่ การมีแหล่งแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่ใกล้เคียง การที่ชุมชนอยู่ในเส้นทางท่องเที่ยวรอบวงจังหวัดน่านตอนเหนือ และการมีทุนทางสังคมในชุมชน มีรายละเอียดดังนี้

4.3.1.1 องค์ประกอบด้านพื้นที่

1) สิ่งดึงดูดใจของทรัพยากรแหล่งท่องเที่ยว (Attraction)

ด้วยความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะทรัพยากรป่าไม้ ทรัพยากรน้ำ และทรัพยากรมนุษย์ ทำให้ชุมชนไทลื้อบ้านคอนมุดมีทรัพยากรการท่องเที่ยวที่ค่อนข้างหลากหลาย ทั้งทางธรรมชาติและทางวัฒนธรรม แต่การพัฒนาใช้ประโยชน์จากทรัพยากรการท่องเที่ยวยังมีการพัฒนาแบบค่อยเป็นค่อยไปอย่างต่อเนื่อง กล่าวคือในด้านกายภาพและสิ่งแวดล้อมพบว่า สภาพแวดล้อมโดยรอบชุมชนยังคงความอุดมสมบูรณ์ทั้งสภาพป่า น้ำ และที่ดินเพื่อการเกษตรกรรม ที่สามารถสร้างเป็นแรงดึงดูดใจการท่องเที่ยวทางธรรมชาติได้ด้วยกิจกรรมการศึกษาธรรมชาติ การเดินป่า การล่องแพ การอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ กิจกรรมทางการเกษตรแบบยั่งยืน เป็นต้น เนื่องจากสภาพแวดล้อมโดยรอบชุมชนส่วนใหญ่เป็นพื้นที่เกษตรกรรมไม่แออัด และพลุกพล่าน ซึ่งถือได้ว่าเป็นสภาพแวดล้อมแบบธรรมชาติที่ยังคงมีความบริสุทธิ์อยู่

การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมชุมชนที่ผ่านมา ทั้งการจัดการป่าอนุรักษ์ต้นน้ำ การปลูกพืชไม้ป่าพื้นบ้าน การอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำ รวมทั้งการจัดการและพัฒนาสิ่งแวดล้อมภายในหมู่บ้าน ได้ชี้ให้เห็นว่าชุมชนเห็นความสำคัญของการจัดการทรัพยากร ซึ่งเป็นสาระณะสมบัติของหมู่บ้าน โดยการเข้ามามีส่วนร่วมในการดูแลรักษาพื้นที่ไม่ให้ถูกบุกรุกและทำลาย ซึ่งกิจกรรมที่คนในชุมชนไทลื้อบ้านคอนมูลได้ดำเนินการพัฒนาและป้องกันพื้นที่ ได้แก่ การปลูกป่าซ่อมแซม การทำแนวกันไฟป่า การตั้งกฎระเบียบในการใช้ประโยชน์จากป่าและแหล่งน้ำ การพัฒนาและปรับปรุงสภาพแวดล้อมชุมชน เป็นต้น ผลจากการเสียดลร่วมกันทำกิจกรรมต่างๆ เหล่านี้ อย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ ทำให้ป่าอนุรักษ์ต้นน้ำชุมชนและแหล่งน้ำพื้นสภาพกลับมา มีความอุดมสมบูรณ์ จนเป็นที่ยอมรับจากองค์กรและหน่วยงานในท้องถิ่น อีกทั้งส่งผลให้คนภายนอกมีความสนใจเข้ามาเยี่ยมชมสภาพธรรมชาติ การจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมชุมชนในรูปแบบของการท่องเที่ยวพักผ่อน การศึกษาวิจัยและศึกษาดูงานในชุมชนเพิ่มมากขึ้น เช่น กลุ่มองค์กรจากโครงการแม่น้ำและชุมชน ชมรมอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติลุ่มน้ำอิง จังหวัดเชียงราย โครงการรักษาดินน้ำ จังหวัดน่าน เป็นต้น

ส่วนทางด้านศิลปวัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตชุมชน เห็นได้ว่าคนในชุมชนผูกพันอยู่กับธรรมชาติ เคารพในธรรมชาติ ศาสนา และการนับถือผี ซึ่งเป็นมรดกในการหล่อหลอมวิถีชีวิต โดยแสดงออกถึงการเคารพไม่เบียดบังธรรมชาติ ด้วยความเชื่อของคนในชุมชนที่ใช้เป็นข้อปฏิบัติทางจารีตประเพณี เช่น พิธีกรรมแฮกนา พิธีกรรมสู่ขวัญข้าว พิธีเลี้ยงผีเหมืองฝาย พิธีเลี้ยงผีขุนน้ำ เป็นต้น รวมทั้งเป็นเครื่องมือในการกำหนดแนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สะท้อนให้เห็นในพิธีพิธีกรรมบวงสรวงดวงวิญญาณเจ้าหลวงเมืองล้า ซึ่งเป็นพิธีที่ชาวไทลื้อบ้านคอนมูลให้ความสำคัญสูงสุดนั้น ได้ช่วยให้ความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนมีความแน่นแฟ้นขึ้น แต่ทั้งนี้วัดยังเป็นศูนย์กลางศาสนาแบบจารีตของชาวไทลื้อบ่งบอกถึงการอพยพและเชื่อมโยงเผ่าพันธุ์ไทลื้อ คนในชุมชนมีพื้นฐานความเชื่อทางพุทธศาสนาเป็นเครื่องมือทางสังคมเพื่อควบคุมการประพฤติปฏิบัติ

2) ที่ตั้งและการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว (Accessibility)

สภาพพื้นที่ตั้งบ้านเรือนของชุมชนไทลื้อบ้านคอนมูลนั้น กระจายอยู่ตามที่ราบเชิงเขาติดกับที่ราบลุ่มแม่น้ำน่าน สำหรับการเดินทางเข้าถึงชุมชนในปัจจุบันการคมนาคมมีความสะดวกสบาย เนื่องจากสภาพถนนเป็นถนนลาดยางตลอดทุกเส้นทาง จากทางหลวงหมายเลข 1080 มีถนนตัดผ่านเข้าไปชุมชนได้หลายเส้นทาง โดยชุมชนอยู่ห่างจากตัวอำเภอเมือง 36 กิโลเมตร และอยู่ห่างจากตัวอำเภอท่าวังผาเพียง 8 กิโลเมตร นอกจากนี้ยังเป็นทางผ่านสู่อำเภอ

ทางตอนเหนือของจังหวัด ซึ่งนักท่องเที่ยวที่เดินทางโดยสารรถประจำทางหรือรถสองแถว ลงจากรถบริเวณตลาดเทศบาลอำเภอท่าวังผา แล้วว่าจ้างรถมอเตอร์ไซค์หรือรถสองแถวไปอีก ประมาณ 6 กิโลเมตร ก็ถึงชุมชนไทลื้อบ้านคอนมูล ส่วนนักท่องเที่ยวที่เดินทางโดยรถยนต์ส่วนตัว หรือเช่าเหมารถ ชุมชนมีการจัดเตรียมพื้นที่สถานที่จอดรถไว้รองรับอย่างเพียงพอ ผลการประเมิน แบบสอบถามนักท่องเที่ยวด้าน โครงสร้างพื้นฐานของชุมชน ซึ่งผู้ให้ข้อมูลแสดงความคิดเห็นว่า เส้นทางคมนาคม / สภาพการเข้าถึงชุมชน และเส้นทางเดินเท้า / ถนนภายในชุมชนรวมถึงสถานที่ จอดรถอยู่ในระดับดี ทั้งนี้เป็นที่น่าสังเกตว่าแม้จะมีความสะดวกในการเดินทางเข้าถึงชุมชน และ อยู่ใกล้ความเจริญของเมือง แต่ชุมชนไทลื้อบ้านคอนมูลยังคงรักษาทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อม ตลอดจนเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชาวไทลื้อไว้ได้เป็นอย่างดี

ในการเข้าถึงชุมชนไทลื้อบ้านคอนมูลนั้น ส่วนสำคัญที่ยังขาดอยู่คือ ป้ายบอกบริเวณจุดทางเข้าชุมชนที่เป็นระบบชัดเจน เนื่องจากทางเข้าสู่ชุมชนสามารถเข้าได้หลาย ทางและค่อนข้างซับซ้อนพอสมควร แต่บริเวณถนนหลักและถนนรองยังไม่มีป้ายชี้ทาง และบอก ระยะทางเข้าไปยังชุมชนไทลื้อบ้านคอนมูลเลย เป็นผลให้การประเมินแบบสอบถามนักท่องเที่ยว ด้านกายภาพและสิ่งแวดล้อมของชุมชน ในเรื่องป้ายสื่อความหมาย / ป้ายบอกทาง พบว่าผู้ให้ข้อมูล มีความคิดเห็นอยู่ในระดับปานกลางเท่านั้น กล่าวได้ว่าป้ายบอกทางเป็นสิ่งสำคัญอย่างหนึ่งที่จะ ช่วยให้นักท่องเที่ยวสามารถเดินทางมายังชุมชนได้อย่างสะดวกและปลอดภัย ไม่สับสนในเส้นทาง ส่วนสื่อสิ่งพิมพ์ประเภทแผ่นพับยังไม่ค่อยมีการประชาสัมพันธ์ในวงกว้าง อย่างไรก็ตามชุมชน ไทลื้อบ้านคอนมูลมีในเส้นทางคมนาคมที่เชื่อมต่อกับแหล่งท่องเที่ยวสำคัญอื่น ทำให้การเดินทาง ท่องเที่ยวมีความสะดวกและคุ้มค่า

3) สิ่งอำนวยความสะดวกในแหล่งท่องเที่ยว (Amenities)

การที่ชุมชนตั้งอยู่ในพื้นที่ที่มีการคมนาคมสะดวก มีสะพานคอนกรีต ข้ามแม่น้ำน่าน มีระบบน้ำประปาและไฟฟ้าใช้ โทรศัพท์สาธารณะ โรงสี วัด ในบริเวณใกล้เคียง มีสถานเอนามัย โรงเรียน ซึ่งนักท่องเที่ยวมีความคิดเห็นอยู่ในระดับดี ส่วนผลการประเมินแบบ สอบถามเกี่ยวกับร้านค้าชุมชนประเภทของชำ / อาหาร / เครื่องดื่ม ซึ่งในชุมชนมีร้านขายของชำ 5 แห่ง ร้านขายยา 1 แห่ง ร้านขายอาหาร 3 แห่ง ร้านขายของสด 3 แห่ง ร้านขายสินค้าพื้นเมือง และของที่ระลึก 2 แห่ง มีห้องน้ำ / ห้องสุขาสาธารณะ มี 2 ห้อง นักท่องเที่ยวมีความคิดเห็นว่ายู่ ในระดับปานกลาง แต่สิ่งที่เป็นที่ชื่นชอบคือศูนย์การเรียนรู้วัฒนธรรมไทลื้อ ซึ่งเป็นบ้านไทลื้อที่ สร้างตามแบบสถาปัตยกรรมพื้นบ้านดั้งเดิมของชาวไทลื้อ เพื่อให้ที่มีความกลมกลืนกับสภาพ แวดล้อมท้องถิ่น ในปัจจุบันได้จัดเป็นบ้านพักชุมชนไว้บริการนักท่องเที่ยวที่มีความประสงค์ที่จะ

พักค้างคืน ซึ่งชาวบ้านตั้งใจจะขยายเป็นศูนย์บริการข้อมูลท่องเที่ยวของชุมชนแก่นักท่องเที่ยว แต่ภายในบ้านไทลื้อ (ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน) ก็ยังไม่ได้มีการจัดการใดๆ อย่างเป็นระบบมากนัก โดยเฉพาะในเรื่องของระบบสื่อความหมายและการให้ความรู้แก่นักท่องเที่ยว อีกทั้งยังต้องมีการปรับปรุงและจัดฝึกอบรมมัคคุเทศก์ท้องถิ่นเพิ่มเติมด้วย แต่ทั้งนี้นักท่องเที่ยวที่เข้ามาในชุมชนต่างแสดงความพึงพอใจระดับมากเกี่ยวกับการจัดแสดงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ วัฒนธรรม ประเพณี ภายในบ้านไทลื้อแห่งนี้ และยังใช้เป็นสถานที่พักค้างคืนของนักท่องเที่ยว นอกจากนี้ยังจัดเตรียมที่พักบ้านชาวบ้านแบบ Homestay ที่เข้าร่วมโครงการบ้านพักชุมชน อีกจำนวน 14 หลัง ไว้รองรับนักท่องเที่ยวที่ต้องการพักค้างคืนและเรียนรู้วิถีชีวิตชุมชนอีกด้วย อีกทั้งบริเวณใกล้บ้านไทลื้อมีศาลาเป็นที่นั่งพักผ่อน และชมทิวทัศน์ริมแม่น้ำน่าน ซึ่งเป็นที่ชื่นชอบของนักท่องเที่ยวอย่างยิ่ง

4) กิจกรรมในแหล่งท่องเที่ยว (Activity)

จากองค์ประกอบด้านพื้นที่ในด้านสิ่งดึงดูดใจของทรัพยากรแหล่งท่องเที่ยว ที่ตั้งและการเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว สิ่งอำนวยความสะดวกในแหล่งท่องเที่ยว ชุมชนได้ใช้ศักยภาพด้านต่างๆ เหล่านี้มาใช้ เพื่อสร้างองค์ประกอบด้านกิจกรรมและกระบวนการท่องเที่ยว เป็นการท่องเที่ยวสิ่งแวดล้อมศึกษาที่เอื้อต่อกระบวนการเรียนรู้ มีการให้การศึกษาเกี่ยวกับสภาพแวดล้อมและระบบนิเวศของแหล่งท่องเที่ยว เป็นการเพิ่มพูนความรู้ ประสบการณ์ และความประทับใจ เป็นการสร้างความตระหนักที่ถูกต้องทั้งต่อนักท่องเที่ยวและคนในชุมชน สำหรับกิจกรรมการท่องเที่ยวในชุมชนไทลื้อบ้านคอนมูลมีหลายกิจกรรมด้วยกัน แต่กิจกรรมที่สามารถแสดงให้เห็นถึงความสามารถของชุมชนคือ การดำเนินกิจกรรมให้เป็นไปตามที่ได้มีการกำหนดไว้ให้มีความเหมาะสมกับสภาพของชุมชน ซึ่งเน้นเกี่ยวกับการเรียนรู้ถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่และวัฒนธรรมของชุมชน ตลอดจนได้มีโอกาสเรียนรู้สัมผัสธรรมชาติ มีการปรับบทบาทโดยการนำกิจกรรมการประกอบอาชีพของชาวบ้าน ระบบการจัดการป่าไม้ การจัดการน้ำ และการจัดการทางการเกษตรมาเป็นปัจจัยหนุนทางการท่องเที่ยว แต่ทั้งนี้ก็ต้องใช้ทรัพยากรเป็นไปอย่างเหมาะสมเต็มที่และยั่งยืน ซึ่งคนในชุมชนมีความตั้งใจมุ่งมั่นที่จะอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติรอบหมู่บ้านของตนไว้ให้ได้ มีการสร้างกิจกรรมการอนุรักษ์ขึ้นมาในชุมชนหลายกิจกรรม ซึ่งสามารถปรับให้เป็นกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่กระทำร่วมกัน ระหว่างนักท่องเที่ยวกับคนในชุมชนได้ ดังนั้นจึงเป็นทรัพยากรท่องเที่ยวที่จะดึงดูดนักท่องเที่ยวประเภท Active หรือ Hard Core Ecotourism ได้เป็นอย่างดี (คณะผู้ศึกษาและจัดทำแผนปฏิบัติการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ, 2545 : 58) โดยเฉพาะเส้นทางเชื่อมต่อภายในและภายนอกหมู่บ้าน มีการจราจรไม่คับคั่งและสภาพภูมิทัศน์สวยงามเหมาะที่จะส่งเสริมกิจกรรมเชิงจิตวิญญาณชมธรรมชาติ นอกจากนี้ชุมชนยังมีความตั้งใจที่จะรื้อฟื้น

วัฒนธรรมไทยตั้งแต่ ภาษา การแต่งกาย ประเพณี และวิถีชีวิตความเป็นอยู่ เพื่อสืบทอดไปถึงลูกหลานไม่ให้สูญหายไป จึงสามารถเป็นฐานทรัพยากรท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมได้ ถึงแม้ว่าการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวในชุมชนไทยที่บ้านคอนมูลยังไม่เป็นระบบ โดยเป็นการรับเฉพาะคณะที่แจ้งความประสงค์ล่วงหน้า เพื่อเข้ามาศึกษาดูงานในพื้นที่ชุมชนโดยจะจัดกิจกรรมนำชมแหล่งทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในชุมชน ศึกษาขนบธรรมเนียมประเพณีและวิถีชีวิตความเป็นอยู่ การจัดเลี้ยงอาหารพื้นบ้าน การจัดที่พักแบบบ้านพักชุมชนที่บ้านไทย หรือการพักกับชาวบ้านแบบ Homestay ศึกษากิจกรรมทางเศรษฐกิจ เช่น การทำหัตถกรรมเครื่องหวาย การทอผ้าไทย เป็นต้น ทั้งนี้จากผลการประเมินเกี่ยวกับกิจกรรมการท่องเที่ยวที่นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่ให้ความสนใจเป็นพิเศษ กิจกรรมการท่องเที่ยวทางธรรมชาติ ได้แก่ การชมแหล่งอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำการเดินป่าอนุรักษ์ / ศึกษาธรรมชาติ และกิจกรรมที่จัดกิจกรรมชมธรรมชาติ / ศึกษาชุมชน ส่วนกิจกรรมการท่องเที่ยวทางศิลปวัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตชุมชน พบว่าให้ความสนใจบ้านไทย (ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน) และชมวิถีชีวิตความเป็นอยู่วัฒนธรรม และประเพณีของชุมชน ชมวัดไทย ศิลปหัตถกรรมท้องถิ่น / ของที่ระลึก โดยมีความประสงค์ที่จะพักค้างในชุมชนเพื่อเรียนรู้ชุมชนให้มากขึ้น แต่กิจกรรมเหล่านี้ยังจะต้องมีการพัฒนาให้เรียบง่ายให้เป็นธรรมชาติ ให้ความเพลิดเพลินแก่นักท่องเที่ยว และสอดคล้องกับวิถีชีวิตพื้นบ้านเข้าไปในกิจกรรมการท่องเที่ยว เป็นชุมชนที่มีความเหมาะสมที่จะเป็นศูนย์การเรียนรู้ในเรื่องการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งการจัดการการท่องเที่ยว เนื่องจากมีประสบการณ์ในการต้อนรับคณะศึกษาดูงาน และจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน

การจัดกิจกรรมท่องเที่ยวนับว่ามีความสำคัญในการสร้างกลุ่ม เพราะกลุ่มกิจกรรมต่างๆ ต่างมีการร่วมกันทำมากกว่าหนึ่งคน ดังนั้นกิจกรรมการท่องเที่ยวในพื้นที่ชุมชนไทยที่บ้านคอนมูล จึงต้องมีผู้นำที่มีความคิดริเริ่มกิจกรรมที่จะชักชวนคนมาทำงานร่วมกัน นอกจากนี้แล้วกิจกรรมหนึ่ง อาจนำไปสู่กิจกรรมอื่นๆ ได้อีก ดังเช่นกรณีที่กลุ่มเยาวชนมีส่วนร่วมในการต้อนรับนักท่องเที่ยว การแสดงฟ้อนรำ การเป็นมัคคุเทศก์ท้องถิ่น เป็นต้น ส่วนกลุ่มแม่บ้านก็มีส่วนร่วมในการจัดการเรื่องที่พักและอาหาร อีกทั้งใช้พืชสมุนไพรและผลผลิตทางการเกษตรของคนในชุมชนมาประกอบอาหารเลี้ยงต้อนรับนักท่องเที่ยว กลุ่มอาชีพมีส่วนร่วมในการนำผลิตภัณฑ์พื้นบ้าน งานหัตถกรรม และผลผลิตทางการเกษตรมาจำหน่ายแก่นักท่องเที่ยว ส่วนกลุ่มผู้อาวุโสมีส่วนร่วมในการจัดบายศรี และเป็นผู้นำการประกอบพิธีกรรมทางวัฒนธรรมเป็นหมอสู่ขวัญ การขับลือหรือคร่าวลือ เป็นต้น จากการมีส่วนร่วมของกลุ่มคนในชุมชนต่างๆ เหล่านี้ ซึ่งให้เห็นได้ว่ากิจกรรมการท่องเที่ยวก่อให้เกิดการเชื่อมโยงของกลุ่มในชุมชนลักษณะนี้จะสร้างความสัมพันธ์ และนำไปสู่ความเข้มแข็งให้กับชุมชนได้ในระดับหนึ่ง

4.3.1.2 การมีแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่ใกล้เคียง

การท่องเที่ยวชุมชนไทลื้อบ้านคอนมูล สามารถเชื่อมโยงกับพื้นที่ท่องเที่ยวอื่นที่อยู่ใกล้เคียง (Loop Tourism) ในเขตอำเภอท่าวังผา ซึ่งสามารถจัดโปรแกรมการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวที่น่าสนใจได้ดังนี้

1) อุทยานแห่งชาตินันทบุรี

เป็นพื้นที่ยุทธศาสตร์ที่สำคัญแห่งหนึ่งในอดีต ตั้งอยู่บนภูเขาสูง แวดล้อมไปด้วยป่าไม้หลายชนิดจึงมีทรัพยากรธรรมชาติที่สมบูรณ์ มีความหลากหลายทางชีวภาพ เป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร ทำให้อากาศเย็นตลอดปีเหมาะแก่การพักผ่อน จุดเด่นทางธรรมชาติซึ่งเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่อยู่ในเขตอำเภอท่าวังผามีหลายแห่ง คือ บ่อน้ำพุร้อนบ้านน้ำกิ น้ำตกตาดฟ้าร้อง น้ำตกสันติสุข ยอดคอยาวว คอยผาจิ และคอยผาช้าง ซึ่งเป็นจุดชมทิวทัศน์ทะเลหมอกและพระอาทิตย์ตกที่สวยงาม สามารถมองเห็นทิวทัศน์อำเภอท่าวังผา นอกจากนี้เป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของนกหายากหลายชนิด จึงเหมาะสำหรับการดูนกและศึกษาธรรมชาติเป็นอย่างยิ่ง

2) หมู่บ้านตีมืดบ้านฝายมูล และเหมืองมหัศจรรย์

เป็นหมู่บ้านตีมืดที่มีชื่อเสียงของจังหวัดเพราะมีฝีมือดีและราคาไม่แพง เมื่อเข้าไปในหมู่บ้านจะได้ยินเสียงตีมืดดังอยู่ทั่วบริเวณ โดยมีการรวมกลุ่มผู้ชายในหมู่บ้านตั้งเป็น “กลุ่มตีเหล็กฝายมูล” มีดตีที่ตีมีดขนาดใหญ่ เช่น มีดถ่างไร่ มีดพรวิน มีดขอ เป็นต้น มีแผงขายอยู่ริมถนนทางหลวง หมายเลข 1080 บริเวณสะพานลำน้ำย่าง นอกจากนี้ยังเป็นจุดกำเนิดของระบบเหมืองฝายพื้นบ้านลำน้ำย่าง ในสมัยก่อนชาวบ้านในแถบชุมชนนี้ต้องช่วยกันการขุดเหมืองฝายด้วยความยากลำบากจึงเรียกกันว่า “เหมืองมหัศจรรย์”

3) แหล่งอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำบ้านคอนแก้ว

เป็นแหล่งอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำแม่น้ำน่านเริ่มแรกของจังหวัดน่าน บริเวณหน้าวัดคอนแก้ว แล้วต่อมาจึงเกิดขยายเป็นเครือข่ายอนุรักษ์ตามแม่น้ำน่านทั้งจังหวัด มีการปรับประยุกต์เอาพิธีกรรมทางศาสนาเข้ากับการจัดการแม่น้ำ โดยการสืบทอดเป็นการต่ออายุให้กับแม่น้ำและจัดผ้าป่าปลาขึ้นด้วย เพื่อเป็นสิริมงคลให้กับสิ่งมีชีวิตที่อาศัยในแม่น้ำน่าน ซึ่งจะจัดในวันสงกรานต์ วันที่ 12 เมษายน ของทุกปี

4) วิหารไทลื้อและภาพเขียนฝาผนังวัดหนองบัว

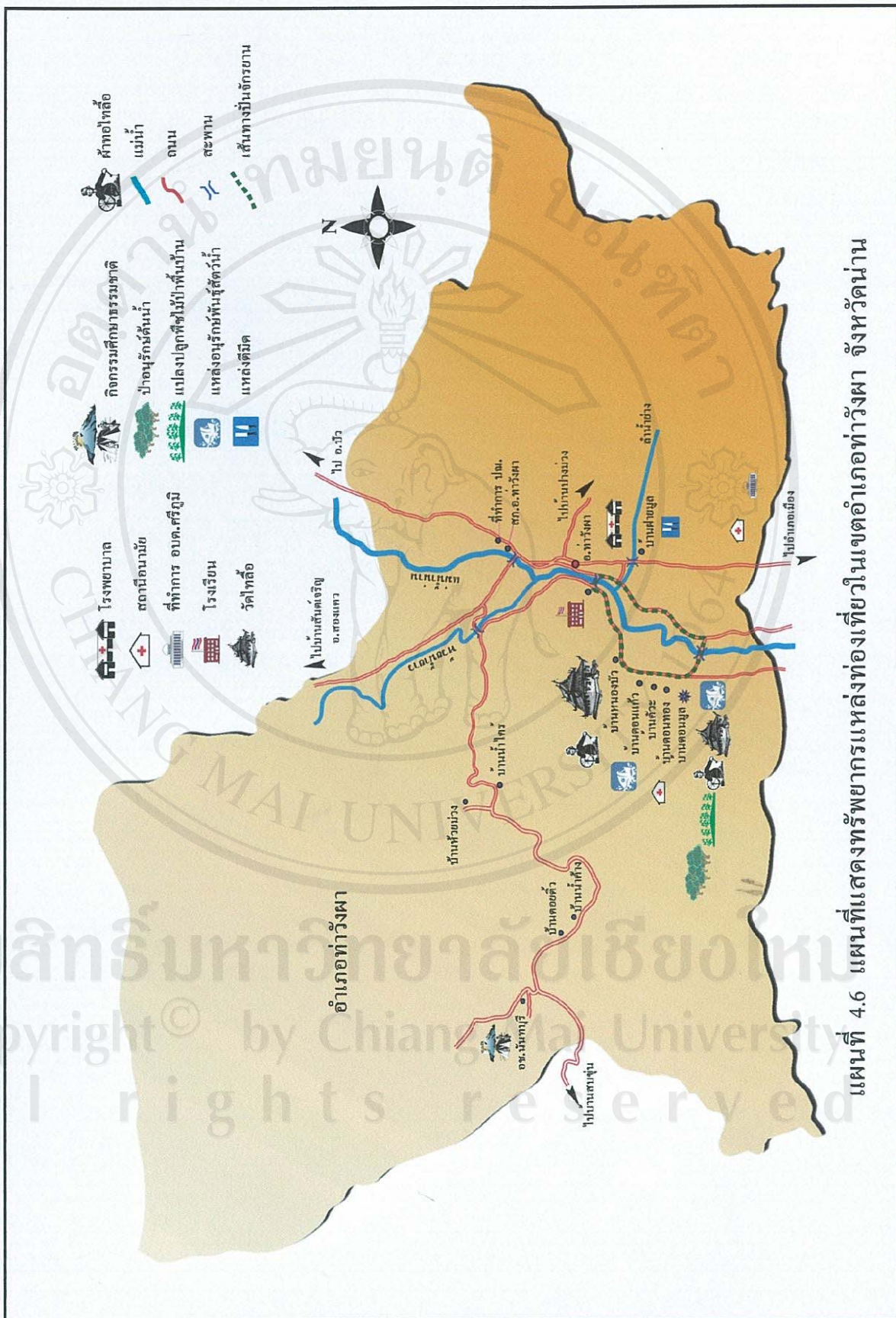
เป็นวัดที่สร้างขึ้นในรูปแบบของสถาปัตยกรรมแบบไทลื้อในยุคเริ่มแรกงดงามด้วยศิลปะแบบไทลื้อถึงขนาดได้รับการยกย่องว่า เป็นตัวอย่างงานสถาปัตยกรรมไทลื้อที่ดี

ที่สุดหลังหนึ่ง ปัจจุบันได้มีการบูรณะปฏิสังขรณ์ และปรับเปลี่ยนรูปแบบดั้งเดิมของสถาปัตยกรรมแบบไทยลือมาผสมผสานกับสถาปัตยกรรมแบบล้านนา ภายในวิหารมีจิตรกรรมฝาผนังอันทรงคุณค่าทางศิลปะ มีเอกลักษณ์ซึ่งแตกต่างไปจากวัดอื่นๆ และความสมบูรณ์ของภาพใกล้เคียงกับจิตรกรรมฝาผนังวัดภูมินทร์ในอำเภอเมืองน่าน ซึ่งเขียนเรื่องจันทราชชาค และสอดแทรกสภาพชีวิตความเป็นอยู่ของชาวเมืองน่าน ตามประวัติกล่าวว่าภาพเหล่านี้เขียนขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5

นอกจากนี้ ด้วยสภาพเส้นทางการเข้าถึงหมู่บ้านมีการเชื่อมโยงกับแหล่งท่องเที่ยวของหมู่บ้านบริเวณใกล้เคียงที่มีความน่าสนใจแตกต่างกันไป อีกทั้งสามารถไปได้หลายเส้นทาง มีการจราจรไม่คับคั่งและสภาพภูมิทัศน์สวยงาม จึงเหมาะสำหรับการปั่นจักรยานชมธรรมชาติ ทัศนียภาพสองข้างทางและวิถีชีวิตชุมชนท้องถิ่น โดยเฉพาะการเส้นทางที่ขนาบไปกับแม่น้ำน่าน ระยะทาง 9 กิโลเมตรโดยประมาณ สามารถจัดเส้นทางจักรยานท่องเที่ยวชุมชนตามเส้นรอบวงการท่องเที่ยว ดังนี้

เริ่มจากชุมชนไทลื้อบ้านคอนมูล ผ่านบ้านคอนทอง บ้านคัวะ ถึงบ้านคอนแก้ว แวะชมแหล่งอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำบริเวณหน้าวัดคอนแก้ว แล้วเดินทางต่อไปยังชุมชนไทลื้อบ้านหนองบัว ชมวิหารไทลื้อภาพจิตรกรรมฝาผนัง เรียนรู้กิจกรรมของกลุ่มสตรีบ้านหนองบัว เช่น การทอผ้า ผลิตภัณฑ์แปรรูปจากสาหร่ายไค เป็นต้น จากนั้นจักรยานต่อไปตามเส้นทางดังกล่าว จนกระทั่งถึงบ้านท่าคำ พักชมทิวทัศน์บริเวณสะพานแม่น้ำน่าน ซึ่งเป็นจุดแข่งเรือของอำเภอท่าวังผา แล้วข้ามสะพานบริเวณหน้าโรงเรียนบ้านท่าคำ จากนั้นวนกลับใช้เส้นทางถนน รพช. สบสาย - เชียงแล ผ่านบ้านต้นยาง บ้านสบยาง บ้านหนองม่วง บ้านม่วง ในระหว่างเส้นทางนี้ ทิวทัศน์สองข้างทางเป็นพื้นที่ปลูกพืชผลทางการเกษตรตามฤดูกาล จนถึงชุมชนไทพวนบ้านฝายมูลเป็นหมู่บ้านที่มีการตีมีดมาตั้งแต่โบราณ สภาพโดยรอบชุมชนแห่งนี้สภาพท้องทุ่งนา และเป็นหมู่บ้านต้นฝายลำน้ำย่างที่มีการใช้ระบบเหมืองฝายพื้นบ้าน และก่อนถึงบ้านคอนตัน มีเส้นทางเลี้ยววนกลับเข้าไปชุมชนไทลื้อบ้านคอนมูล (ดังภาพที่ 4.24)

สรุปได้ว่า การบริหารจัดการโปรแกรมการท่องเที่ยว เป็นการสร้างกระบวนการเรียนรู้ทางสังคมเพื่อจัดการทรัพยากรแหล่งท่องเที่ยว และสร้างอำนาจต่อรองกับภายนอกอย่างเป็นระบบ ซึ่งบ่อยครั้งที่การท่องเที่ยวเชิงนิเวศไม่ได้จำกัดตัวเองอยู่เพียงแต่ชุมชนหมู่บ้านแห่งใดแห่งหนึ่งอย่างโดดๆ หากแต่การรวมตัวกันของชุมชนหลายแห่งที่มีทรัพยากรแหล่งท่องเที่ยวเป็นเครือข่าย เพื่อทำการจัดการทรัพยากรร่วมกัน หรือจัดโปรแกรมการท่องเที่ยวร่วมกัน ในแง่การจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ จึงเป็นขบวนการปรับตัวทางสังคมที่เกิดขึ้นทั้งในระดับชุมชน และระดับเครือข่ายภายในบริบทของนิเวศชุดหนึ่ง เพื่อทำการป้องกันผลประโยชน์ และทำการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืนและเป็นธรรม

แผนที่แสดงทรัพยากรแหล่งท่องเที่ยวในเขตอำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน

เมื่อประยุกต์เกณฑ์การตรวจสอบศักยภาพการท่องเที่ยวของ โครงการศึกษาวิจัยการจัดการ มนุษย์กับสิ่งแวดล้อม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ร่วมกับสถาบันสิ่งแวดล้อมไทย (2544 : 38) ในการวิเคราะห์ระดับของศักยภาพของทรัพยากรการท่องเที่ยวของชุมชนไทลื้อบ้าน คอนมูล เปรียบเทียบกับแหล่งท่องเที่ยวแหล่งอื่นๆ ที่อยู่ในพื้นที่ลุ่มน้ำน่านตอนบน แล้วพบว่า อยู่ในระดับปานกลาง (ดังตารางที่ 4.14)

ตารางที่ 4.14 ระดับมาตรฐานคุณภาพแหล่งท่องเที่ยว 5 ระดับ

ร้อยละ	ระดับมาตรฐานคุณภาพ	สัญลักษณ์
81 ⁺	ดีเยี่ยม	☆☆☆☆☆
71 - 80	ดีมาก	☆☆☆☆
61 - 70	ดี	☆☆☆
51 - 60	ปานกลาง	☆☆
41 - 50	ต่ำ	☆
คะแนน 40 และต่ำกว่า	ต้องปรับปรุงและฟื้นฟู	

ที่มา : โครงการศึกษาวิจัยการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ร่วมกับ สถาบันสิ่งแวดล้อมไทย (2544 : 38)

โดยพิจารณาจาก 1) การเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวในปัจจุบัน 2) ความน่าสนใจของ ทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ 3) ความหลากหลายของกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่สามารถ พัฒนาได้ 4) ความต้องการของชุมชน สำหรับจุดดึงดูดของทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่ชุมชน ไทลื้อบ้านคอนมูลคือ สภาพทรัพยากรทางธรรมชาติไม่โดดเด่นหรือน่าสนใจมากนัก เมื่อเปรียบ เทียบกับพื้นที่แหล่งอื่นๆ ในลุ่มน้ำน่านตอนบน อย่างไรก็ตามจุดแข็งของชุมชนไทลื้อบ้านคอนมูล ก็คือ การคมนาคมที่สะดวกอยู่ใกล้ตัวเมือง รวมทั้งเจตนาแรงกล้าของชุมชนในด้านการ อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและวัฒนธรรมไทลื้อของตน ดังเห็นได้จากการดำเนิน โครงการ กิจกรรมอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน และการก่อตั้งศูนย์การเรียนรู้ชุมชนเกี่ยวกับสืบทอด วัฒนธรรมไทลื้อ นอกจากนี้ยังสามารถเชื่อมโยงการท่องเที่ยวของชุมชนไทลื้อบ้านคอนมูล เข้ากับชุมชนอื่นๆ ในละแวกนั้นได้ (ดร.รชนี เอมพันธุ์, 2543 : 43) ทั้งอุทยานแห่งชาตินันทบุรี แหล่งตีมีคบ้านฝายมูล แหล่งอนุรักษ์พันธุ์ปลาบ้านคอนแก้ว วิหารไทลื้อและภาพเขียนฝาผนัง วัดหนองบัว ซึ่งนักท่องเที่ยวสามารถร่วมกิจกรรมการท่องเที่ยวได้หลายรูปแบบ

4.3.1.3 การที่ชุมชนอยู่ในเส้นทางการท่องเที่ยวรอบวงจังหวัดน่านตอนเหนือ

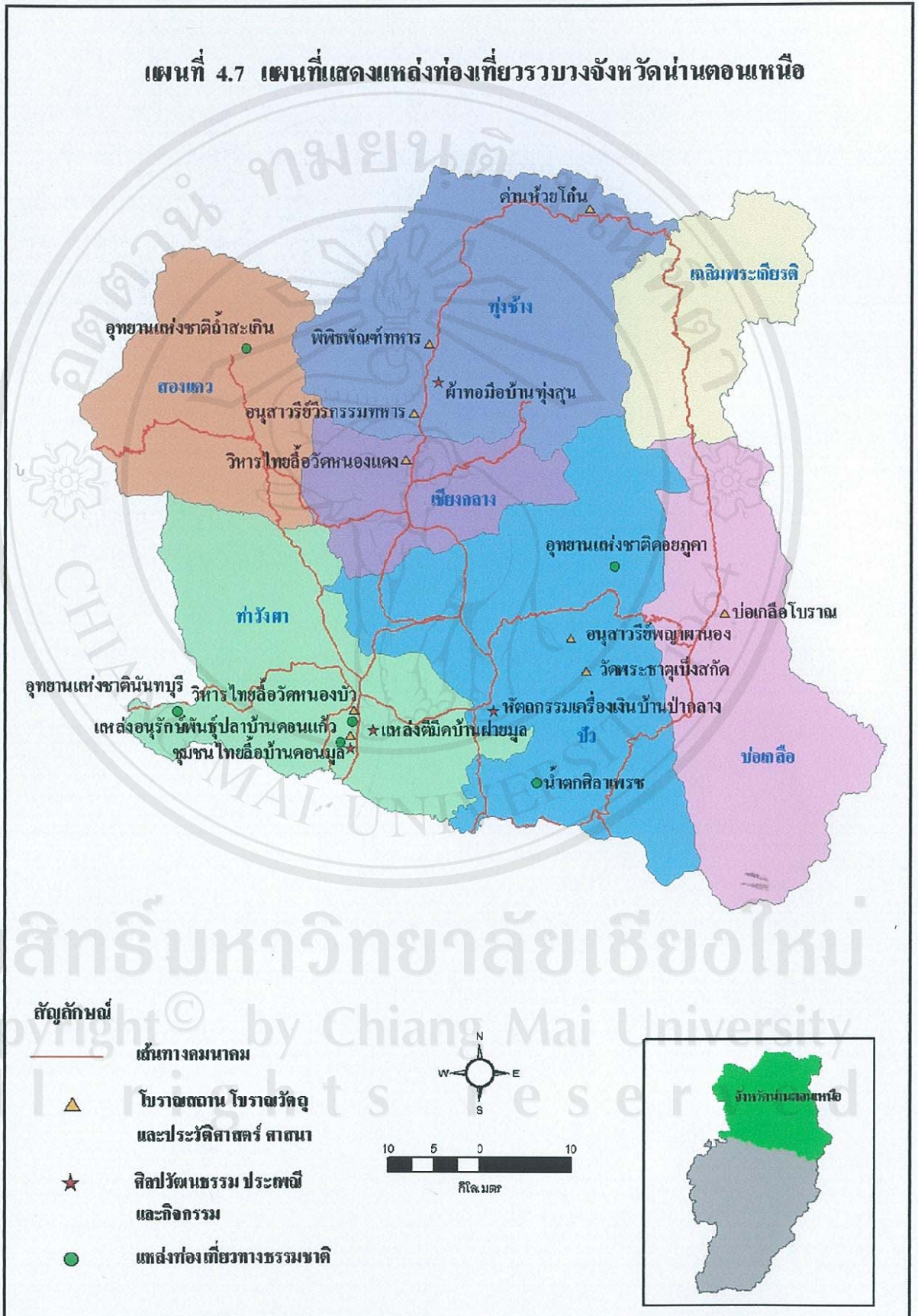
เนื่องจากที่ตั้งของชุมชนไทลื้อบ้านคอนมูลอยู่ในเส้นทางการท่องเที่ยวหลักของผู้ที่เดินทางไปอำเภอท่าวังผา อำเภอปัว อำเภอเชียงกลาง และอำเภอทุ่งช้าง อีกทั้งอยู่ไม่ไกลจากตัวอำเภอเมือง การเดินทางมีความสะดวกปลอดภัย เส้นทางการท่องเที่ยวดังกล่าวยังอยู่ในแผนการพัฒนารท่องเที่ยวภาคเหนือตอนบน และมีแหล่งท่องเที่ยวในพื้นที่ใกล้เคียงหลายแห่งที่สำคัญ หากเดินทางไปตามเส้นทางการท่องเที่ยวรอบวงจังหวัดน่านตอนเหนือ โดยยึดเส้นทางหลวงหมายเลข 1080 เป็นหลัก สามารถเชื่อมโยงแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญทั้งทางธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ ชุมชน วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตชุมชนท้องถิ่น ได้ดังนี้

เริ่มออกจากตัวเมืองน่านสู่อำเภอท่าวังผา ซึ่งมีสภาพแวดล้อมท่องเที่ยวที่ลดหล่นเป็นเชิงชัน ถึงบริเวณสะพานลำน้ำย่างชมระบบเหมืองฝายพื้นบ้านและการตีเม็ดที่ชุมชนไทพวนบ้านฝายมูล จากนั้นเลี้ยวซ้ายเข้าสู่เส้นทางสายสบสาย - เชียงแล เข้าไปยังชุมชนไทลื้อบ้านคอนมูล ชมทัศนียภาพ สภาพแวดล้อมธรรมชาติ และศึกษาวิถีชีวิตความเป็นอยู่ วัฒนธรรมของชุมชน แล้วใช้เส้นทางถนนวนนครไปชุมชนไทลื้อบ้านคอนแก้ว เพื่อชมแหล่งอนุรักษ์พันธุ์สัตว์น้ำบริเวณหน้าวัดคอนแก้ว ถัดไปเป็นชุมชนไทลื้อบ้านหนองบัว ชมวิหารและจิตรกรรมฝาผนังวัดไทลื้อบ้านหนองบัว แล้วย้อนมาใช้เส้นทางหลวงหมายเลข 1080 ซึ่งสองฝั่งริมถนนบ้านสบยาวมีแพงขายข้าวหลามที่ขึ้นชื่อของอำเภอท่าวังผา จากนั้นมุ่งสู่อำเภอปัวบริเวณตัวอำเภอชมวัดพระธาตุเบ็งสกัด ซึ่งตามประวัติศาสตร์พระยาภูคาได้สร้างเจดีย์แห่งนี้ไว้ แวะไหว้สักการะอนุสาวรีย์พญาผานอง แล้วใช้เส้นทางหลวงหมายเลข 1169 ไปหมู่บ้านพัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาป่ากลางภายในหมู่บ้านมีการผลิตหัตถกรรมเครื่องเงินและผ้าปัก และเที่ยวน้ำตกศิลาเพชร ตั้งอยู่ที่บ้านป่าตอง ตำบลศิลาเพชร แล้วย้อนกลับเส้นทางเดิม จากนั้นจึงเปลี่ยนมาใช้เส้นทางหลวงหมายเลข 1256 หรือเส้นทางสายปัว - บ่อเกลือ ซึ่งเป็นถนนตัดผ่านขึ้นคอยสูงชันและสลับซับซ้อนของคอยภูคาไปอำเภอบ่อเกลือ มีหมู่บ้านชาวม้ง ถั่ว ถิ่น ขมุ ที่ยังชีพด้วยการทำไร่และการเพาะปลูกบนภูเขา บริเวณสันคอยสูงเป็นผืนป่าที่ยังคงอุดมสมบูรณ์ พักค้างคืนที่อุทยานแห่งชาติคอยภูคา ซึ่งมีพื้นที่สำหรับการตั้งเต็นท์ใกล้จุดชมวิว และยังมีบ้านพักของอุทยานฯ บริการ อีกทั้งมีกิจกรรมท่องเที่ยวหลากหลาย ได้แก่ การดูดาว เส้นทางเดินศึกษาธรรมชาติ กางเต็นท์ ชมต้นชมพูภูคา แล้วเดินป่าขึ้นยอดเขาภูแว ซึ่งเป็นยอดเขาที่สูงที่สุดในจังหวัดน่าน ความสูง 1,837 เมตรจากระดับน้ำทะเลปานกลาง มีสภาพเป็นป่าดงดิบที่มีต้นเต่าร้างยักษ์เป็นป่าลุ่มดึกดำบรรพ์ จากเส้นทางสายนี้ถนนเริ่มตัดคเคี้ยวสู่ตัวอำเภอบ่อเกลือ ซึ่งเป็นชุมชนท่ามกลางหุบเขาชาวบ้านมีอาชีพดัดเกลือและผลิตเกลือสินเธาว์มาตั้งแต่โบราณ

จากนั้นจึงใช้เส้นทางหมายเลข 1081 ตัดขึ้นเหนือไปอำเภอเฉลิมพระเกียรติเวระชม
 ด้านพรมแดนห้วยโก๋น - เมืองเงิน ที่เคยเป็นยุทธภูมิสู้รบในอดีต ซึ่งมีตลาดนัดชายแดนทุกวันเสาร์
 จากด้านพรมแดนมีเส้นทางที่ตัดไปถึงเมืองเงิน ประเทศลาวระยะเพียง 4 กิโลเมตร แล้วเปลี่ยนมาใช้
 เส้นทาง 1080 คู่อำเภอทุ่งช้าง หมออนุสาวรีย์วีรกรรมรำลึกเหตุการณ์การต่อสู้กับ ฝ่ายคอมมิวนิสต์
 เลยไปอีกประมาณ 200 กิโลเมตร เป็นพิพิธภัณฑ์ทหารจัดแสดงเรื่องราวการสู้รบ แล้วเลือกซื้อผ้า
 ทอมือหลากหลายแบบของกลุ่มสตรีทอผ้าบ้านทุ่งสูง และเดินทางต่อไปยังอำเภอเชียงกลาง
 ชมวิหารไทลื้อวัดหนองแดง แล้วเปลี่ยนมาใช้เส้นทาง 1097 (เชียงกลาง-สองแคว) ไปอีกไม่กี่กิโล
 ก็มีป้ายบอกทางเข้าน้ำตกตาดม่าน จึงกลับมาใช้เส้นทางเดิมมุ่งหน้าไปยังอำเภอสองแคว มีที่ที่เขียวคือ
 อุทยานแห่งชาติถ้ำสะเกินและน้ำตกห้วยหาด (ดังภาพที่ 4.25)

ในการพัฒนาการท่องเที่ยวภาคเหนือตอนบนนั้นมีกลยุทธ์หลายด้าน ซึ่งกลยุทธ์ที่
 สำคัญและสามารถนำมาใช้เป็นกรอบในการดำเนินงานจัดทำแผนพัฒนาการท่องเที่ยวของชุมชน
 ไทลื้อบ้านคอนมูล ก็คือกลยุทธ์ในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวใหม่และส่งเสริมการท่องเที่ยว
 เพื่อพัฒนาชนบท เพื่อเป็นการกระจายรายได้สู่ชุมชนท้องถิ่น ส่วนโครงการที่สอดคล้อง ได้แก่
 โครงการจัดโครงการค่ายการคมนาคม หรือเส้นทางท่องเที่ยวของจังหวัดน่านสายที่ 2 คือ อำเภอเมือง
 น่าน-อำเภอท่าวังผา-อำเภอปัว-อำเภอป่อเกลือ-อำเภอทุ่งช้าง-อำเภอเชียงกลาง-อำเภอสองแคว
 แล้วกลับสู่อำเภอเมืองน่าน ซึ่งบ้านคอนมูลเป็นชุมชนไทลื้อที่อยู่ในเส้นทางเที่ยวดังกล่าว เพียงแต่
 จำเป็นต้องมีการพัฒนาให้ชุมชนมีความพร้อม ด้านการบริการและการจัดการการท่องเที่ยว และ
 การประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยวให้นักท่องเที่ยวที่ประสงค์จะเดินทางท่องเที่ยวในเส้นทางนี้

แผนที่ 4.7 แผนที่แสดงแหล่งท่องเที่ยวรวบรวมจังหวัดน่านตอนเหนือ

ที่มา : ปรับปรุงจากโครงการศึกษาวิจัยการจัดการมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (2544 : 53)

2.3.1.4 การมีทุนทางสังคมในชุมชน

จากการศึกษาพบว่าโดยแท้ที่จริงแล้วยังมีภูมิปัญญา และวิถีชีวิตอันมีคุณค่าอยู่อีกมาก ไม่เพียงแต่การทำมาหากินความเป็นอยู่อย่างเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมธรรมชาติ แต่ในการสร้างสรรค์ศิลปวิทยาหลายด้านก็มีแก่นภูมิปัญญาพื้นบ้านอยู่มากมาย ทั้งตำนานประวัติศาสตร์ ชุมชน วัดไทลื้อพื้นบ้าน บ้านไทลื้อ (ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน) อาหารพื้นบ้าน เครื่องดื่มสมุนไพร การรักษาโรคด้วยสมุนไพรและหอมพื้นบ้าน คนตรีและการละเล่นพื้นบ้าน ภาษา เครื่องแต่งกาย งานหัตถกรรม คติคำสั่งสอนของผู้เฒ่าผู้แก่ ความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรม การนับถือผี เป็นต้น ทุกสิ่งทุกอย่างเหล่านี้ล้วนมีความหมายต่อชีวิตจิตใจของคนในชุมชน ความสำนึกและความตื่นตัวในวิถีการดำเนินชีวิตที่สืบทอดมานำไปสู่การแสวงหาฟื้นฟูไม่ให้เลือนหายไปจากชุมชน

การประกอบอาชีพทางการเกษตรของชุมชน เพื่อให้ได้ผลผลิตที่เพียงพอกับการดำรงชีพ และต่อเนื่องในระยะยาว ได้มีการพยายามอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ โดยอาศัยกระบวนการทางธรรมชาติให้มากที่สุดเพื่อเพิ่มศักยภาพของทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน ชาวบ้านยังคงรักษาระบบการหากินตามธรรมชาติ เช่น หาเห็ด หาหน่อไม้ เก็บไถ (สาหร่ายน้ำจืด) และการผลิตเพื่อให้เองไว้บริโภคเอง ทั้งปลูกพืชไร่ ปลูกตามหัวไร่ปลายนา เพื่อจะอาศัยการพึ่งพาตนเองในการดำรงชีพ สะท้อนให้เห็นการหากินตามธรรมชาติและการรักษาการใช้ชีวิตอย่างเรียบง่าย การหันมาทำการเกษตรแบบธรรมชาติ ซึ่งคนในชุมชนเอง ก็ยังมีความเชื่อและประเพณีที่ผูกพันกับธรรมชาติคือ มีความเชื่อเกี่ยวกับป่า การเลี้ยงผีขุนน้ำ การเลี้ยงผีในเรือสวนไร่นา เพื่อให้คุ้มครองดูแลผลผลิต มีผลให้คนรุ่นลูกหลานที่อยู่ห่างไกลได้มารวมกันครบพร้อมหน้าในหมู่ญาติพี่น้อง นอกจากนี้ยังมีภูมิปัญญาของชุมชนที่เชื่อมต่อกับความรู้สากล สร้างองค์ความรู้ใหม่ที่สอดคล้องกับปัจจุบัน เช่น การสร้างเขตอภัยทานสัตว์น้ำโดยใช้เงื่อนไขทางความเชื่อทางศาสนา เป็นแนวทางควบคุม มีการจัดพิธีสืบชะตาแม่น้ำซึ่งประยุกต์มาจากพิธีสืบชะตาคน เป็นการประยุกต์ประเพณีพื้นบ้านและประเพณีพุทธศาสนา เข้ามาแก้ไขสถานการณ์ลึกลับระเบิดหรือช็อตไฟฟ้าปลาในแหล่งน้ำของชุมชน ก่อให้เกิดความเลื่อมใส เคารพต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในที่ดูแลแหล่งน้ำ รวมทั้งก่อให้เกิดความร่วมมือ ความสามัคคีและการช่วยเหลือกันในชุมชน จากการสัมภาษณ์ นางสาวนิตา ผลทิพย์ ตัวแทนกลุ่มเยาวชน (สัมภาษณ์ : ธันวาคม 2545) เล่าว่าเคยมีเหตุการณ์ที่คนนอกชุมชนลักลอบมาจับสัตว์น้ำที่ผิดวิธีในเขตอภัยทาน ตนกับเพื่อนๆ ในกลุ่มเยาวชนได้ช่วยกันจับไล่และสอดส่องดูแลการมากยิ่งขึ้น เพราะมีความภาคภูมิใจในการมีบทบาทส่วนร่วมในการรักษาทรัพยากรชุมชน จากที่กล่าวมานับเป็นวิธีการทางสังคมซึ่งเป็นกระบวนการเรียนรู้ต่างๆ ในด้านความเชื่อ คุณค่าของกฎเกณฑ์กลุ่มทางอ้อม โดยใช้สถานภาพการเป็นสมาชิกซึ่งเป็นส่วนหนึ่งในชุมชนเพื่อควบคุมทรัพยากรชุมชนเป็นอย่างดี

ประเพณีความเชื่อที่ส่งผลให้เกิดการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน นอกจากจะทำให้เกิดขึ้นในหมู่บ้านแล้ว ยังขยายไปจนถึงระหว่างหมู่บ้าน ไม่ว่าจะเป็นการช่วยงานบุญต่างๆ การเลี้ยงผี การลงแขกเกี่ยวข้าว ช่วยกันเก็บเกี่ยวผลผลิตทางการเกษตร การนำความรู้ด้านการเกษตรมาแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกันเสมอ กิจกรรมดังกล่าวนี้แสดงให้เห็นการอยู่ร่วมกันเป็นชุมชน ความมีน้ำใจ ความเอื้อเฟื้อกันในชุมชนยังมีอยู่ และเป็นแกนสำคัญที่ทำให้ชุมชนดำรงอยู่ได้ ระบบการแลกเปลี่ยนชุมชนกระตุ้นให้ท้องถิ่นเห็นศักยภาพของตนเอง จึงมุ่งเพิ่มขีดความสามารถในการพึ่งตนเอง ด้วยการสร้างศักยภาพทุนทางสังคม ทุนคนความรู้ ทุนทุนทางทรัพยากร ธรรมชาติทุนทางกายภาพ

ซึ่งเป็นการเรียนรู้คุณค่าความหลากหลายทางชีวภาพที่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน โดยอาศัยองค์ความรู้ที่ได้สั่งสม หรือสืบทอดมาในการสื่อความหมายให้กับผู้มาศึกษาหรือนักท่องเที่ยว โดยที่ชุมชนก็เกิดกระบวนการเรียนรู้วิธีการจัดการทรัพยากรของตนเอง ทั้งทุกคนในการค้นพบความรู้ความสามารถของผู้รู้ คนที่สั่งสมความรู้และประสบการณ์จากการทำงานจากการสืบทอดภูมิปัญญาดั้งเดิมในด้านต่างๆ ทุนความรู้ คือ องค์ความรู้และตัวความรู้ต่างๆ ที่มีอยู่ในการดำเนินชีวิต การทำมาหากิน การอยู่ร่วมกัน การแก้ปัญหาต่างๆ และทุนทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน คือ ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางธรรมชาติ และทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตชุมชน ซึ่งทุนต่างๆ เหล่านี้มาจากการเชื่อมโยงระหว่างความสัมพันธ์กับทรัพยากรภายใต้การเรียนรู้ การจัดการ และการพัฒนาของชุมชน เพื่อพัฒนาเป็นประสบการณ์ในการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชน

นอกจากนี้ภายใต้การปกครองของชุมชนไทลื้อบ้านคอนมุต ยังมีกฎระเบียบและข้อบังคับเป็นมาตรการทางสังคม ทำให้คนในชุมชนเกิดความเข้มแข็งในการประพฤติผิด คือ

1. ผู้ใดดื่มสุราอาละวาด ในครั้งแรกและครั้งที่สองให้คณะกรรมการหมู่บ้านว่ากล่าวตักเตือน และในครั้งที่สามให้ทำการปรับ 1,000 บาท
2. ห้ามมีการยิงปืนภายในหมู่บ้าน ผู้ใดฝ่าฝืนให้คณะกรรมการปรับนัดละ 500 บาท ถ้าเป็นผู้นำชุมชนให้ปรับนัดละ 1,000 บาท
3. การลักเล็กขโมยน้อยภายในหมู่บ้าน หากพบเห็นให้คณะกรรมการว่ากล่าวตักเตือน และทำการปรับตามความยินยอมของผู้เสียหาย

จากลักษณะกลุ่มความสัมพันธ์ในชุมชน สรุปได้ว่าความสัมพันธ์ต่างๆ ระหว่างกลุ่มและองค์กรภายในกลุ่ม โดยผู้นำชุมชนทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ คนในชุมชนต่างมีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันระหว่างกลุ่ม เนื่องจากต่างยึดถือความเป็นพี่น้องและเป็นเครือญาติที่สืบเชื้อสายมาจากบรรพบุรุษเดียวกัน จึงทำให้การรวมกลุ่มองค์กรกันอย่างแนบแน่นยิ่งขึ้น

นอกจากนี้ในความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของชุมชนไทลื้อ สะท้อนถึงคุณค่าของกลุ่มชาติพันธุ์ ส่งผลให้แสดงออกตามแนวทางการประพฤติต่อการดำเนินกิจกรรมของคนในชุมชนให้เข้าไปในลักษณะที่เป็นค่านิยมของชุมชน ยกตัวอย่างเช่น ในพิธีกรรมบวงสรวงดวงวิญญาณเจ้าหลวงเมืองลำ เห็นถึงการรวมตัวกันของสมาชิกในชุมชนที่กระจายตัวออกไปศึกษาเล่าเรียนหรือไปทำงานในที่ห่างไกล ต่างก็จะเดินทางกลับมาบ้านเกิดเพื่อร่วมพิธีกรรมนี้ แสดงออกถึงพฤติกรรมกรณีนับถือศรัทธาบรรพบุรุษที่เป็นธรรมเนียมปฏิบัติ ทั้งนี้เข้าไปในลักษณะการพบปะกันอย่างพร้อมหน้า ไล่ตามสารทุกข์สุขดิบกัน ทั้งในเครือข่ายของตนเองและสมาชิกต่างตระกูลในชุมชน อันเป็นการลดช่องว่างที่จะทำให้ความสัมพันธ์ที่มีต่อกันนั้นห่างหายไปกับค่านิยมที่เปลี่ยนแปลงไปทุกขณะในสังคมปัจจุบัน พิธีกรรมดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงการที่คนในชุมชนพยายามที่จะอนุรักษ์และสืบทอดวัฒนธรรม จารีตประเพณีอันเก่าแก่และสืบทอดมาจากบรรพบุรุษให้คงอยู่สืบไป อย่างไรก็ตามรูปแบบของงานพิธีกรรมและกระบวนการของประเพณีอื่น ยังคงดำรงไว้ซึ่งเอกลักษณ์หรือปรากฏให้เห็นและปฏิบัติกันอยู่ เสมือนเป็นองค์ประกอบของการดำเนินชีวิตแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องในคุณค่าต่างๆ ทั้งทางด้านประวัติศาสตร์ ศิลปการแสดงนอกจากนั้นแล้ว ยังมีการส่งเสริมเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมดั้งเดิมของท้องถิ่น ช่วยกันรักษาผลงานศิลปหัตถกรรมพื้นบ้าน โดยเป็นการฟื้นฟูผลิตขึ้นเป็นของที่ระลึก และการมีอภยาศัยไมตรีต้อนรับผู้มาเยือนดุจญาติมิตร และยังส่งเสริมให้มีการออกแบบผลิตภัณฑ์ขึ้นใหม่จากวัสดุที่หาได้ง่ายในท้องถิ่น เพื่อเป็นการสร้างเสริมผลงานศิลปหัตถกรรม และสร้างงานสร้างอาชีพให้กระจายไปในครัวเรือนนับเป็นแนวทางในการพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชน ที่กระทำได้อีกแนวทางหนึ่งให้สามารถพึ่งพาตนเองได้จากฐานทรัพยากรที่มีอยู่ทั้งแรงงาน และทรัพยากรธรรมชาติ กระตุ้นให้เกิดการตั้งเอาศักยภาพนั้นมาใช้ ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรการท่องเที่ยว ยังเป็นการเรียนรู้คุณค่าความหลากหลายทางชีวภาพที่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน โดยอาศัยองค์ความรู้ที่ได้สั่งสมหรือสืบทอดมาในการสื่อความหมายให้กับผู้ศึกษาหรือนักท่องเที่ยว โดยที่ชุมชนก็เกิดกระบวนการเรียนรู้วิธีการจัดการทรัพยากรของตนเอง ทั้งทุนคนในการค้นพบความรู้ความสามารถของผู้รู้ คนที่สั่งสมความรู้และประสบการณ์จากการทำงานจากการสืบทอดภูมิปัญญาดั้งเดิมในด้านต่างๆ ทุนความรู้คือ องค์ความรู้และตัวความรู้ต่างๆ ที่มีอยู่ในการดำเนินชีวิต การทำมาหากิน การอยู่ร่วมกัน การแก้ปัญหาต่างๆ และทุนทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน คือ ทรัพยากรการท่องเที่ยวทางธรรมชาติ และทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตชุมชน ซึ่งทุนต่างๆ เหล่านี้มาจากการเชื่อมโยงระหว่างความสัมพันธ์กับทรัพยากรภายใต้การเรียนรู้ การจัดการ และการพัฒนาของชุมชนเพื่อพัฒนาเป็นประสบการณ์ ในการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชน

4.3.2 ศักยภาพด้านการจัดการของชุมชน

สำหรับชุมชนไทลื้อบ้านดอนมูลนี้ ผู้วิจัยพบว่าได้มีคุณลักษณะการจัดการทรัพยากรในการจัดการท่องเที่ยวของชุมชน 2 ประเด็น คือ การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการ และความเข้มแข็งของชุมชน มีรายละเอียดดังนี้

4.3.2.2 การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการ

การมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น นับเป็นเป้าหมายสำคัญของกระบวนการท่องเที่ยว อันเป็นพื้นฐานของการพัฒนาที่ยั่งยืนในองค์กรของระบบการจัดการ ซึ่งการท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้ให้ความสำคัญต่อการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นอย่างมาก เพราะชุมชนสามารถเป็นศูนย์กลางที่เชื่อมโยงกับหน่วยงานอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องได้ ซึ่งการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่นต้องตระหนักถึงความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีกิจกรรมในการอนุรักษ์ และใช้ประโยชน์โดยไม่เบียดบังทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เริ่มตั้งแต่การให้ข้อมูลท้องถิ่น การเตรียมการจัดการ การวางแผน การควบคุมดูแลการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ การมีส่วนร่วมในการให้บริการและการได้รับประโยชน์จากการบริการ

อย่างไรก็ตาม การมีส่วนร่วมที่ดีนั้นจะต้องให้ความสำคัญแก่กลุ่มบุคคลมากกว่าปัจเจกบุคคล และชุมชนท้องถิ่นจะต้องมีบทบาทสำคัญต่อการบริหารจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยแนวทางที่ดำเนินไปอย่างต่อเนื่องและสามารถยืดหยุ่นได้ตามสถานการณ์ 4 แนวทาง คือ แนวทางขั้นเตรียมการ แนวทางขั้นดำเนินการ แนวทางปฏิบัติแต่ละบุคคล และแนวทางขั้นติดตามประเมินผล (สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งประเทศไทย, 2540 : 3/74 – 3/75) ดังนั้น ผู้วิจัยจึงนำแนวทางการมีส่วนร่วมดังกล่าว ในการอธิบายถึงบทบาทการมีส่วนร่วมด้านการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ เพื่อวิเคราะห์ศักยภาพการมีส่วนร่วมของชุมชน ดังต่อไปนี้

1) แนวทางขั้นเตรียมการ

การจัดเตรียมความพร้อมของชุมชนในระยะเริ่มแรกนั้น เป็นการดำเนินการเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมชุมชน โดยมีหน่วยงานภาครัฐสนับสนุนด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและการใช้ที่ดิน จากโครงการจัดการลุ่มน้ำน่านตอนบน ส่วนอนุรักษ์ต้นน้ำ สำนักงานอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพันธุ์พืช ในพื้นที่จัดการของหน่วยจัดการต้นน้ำสบสาย ซึ่งเป้าหมายของการดำเนินการในพื้นที่ชุมชนไทลื้อบ้านดอนมูล ก็เพื่อให้ชาวบ้านได้เล็งเห็นถึงความสำคัญของป่าไม้และการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม รวมถึงการพัฒนาให้ชุมชนสามารถเรียนรู้ และจัดการสิ่งแวดล้อมได้ด้วยตัวเอง โครงการจัดการ

ลุ่มน้ำน่านตอนบน ได้ให้การสนับสนุนการศึกษาศักยภาพ และความเป็นไปได้ในการนำการท่องเที่ยวเข้ามาเป็นเครื่องมือในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและเสริมรายได้ให้แก่ชุมชน ดังนั้น การผลักดันทำให้การท่องเที่ยวของชุมชนไทลื้อบ้านดอนมูลประสบผลสำเร็จ ทั้งในช่วงการวางแผนและการนำไปปฏิบัติ โดยการประสานความร่วมมือกันระหว่างชุมชนและโครงการจัดการลุ่มน้ำน่านตอนบน ทั้งนี้สืบเนื่องจากการดำเนินงานมีจุดมุ่งหมายสอดคล้องกัน คือต้องการให้ชาวบ้านมีพัฒนาการด้านความคิด และการปฏิบัติเกิดการเรียนรู้ที่สามารถพึ่งตนเองได้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของท้องถิ่น เป็นชุมชนเข้มแข็งและมีรายได้เสริมนอกจากรายได้หลักจากการเกษตร ซึ่งนำไปสู่การลดการพึ่งพาทรัพยากรป่าไม้ในเชิงบริโภคนิยม เกิดผลกระทบต่อระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อมในลุ่มน้ำน่านน้อยลง ซึ่งหมายถึงสามารถรักษาระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อมของแหล่งต้นน้ำที่สำคัญได้ในที่สุด

วิธีการทำงานร่วมกันเป็นการใช้เวทีการประชุม เพื่อระดมความคิดและแลกเปลี่ยนประสบการณ์ เป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนาทักษะเรียนรู้ร่วมกัน โดยการเอาองค์ความรู้และภูมิปัญญาเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตที่เกี่ยวข้องกับทรัพยากรธรรมชาติ มาพูดคุยกันพร้อมทั้งวิเคราะห์เปรียบเทียบว่าชุมชนมีจุดอ่อนและจุดแข็งในจุดใดบ้าง และส่วนไหนควรได้รับการปรับปรุงหรือต่อยอดให้ดียิ่งขึ้น โดยเน้นที่การใช้ปัจจัยทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนเป็นหลัก โดยที่มีจุดมุ่งหมายเดียวกันคือการพัฒนาสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ ที่เหมาะสมและสอดคล้องกับภาวะเงื่อนไขและบริบทของชุมชน แล้วมีการถ่ายทอดข้อมูลการท่องเที่ยวทั้งแนวความคิด หลักการแนวทางรูปแบบและวิธีดำเนินการ แผนปฏิบัติการท่องเที่ยวแบบมีส่วนร่วมกับชุมชน และการเตรียมองค์กรดำเนินการ โดยการคัดเลือกและพัฒนาผู้นำเพื่อเป็นกลไกให้ได้เข้าร่วมการดำเนินการท่องเที่ยว เพื่อเปิดโอกาสและการสร้างพฤติกรรมมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ให้เกิดการทำงานร่วมกันผ่านกระบวนการกลุ่มมากขึ้น เช่นการเตรียมข้อมูลทรัพยากรแหล่งท่องเที่ยวของชุมชน ได้มีการรวบรวมข้อมูลโดยกลุ่มผู้นำชุมชน แล้วกระจายข้อมูลให้กลุ่มเด็กและเยาวชนได้ศึกษาเรียนรู้ศักยภาพพื้นที่ท่องเที่ยวในชุมชนของตนเอง เพื่อที่จะสามารถให้ข้อมูลแก่นักท่องเที่ยวและผู้ที่มาเยี่ยมชมชุมชนได้

ดังนั้นจึงกล่าวโดยสรุปได้ว่า วิธีการวางแผนและจัดการการท่องเที่ยวของชุมชนไทลื้อบ้านดอนมูล เริ่มที่การเตรียมความพร้อมด้านพื้นที่ ความพร้อมด้านความรู้ภูมิปัญญาวัฒนธรรมท้องถิ่น และความพร้อมของคนในชุมชน โดยริเริ่มจากการที่คนในชุมชนสามารถรวมตัวกันอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน ก่อนที่จะมีการเปิดตลาดการท่องเที่ยวของชุมชนออกสู่สังคมภายนอก

2) แนวทางขั้นดำเนินการ

การดำเนินการท่องเที่ยวในชุมชนไทลื้อบ้านดอนมูล เริ่มจากศักยภาพของพื้นที่ทรัพยากรแหล่งท่องเที่ยวของชุมชนที่มีความหลากหลายของกิจกรรมการท่องเที่ยว ซึ่งสิ่งที่ค้นพบประการหนึ่งได้แก่ การสนับสนุนที่ครอบคลุมความหลากหลายของประเด็นการจัดการพื้นที่ทั้งในด้านการจัดการระบบนิเวศป่าไม้ การจัดการพื้นที่ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมศึกษา และการพัฒนาคนในชุมชนเพื่อสนับสนุนการจัดการป่าและทรัพยากรธรรมชาติ จึงเป็นที่สนใจของนักท่องเที่ยวและคณะที่มาศึกษาคูณงานเยี่ยมชมพื้นที่

จากการสำรวจพื้นที่เบื้องต้น เพื่อทำความเข้าใจกับพื้นที่ตลอดจนผู้นำท้องถิ่นของคณะผู้จัดทำแผนปฏิบัติการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ในการขอรับความเห็นชอบในการเข้ามาดำเนินการจัดทำแผนการท่องเที่ยวเชิงนิเวศร่วมกับชุมชนไทลื้อบ้านดอนมูล และผู้ประสานงานโครงการจัดการลุ่มน้ำน่านตอนบน หน่วยจัดการต้นน้ำสบสาย ที่รับผิดชอบดูแลพื้นที่ที่เกี่ยวข้องกับชุมชน ทั้งด้านสภาพพื้นที่ทรัพยากร ชาวบ้าน และผู้ที่เกี่ยวข้องอื่นๆ ตลอดจนได้รับความยินยอมเห็นชอบ และการสนับสนุนจากชาวบ้านในการจัดทำแผนแบบชุมชนมีส่วนร่วม ซึ่งการรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลด้านการท่องเที่ยวร่วมกันในการให้ข้อมูล และเรียนรู้แนวทางวิธีการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน ตลอดจนช่วยกันวิเคราะห์สภาพพื้นที่ การคาดคะเนปัญหาหรือประเด็นที่เป็นข้อจำกัดของชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ รวมทั้งความเป็นไปได้ของชุมชนในการดำเนินงานหมู่บ้านท่องเที่ยว ทั้งนี้คณะกรรมการจัดทำแผนปฏิบัติการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศดำเนินการเพิ่มขีดความสามารถ และความรู้ด้านกระบวนการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ การกำหนดแผนการจัดการและความพร้อมให้กับชุมชน ในการดำเนินการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน โดยให้มีความยืดหยุ่นในช่วงระยะเวลา 3 ช่วง คือ ช่วงแรก เตรียมความพร้อมของชุมชนและทรัพยากรท่องเที่ยว ช่วงที่สอง เริ่มทดลองจัดการการท่องเที่ยว และช่วงที่สาม ดำเนินการรับนักท่องเที่ยวพร้อมติดตามผล

ดังนั้นแสดงให้เห็นว่าการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ซึ่งเป็นหน่วยงานของรัฐที่รับผิดชอบดูแลด้านการท่องเที่ยว โดยเข้ามามีบทบาทในเรื่องการจัดทำแผนการท่องเที่ยวของชุมชน อีกทั้งองค์การดำเนินการในชุมชนทำให้เกิดกระบวนการพัฒนาองค์ความรู้ การสร้างชุดประสบการณ์และกระบวนการเพิ่มประสิทธิภาพบุคคล ในการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยว และสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืนตามหลักการอนุรักษ์ความหลากหลายเช่นเดียวกัน นอกจากนี้ทิศทางหรือกลไกรวมถึงบทเรียนจากการดำเนินงานยังช่วยสะท้อนการเรียนรู้ที่สำคัญ สำหรับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติทั้งในอดีต ปัจจุบัน และแนวโน้มกระบวนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในอนาคต ถือเป็นทางเลือกกระบวนการเพื่อเสริมความเข้มแข็งเครือข่ายชุมชน การสนับสนุน

ด้านข้อมูลข่าวสารที่ จำเป็นต่อกระบวนการตัดสินใจของชุมชน การสร้างแผนการจัดการป่าไม้และ ทรัพยากรอย่างยั่งยืนร่วมกับชุมชน ดังที่ มิ่งสรรพ ขาวสอาด และคณะ (2544 : 209) กล่าวว่า การวางแผน การพัฒนาและการบริหารที่จะให้เกิดความยั่งยืน จะต้องเริ่มต้นและมีรากฐานบนความ พร้อมของชุมชนท้องถิ่น โดยกระตุ้นให้ชุมชนและผู้บริหารการท่องเที่ยวในท้องถิ่นค้นหาประวัติ ตำนาน ภูมิปัญญา และวัฒนธรรมท้องถิ่นเสียก่อน จนเกิดความเข้าใจต่อแง่เกี่ยวกับท้องถิ่นนี้ จะเป็นเครื่องมือสำคัญในการกำหนดทิศทางการพัฒนาการท่องเที่ยวที่เหมาะสม และความรู้ที่เกิดขึ้น ยังเป็นแหล่งข้อมูลที่ใช้ในการให้ความรู้แก่นักท่องเที่ยว ดังนั้นชุมชนและท้องถิ่นที่มีความพร้อม และมีความเข้าใจในคุณค่าของทรัพยากรท่องเที่ยวในท้องถิ่นตนเองนั้น จึงจะสามารถรักษา ทรัพยากรให้ยั่งยืนได้

3) แนวทางปฏิบัติของชุมชน

จากขั้นตอนเตรียมการจัดการท่องเที่ยวนำไปสู่แผนการท่องเที่ยวของ ชุมชนที่ออกมา ซึ่งอาจไม่สามารถยึดเป็นบรรทัดฐานที่สามารถนำไปใช้ได้ตลอด เนื่องจาก สถานการณ์เปลี่ยนแปลงไปก็ต้องมีการปรับแผนงาน เพื่อให้ได้แบบแผนดำเนินงานที่สามารถนำไป ปฏิบัติได้จริง อีกทั้งงานที่ได้ถูกกำหนดขึ้นมา เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนเพื่อรวมกันในการ กำหนดแผนการพัฒนาการดำเนินการ ทั้งด้านการตลาด การประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยว และ นักท่องเที่ยว ทำให้ชุมชนมีการปฏิสัมพันธ์การพูดคุยสื่อสารกัน ซึ่งจะทำให้เรื่องต่างๆ ได้รับการ พิจารณาทั้งในด้านการพัฒนาและแก้ไขช่วยกันมากขึ้น ก่อให้เกิดการยอมรับในวิถีคิดโดยส่วนรวม สำหรับตัวแทนชุมชนได้จัดกระบวนการฝึกทักษะในเรื่องการจัดการ ท่องเที่ยว และการเผยแพร่ความรู้ด้านสิ่งแวดล้อมชุมชนให้มีความรู้ความเข้าใจในสภาพปัญหา ความหลากหลายทางชีวภาพในระบบนิเวศชุมชน จนเกิดการจัดกิจกรรม การจัดการเรียนการสอน เพื่อปลูกฝังและสร้างจิตสำนึกสำหรับเด็กและเยาวชน โดยการจัดตั้งศูนย์พุทธธรรมขึ้น ซึ่งจะเอื้อต่อ การเรียนการสอนสิ่งแวดล้อมศึกษา ทั้งนี้ยึดหลักการในการมองชุมชนอย่างเป็นองค์รวมที่สอน เกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมรอบตัวเพื่อให้เกิดความเข้าใจ โดยสอนในสภาพแวดล้อมจริงเพื่อมุ่งให้เกิด ทัศนคติ และมีการปฏิบัติจริงในการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อม นอกจากนี้ยังเป็นการทำงานร่วมกับ พระภิกษุสงฆ์ให้เป็นผู้นำสาระทางสิ่งแวดล้อมศึกษาไปสู่เด็กและเยาวชนตลอดจนชาวบ้าน เพื่อใ้ เกิดเครือข่ายด้านสิ่งแวดล้อมขึ้นในพื้นที่ด้วย

จากการศึกษาผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า องค์การการท่องเที่ยวที่ชาวบ้านได้มี ส่วนร่วมจัดตั้งขึ้น โดยได้มีกำหนดโครงสร้างการบริหารของชุมชน พบว่าชุมชนมีการแบ่งบทบาท หน้าที่การทำงานระหว่างกลุ่มต่างๆ โดยมีผู้รับผิดชอบการดำเนินงานในแต่ละหน้าที่ชัดเจน เพราะ

คนในชุมชนต่างมีความห่วงใยชุมชนของตนเอง จึงพยายามสร้างความพึงพอใจให้แก่นักท่องเที่ยวที่เข้ามาเยี่ยมชม มีการจัดการทั้งในเรื่องต่างๆ เช่น เรื่องกิจกรรม เรื่องคน เรื่องการกระจายผลประโยชน์สู่สมาชิก เป็นต้น และมีการกระจายความรับผิดชอบออกไปทุกกลุ่ม คือ กลุ่มแม่บ้านเคยจัดอาหารแบบขันโตกเพื่อจัดเลี้ยงแขกของหมู่บ้านมาแล้วจึงมีฝีมือด้านนี้ กลุ่มพ่อบ้านช่วยในด้านการจัดสถานที่สิ่งก่อสร้าง กลุ่มเด็ก / เยาวชน มีการรวมกลุ่มการแสดงฟ้อนรำต่างๆ ส่วนกลุ่มผู้อาวุโส สามารถจัดการแสดงทางศิลปวัฒนธรรม การละเล่นพื้นบ้าน ขับกล่อมหรือคร่ำกล่อม เป็นต้น จะเห็นได้ว่ามีลักษณะของการจัดการกลุ่มองค์กร ในชุมชนแบบประสานความร่วมมือกันอย่างเป็นระบบ เพื่อให้มีการเตรียมความพร้อมตามหน้าที่ที่รับผิดชอบ เมื่อมีนักท่องเที่ยวเข้ามาในหมู่บ้านทุกฝ่ายจะดำเนินการให้เป็นไปตามแผนงานที่ตกลงร่วมกันไว้ ทั้งนี้ชุมชนมีการช่วยเหลือกิจกรรมระหว่างสมาชิกในกลุ่มและระหว่างแต่ละฝ่าย ซึ่งอยู่บนพื้นฐานของการช่วยเหลือกันมีความเอื้ออาทรต่อกันเป็นสำคัญ ในบางกรณีที่ใครไม่สามารถมาปฏิบัติหน้าที่ได้ก็จะมีผู้มาทำหน้าที่แทน ดังนั้นในการศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชน โดยเฉพาะบทบาทของชุมชนในการจัดการการท่องเที่ยว จึงสามารถสะท้อนให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงบทบาทหน้าที่ของคนในชุมชน และการปรับตัวของชาวบ้านท่ามกลางของความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมที่มาจากภายนอก

4) แนวทางขั้นตอนติดตามประเมินผล

เพื่อชี้ถึงประสิทธิภาพและประสิทธิผลในการดำเนินการ ตลอดจนเรียนรู้ประสบการณ์ให้ได้ข้อสรุปของการพัฒนาการท่องเที่ยวของชุมชน เพื่อความยั่งยืนของทรัพยากรการท่องเที่ยว จึงต้องมีการติดตามประเมินผลการดำเนินการจัดการการท่องเที่ยว ซึ่งจากการจัดการท่องเที่ยวของชุมชนไทลื้อบ้านคอนมูลที่ผ่านมา มีการติดตามประเมินผลโดยมีการพูดคุยเสวนา ประชุมปรึกษาหารือกันในกลุ่มองค์กรการท่องเที่ยว ภายหลังจากการมีกลุ่มนักท่องเที่ยวเข้ามาท่องเที่ยวหรือเข้ามาศึกษาดูงานในชุมชนทุกครั้ง และสรุปผลการดำเนินงานขององค์กรกลุ่มท่องเที่ยวให้คนในชุมชนทราบเวลาที่มีประชุมประจำทุกเดือนของหมู่บ้าน เพื่อสรุปผลจากการดำเนินงานขององค์กรทั้งผลที่เกิดขึ้นกับชุมชน ชาวบ้าน และนักท่องเที่ยว เป็นการเพื่อทบทวนในด้านแนวทางการดำเนินงานให้ชุมชน ช่วยกันหาทางออกในการแก้ไขข้อบกพร่องที่เกิดขึ้นให้สอดคล้องกันระหว่างการปฏิบัติ และนำไปเป็นประสบการณ์ในการการปรับตัวของชุมชนต่อการเข้ามาของการนักท่องเที่ยวครั้งต่อไป

จากบทบาทของการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวของชุมชนดังกล่าว สามารถวิเคราะห์ถึงระดับการมีส่วนร่วมของชุมชนในแต่ละด้าน โดยใช้การประเมินจากความคิดเห็นของกลุ่มผู้นำชุมชนและชาวบ้าน พบว่าการมีส่วนร่วมของชุมชนไทลื้อบ้านคอนมูล

อยู่ในระดับสูง กล่าวคือคนในชุมชนรู้จักสิทธิหน้าที่ของตนเอง มีการร่วมแรงร่วมใจกันสูง ซึ่งประมาณได้มากกว่าร้อยละ 70 ของคนในชุมชนให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี ซึ่งหากแยกการมีส่วนร่วมตามระดับการวิเคราะห์ของ ทนงศักดิ์ จันทรทอง (2546 : ระบบออนไลน์) สามารถวิเคราะห์วิธีการมีส่วนร่วมของชุมชนอยู่ในระดับสุดยอดคือ ชุมชนได้มีส่วนร่วมในการวิเคราะห์พัฒนาแผนปฏิบัติการท่องเที่ยวและแผนการจัดการทรัพยากรของชุมชน เช่น แผนการจัดการที่ดิน แผนการจัดการน้ำ แผนการจัดการป่าไม้ แผนการจัดการท่องเที่ยว เป็นต้น ซึ่งเป็นการมีส่วนร่วมอย่างอิสระหรือโดย ความสมัครใจของชาวบ้านที่ต้องการเข้าร่วมกิจกรรมที่ตนเองสนใจ ถึงแม้ว่าจะเป็นการค้าเงินการร่วมกับบุคคลหรือหน่วยงานภายนอก ได้แก่ โครงการจัดการคู่มือน้ำน่าน ตอนบน องค์การบริหารส่วนตำบลศรีภูมิ พัฒนาการอำเภอท่าวังผา แต่ก็เป็นไปในลักษณะการเรียนรู้ร่วมกันโดยใช้วิธีการที่หลากหลายแตกต่างกันไป แต่ทั้งนี้ยังคงมีการติดต่อประสานงานหน่วยงานภายนอกมาช่วยแนะนำในสิ่งที่คนในชุมชนยังไม่รู้ เช่น การประยุกต์ใช้เทคโนโลยีทางการเกษตรแบบยั่งยืนหลักการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ กระบวนการจัดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน เป็นต้น โดยที่ชุมชนยังสามารถควบคุมการจัดการและใช้ทรัพยากรได้

สรุปได้ว่า การส่งเสริมกระบวนการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมของชุมชน ในลักษณะร่วมคิด ร่วมทำ และร่วมเรียนรู้ เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ประกอบด้วยกระบวนการส่งเสริมและสนับสนุนชุมชนให้มีการเรียนรู้แลกเปลี่ยนประสบการณ์ เพื่อการพัฒนาอาชีพและเศรษฐกิจชุมชน การพัฒนาสวัสดิการสังคม และสวัสดิภาพของชุมชน การฟื้นฟูอนุรักษ์ และจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน การค้นหาศักยภาพและการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่น ตลอดจนการจัดทำแผนความต้องการของชุมชน รวมทั้งสร้างประชาคมภายในชุมชนและการสร้างเครือข่ายชุมชน

4.3.2.3 ความเข้มแข็งของชุมชน

จากการวางแผนการจัดการที่สำคัญคือการมองการจัดการอย่างเป็นองค์รวม ดังนั้นความเข้มแข็งของชุมชน ซึ่งถือเป็นปัจจัยหลักอย่างหนึ่งที่ทำให้การจัดการท่องเที่ยวดำเนินไปด้วยดี ทั้งนี้การทำงานทำงานร่วมกันทั้งเด็ก / เยาวชน หนุ่มสาว ผู้ใหญ่ และผู้อาวุโสในหมู่บ้าน เพื่อให้องค์กรชุมชนมีความเข้มแข็ง มีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ปัญหา ตระหนักร่วมและวางแผนร่วมมือถือเป็นส่วนที่มีความสำคัญมากเช่นกัน นอกจากนี้แล้วยังชี้ให้เห็นว่ากระบวนการแก้ไขปัญหาที่ไม่ยึดเอากรอบนโยบายเพียงอย่างเดียว แต่นำเอานโยบายการทำงานกับความต้องการของชุมชนแล้วนำไปสู่แผนปฏิบัติการ อีกทั้งการให้เวลาในการทำงานกระบวนการในพื้นที่ จะสามารถเกิดเป็นรูปธรรมและประสิทธิภาพในการแก้ปัญหาได้เป็นอย่างดี

หลังจากศึกษาแนวคิดความเข้มแข็งของชุมชนแล้ว ผู้วิจัยยึดลักษณะของชุมชนเข้มแข็งของ อุทัย ดุลยเกษม และอรศรี งามวิทยาพงษ์ (2540 : 44) สัตยญา สัตยญาวิวัฒน์ (2541 : 14-17) คณะอนุกรรมการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน เพื่อเผชิญปัญหาวิกฤตภายใต้คณะกรรมการนโยบายสังคมแห่งชาติ (2542 : 5) องค์ประกอบความเข้มแข็งของชุมชนของ บัณฑิต อ่อนคำ และวิริยา น้อยวงษ์นัยงค์ (2535 : 33) Smith (1994 : 21) โครงการเสริมสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชนของกรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย พ.ศ.2542 และดัชนีชี้วัดความเข้มแข็งของชุมชนของ สีสถาภรณ์ นาคทรพรพ และคณะ (2538 : 132-134) และนภาพรณ์ หะวานนท์, เพ็ญศิริ จิระเดชากุล และสุรวุฒิ ปัดไธสง (2543 : 10-11) ซึ่งเป็นดัชนีที่สะท้อนภาพรวมของปรากฏการณ์ทางสังคมของชุมชนไทยที่บ้านคอนมุด ประกอบด้วย 6 ประเด็นคือ การจัดการกลุ่มองค์กรท้องถิ่น สักยภาพของผู้นำชุมชน การพัฒนากระบวนการเรียนรู้การทำกิจกรรมและวิสัยทัศน์ของชุมชน ความสามารถในการพึ่งตนเองของชุมชน การมีจิตสำนึกสาธารณะ รักและหวงแหนชุมชน และการยอมรับจากองค์กรภายนอก มีรายละเอียดดังนี้

1) การจัดการกลุ่มองค์กรท้องถิ่น

องค์กรเป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาขีดความสามารถของชุมชนในการแก้ปัญหาของตนเอง อีกทั้งยังเป็นเครื่องแสดงถึงความเข้มแข็งหรือสุขภาพของชุมชนในการพัฒนาตนเองอีกด้วย (สีถาภรณ์ นาคทรพรพ และคณะ (2538 : 122) การรวมตัวของคนในชุมชน ดำเนินการจัดการท้องถิ่น มีลักษณะแบบกลุ่มองค์กร เพื่อเป็นหลักในการดำเนินกิจกรรมการท้องถิ่นของชุมชน ประกอบด้วยคนที่สนใจเข้าร่วมดำเนินกิจกรรมและบริหารจัดการการท้องถิ่นของชุมชน ซึ่งโครงสร้างการบริหารงานประกอบด้วย ประธานกรรมการฝ่ายการท้องถิ่น มีผู้ใหญ่บ้านเป็นที่ปรึกษา และกลุ่มต่างๆ จำนวน 9 กลุ่ม โดยระเบียบวิธีและรูปแบบการจัดการท้องถิ่นจะมีการกำหนดภาระหน้าที่กันอย่างชัดเจน และแยกเป็นแต่ละฝ่ายรับผิดชอบในงานแต่ละด้าน ได้แก่ ด้านวิชาการ กิจกรรม รักษาความสงบ ของที่ระลึก การเงิน ประสานงานและต้อนรับ อาหารและที่พัก อาคารและสถานที่ ประชาสัมพันธ์และการตลาด โดยชุมชนมีกฎระเบียบเป็นกรอบในการปฏิบัติร่วมกัน สำหรับจำนวนสมาชิกที่มีตำแหน่งหน้าที่ในกลุ่มองค์กรท้องถิ่นมีจำนวนประมาณ 25 คน ครอบคลุมที่เข้าร่วมกิจกรรมบ้านพักชุมชนอีก 14 ครอบครัวยุ่น นอกจากนี้ยังก่อให้เกิดการเชื่อมโยงในการทำงานระหว่างกลุ่มกิจกรรมต่างๆ ในชุมชน เป็นการช่วยเหลือพึ่งพิงกันระหว่างกลุ่มรวมตัวกันทำงาน ทั้งกลุ่มองค์กรเยาวชน ส่วนมากมีหน้าที่เกี่ยวกับการแสดงศิลปการฟ้อนรำ เป็นเยาวชนมัคคุเทศก์ ต้อนรับนักท่องเที่ยว กลุ่มแม่บ้านที่รับผิดชอบการทำอาหาร เครื่องดื่ม จัดที่พัก และกลุ่มผู้อาวุโส มีส่วนร่วมในเรื่องของการถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาพื้นบ้าน

การละเล่นพื้นบ้าน การเล่าตำนาน ประวัติศาสตร์ชุมชน เป็นต้น ในการร่วมกันทำกิจกรรมสมาชิกต่างรู้หน้าที่และทำหน้าที่ด้วยความรับผิดชอบ เพราะกลุ่มหรือแต่ละคนต่างมีบทบาทการทำงานร่วมกัน มีการผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันรับผิดชอบ เช่น การทำอาหารเลี้ยงขันโตก การทำความสะอาดดูแลความเรียบร้อยของบ้านพักการจัดเตรียมที่พัก การเป็นมัคคุเทศก์นำเที่ยว เป็นต้น

ในเรื่องการจัดสรรผลประโยชน์นั้น มีข้อตกลงร่วมกันในเรื่องหลักการสำคัญของการจัดสรรรายได้จากการท่องเที่ยวประกอบด้วย 2 ส่วนหลัก คือ รายได้โดยตรงสู่ผู้บริหาร เช่น ค่าแรง และต้นทุนต่างๆ เป็นต้น และรายได้สู่กองทุนหมู่บ้าน มีอยู่ 3 กองทุน ได้แก่ กองทุนเพื่อการท่องเที่ยว กองทุนเยาวชน กองทุนแม่บ้าน สำหรับการบริหารเงินของกองทุนท่องเที่ยวให้เป็นเงิน ค่าบริหารจัดการท่องเที่ยวร้อยละ 70 ส่วนอีกร้อยละ 30 เป็นเงินดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมของชุมชน การแบ่งสรรรายได้ดังกล่าวก่อให้เกิดผลประโยชน์ทางตรงกับผู้เข้าร่วมกิจกรรม และเข้ากองทุนหมู่บ้านที่มีส่วนร่วม และผลประโยชน์ทางอ้อมสู่ชุมชน กล่าวคือชุมชนมีกองทุนในการพัฒนาด้านสภาพแวดล้อม และกลุ่มองค์กรท่องเที่ยวมีกองทุนในการพัฒนา กิจกรรม อีกทั้งทำให้มีรายได้เสริมมาสู่ชาวบ้านและชุมชนเพื่อให้เกิดความยั่งยืนทางเศรษฐกิจ

2) ตักยภาพของผู้นำชุมชน

การเริ่มต้นของการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวของชุมชน ที่นำไปสู่กระบวนการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชนไทลื้อบ้านคอนมูลพบว่า ชุมชนมีความต้องการให้มีการท่องเที่ยวเกิดขึ้น เพื่อสนับสนุนให้เกิดการฟื้นฟูวัฒนธรรมไทลื้อขึ้นในชุมชนเอง และเผยแพร่ไปยังนักท่องเที่ยวอื่นๆ และเพื่อให้สมาชิกชุมชนมีรายได้เสริมจากการท่องเที่ยว ภารกิจด้านการบริหารจัดการในระยะต้นยังคงดำเนินโดยผู้นำชุมชนเป็นหลัก ซึ่งเป็นบุคคลที่เป็นแกนนำในการพัฒนาการท่องเที่ยวของชุมชนคือ ผู้ใหญ่สวิง เทพเสน ครูบุญยัง คำยวง นายปิ่น บุญมานางมะมัย คำยวง และนางยุพิน คำยวง เป็นต้น เป็นเสมือนกลุ่มจัดตั้งการบริหารการท่องเที่ยวให้ เป็นไปด้วยความเรียบร้อยในระยะแรก แต่ชาวบ้านเองก็มีความสามัคคีและพร้อมเพรียงกันดียิ่ง ดังนั้น เมื่อมีนักท่องเที่ยวเข้ามา แม้ในระยะแรกจะไม่มีจัดการที่เป็นรูปแบบแน่นอนเป็นระบบ ชาวบ้านมักใช้วิธีการช่วยเหลือกันทั้งหมู่บ้านไม่ว่าจะเป็นผู้ใดมาเยือน คนเกือบทั้งหมู่บ้านก็จะเป็นธุระช่วยกันต้อนรับ ทำอาหารเลี้ยงและดูแลผู้มาเยือนด้วยไมตรี ดังกรณีการมาเยือนของคณะกรรมการพิจารณาให้จังหวัดน่านเป็นเมืองมรดกโลก ชุมชนไทลื้อบ้านคอนมูลก็เป็นอีกชุมชนหนึ่งที่มีศักยภาพชุมชนหนึ่งที่ได้รับการพิจารณาเมื่อเดือนมกราคม 2547 ชาวบ้านต่างพร้อมใจกันมาต้อนรับอย่างพร้อมเพรียงอย่างภาคภูมิใจ

เมื่อเริ่มดำเนินการวางแผนการท่องเที่ยวไปสู่ระยะหนึ่ง และเริ่มมีนักท่องเที่ยวเข้ามาที่ขึ้น ตลอดจนมีความต้องการให้มีการจัดสรรเรื่องผลประโยชน์จากการท่องเที่ยวให้เป็นธรรม จึงมีการแต่งตั้งครูบุญยัง ค่ายวง เป็นประธานกลุ่มการท่องเที่ยวขึ้น และมอบหมายงานตามหน้าที่ต่างๆ เช่น การต้อนรับ การดูแลสถานที่ การทำอาหาร และกิจกรรมการท่องเที่ยว เป็นต้น เห็นได้ว่าการบริหารจัดการก็ยังเป็นไปในลักษณะคล้ายคลึงกับระยะเริ่มต้น คือมีผู้เป็นแกนหลักในการสั่งงานหรือขอความช่วยเหลือในการทำงาน และชาวบ้านก็จะมาช่วยกันต้อนรับนักท่องเที่ยวให้สำเร็จลุล่วงไป ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะประธานที่แต่งตั้งมา ยังไม่สามารถทำงานได้อย่างเต็มศักยภาพ และชาวบ้านก็ยังกำลังเริ่มต้นเรียนรู้เรื่องการบริหารจัดการท่องเที่ยว

อย่างไรก็ดี เมื่อได้มีการวางแผนและการดำเนินเรื่องการท่องเที่ยวเป็นรูปธรรมมากขึ้น ในระยะหลังก็ได้มีการพูดคุยและตัดสินใจให้การท่องเที่ยวของชุมชนมีรูปแบบการบริหารจัดการที่เป็นทางการ โดยจัดตั้งให้ฝ่ายหนึ่งของคณะกรรมการหมู่บ้าน มีคณะกรรมการบริหารงาน ได้ดำเนินบทบาทของการเป็นผู้นำและมีการกำหนดภาระหน้าที่ ตลอดจนระเบียบของการบริหารจัดการท่องเที่ยว ซึ่งสมาชิกได้มีการประชุมเพื่อปรับปรุงวิธีการบริหารจัดการอย่างสม่ำเสมอ เมื่อพบกับปัญหา เนื่องจากเป็นการดำเนินงานเพื่อประโยชน์ของส่วนรวม ทำให้คนในชุมชนได้หันมาพบปะพูดคุยและปรึกษาหารือกันตั้งแต่ระยะเริ่มต้น โครงการ โดยคำนึงถึงความต้องการของสมาชิกภายในชุมชนเป็นหลัก กล่าวได้ว่าผู้นำชุมชนที่เข้มแข็งและการยอมรับของสมาชิกในชุมชนเป็นสิ่งจำเป็นต่อการจัดการการท่องเที่ยวของชุมชน

ผู้นำชุมชนเริ่มมองทางเลือกในการพัฒนาชุมชน โดยการฟื้นฟูวัฒนธรรมดั้งเดิมมาสานต่อโดยการปรับใช้และผสมผสานกับให้ทันการเปลี่ยนแปลง และพัฒนาตามเหตุปัจจัยต่างๆ บนพื้นฐานของภูมิปัญญาและเทคโนโลยีที่สืบเนื่องมาเป็นลำดับ เพื่อเป็นการรักษาเอกลักษณ์ให้คงอยู่ ชุมชนมีการร่วมทำกิจกรรมกันอยู่เสมอ มีการประชุมแก้ไขปัญหาของชุมชน และกลุ่มองค์กรในชุมชน มีการจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ชุมชน และการพัฒนาพื้นที่สาธารณะประโยชน์ โดยการลงมือลงแรงกันโดยแต่ละหมวดจะส่งตัวแทนในครัวเรือนมาร่วมพัฒนาจากการศึกษาพบว่าในบริเวณเหนือชุมชนไทลื้อบ้านคอนมูลขึ้นไป ทางต้นน้ำมีสัมปทานอุตสาหกรรมจากแม่น้ำน่าน สร้างปัญหาทางสิ่งแวดล้อมให้กับแม่น้ำน่านตอนล่าง ซึ่งไหลผ่านชุมชนบ้างพอสมควร เช่น ความขุ่นของน้ำ และการเปลี่ยนร่องน้ำ (คณะผู้ศึกษาและจัดทำแผนปฏิบัติการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศบ้านคอนมูล, 2545 : 20) การประสบกับสภาพปัญหาดังกล่าว ชาวบ้านมีวิธีการจัดการโดยการปลูกไม้ยืนต้น ทำแปลงปลูกไม้ดอกไม้ประดับในช่วงฤดูที่น้ำลด เพื่อความร่มรื่นสวยงาม และปลูกหญ้าแฝกเพื่อลดการพังทลายบริเวณริมฝั่งน้ำอยู่เป็นระยะอย่างต่อเนื่อง ซึ่งแหล่งอนุรักษ์พันธุ์ปลาของชุมชนไทลื้อบ้านคอนมูลยังคงรักษาระบบนิเวศริมน้ำตามธรรมชาติไว้

เกี่ยวกับการพัฒนาดังกล่าวชาวบ้านในชุมชนไทลื้อคอนมุลต่างแสดงความคิดเห็นร่วมกันว่า ต้องการที่จะอนุรักษ์ความเป็นธรรมชาติของแหล่งอนุรักษ์พันธุ์ปลาไว้ ไม่ต้องการสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกโดยมีชั้นโคงไปริมน้ำเหมือนที่อื่นๆ เพราะเล็งเห็นว่าอาจส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศริมน้ำ ทำลายการเจริญเติบโตและความอุดมสมบูรณ์ของไม้ริมน้ำ แทนที่จะได้เก็บมากินหรือว่าเป็นอาหารของปลา ซึ่งที่ผ่านมาก็มีแต่ปลูกต้นไม้และไม้ดอกไม้ประดับตกแต่งพื้นที่เท่านั้น (นายกัณฑ์ แก้วทิศ, นายมนูญ ธรรมราช และนายสามารถ คำใส ตัวแทนองค์กรการท่องเที่ยว, สัมภาษณ์ : พฤษภาคม 2546) จากความคิดเห็นดังกล่าวแสดงให้เห็นถึง ความมุ่งมั่นของคนในชุมชนที่ต้องการคงสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติดั้งเดิม ในแหล่งทรัพยากรท่องเที่ยวในพื้นที่ชุมชนของตนเอาไว้ ถึงแม้ว่าจะเป็นภาระอำนวยความสะดวกแก่นักท่องเที่ยวมากขึ้นก็ตาม

3) การพัฒนากระบวนการเรียนรู้การทำกิจกรรมและวิถีทัศน์ของชุมชน

ภาพลักษณ์ด้านการท่องเที่ยวของชุมชนพบว่า การนำเสนอทรัพยากรแหล่งท่องเที่ยวในชุมชนให้ นักท่องเที่ยวได้รู้จักชุมชนที่มีการรักษาเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของตนเอง การตระหนักในศักดิ์ศรี และมีความภาคภูมิใจในแสดงถึงความเป็นตัวตน (Identity) ของชุมชนชาวไทลื้อ สะท้อนให้เห็นถึงสำนึกร่วมของความเป็นคนในชุมชนเดียวกัน โดยที่คนในชุมชนมีความพอใจและภาคภูมิใจในวิถีการดำรงชีพของคนที่ยังคงอาศัยภูมิปัญญาพื้นบ้าน และการปรับประยุกต์ให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงของสังคม ซึ่งการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนชาวบ้านต่างแสดงความรู้สึกรู้สึกว่าทำให้ชุมชนของตนเป็นที่รู้จักมากขึ้น ทั้งจากการเผยแพร่เอกสารแผ่นพับ การแนะนำของคนที่เคยเข้ามาในชุมชนแห่งนี้แล้ว ถูกนำเสนอในแง่มุมที่เป็นที่น่าพึงพอใจ และการต้อนรับนักท่องเที่ยวอย่างมีไมตรีจิตอันดีของชาวบ้าน ซึ่งผลจากการจัดการท่องเที่ยวที่มีต่อชุมชนนั้น นอกจากจะเป็นการช่วยให้เกิดความสามัคคี ความรัก ความภาคภูมิใจในวัฒนธรรมและความเป็นชาวไทลื้อเพิ่มมากขึ้น แต่ผลดีประการหนึ่งคือการช่วยเพิ่มรายได้ให้กับชุมชนที่จะส่งผลต่อเงินหมุนเวียนภายในองค์กรชุมชน อีกทั้งการบริการท่องเที่ยวมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกับกระบวนการสร้างรายได้อื่นๆ ทั้งงานหัตถกรรม ผลผลิตทางการเกษตร สินค้าของที่ระลึก เป็นต้น จากการที่มีนักท่องเที่ยวเข้ามาชื่นชมสภาพธรรมชาติ และการดำรงชีพของชุมชน ยังทำให้เกิดความภาคภูมิใจ ความรักในท้องถิ่นของตนเอง คนในชุมชนต่างมีความเป็นมิตรต่อผู้ที่เข้ามาท่องเที่ยว ทั้งนี้ยังคงต้องใช้เวลาในการปรับกระบวนการหลายรูปแบบให้สอดคล้องกับชุมชน และการยอมรับต่อกิจกรรมการท่องเที่ยวจากผู้เข้ามาท่องเที่ยว

กลุ่มองค์กรท่องเที่ยวมีวิสัยทัศน์ร่วมกันที่จะเป็นอนุรักษ์ทรัพยากรแหล่งท่องเที่ยว พร้อมกับให้บริการท่องเที่ยวแก่นักท่องเที่ยว ชาวบ้านมีความสามัคคีพร้อมใจกันในการ

ทำกิจกรรมเพื่อชุมชน จึงมีตัวแทนชาวบ้านที่สนใจ และมีความเสียสละที่จะรับผิดชอบในการบริหาร องค์กรท่องเที่ยวของชุมชน จนทำให้เกิดการพูดคุยและได้เกิดการรวมกลุ่มกันขึ้น จึงได้มีการติดต่อประสานงานกับหน่วยงานต่างๆ ทั้งภาครัฐและเอกชนเพื่อหาแนวทางในการประสานความร่วมมือในการทำงานอย่างเป็นรูปธรรม โดยเปิดชุมชนท่องเที่ยวบ้านดอนมูลได้เปิดหมู่บ้านท่องเที่ยวอย่างเป็นทางการเมื่อประมาณต้นปี 2545 จากการแลกเปลี่ยนทัศนคติของกลุ่มองค์กรการท่องเที่ยว พบว่าต่างมีทัศนคติและมุมมองต่อการดำเนินการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ โดยมีความพึงพอใจในระดับหนึ่ง จากประสบการณ์จัดการท่องเที่ยวที่ผ่านมา มีลักษณะที่ส่งผลกระทบต่อชุมชนในเชิงบวกมากกว่าเชิงลบ ผลที่เกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรมคือทำให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมของชุมชนอย่างแท้จริง ในประเด็นนี้คนในกลุ่มองค์กรท่องเที่ยวต่างให้ทรรศนะว่าชุมชนเห็นว่าการท่องเที่ยว ทำให้เกิดความร่วมมือกันในชุมชน เกิดรายได้ช่วยพัฒนาชุมชนให้มีความสะอาด มีโอกาสได้แลกเปลี่ยนทรรศนะกับนักท่องเที่ยว ทำให้มีความรู้เพิ่มเติมและมันค้ำค่าในความรู้สึกเป็นความภาคภูมิใจที่คนในชุมชนได้รับ เนื่องจากไม่ได้จัดการท่องเที่ยวเพื่อตอบสนองนักท่องเที่ยวจนทำให้เกิดการเบียดเบียนวัฒนธรรม หรือทำลายแหล่งธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชนจนเกิดความเสียหาย แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นชุมชนก็มีการเตรียมความพร้อมในการรับผลกระทบจากความแตกต่างทางวัฒนธรรม วิถีชีวิต การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมที่อาจจะได้รับจากคนภายนอกเช่นกัน นายบุญยัง คำยวง ประธานกลุ่มองค์กรการท่องเที่ยว (สัมภาษณ์ : พฤษภาคม 2546) ได้กล่าวถึงความคาดหวังของตน ต่อผลที่น่าจะเกิดจากการจัดการท่องเที่ยวในชุมชนไว้ว่า น่าจะช่วยอนุรักษ์สภาพธรรมชาติและฟื้นฟูวัฒนธรรมดั้งเดิมของชุมชนไว้ เช่น วิถีชีวิตความเป็นอยู่ ขนบธรรมเนียมประเพณีพื้นบ้าน และพิธีกรรมที่สำคัญๆ ต่อไปก็วางแผนที่จะพากลุ่มองค์กรการท่องเที่ยวไปศึกษาดูงานชุมชนที่มีการจัดการท่องเที่ยว เป็นการเปิดหูเปิดตาให้ได้รู้ได้เห็นการปฏิบัติจริงของชุมชนอื่นบ้าง เพื่อเป็นการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ของคนต่างพื้นที่ต่างวัฒนธรรม และนำมาประยุกต์ใช้ในกระบวนการจัดการท่องเที่ยวในชุมชนให้ดียิ่งขึ้น

สรุปได้ว่า คนในชุมชนการเห็นความสำคัญของการรวมกลุ่มประกอบกิจกรรมที่เป็นส่วนรวม เกิดความสามัคคีกันในชุมชน นอกจากนี้ยังเป็นการเปิดโลกทัศน์ให้ชาวบ้านโดยได้เรียนรู้สิ่งใหม่ๆ จากนักท่องเที่ยว โดยการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งเป็นองค์ความรู้ที่สะสมและถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่งตามสภาพแวดล้อมของชุมชน การท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นในชุมชน จึงเป็นเสมือนการเปิดโอกาสให้ทุกคนในชุมชนซึ่งเป็นคนถูกเที่ยว และนักท่องเที่ยวเป็นคนเที่ยวได้พบปะแลกเปลี่ยนถ่ายทอดเรื่องราวความรู้ซึ่งกันและกัน ถึงแม้ว่าการท่องเที่ยวในลักษณะดังกล่าวจะเป็นสิ่งเชื่อมโยงหรือนำไปสู่ความเปลี่ยนแปลงหลายๆ อย่างเข้ามาในชุมชนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้เช่นเดียวกัน

4) ความสามารถในการพึ่งตนเองของชุมชน

พื้นที่ชุมชนไทลื้อบ้านคอนมูลอยู่ติดทั้งป่าอนุรักษ์ต้นน้ำ และแม่น้ำน่าน โดยมีพื้นที่ริมน้ำในการทำมาหากิน ทำให้มีการพึ่งป่าเป็นอย่างมาก คนในชุมชนที่อาศัยอยู่บริเวณนั้นจึงมีวิถีชีวิตเกี่ยวเนื่องกับระบบนิเวศของดิน น้ำ ป่า ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติเพื่อปัจจัยในการดำรงชีวิตอย่างพอมีพอกิน ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนกับทรัพยากรธรรมชาติจึงเป็นการอิงอาศัยกันมาอย่างต่อเนื่อง

การที่ชุมชนได้หันกลับมาดูทรัพยากรหรือทุนทางสังคมที่มีอยู่ในชุมชนของตนเอง ที่ยังไม่ได้รับการพัฒนาหรือพอที่จะพัฒนาให้ดียิ่งขึ้นต่อไปได้ นับเป็นจุดเริ่มต้นสู่การเรียนรู้ถึงรากฐานประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชุมชนชาวไทลื้อที่ยาวนาน ประกอบกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติและวัฒนธรรม ซึ่งเป็นจุดเด่นและเป็นที่น่าสนใจของนักท่องเที่ยว เดินทางเข้ามาท่องเที่ยวในหมู่บ้านเพิ่มมากขึ้น เมื่อชุมชนได้ประสบสภาวะการณีนี้อารมณ์ร่วมกัน จึงได้ร่วมกันคิดและตระหนักถึงว่าจะปล่อยให้ชุมชนเป็นที่ถูกเที่ยวเพียงอย่างเดียวไม่ได้แล้ว เนื่องจากทรัพยากรการท่องเที่ยวที่มีอยู่ในชุมชน เมื่อมีการใช้ประโยชน์ในด้านการท่องเที่ยวจำเป็นต้องมีการดูแลรักษาการจัดการ และการอนุรักษ์ควบคู่ไปพร้อมกันด้วย ดังนั้นจะต้องมีการจัดการท่องเที่ยวของชุมชนขึ้น โดยที่คนในชุมชนก็ยังคงประกอบอาชีพหลักและดำรงชีพไปตามวิถีที่เป็นอยู่ ซึ่งการจัดการท่องเที่ยวนั้น ไม่ได้มุ่งให้เกิดรายได้ในระดับครอบครัวแต่ส่งผลถึงรายได้ส่วนรวม เพื่อเพิ่มขีดความมั่นคงให้กับกลุ่มองค์กรและคนในชุมชน ทั้งในด้านของการสร้างกองทุนชุมชน การพัฒนาอาชีพและมีมือในงานหัตถกรรมพื้นบ้าน และการพลิกฟื้นกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ในด้านการจัดการทรัพยากร และการเชื่อมต่อภูมิปัญญาท้องถิ่นกับความเปลี่ยนแปลงทางสังคมสมัยใหม่

อย่างไรก็ดี บทบาทของหน่วยงานภายนอกชุมชนก็ยังมีความสำคัญอยู่ไม่น้อย ในการเป็นที่ปรึกษาคอยช่วยเหลือชุมชนในสิ่งที่ชาวบ้านยังขาดองค์ความรู้ หรือสิ่งที่ชุมชนไม่สามารถดำเนินการเองได้ กรณีเช่นการทำงานร่วมกับเจ้าหน้าที่ประสานงานโครงการจัดการลุ่มน้ำน่านตอนบน ในด้านการพัฒนาการนำชาวบ้านด้านการจัดการทรัพยากรลุ่มน้ำ การเรียนรู้ด้านเกษตรกรรมที่ยั่งยืน ส่งเสริมองค์กรที่ทำงานกับชุมชนให้ปฏิบัติเสริมด้านการเกษตรเชิงอนุรักษ์ผสมผสานเพื่อพึ่งตนเอง การฝึกอบรมและศึกษาดูงานและงานกองทุนพัฒนาหมู่บ้าน เพื่อให้คน ในชุมชนมีเศรษฐกิจที่อยู่ได้ในอนาคต ส่วนอีกกรณีหนึ่งคือการจัดทำแผนปฏิบัติการจัดการท่องเที่ยวแบบชุมชนมีส่วนร่วมกับนักวิชาการที่มีความรู้ความชำนาญ จากคณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ และตัวแทนชุมชน เห็นได้ว่าการร่วมมือกันดังกล่าวเป็นไปได้โดยไม่ใช้ให้หน่วยงานภายนอกมาตัดสติใจ หรือดำเนินการแทนคนในชุมชนแต่อย่างใด ในการจัดตั้งองค์กร

การทอ้งเที่ยวของชุมชนไทลื้อบ้านคอนมูล โครงสร้างกลุ่มบริหารจัดการได้มีตัวแทนที่สมัครใจ เข้าร่วมเป็นคณะกรรมการ ซึ่งก็เป็นที่ยอมรับในความรู้ความสามารถและเป็นผู้ที่มีความเสียสละ โดยพบว่าการบริหารงานตาม โครงการต่างๆ ที่ชุมชน ได้มีส่วนร่วมกระทำนั้น คนในชุมชนได้มีการ เรียนรู้ในการจัดการด้วยตนเองอย่างต่อเนื่อง ในขณะที่ผู้นำชุมชนจะร่วมกันสำรวจความต้องการ และสภาพปัญหาที่พบร่วมกัน ดังนั้นการประชุมขององค์กรจึงได้กลายเป็นเวทีที่ชาวบ้านได้ แลกเปลี่ยนเรียนรู้ และการถ่ายทอดประสบการณ์ที่แต่ละคนมีและจากที่เคยพบเห็นมา แล้วร่วมกัน วิเคราะห์และแก้ปัญหของชุมชนด้วยกัน เพื่อหาทางออกของปัญหาและพัฒนาไปสู่ความเข้มแข็ง ของชุมชนในการจัดการต่อไป หรือการดำเนินการพัฒนาอาชีพที่เหมาะสมสอดคล้องตามสภาพ ทรัพยากร นำไปสู่ความยั่งยืนของทรัพยากร โดยที่คนในชุมชนสามารถดำรงชีวิตรอดได้ และมี คุณภาพชีวิตหรือความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อสนับสนุนในการดำเนินการ พัฒนาอาชีพที่นำไปสู่ความยั่งยืนของทรัพยากรร่วมกับหน่วยงานที่รับผิดชอบ ทั้งภาครัฐและ เอกชน โดยมีองค์กรชุมชนเป็นหลักด้วยการถ่ายทอดความรู้ที่ได้จากการดำเนินการ ให้บังเกิดผล ในทางปฏิบัติ การกระจายรายได้ให้กับชาวบ้านที่สมัครเข้าร่วมกิจกรรม และรายได้ส่วนรวมของ ชุมชนเพื่อนำไปพัฒนาสภาพทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในชุมชน นับเป็นการสร้างงาน และเสริมสร้างเศรษฐกิจ การมีส่วนร่วมจากนักทอ้งเที่ยว และคนในชุมชนการฟื้นฟูและอนุรักษ์ ประเพณี วัฒนธรรม สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และวิถีชีวิตความเป็นอยู่แบบดั้งเดิม ส่งเสริม ชักจูงให้นักทอ้งเที่ยวเดินทางเข้ามาสู่ชุมชน เพื่อให้มาซึ่งรายได้เข้ามาเพิ่มพูนเศรษฐกิจส่วนรวม โดยมีการพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกและบริการด้านการทอ้งเที่ยวให้มีมาตรฐานที่ดี เพื่อสร้าง ความประทับใจให้นักทอ้งเที่ยวที่เข้ามาเยือนมากขึ้น รวมทั้งสร้างกำลังคนที่เป็นคนในชุมชนให้ เข้าทำงานในการบริหารจัดการการทอ้งเที่ยวให้มากที่สุด และส่งเสริมให้เข้ามามีส่วนร่วมให้ กิจกรรมอันเกี่ยวกับการพัฒนาทรัพยากรการทอ้งเที่ยวของชุมชน

5) การมีจิตสำนึกสาธารณะ รักและหวงแหนชุมชน

ความเข้มแข็งของชุมชนส่วนหนึ่งจะเห็นได้จากการทำงานร่วมกัน รับผิดชอบต่อสิ่งสาธารณะ เสียสละเวลาเพื่อร่วมกันทำกิจกรรมที่เป็นประโยชน์แก่ชุมชน ซึ่งเป็น การสร้างความสัมพันธ์เป็นเสมือนธรรมเนียมปฏิบัติของคนในชุมชน ข้อมูลความจำเป็นขั้นพื้นฐาน ระดับหมู่บ้าน (จปฐ. 2) ปี พ.ศ.2547 ระบุว่าคนในชุมชนไทลื้อบ้านคอนมูลมีส่วนร่วมแสดงความ คิดเห็น เพื่อเป็นประโยชน์ของชุมชนหรือท้องถิ่น คิดเป็นร้อยละ 93.5 ในด้านการเข้าร่วมทำ กิจกรรมสาธารณะของหมู่บ้านนั้น ผ่านเกณฑ์ 100 เปอร์เซ็นต์ จากข้อมูลดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า คนในชุมชนต่างมีความตระหนัก และเล็งเห็นความสำคัญของการร่วมกิจกรรมที่เป็นประโยชน์

ของส่วนร่วม การรวมตัวกันนั้นเป็นไปในลักษณะร่วมกันคิด ร่วมปฏิบัติ รวมทั้งร่วมรับผิดชอบ ผลของการปฏิบัติ การยอมรับความหลากหลายทางความคิดของแต่ละคนในชุมชน ทำให้มีการเรียนรู้ซึ่งกันและกัน ทั้งนี้สืบเนื่องจากลักษณะ โครงสร้างการปกครองภายในชุมชนแบบระบบหมวด เพื่อให้มีการแบ่งงานอย่างเป็นระบบและทั่วถึงมากขึ้น การทำงานของหมวดเมื่อมีกิจกรรมใด ก็จะต้องมีการประชุมกันระหว่างหัวหน้าหมวดกับคณะกรรมการหมู่บ้าน เมื่อสรุปผลได้แล้วก็จะนำมาปฏิบัติโดยการขอความร่วมมือกับลูกหมวด เช่น การร่วมพัฒนาพื้นที่สาธารณะประโยชน์ของชุมชน ที่ถือว่าเป็นการระดมกำลังเพื่อการพัฒนาของตนเอง การรวมกันประชุมกันในลักษณะนี้ ทำได้อย่างเต็มที่ เพราะเป็นการจัดตั้งกลุ่มซึ่งเป็นที่ยอมรับกันของทุกคนรอบครัวที่อยู่ละแวกเดียวกัน ดังนั้นภายใต้บริบทชุมชนไทลื้อบ้านคอนมูล ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยว จึงนำไปสู่กระบวนการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ สามารถสร้างจิตสำนึกให้คนในชุมชนเห็นคุณค่าของทรัพยากรท่องเที่ยว ทั้งทางธรรมชาติ และศิลปวัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตชุมชนได้เป็นอย่างดี

นอกจากนี้ ด้วยความเป็นชุมชนขนาดเล็กทำให้ความเหนียวแน่นของคนในชุมชนที่มีอยู่เป็นพื้นฐาน และกระบวนการผลิตและการใช้ชีวิตที่พึ่งพากัน มีการช่วยเหลือแลกเปลี่ยนแรงงานกันในชุมชน เริ่มจากลักษณะเครือข่ายความสัมพันธ์ที่เริ่มโดยครอบครัว ซึ่งความสัมพันธ์ดังกล่าวเป็นแบบสมาชิกครอบครัวที่มีความสัมพันธ์กันและกัน มีการกำหนดบทบาทและหน้าที่ ต่อจากนั้นความสัมพันธ์ดังกล่าวมีการขยายฐานของความสัมพันธ์เชิงกระบวนการ ในแง่ของความสัมพันธ์ระดับเครือข่ายหรือการนับถือผีตระกูลเดียวกัน ไปสู่ความเป็นชุมชนที่เป็นส่วนรวม ซึ่งกระบวนการเหล่านี้ได้ทำให้ประวัติศาสตร์ชุมชน อันเป็นการบอกถึงตำนานรากเหง้าหรือที่มาของชาวไทลื้อ และวัฒนธรรมชุมชนมีอิทธิพลต่อความเชื่อที่แสดงออกมาเป็นพฤติกรรมหรือการปฏิบัติ กล่าวคือพื้นฐานทางวัฒนธรรมของชุมชนที่ประกอบไปด้วยระบบความเชื่อ ระบบความสัมพันธ์ของครอบครัวและชุมชน ตลอดจนองค์กรชุมชนต่างๆ ส่งผลให้ชุมชนมีโครงสร้างทางสังคมที่เข้มแข็ง อันเป็นเงื่อนไขสำคัญอีกประการหนึ่งที่ทำให้ชุมชนมีผู้นำที่มีประสิทธิภาพภายใต้โครงสร้างชุมชนดังกล่าว นับตั้งแต่เริ่มก่อตั้งชุมชนมากกว่า 200 ปี ซึ่งในสมัยที่เจ้าหลวงอาณาจักรไชยสงครามเป็นผู้ปกครองชุมชน กระทั่งในยุคปัจจุบันชาวบ้านยังคงให้ความเคารพนับถือท่าน ดังเห็นได้จากรูปปั้นอนุสาวรีย์เจ้าหลวงเมืองลำ เป็นงานศิลปะฝีมือช่างพื้นบ้านที่สร้างตามจินตนาการของลูกหลานในยุคปัจจุบัน สะท้อนความเชื่อตามอุดมการณ์ของคนในชุมชนที่มีต่อบรรพบุรุษของตนเอง ในพิธีกรรมบวงสรวงดวงวิญญาณเจ้าหลวง เมืองลำของชาวไทลื้อบ้านคอนมูล ชาวบ้านจะมาช่วยกันเตรียมพิธีกรรมเครื่องบูชา ในพิธีกรรมนี้ชาวบ้านทุกคนต่างมาร่วมประกอบพิธีกันอย่างพร้อมเพรียง สะท้อนให้เห็นถึงความเป็นชุมชนที่มีความเป็นหนึ่งเดียวกัน

ซึ่งเป็นระบบคุณค่าที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในชุมชน ในการปฏิบัติเป็นแบบแผนกำหนดพฤติกรรม อีกทั้งเป็นสิ่งที่ได้รับการปลูกฝังและถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง เพื่อความต่อเนื่อง และอยู่รอดของชุมชนมาจนถึงทุกวันนี้ จนกลายมาเป็นเอกลักษณ์ทางสังคมของชุมชน

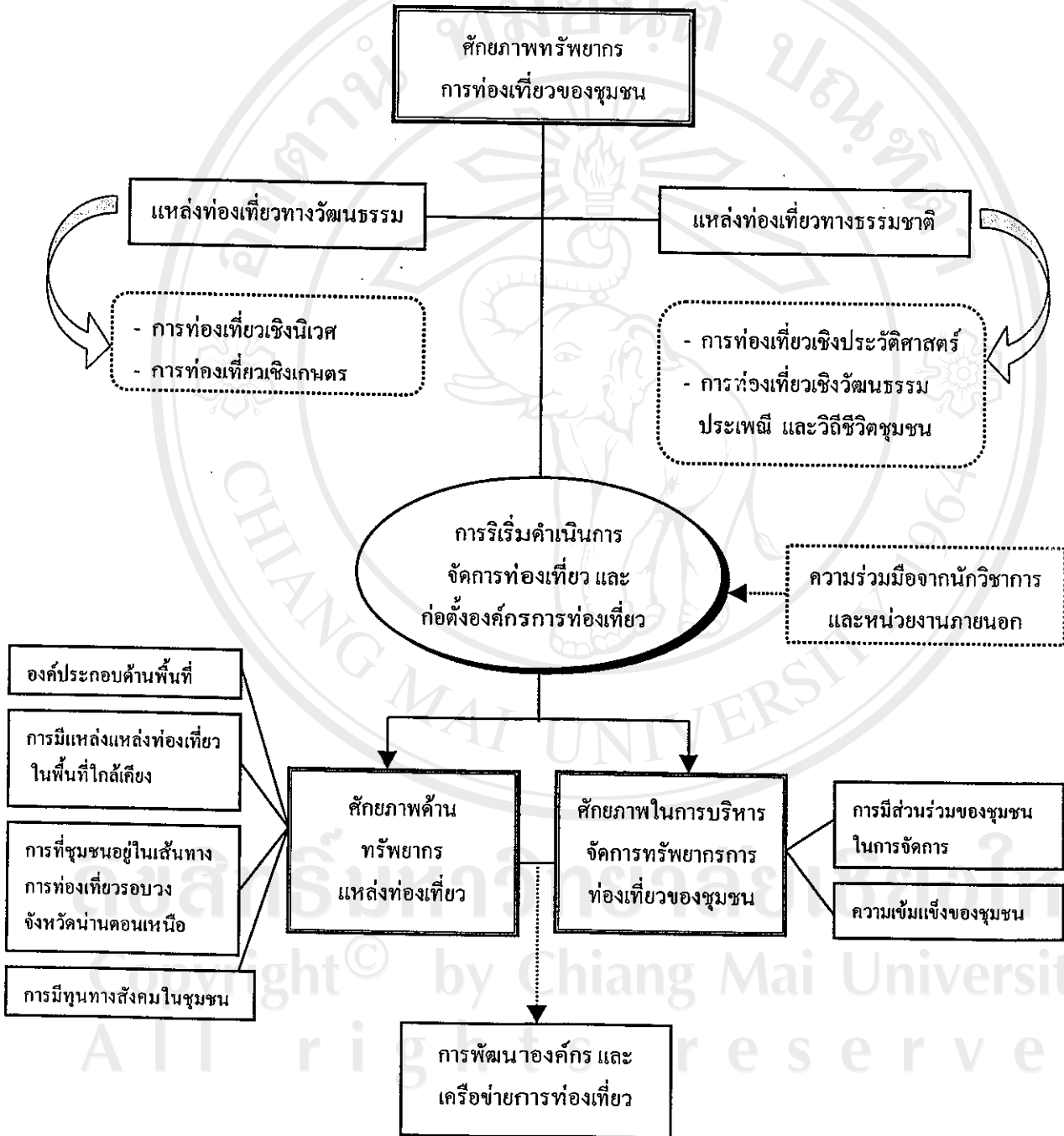
คนในชุมชนมีความภูมิใจที่หมู่บ้านของตนเป็นต้นแบบในเรื่องของการจัดการทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรม มีคนเข้ามาศึกษาดูงานมีนักท่องเที่ยวเข้ามาเที่ยวชมหมู่บ้าน มีสื่อโทรทัศน์มาถ่ายทำรายการ รวมทั้งได้รับการคัดเลือกจากการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยให้เป็นพื้นที่จัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแบบครบวงจร โดยเป็นพื้นที่ 1 ใน 5 พื้นที่นำร่องของโครงการในประเทศไทย เพื่อดำเนินการจัดทำแผนปฏิบัติการท่องเที่ยวเชิงนิเวศแบบชุมชนมีส่วนร่วม ชุมชนได้ตระหนักและเห็นคุณค่าของการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติเมื่อมีบุคคลภายนอกมาเยือน ทำให้เกิดความภาคภูมิใจต่อชุมชนและทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชนตนเอง ส่งผลต่อการพัฒนาชุมชนต่อไป

๖) การยอมรับจากองค์กรภายนอก

ชุมชนไทลื้อบ้านดอนมูลเป็นหมู่บ้านชนบท ที่มีศักยภาพของสภาพที่สวยงามของสภาพพื้นที่ทางธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมชุมชน ภายใต้วัฒนธรรมชุมชนที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะจึงเป็นที่สนใจของนักท่องเที่ยว และบุคคลทั่วไป ประกอบกับชาวบ้านมีวิถีชีวิตความเป็นอยู่เรียบง่าย สงบสุข ไม่ค่อยมีอาชญากรรมหรือการทะเลาะวิวาททำร้ายกันรุนแรง มีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน และชุมชนมีความมั่นคงในที่อยู่อาศัย โดยชุมชนมีกฎระเบียบและข้อบังคับของชุมชน ทำให้คนในชุมชนเกิดความเข้มแข็งในการประพฤติดิจิต ยิ่งเพิ่มความมั่นใจในความปลอดภัยในการดำรงชีวิตและการเข้ามาในชุมชนมากขึ้น

การสนับสนุนเงินกองทุนจากองค์การบริหารส่วนตำบลในการจัดกิจกรรม หรือพิธีกรรมของชุมชน เงินทุนจากโครงการจัดการลุ่มน้ำน่านที่ให้การดูแลในด้านการจัดการลุ่มน้ำและโครงการพัฒนาอาชีพในชุมชน เช่น กลุ่มทอผ้า กลุ่มเลี้ยงหมู กลุ่มเกษตรกรรม เป็นต้น การมีคนมาเยี่ยมชมศึกษาดูงานเป็นแหล่งเรียนรู้ การมีความสามารถในการต่อรองแหล่งทุนต่างๆ ได้มากขึ้น ทั้งในประเด็นปัญหาความขัดแย้งและการขอรับการสนับสนุนต่างๆ การพัฒนาความร่วมมือขององค์กรพัฒนาเอกชน ทำให้เจ้าหน้าที่องค์กรพัฒนาเอกชนที่เข้าร่วมกิจกรรมได้ทักษะและทำงานร่วมกันด้วย

จากการศึกษาและวิเคราะห์ศักยภาพของชุมชนไทลื้อบ้านดอนมูลในการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ทั้งในส่วนของศักยภาพทรัพยากรแหล่งท่องเที่ยว และลักษณะการจัดการของชุมชน สามารถสร้างแผนภูมิองค์ประกอบที่สำคัญของศักยภาพของชุมชนไทลื้อบ้านดอนมูลในการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยว (ดังแผนภูมิที่ 4.4) ดังนี้

แผนภูมิที่ 4.4 องค์ประกอบที่สำคัญของศักยภาพของชุมชนไทลื้อบ้านดอนมูลในการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยว